

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

รายงานการวิจัย

เรื่อง กำเนิด ความเจริญ และ การสิ้นสุดของอาณาจักรจัมปา
(ค.ศ. 192-1835)

มัทนา เกษกมล

12 พ.ค. 2563

388281

๐๐๐ ๔๖๔๑๖

เริ่มบริการ

25 ต.ย. 2563

งานวิจัยได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงินรายได้

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2554

มหาวิทยาลัยบูรพา

2562

สารบัญ

	หน้า
แผนที่	ii
ภาพ	iii
บทคัดย่อ	iv
บทนำ	1
สังเขปประวัติการศึกษาเรื่องจัมปา	3
บทที่ 1 วัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ชาห์วิน และกำเนิดและพัฒนาการของรัฐลินยี	25
บทที่ 2 อาณาจักรจัมปาที่ลุ่มน้ำทูปอน ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 4-8	47
บทที่ 3 จัมปาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 8-11 : คอรารา ปาณทุรังคะ และอินทปุระ	67
บทที่ 4 ศูนย์กลางวิชัยระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 12-15 และการสิ้นสุดของอาณาจักรจัมปา	94
บทที่ 5 จัมปาในวาระสุดท้าย	129
บทส่งท้าย : บางประเด็นเกี่ยวกับอาณาจักรจัมปา และชาวจามในปัจจุบัน	147
บรรณานุกรมและการอ้างอิง	154

แผนที่

	หน้า
แผนที่ 1 สถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์จัมปาในประเทศเวียดนามปัจจุบัน	21
แผนที่ 2 เส้นทางเดินเรือในมหาสมุทรอินเดียราว ค.ศ. 100-500	43
แผนที่ 3. จัมปาและเวียดนามยุคก่อน ค.ศ. 1500	89
แผนที่ 4 การเสียดินแดนของจัมปาให้แก่เวียดนาม	90
แผนที่ 5 คอธาวาและปาณทุรังคะระหว่าง ค.ศ. 1471-1832	91

ภาพ

หน้า

ภาพ 1	เทือกเขาเตี๋ยงซอน	22
ภาพ 2	อาณาบริเวณที่พบซากวัฒนธรรมชาฮวิน	23
ภาพ 3	โกฏิที่บรรจุศพของวัฒนธรรมชาฮวิน	24
ภาพ 4	เครื่องประดับที่ทำจากหินคาร์เนเลียนของวัฒนธรรมชาฮวิน	24
ภาพ 5	วัดที่มีเซ็น	44
ภาพ 6	ประติมากรรม “ยักซา”	45
ภาพ 7	ประติมากรรม “นางรำ”	46
ภาพ 8	ปราสาทที่วัดโพนคร	66
ภาพ 9	ปราสาทเงินแห่งอาณาจักรวืชัย	92
ภาพ 10	ชามเซรามิกสีน้ำตาลสำคัญของอาณาจักรวืชัย	93

บทคัดย่อ

ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันเป็นส่วนใหญ่แล้วว่า อาณาจักรจัมปา-ซึ่งตั้งอยู่ ณ บริเวณชายฝั่งทะเลตอนกลางของเวียดนามปัจจุบัน-มิได้เป็นรัฐรวมศูนย์ที่เป็นเอกภาพ หากแต่เป็นกลุ่มอาณาจักรที่รวมตัวกันในลักษณะสมาพันธรัฐ แต่ละอาณาจักรต่างมีความเป็นอิสระในตนเอง การศึกษาเรื่องกำเนิด ความเจริญและความเสื่อมของอาณาจักรจัมปา(ระหว่าง ค.ศ. 192-1832) จึงเป็นการสืบสาวเรื่องราวของความเจริญและความเสื่อมของแต่ละอาณาจักรที่ผลัดเปลี่ยนกันขึ้นเป็นศูนย์อำนาจที่แผ่อิทธิพลออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งเกิดจากพลังที่เหนือกว่าอาณาจักรอื่น ๆ ในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

เป็นที่ยอมรับเช่นกันว่า ลินยีเป็นอาณาจักรแห่งแรกของจัมปา ผลการศึกษาปัจจุบันยังไม่อาจสรุปได้ว่า ลินยีมีพัฒนาการมาจากยุคก่อนประวัติศาสตร์ชาห์วินที่ครองพื้นที่ชายฝั่งเวียดนามมาก่อน การศึกษาทั้งทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์เมื่อไม่นานมานี้บ่งชี้ว่า รัฐโบราณแห่งนี้เติบโตขึ้นภายใต้อิทธิพลการแผ่อำนาจของจักรวรรดิฉิน มิใช่โดยปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “การแผ่อิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดียครั้งแรก” ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามที่เข้าใจกันมาแต่เดิม

อาณาจักรจัมปาที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียพัฒนาขึ้นที่ ชิตู หรือ อมราวตีในจังหวัดกว๋างนัมของเวียดนามเป็นแห่งแรก และเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ 8 ทุกอาณาจักรในจัมปาอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมอินเดีย ชิตูก้าวขึ้นสู่ความเจริญสูงสุดในคริสต์ศตวรรษที่ 7 ด้วยผลจากการค้ากับจีนในยุคราชวงศ์ถัง ก่อนที่จะล่มสลายลงในคริสต์ศตวรรษที่ 8 เมื่อการค้ากับจีนเสื่อมลง

หลังจากชิตูเสื่อมอำนาจลงในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 8 ก็เป็นยุคของความเจริญของดินแดนทางใต้ที่คอธราและปาณทุรังระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 8-9 ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 9-10 ศูนย์กลางความเจริญกลับมาที่กว๋างนัมอีกครั้งหนึ่งด้วยการก่อตัวของอินทปุระ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นช่วงที่จัมปาเจริญและมีอิทธิพลสูงสุดทั้งทางด้านการค้าและการเมืองจนเป็นที่ยอมรับของนานาชาติ อินทปุระสลายลงเนื่องจากสงครามกับไฉ่เวียดซึ่งเพิ่งได้รับเอกราชกับจีน ใน ค.ศ. 982

เนื่องจากแรงกดดันจากไฉเวียดทางตอนเหนือ ทำให้ รัชอาณาจักรแห่งใหม่ของจัมปาต้องถอยร่นลงไปยังที่ทางใต้ที่จังหวัดบิन्हดินห์ของเวียดนามในปัจจุบัน

วิชยนับเป็นศูนย์กลางจัมปาที่แข็งแกร่งทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ แต่นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 ก็ไม่อาจรับมือกับแรงกดดันจากไฉเวียดอีกต่อไป และต้องพ่ายแพ้ในสงครามครั้งสำคัญกับไฉเวียดใน ค.ศ. 1471 ในครั้งนี้ รัชไม่อาจฟื้นตัวขึ้นมาได้อีก และถูกผนวกเข้ากับระบบการปกครองของเวียดนาม คอธราดำรงอยู่ต่อมาจนกระทั่งถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเวียดนามใน ค.ศ. 1653 ปาณทุรังคะจึงเป็นอาณาจักรจัมปาเพียงแห่งเดียวที่ยังเหลืออยู่จนกระทั่งถูกสลายดินแดนใน ค.ศ. 1832

Abstract

It is almost universally accepted that 'Champa' was not a unified kingdom but rather a confederation of small kingdoms extending along the Vietnamese coastline. Each had its own autonomy and no one polity was able to achieve domination over the other. Instead power shifted from one kingdom to another in accordance with changes in political and economic advantages. This study of 'Rise Development and fall of Champa' is thereby a study of these series of periodically prominent kingdoms.

Linyi is generally recognized as the first polity of Champa. Archaeologists have sought to identify the origins of Linyi with the prehistoric Sa Huynh which had occupied central Vietnam before it enters into history with a Cham state of Linyi. However, the evidence is still insufficient to show clear indication of the continuous cultural development from the Sa Huyunh to the Cham. Recent archaeological finds seem to indicate as well that Linyi was found under the strong influence of the expansion of the ancient Chinese Empire, and did not occur as a phenomenon of the so-called the "first Indianization of Southeast Asia" as has been traditionally understood.

Indianized Champa developed at Xitu or Amaravati in modern Quang Nam. By the 8th century C.E. all polities of Champa became Indianized. Xitu prospered during the 7th century from trade with the Tang Empire. After the mid-8th century the prosperity of Xitu began to decline and the power shifted further south to Kauthara and Panduranga. From the 9th -10th centuries economic and political prominence returned to Quang Nam with the establishment of Indrapura kingdom.

By the 10th century Indrapura was internationally recognized as an important and powerful polity and actively participated in international politics and trade. Warfare with newly independent Dai Viet in 982 brought down Indrapura, and power shifted to Vijaya in modern Binh Dinh. This location was chosen as a means to relieve pressure from newly independent Vietnam. It seems that the Cham power centers to the north faded and that Vijaya was the strongest remaining kingdom of Champa.

By the mid-15th century Dai Viet was in the position to take the offensive war that destroyed Vijaya in 1471. In contrast to earlier conflicts Vijaya was subsequently absorbed into the Vietnamese system and its independence never restored. In the south a kingdom of Kauthara survived until 1653. The name of Champa retained by Panduranga up to its final dissolution in 1832.

บทนำ

ระหว่าง พ.ศ. 2542-2553 ผู้วิจัยได้มีโอกาสร่วมงานกับศูนย์อินโดจีนศึกษา ในสังกัดวิทยาลัยบริหารรัฐกิจ ของมหาวิทยาลัยบูรพา กิจกรรมของศูนย์ฯ เน้นหนักด้านการศึกษา วิจัย จัดอภิปราย และสัมมนาเกี่ยวกับเพื่อนบ้านอินโดจีน รวมทั้งออกวารสารทางวิชาการอินโดจีนศึกษา

ในช่วงปลายทศวรรษ 2540 ถึงต้นทศวรรษ 2550 หัวข้อการศึกษา วิจัย และจัดอภิปรายและสัมมนาของศูนย์ฯ เน้นหนักเรื่องปัญหาความไม่สงบในดินแดน 3 จังหวัดภาคใต้ ซึ่งกำลังดำเนินอยู่ขณะนั้น ในช่วงเวลาดังกล่าว (ราว พ.ศ. 2548-49) ได้มีข่าวปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ถึงการอพยพเคลื่อนย้ายถิ่นฐานของชาวจามผู้นับถือมุสลิมจากกัมพูชาเข้าสู่ประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง ทั้งอย่างถูกต้องและไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ชาวจามที่เข้ามาเหล่านี้ มีจุดหมายปลายทางที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย และประเทศที่สาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาเลเซีย

ในช่วงก่อนหน้าการเคลื่อนไหวของชาวจามจากกัมพูชาดังกล่าว (พ.ศ. 2546) มีข่าวปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ว่า ฮัมบาดี ผู้นำหมายเลขสองของ เจ.ไอ. ซึ่งเป็นขบวนการก่อการร้ายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ถูกจับกุมที่จังหวัดอยุธยาตามหมายจับของสหรัฐอเมริกา โดยมีรางวัลนำจับถึง 40 ล้านบาท ข้อมูลของฝ่ายความมั่นคงระบุว่า ฮัมบาดีเดินทางเข้าออกกัมพูชาสองถึงสามครั้ง โดยผ่านด่านบริเวณจังหวัดจันทบุรี ทั้งนี้ โดยมีชาวไทยมุสลิมในพื้นที่เป็นผู้นำทาง สื่อมวลชนยังรายงานข่าวลือว่า ฮัมบาดีมีภรรยาเป็นชาวจาม

ทั้งสองข่าวที่ปรากฏในหน้าหนังสือพิมพ์ดังกล่าว ทำให้ทางการไทยต้องติดตามความเคลื่อนไหวเพื่อตอบคำถามว่า ชาวจามมุสลิมเหล่านี้ มีความเชื่อมโยงกับกลุ่มอุดมการณ์ภาคใต้และกลุ่มก่อการร้ายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หรือไม่ แม้ว่าไม่พบความเชื่อมโยงดังกล่าว แต่สิ่งที่ทางการไทย สื่อมวลชนและนักวิชาการ โดยทั่วไปยังข้องใจ ก็ด้วยเหตุที่ว่า ไม่สามารถสืบค้นได้อย่างเป็นที่น่าพอใจได้ว่า ชาวจามมุสลิมเหล่านี้คือใคร มีประวัติศาสตร์และความเป็นมาอย่างไร ที่พอสืบค้นได้ก็เพียงข้อมูลโดยทั่ว ๆ ไปที่ว่า เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากชาวจามในอาณาจักรจัมปาโบราณที่สูญชาติไปแล้ว ไม่ต่างจากชาวมอญ จากนั้น ก็กลายเป็นคนกลุ่มน้อยทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมในเวียดนามและกัมพูชา ในประเทศไทยก็มีชาวจามอยู่จำนวนหนึ่ง คือที่จังหวัดอยุธยา (ซึ่งเชื่อว่า น่าจะเป็นผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากชาวจามที่เข้า

มาในสมัยอยุธยา) ส่วนชาวจามที่มีถิ่นฐานอยู่บริเวณริมคลองมหานาค และ ริมคลองหัวหมากในกรุงเทพมหานครนั้น เป็นพวกที่สืบเชื้อสายมาจากชาวจามที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองพระตะบองในสมัยรัชกาลที่ 3

ข่าวเกี่ยวกับชาวจามมุสลิมดังที่กล่าวข้างต้น ทำให้เป็นที่ประจักษ์ว่า ในขณะที่การศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยชาวมอญในวงวิชาการไทย สามารถกระทำได้อย่างค่อนข้างสะดวก เพราะได้มีการศึกษาและวิจัยกันมากเพียงพอ และอย่างสืบเนื่องเสมอมา แต่ชาวจาม ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากชนชาติโบราณเช่นเดียวกับมอญ กลับไม่เป็นที่รู้จักนัก เพราะไม่มีใครได้มีการศึกษากัน ตำราและ/หรือแหล่งความรู้ที่จะให้สืบค้นก็มีไม่มาก นอกเสียจากบทความเกี่ยวกับภาษาและวัฒนธรรมของชาวจาม ซึ่งก็มีอยู่ไม่มากนัก

เนื่องจากปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของชาวจามดังกล่าว ผู้อำนวยการศูนย์อินโดจีนศึกษาคือ รศ.ดร. ศรุติ สกุลรัตน์ จึงได้จัดอภิปรายและสัมมนาเกี่ยวกับชาวจามมุสลิมในกัมพูชาหลายครั้ง ผู้วิจัยในฐานะนักประวัติศาสตร์ ได้รับมอบหมายให้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับอาณาจักรจัมปาโบราณ เพื่อเป็นการให้ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับชาวจามเหล่านี้ ผลงาน *กำเนิด ความเจริญ และการเสื่อมสลายของอาณาจักรจัมปา (ค.ศ. 192-1835)* ฉบับนี้ เป็นผลสืบเนื่องจากการที่ได้เริ่มต้นศึกษาประวัติศาสตร์ของจัมปา ระหว่างที่ยังร่วมงานกับศูนย์อินโดจีนศึกษา โดยมุ่งหมายเพื่อให้ชนทั่วไปได้ทราบภูมิหลังเกี่ยวกับชาวจามในปัจจุบัน และในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นผู้สอนวิชาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงต้องการให้มีหนังสือหรือตำราที่ให้ความรู้ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับอาณาจักรโบราณแห่งนี้โดยเฉพาะ เพราะความรู้เกี่ยวกับจัมปาและ/หรือชาวจามเท่าที่เรามีอยู่ในภาษาไทยขณะนี้ ส่วนใหญ่เป็นเพียงเรื่องราวที่แทรกอยู่เพียงเล็กน้อยในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยรวม ผู้วิจัยหวังว่า ผลงานบุกเบิกเกี่ยวกับจัมปาโบราณฉบับนี้ จะช่วยเป็นแรงกระตุ้นให้ผู้สนใจได้ศึกษาและค้นคว้าต่อไป

สังเขปประวัติการศึกษาเรื่องอาณาจักรจัมปา : ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง¹

การศึกษาอดีตของอาณาจักรจัมปาโบราณอย่างเป็นศาสตร์สมัยใหม่เริ่มขึ้นพร้อมกับกำเนิดของระบอบอาณานิคมของฝรั่งเศสในดินแดนอินโดจีนนับตั้งแต่ราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา ทั้งนี้ เกิดจากความตระหนักในคุณค่าของโบราณสถาน และโบราณวัตถุจำนวนมากที่ได้พบเห็นของเหล่านักบริหารและนักวิชาการฝรั่งเศสที่เข้าไปทำงานในพื้นที่ พวกเขาเหล่านี้ นับเป็นผู้ที่สร้างแรงผลักดันให้มีการวางนโยบายเชิงอุดมการณ์เพื่อปกป้องซากโบราณวัตถุ และเรื่องราวของอารยธรรมโบราณเหล่านี้ มิให้ถูกทำลายหรือหลงลืมไปเพราะกาลเวลา นักบริหารและนักวิชาการเหล่านี้ได้ร่วมกันกำหนดให้ภารกิจและการทำงานทางวิชาการของพวกเขา เป็นหน้าที่ที่พึงกระทำเช่นเดียวกับภารกิจและหน้าที่ นำพาพวกเขาให้เข้าปกครองดินแดนอาณานิคมตามส่วนต่าง ๆ ของโลก กล่าวคือ การยกระดับชนในปกครองที่ยังล้าหลังให้เป็นผู้มีอารยธรรม หรือ *Civilizing Mission*² ผู้ปกครองอาณานิคมและนักวิชาการฝรั่งเศสเหล่านี้ยังเชื่อว่า การปรากฏตัวของพวกตนในภูมิภาคนี้ เป็นการช่วยเหลืออย่างทันท่วงทีแก่ชาวพื้นเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวเขมรและลาว มิให้

¹ ในที่นี้ จะหยิบยกเฉพาะงานเขียนที่เป็นเรื่องราวทางประวัติศาสตร์โดยตรง และเป็นงานที่ผู้เขียนสามารถเข้าถึงและแสวงหามาอ่านได้ ซึ่งเป็นผลงานที่ดีพิมพ์ในภาษาอังกฤษ ผลงานเกี่ยวกับจัมปาโดยมากตีพิมพ์และเผยแพร่ในภาษาฝรั่งเศสและเวียดนาม

² เดิมที ฝรั่งเศสมีนโยบายเผยแพร่อารยธรรมของตนบนพื้นฐานของอุดมการณ์ปฏิวัติฝรั่งเศส(ค.ศ. 1789) คือการเป็นบุคคล ที่เชื่อมั่นและเข้มแข็งในหลักศีลธรรมที่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชนและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ทว่า ภายใต้บรรยากาศของความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรมของชนต่างเชื้อชาติในดินแดนอาณานิคม ส่งผลให้ชาวฝรั่งเศสผละออกจากอุดมการณ์ของการปฏิวัติฝรั่งเศส เนื่องจากไม่เชื่อว่า กฎและข้อบังคับต่าง ๆ ของเมืองแม่ จะสามารถเปลี่ยนแปลงผู้คนในอาณานิคมให้เป็นไปในแบบฉบับที่ต้องการได้ ดังนั้น แนวทางที่ฝรั่งเศสพึงกระทำคือ พัฒนาดินแดนภายใต้การยึดครองให้ก้าวหน้าขึ้น โดยการชี้นำของเจ้าอาณานิคมที่จะเป็นฝ่ายป้อนความช่วยเหลือในด้านเงินทุนและเทคโนโลยีต่าง ๆ และพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างชาวฝรั่งเศสและชนในปกครองอันที่ครูและศิษย์ (Alcock : 2002, 205-207)

สูญเสียความเป็นชาติ เพราะการทำสงครามกับเพื่อนบ้านที่มีพลังอำนาจสูงกว่า(Lockhart : 2011, 3.)

สำหรับอาณาจักรจัมปาซึ่งสูญเสียไปแล้วนั้น นักวิชาการฝรั่งเศสเหล่านี้มองว่า พวกเขาไม่สามารถทำให้ฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาได้ แต่อย่างน้อย ที่อาจทำได้ในเบื้องต้น คือเข้าช่วยปกป้องรักษาโบราณสถานอันเป็นส่วนหนึ่งของความทรงจำทางประวัติศาสตร์ของชาวจามให้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ เนื่องจากชาวจาม—ซึ่งอยู่ในฐานะชนกลุ่มน้อยที่เพิ่งผ่านการถูกชนชาติเวียดนามที่มีพลังอำนาจเหนือกว่ากลืนชาติ-- ไม่อยู่ในฐานะที่กระทำได้ พวกเขาเชื่อว่า การกระทำภารกิจดังกล่าวนี้ จะส่งผลให้เรื่องราวเกี่ยวกับอารยธรรมอันเก่าแก่ของชนชาตินี้ได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกความทรงจำของมนุษยชาติทั้งหมด (Lockhart : 2011, 9 ; 32 - 33)

ความมุ่งมั่นเชิงอุดมการณ์ของนักบริหารและนักวิชาการฝรั่งเศสดังกล่าว ได้นำไปสู่การก่อตั้ง สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (*Ecole Francaise d' Extreme-Orient* หรือในอักษรย่อว่า *EFEO*) ใน ค.ศ. 1900 เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานทางวิชาการในอินโดจีน³ ให้เป็นระบบยิ่งขึ้น ใน ค.ศ.1908 สำนักฯ ได้ดำเนินการให้ Collage de France⁴ จัดหลักสูตรอบรมทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีและนิรุกติศาสตร์/ภาษาศาสตร์ของอินโดจีน เพื่อเตรียมความพร้อมให้แก่เหล่านักบริหารและ/หรือนักวิชาการที่จะมาทำงานหรือฝึกงานในอาณานิคมอินโดจีน นับได้ว่า โครงการศึกษาและกิจกรรมทางวิชาการของสำนักฝรั่งเศสฯ เป็นปัจจัยสำคัญที่เพิ่มพลังความก้าวหน้าให้แก่อินโดจีนศึกษา รวมทั้งการศึกษาเกี่ยวกับอาณาจักรจัมปาโบราณอย่างมีนัยสำคัญ (ยอร์ช เซเดส์ : 2542, 25-27.)

³ ปัจจุบัน คำว่า อินโดจีน หมายถึงดินแดนกัมพูชา เวียดนาม และลาว แต่ในยุคอาณานิคม คำว่า อินโดจีน ในแง่การปฏิบัติงานทางวิชาการหรือ อินโดจีนศึกษา จะหมายรวมถึงดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ส่วนภาคพื้นทวีปทั้งหมด กล่าวคือ พื้นที่นับตั้งแต่ชายแดนพม่าทางด้านตะวันตกจนถึงชายฝั่งทางด้านตะวันออกของเวียดนาม รวมทั้งตอนบนของคาบสมุทรมลายู ซึ่งปัจจุบันคือภาคใต้ของประเทศไทยด้วย ทั้งนี้ ตามความคิดเห็นของยอร์ช เซเดส์ นักวิชาการผู้บุกเบิกอินโดจีนศึกษาคนสำคัญที่ว่า "...กฎเกณฑ์ปัญหาอินโดจีนจำนวนไม่น้อย ไม่ได้อยู่ในอินโดจีนของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นเพียงเส้นแบ่งเขตทางการเมือง และไม่มีความเกี่ยวข้องใด ๆ กับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์..." (ยอร์ช เซเดส์ : 2542, 28-32)

⁴ เป็นมหาวิทยาลัยวิจัยระดับสูงที่ให้การฝึกฝนและอบรมความรู้สำหรับผู้ใหญ่โดยมิได้ให้ปริญญาหรือประกาศนียบัตรใด ๆ สถาปนาขึ้นใน ค.ศ. 1530 โดยพระเจ้า ฟรานซิสที่ 1 (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1515-1547) ซึ่งอยู่ในช่วงของการฟื้นฟูศิลปวิทยาในฝรั่งเศส

การบุกเบิกการศึกษาเรื่องจัมปารวมทั้งอารยธรรมที่เก่าแก่ในอินโดจีนอื่น ๆ ได้ดำเนินต่อมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเราอาจแบ่งพิจารณาได้เป็น 2 ช่วงคร่าว ๆ ดังนี้ คือ (1) ช่วงบุกเบิกโดยเริ่มตั้งแต่ยุคอาณานิคมจนถึงทศวรรษ 1970 (2) ช่วงจากทศวรรษ 1970 จนถึงปัจจุบัน

การบุกเบิกการศึกษาเรื่องจัมปาในยุคอาณานิคม

เช่นเดียวกับการศึกษาเรื่องราวของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในส่วนอื่น ๆ การศึกษาจัมปาโบราณเริ่มต้นด้วยการศึกษาทางด้านนิรุกติศาสตร์/ภาษาศาสตร์ และการสำรวจทางด้านศิลปะและซากโบราณสถานต่าง ๆ การศึกษาในสาขาดังกล่าว ให้คุณูปการอย่างสูงเนื่องจากความรู้ทางด้านภาษา และโบราณคดีเหล่านี้ได้นำไปสู่การอ่านจารึกภาษาจาม ซึ่งส่งผลให้ความรู้เกี่ยวกับจัมปาโบราณ ขยายไปสู่สาขา ศาสนา สังคม และวัฒนธรรม ฯลฯ ดังนั้น ในเวลาไม่ช้านาน นักวิชาการประวัติศาสตร์ก็ได้อาศัยผลงานบุกเบิกเกี่ยวกับจัมปาในสาขาต่าง ๆ เหล่านี้ - ร่วมไปกับบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของทางการจีนและพงศาวดารของเวียดนาม - สร้างผลงานทางด้านประวัติศาสตร์ขึ้นมา ผลงานที่นับว่าสำคัญและดูจะกลายเป็นงานมาตรฐานและแหล่งความรู้ที่สำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์จัมปาโบราณถึงกว่ากึ่งศตวรรษนับตั้งแต่ผลงานได้รับการตีพิมพ์และเผยแพร่มีดังนี้

1) *Le Royaume de Champa* โดย Georges Maspero มาสเปโร เรียบเรียงผลงานนี้ขึ้นจากหลาย ๆ บทความที่เป็นผลการศึกษาค้นคว้าของเขาที่ตีพิมพ์ระหว่าง ค.ศ. 1910-1919 ผลงานรวบรวมออกเป็นรูปเล่มหนังสือและพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน ค.ศ. 1928 ฉบับภาษาอังกฤษของผลงานนี้ ซึ่งแพร่หลายอยู่ปัจจุบันตีพิมพ์ใน ค.ศ. 2002 โดยการแปลของ Walter E. J. Tips ในชื่อว่า *The Champa Kingdom : The History of an Extinct Vietnamese Culture*

พิจารณาผลงานในภาพรวมอาจกล่าวได้ว่า ผู้เขียนยังคงอยู่ภายใต้อิทธิพลการเขียนประวัติศาสตร์ของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ของยุโรป คือเน้นหนักที่ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ การเมือง และการสงครามเป็นส่วนใหญ่ เนื้อหาเริ่มด้วยสังคมและวัฒนธรรมในภาพรวม จากนั้นก็เข้าสู่เรื่องราวทางประวัติศาสตร์โดยเริ่มตั้งแต่การก่อตั้งขึ้นเป็นรัฐครั้งแรกในชื่อวาลินยีใน ค.ศ. 192 และเรื่องราวเกี่ยวกับการเมืองและการทำสงครามของกษัตริย์แต่ละพระองค์ที่ครองราชย์สืบต่อ ๆ กันมา ณ นครศูนย์กลางที่ย้ายไปตามสถานที่ต่าง ๆ และจบ

ลงที่ การล่มสลายของวิชัย ศูนย์กลางจัมปาแห่งสุดท้าย อันเป็นผลจากการพ่ายแพ้ในสงครามที่กระทำกับเวียดนามใน ค.ศ. 1471

2) *Champa : History and Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East, 2 nd-16 th Century A.D.* โดย R.C. Majumda นักวิชาการชาวอินเดียที่ศึกษาจัมปาในฐานะอาณาจักรโบราณที่ก่อตั้งขึ้นโดยชาวอินเดียที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งและเผยแพร่อารยธรรมอินเดียในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁵ (Majumda : 1985, i) ผลงานได้รับการตีพิมพ์ก่อนหน้าการพิมพ์ผลงานของมาสเปร์โรเพียงหนึ่งปี คือใน ค.ศ. 1927

ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในคำนำของหนังสือว่า ต้องการให้ผลงานแตกต่างจากของมาสเปร์โรที่มุ่งเน้นทางด้านประวัติศาสตร์การเมือง และมีเรื่องราวทางด้านศาสนา สังคม ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรมไม่มากนัก ดังนั้น จึงได้เพิ่มมิติในด้านอื่น ๆ เพื่อให้ผลงานครอบคลุมใน “...ทุก ๆ สาขาของประวัติศาสตร์และอารยธรรมของจัมปาอย่างเพียงพอเท่าที่จะทำได้ ภายใต้สภาวะการณ์ปัจจุบัน...” ดังนั้น นอกจากภาคแรกซึ่งอุทิศให้กับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์โดยตรงแล้ว ในภาค 2 ผู้เขียนได้ให้เรื่องราวทางด้านวัฒนธรรมของจัมปา ได้แก่ ศาสนา ศิลปกรรม และสถาปัตยกรรม ส่วนภาค 3 เป็นการรวบรวมจารึกเกี่ยวกับจัมปาที่ได้ถอดความและตีพิมพ์กระจายตามหนังสือและวารสารต่าง ๆ มารวมเข้าด้วยกัน โดยจัดเรียงตามลำดับศักราช ซึ่งนับเป็นจุดเด่นของผลงานเล่มนี้

ในด้านหลักฐาน ผู้เขียนได้กล่าวไว้ในคำนำว่า แม้จะอาศัยผลงานการค้นคว้าด้านต่าง ๆ ที่นักวิชาการฝรั่งเศสได้กระทำไว้ แต่ก็ได้ “...ตีความตามแบบฉบับของข้าพเจ้าเอง...” เช่นกันกับส่วนที่ว่าด้วยประวัติศาสตร์ แม้จะใช้ผลงานของมาสเปร์โรเป็นหลักใหญ่ แต่ “...การค้นพบจารึกใหม่จำนวนมากภายหลังการพิมพ์ [ผลงานของมาสเปร์โร] ทำให้งาน [ของมาสเปร์โร] ล้าสมัย และขาดความสมบูรณ์ในหลายๆ แห่ง...ดังนั้น... [ผลงานของข้าพเจ้า] จึงแตกต่าง [จากงานเขียนของมาสเปร์โร] เป็นอันมาก (Majumda : 1985, I-III)

⁵ แนวคิดนี้ เป็นแง่มุมหนึ่งของข้อสันนิษฐานเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับการแพร่หลายของวัฒนธรรมอินเดียในยุคเริ่มต้นของความ เป็นรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แนวคิดนี้ แพร่หลายในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยอ้างถึงนิทานหรือเรื่องเล่าพื้นเมือง ที่ กล่าวถึงการเข้ามาตั้งรกรากในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของชาวอินเดีย แนวคิดดังกล่าวนี้ ไม่เป็นที่ยอมรับกันของ นักวิชาการรุ่นปัจจุบัน ซึ่งเห็นพ้องต้องกันเป็นส่วนใหญ่ว่า ขาดหลักฐานทั้งทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีสมัยใหม่ รองรับ ที่จะยังยึดถือกันอยู่ ก็แต่เฉพาะในหมู่นักชาตินิยมที่นับถือศาสนาฮินดูบางกลุ่มเท่านั้น (Ricklefs and Others : 2010, 20-23)

พิจารณาผลงานตามคำกล่าวของผู้เขียน ก็นับได้ว่า ผลงานเล่มนี้ ให้เรื่องราวของจัมปาอย่างรอบด้าน นับตั้งแต่เริ่มตั้งอาณาจักรจนถึงการล่มสลายของวิชัยใน ค.ศ. 1471 และอาจใช้เป็นผลงานที่แสดงสถานภาพและ/หรือพรมแดนแห่งความรู้เกี่ยวกับอารยธรรมจัมปาโบราณในยุคอาณานิคมได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม ในส่วนผลงานทางด้านประวัติศาสตร์ ก็มีอาจได้กล่าวได้ว่า แตกต่างจากผลงานของมาสเปโร "อย่างมาก" ดังที่ผู้เขียนได้กล่าวไว้

3) ผลงานสำคัญยุคอาณานิคมที่สมควรกล่าวถึงอีกเล่มหนึ่ง ได้แก่ ผลงานของ George Coedes ซึ่งศึกษาจัมปาภายในกรอบความคิดของอาณาจักรโบราณในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย ผลงานได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษโดย Walter F. Vella ในชื่อว่า *The Indianized States of Southeast Asia*

พิจารณาเนื้อหาและมุมมองของผลงานโดยทั่วไปก็มิได้ต่างจากผลงานของมาสเปโรเท่าใดนัก และ เช่นเดียวกับมาจุมดา ผู้เขียนใช้ผลงานของมาสเปโรเป็นแหล่งอ้างอิงเป็นส่วนใหญ่ ถึงกระนั้น ผลงานก็เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า เป็นผลงานค้นคว้าเกี่ยวกับจัมปาโบราณที่สำคัญไม่น้อยไปกว่า ผลงานของมาสเปโรและมาจุมดา ผลงานนี้ตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1944 ฉบับที่แพร่หลายและศึกษากันในปัจจุบันเป็นฉบับที่แก้ไขและปรับปรุงในการตีพิมพ์ครั้งที่ 3 ใน ค.ศ. 1964 เซเดส จบผลงานในส่วนที่เกี่ยวกับจัมปาโบราณที่ปีแห่งการล่มสลายของวิชัย (ค.ศ. 1471) เช่นเดียวกับงานของมาสเปโร และมาจุมดา

หลังการตีพิมพ์ผลงานที่สำคัญ 3 เล่มดังกล่าวนี้แล้ว การเผยแพร่ผลงานที่สำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์(รวมทั้งในสาขาอื่น ๆ) ของจัมปาจะขาดช่วงไป สืบเนื่องจากความยุ่งยากของสภาพการณ์ในยุโรปนับตั้งแต่ทศวรรษ 1940 อันเป็นผลจากสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1939-1945) ซึ่งส่งผลให้การศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับเรื่องราวทางตะวันออกเฉียงใต้การอุปถัมภ์ของสำนักฝรั่งเศส ฯ ส่วนใหญ่ รวมทั้งจัมปายุติลง(Hoang Dau Kinh : 2012, 26)

อย่างไรก็ดี การขาดช่วงทางการศึกษาเรื่องจัมปาก็เป็นแนวโน้มที่สังเกตเห็นได้นับตั้งแต่ราว ค.ศ. 1915 -1920 เป็นต้นมาแล้ว (Lafont : 1987, 3) สาเหตุหนึ่งคิดเห็นกันว่า เป็นเพราะนักวิชาการรุ่นหลัง ๆ ถูกความยิ่งใหญ่และอลังการของนครวัด ดึงดูดความสนใจไปเสียจากจัมปา ทั้งนี้ รวมทั้งแหล่งอารยธรรมอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น พุกามในพม่า สุโขทัยในประเทศไทย และวัดภูในสาธารณรัฐประชาชนลาว ฯลฯ ซึ่งไม่มีใครมีข้อจำกัดทางการศึกษาเท่ากับการศึกษาเรื่องจัมปา สำนักฝรั่งเศสฯ เอง ก็มีส่วนสนับสนุนให้นักวิชาการหันไป

สนใจการศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมกัมพูชา รวมทั้งการบูรณะนครวัดอย่างมาก เพราะนับตั้งแต่ไทยถอนกำลังออกจากหลายจังหวัดของกัมพูชาใน ค.ศ. 1907⁶ และนักวิชาการฝรั่งเศสสามารถเข้าถึงแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ได้อย่างสะดวก งบประมาณส่วนใหญ่ของสำนักฝรั่งเศสฯ ก็ถูกทุ่มให้กับการบูรณะแหล่งมรดกโบราณแห่งนี้ ส่งผลให้งานสำรวจแหล่งโบราณคดีจัมปา(ดงตวง)ที่กำลังดำเนินอยู่ขณะนั้นถูกละทิ้งไป(Baptiste : 2012, 17) ดังนั้นเมื่อนักวิชาการที่ศึกษาจัมปารุ่นบุกเบิกถวายชนม์ลง การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับจัมปาจึงถดถอยลง การตีพิมพ์ผลงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และอารยธรรมของจัมปาในภาพรวมจึงมีจำนวนน้อยอย่างเป็นที่สังเกตเห็นได้ โดยเฉพาะเมื่อเทียบการศึกษาประวัติศาสตร์อารยธรรมในที่อื่นๆ เช่น กัมพูชา เวียดนาม และ ประเทศไทย(Lafont : 1987, 19-20)

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง สภาวะความถดถอยทางการศึกษาเรื่องจัมปาก็ยังคงดำเนินต่อมาด้วยผลของสงครามในดินแดนเวียดนาม⁷ นับตั้งแต่กลางทศวรรษ 1940 จนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970 การศึกษาค้นคว้าทางด้านโบราณคดีและสาขาอื่น ๆ ตลอดช่วงทศวรรษ 1940-1970 จึงแทบเป็นไปไม่ได้ ซึ่งอาจเป็นด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้เอง นอกจากส่งผลให้ผลงานการศึกษาเรื่องจัมปามีจำนวนน้อยกว่าที่อื่น ๆ แล้ว ก็ยังมียังมีจารึกที่เก่าแก่ของจัมปาจำนวนมาก (ที่หลงเหลือจากการสูญหายหรือถูกทำลาย) ถึงกว่าครึ่งที่ยังไม่ได้รับการอ่าน/ถอดความหรือศึกษาอย่างลึกซึ้งจนถึงทุกวันนี้ (Boisselier : 2001, 68)

สำหรับการศึกษาจารึกของจามนั้น เป็นที่ยอมรับกันว่าต้องทุ่มเทเวลาอย่างมากเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างถูกต้อง เพราะกาลเวลาทำให้ข้อความขาดหาย แต่ที่เป็นปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ชาวจามมักไม่จารึกเรื่องอื่นใดนอกจากกิจกรรมทางศาสนา ข้อมูลที่สำคัญอื่น ๆ เช่น สังคม เศรษฐกิจ หรือการเมืองส่วนใหญ่ผ่านเข้ามาโดยบังเอิญเท่านั้น (Lafont : 2014, 36)

⁶ เป็นผลจากการตกลงระหว่างไทยกับฝรั่งเศสใน ค.ศ. 1907 โดยไทยยอมยกดินแดนพระตะบอง และเสียมเรียบ ซึ่งเป็นเสมือนประตูทางเข้าสู่โบราณสถานนครวัดให้แก่ฝรั่งเศส (เพ็ญศรี ดูก : ราชบัณฑิตยสถาน, 147-148)

⁷ ได้แก่ สงครามอินโดจีนครั้งที่ 1 และ 2 สงครามอินโดจีนครั้งที่ 1 ซึ่งเรียกกันในเวียดนามว่า สงครามฝรั่งเศส หรือ French War เป็นการรบที่เกิดขึ้นในเวียดนามเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงใน ค.ศ. 1945 และจบลงด้วยการพ่ายแพ้ของฝรั่งเศสที่เดียนเบียนฟู ใน ค.ศ. 1954 ซึ่งส่งผลให้ระบอบอาณานิคมฝรั่งเศสสิ้นสุดลง หลังจากนั้น ก็ติดตามมาด้วย สงครามอินโดจีนครั้งที่ 2 หรือเรียกกันในโลกตะวันตกว่า สงครามเวียดนาม (แต่ในเวียดนามเรียกว่า สงครามอเมริกา หรือ American War) ระหว่างต้นทศวรรษ 1950 หรือราว ค.ศ. 1955 ถึง ค.ศ. 1975

กระนั้นก็ตาม ในช่วงของสงครามอินโดจีนครั้งที่ 2 ระหว่าง ค.ศ.1955 จนถึง ค.ศ. 1975 ทางการศึกษาเวียดนามทั้งสาธารณเวียดนาม (เวียดนามใต้) และสาธารณรัฐประชาธิปไตย (เวียดนามเหนือ)ก็สนับสนุนให้นักวิชาการในประเทศผลิตผลงานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์จัมปา ทั้งในฐานะที่เป็นอาณาจักรโบราณแห่งหนึ่งในภูมิภาคที่มีความสำคัญในตัวของตัวเอง หรือในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เวียดนาม⁸ ผลงานในภาษาเวียดนามเหล่านี้ รวมทั้งสถาบันทางการศึกษาที่ส่งเสริมและสนับสนุน ก็นับเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยให้การศึกษาเรื่องจัมปาฟื้นตัวขึ้นมาภายหลังที่เหตุการณ์ความยุ่งยากในประเทศสงบลง

การศึกษาจัมปาจากทศวรรษ 1970 จนถึงปัจจุบัน

เมื่อความยุ่งยากในเวียดนามสิ้นสุดลงลง การศึกษาเกี่ยวจัมปา ก็เริ่มแข่งขันขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งในตอนปลายทศวรรษ 1970 และดูจะแบ่งบานอย่างเต็มที่ในทศวรรษ 1980 ในเวียดนามสถาบันวิจัยด้านโบราณคดีที่ไซ่งอน(หรือโฮจิมินห์ซิตี้ในปัจจุบัน) ได้ส่งเสริมให้เกิดการบูรณะซากโบราณคดีของชาวจาม ตามที่ต่าง ๆ ที่ได้รับความเสียหาย กับทั้งส่งเสริมให้มีการวิจัยและตีพิมพ์ผลงานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวจามและชาวเวียดนามจามในอดีต ตลอดจนเรื่องราวเกี่ยวกับชาวจามในยุคปัจจุบัน ในฐานะที่เป็นชนชาติพันธุ์กลุ่มน้อยในประเทศอย่างสม่ำเสมอจนกระทั่งปัจจุบัน

ในขณะที่การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับจัมปาเริ่มต้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งในเวียดนามนั้น ความสนใจของนักวิชาการโพ้นทะเลเกี่ยวกับจัมปาก็แข่งขันขึ้นมาด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝรั่งเศส ซึ่งติดตามมาด้วยการฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ของสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (EFEO)⁹ การสนับสนุนของสถาบันทางวิชาการแห่งนี้ ส่งผลให้เกิดการร่วมมือเพื่อทำวิจัยภาคสนามด้านโบราณคดีเกี่ยวกับจัมปาโบราณระหว่างนักวิชาการเวียดนามและนานาชาติ การค้นคว้าและแปลต้นฉบับลายมือที่เขียนในภาษาจาม การศึกษาพงศาวดารและจดหมายเหตุ

⁸ ผู้สนใจอาจอ่านบทวิเคราะห์งานเขียนเกี่ยวกับประวัติจัมปาโดยนักวิชาการเวียดนามใต้ ใน Lockhart: 2011, 11-22.

⁹ สงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1939-1945) ส่งผลให้การทำงานของสำนักฯ ชะงักงันลง เมื่อความสงบกลับคืนมา สำนักฯ ได้พยายามรื้อฟื้นบทบาทของตน โดยการส่งเสริมให้มีการร่วมมือทางวิชาการกับรัฐเอกราชใหม่ ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทว่า ด้วยปัญหาความยุ่งยากนานัปการอันเป็นผลจากสงครามอินโดจีนครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1954-1975) สำนักฯ จึงต้องย้ายสาขาออกจากฮานอยใน ค.ศ. 1957 และเพิ่งจะมาเริ่มต้นในเวียดนามอีกครั้งหนึ่งในทศวรรษ 1990

เหตุของกษัตริย์แห่งจาม (ซึ่งแทบจะไม่ได้ถูกแตะต้องมาก่อนเลยจนกระทั่งถึงทศวรรษ 1970) ทั้งในภาษาจามและภาษาจีนซึ่งถูกเก็บอยู่ตามห้องสมุดต่าง ๆ ทั้งในฝรั่งเศสและที่มหาวิทยาลัยคอร์เนลในสหรัฐอเมริกา (Lafont : 1987, 14)

ความร่วมมือทางวิชาการระหว่างนักวิชาการเวียดนามและนักวิชาการนานาชาติดังกล่าวโดยการสนับสนุนจากสำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ ส่งผลให้เกิดการประชุมสัมมนาทางวิชาการเกี่ยวกับจัมปาโบราณและการตีพิมพ์ผลงานที่สำคัญดังนี้

1) การสัมมนาที่มหาวิทยาลัยโคเปนเฮเกนในวันที่ 23 พฤษภาคม ค.ศ. 1987 ผลงานที่นำเสนอในครั้งนี้ได้รับการแปลจากภาษาฝรั่งเศสเป็นภาษาอังกฤษและเผยแพร่ออกเป็นรูปเล่มหนังสือ และโดยทางอินเทอร์เน็ตในชื่อว่า *Proceedings of the Seminar on Champa*

2) การสัมมนาที่จัดขึ้นที่มหาวิทยาลัยแคลิฟอร์เนีย วิทยาเขตเบิร์กลีย์ใน ค.ศ. 1990 เป็นการสัมมนาที่ให้ชื่อตามหัวข้อหลักของการสัมมนาว่า *Champa and the Malay World* ผู้เข้าร่วมนำเสนอผลงานส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการจากยุโรป ผลงานที่นำเสนอได้รับการตีพิมพ์ออกเป็นรูปเล่มในชื่อเดียวกันนี้ในภาษาฝรั่งเศส (Lockhart : 2011, 9)¹⁰

3) การสัมมนาที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ใน ค.ศ. 2004 การสัมมนาในครั้งนี้ยังได้รับการสนับสนุนจาก สถาบันวิจัยแห่งเอเชีย (Asia Research Institute) ในสังกัดมหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ สถาบันแห่งนี้ก่อตั้งขึ้นในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 2001 เพื่อส่งเสริมการศึกษาและการร่วมมือกันในหมู่นักวิชาการนานาชาติ เพื่อการวิจัยเกี่ยวกับเอเชีย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผลงานที่นำเสนอในการประชุมครั้งนี้ได้รับการรวบรวมและตีพิมพ์ออกมาในรูปเล่มหนังสือในชื่อ *The Cham of Vietnam : History, Society and Art* (Singapore : National University of Singapore Press, 2011) โดยมี Tran Ky Phuong และ Bruce M. Lockhart เป็นบรรณาธิการ

อนึ่ง สถาบันวิจัยแห่งเอเชีย (Asia Research Institute) ซึ่งมีเป้าหมายให้เป็นเวทีแก่นักวิชาการได้มีโอกาสนำเสนองานค้นคว้าใหม่ ๆ ของตนด้วยนั้น ในส่วนที่เกี่ยวกับจัมปานั้น Michael Vickery ก็ได้นำเสนอผลงานที่ชื่อว่า *Champa Revised* (2005) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นการตรวจสอบผลงาน *The Champa Kingdom...* ของมาสเปโร โดยผู้เขียนได้นำเสนอแนวคิด/การตีความเกี่ยวกับบางประเด็นในประวัติศาสตร์จัมปาด้วยมุมมองใหม่ ซึ่งแตกต่าง

¹⁰ ผู้วิจัยไม่พบผลงานเล่มนี้ในภาษาอังกฤษ

ไปจากการตีความของมาสเปโร ทั้งนี้ โดยการตรวจสอบกับพงศาวดารเวียดนามและจารึกของจามที่มาสเปโรใช้เป็นหลักฐานสำคัญในการเรียบเรียงผลงานของเขา จากนั้นก็นำมาเทียบเคียงและตรวจสอบกับแหล่งหลักฐานอื่น ๆ รวมทั้งจารึกของทางฝ่ายกัมพูชา ผลงานของวิกเคอรีฉบับนี้จึงนับเป็นครั้งแรกในรอบกว่ากึ่งศตวรรษ ที่ผลงานที่ถือกันว่าเป็นฉบับมาตรฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์จัมปา ถูกทำลายพร้อมทั้งข้อเสนอให้แก้ไข

ผลงานที่นับว่าสำคัญอีกฉบับหนึ่งคือที่ได้นำเสนอและเผยแพร่ผ่านสถาบันวิจัยแห่งเอเชียนี้ คือ *Champa in the Song Hui-Yao Ji-Goa : A Draft Translation* (2005) ซึ่งให้เรื่องราวเกี่ยวกับจัมปาในยุคราชวงศ์ซ่งหรือในราวระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 10-13 ทั้งนี้โดยการค้นคว้าและแปลความจากภาษาจีนโดย Geoff Wade

ผลงานอีกฉบับหนึ่งซึ่งแปลโดย Geoff Wade เช่นกัน คือ *The Ming Shi Account of Champa* (2003) หรือ *ประวัติศาสตร์ราชวงศ์หมิง* ซึ่งครองบัลลังก์จีนในช่วงระหว่างทศวรรษ 1360-1640 ผลงานนี้มีความสำคัญเพราะให้เรื่องราวเกี่ยวกับจัมปาระหว่าง ค.ศ. 1368-1544 อันเป็นช่วงที่จัมปาทำสงครามกับเวียดนามและต้องสูญเสียนครหลวงวิชัยให้แก่ไควตงใน ค.ศ. 1471 จากนั้น ก็เป็นการพยายามของประมุขจาม หรือผู้อ้างตนเป็นประมุขของจามหันมาขอความช่วยเหลือจากราชสำนักหมิง ผลงานจึงนับว่ามีคุณค่า ในแง่ที่เป็นหลักฐานร่วมสมัย และให้ข้อมูลเกี่ยวกับจัมปาภายหลัง ค.ศ. 1471 ซึ่งสามารถใช้เป็นแหล่งหลักฐานในการสานต่อเรื่องราวเพิ่มเติมจากผลงานที่มาสเปโร มาจุมดา และเซเดส ได้กระทำไว้ และผลงานทั้ง 2 เล่มที่ Geoff Wade นำเสนอดังกล่าวนี้นี้ เป็นผลงานที่มาสเปโรมิได้ใช้ในการเรียบเรียงผลงานของเขา

ผลงานทั้ง 3 เล่มอันเป็นผลจากการสัมมนาทั้งสามครั้งดังกล่าวข้างต้น รวมทั้งผลงานใหม่ๆ ที่สถาบันวิจัยแห่งเอเชียได้นำเสนอและเผยแพร่ นับเป็นผลงานที่สะท้อนความก้าวหน้าทางด้านจัมปาศึกษา นอกจากนี้แล้วยังมีผลงานอื่น ๆ (ที่ผู้เขียนใช้เป็นแหล่งอ้างอิง) ที่ควรกล่าวถึง ได้แก่ ผลงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกจากสถาบัน School of Asia and African Studies ในสังกัดมหาวิทยาลัยลอนดอนของ William A. Southworth ชื่อ "The Origins of Champa : A Preliminary Review" ข้อค้นพบที่สำคัญของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ถูกนำมาเรียบเรียงในรูปบทความชื่อ "The Coastal States of Champa," ตีพิมพ์ในหนังสือชื่อ *Southeast Asia : From Prehistory to History* (London : Routledge Gurzon (pp.209-

233) โดยมี Ian Glover and Peter Bellwood เป็นบรรณาธิการ อีกเล่มหนึ่งคือ *Champa and the Archaeology of Myson(Vietnam)* โดยมี Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patricia Zolese เป็นบรรณาธิการ ในภาค 1 ของหนังสือจะให้เรื่องราวในแง่ประวัติศาสตร์ ในด้าน การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และ ศิลปกรรม รวมทั้งกระบวนการเข้าครอบครอง พื้นที่ของจัมปาโดยเวียดนาม

ผลงานต่าง ๆ ที่ได้ตีพิมพ์ในยุคของการฟื้นตัวทางการศึกษาเรื่องจัมปาภายหลัง สงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ได้กล่าวถึงเหล่านี้ สะท้อนถึงสถานภาพทางความรู้ และกระบวนการ ทางการศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไปจากที่นักวิชาการรุ่นบุกเบิกในยุคอาณานิคมได้กระทำไว้ จน เรียกได้ว่าเป็นการแก้ไข (revision) อย่างสำคัญ ประเด็นที่ได้แก้ไขและเป็นที่ยอมรับในหมู่นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านจัมปาศึกษาส่วนใหญ่อาจประมวลได้ดังนี้

1) ขอบเขตทางด้านภูมิศาสตร์ และองค์ประกอบด้านประชากรของ อาณาจักรจัมปา การเปลี่ยนแปลงในประเด็นนี้ เป็นผลจากการวิจัยร่วมระหว่างนักวิชาการ ฝรั่งเศส และนักวิชาการเวียดนาม ซึ่งเริ่มขึ้นใน ค.ศ. 1975 โดยมี P.B. Lafont เป็นหัวหน้า คณะวิจัย คณะวิจัยได้เข้าตรวจสอบหลักฐานทั้งที่เป็นจารึกเก่าแก่ในภาษาสันสกฤต และ ข้อเขียนในภาษาจามสมัยใหม่ รวมทั้งบันทึกทางประวัติศาสตร์ของจีนและเวียดนาม ผลการวิจัยทำให้เป็นที่ชัดเจนอย่างไม่มีข้อกังขาอีกต่อไปว่า พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของ ราชอาณาจักรครอบคลุม มิใช่เพียงแค่พื้นที่ลุ่มในเขตชายฝั่งทะเลเท่านั้น แต่รวมถึงเขต เทือกเขาและที่ราบสูงทางด้านตะวันตกด้วย จริงอยู่ ผู้อาศัยอยู่ในเขตที่ลุ่มชายฝั่งทะเลและ เขตภูเขาในที่สูงแตกต่างกันในแง่ชาติพันธุ์ กล่าวคือ ในเขตชายฝั่ง คือชาวจามในที่ลุ่มที่พูด ภาษาจามซึ่งเป็นภาษาในตระกูลออสโตรนีเซียน สาขามาเลย์-โพลีเนเซียน ส่วนในเขตที่สูง เป็นพวกชาวเขา บ้างก็พูดภาษาในตระกูลออสโตรนีเซียนสาขาอื่น หรือบางพวกก็พูดภาษา ในตระกูลออสโตรเอเชียติก ทว่า ทั้งชนในที่ลุ่มและที่ดอนทั้งสองฝ่ายนี้ ก็ก่อปรชุมชนเป็น ประชากรทั้งมวลของจัมปา และมีความสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นอันดี หลักฐานที่ค้นพบใหม่ยัง แสดงให้เห็นว่า กษัตริย์หลายพระองค์รวมทั้งชนชั้นสูงของจามมีกำเนิดมาจากชนในที่สูง และดินแดนในที่สูงนี้ยังเป็นแหล่งหลบภัยและจัดตั้งกองกำลังให้แก่ชาวจามในที่ลุ่มในยามที่ ถูกศัตรูภายนอกเข้ารุกรานอีกด้วย (Gay : 1987, 43-52)

ในผลงานชื่อ *A History of Early Southeast Asia : Maritime Trade and Societal Development, 100-1500*(2011) โดย Kenneth R. Hall ได้ให้ทรรศนะถึงความสัมพันธ์

อันดีระหว่างชน 2 กลุ่มดังกล่าวนี้ว่า สืบเนื่องจากประชากรของจาม ทั้ง 2 กลุ่มนี้ต่างมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญทางเศรษฐกิจให้แก่อาณาจักรจัมปา และพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน กล่าวคือชาวจามในทีลุ่มประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมและการค้าทางทะเล และเป็นผู้ป้อนสินค้าที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิตให้แก่ชาวเขา ส่วนชาวเขามีบทบาทในการเก็บหาและรวบรวมสินค้าของป่าในเขตที่สูงให้แก่ชาวจามในทีลุ่มนำออกจำหน่ายเป็นสินค้าออก สินค้าออกที่ว่านี้ เป็นที่ต้องการของตลาดนานาชาติอย่างสูง และเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญให้แก่กษัตริย์จัมปาในการปลูกสร้างและทำนุบำรุงศาสนสถาน ซึ่งรายได้จากเกษตรกรรมไม่สามารถอำนวยให้เพียงพอ การปลูกสร้างศาสนสถานรวมทั้งเทวรูปและ/หรือคิวลึงค์ นับเป็นสิ่งสำคัญที่กษัตริย์ทรงใช้เป็นเครื่องหมายในการแสดงสิทธิธรรมทางการปกครองของพระองค์ และนี่คือเหตุผลสำคัญที่ชาวจามในทีลุ่มพยายามรวมชนในทีสูงเหล่านี้ไว้ในระบบเศรษฐกิจ-การเมืองของจัมปา ซึ่งแน่นอนว่า ย่อมกระทำโดยการเจรจามากกว่าการใช้กำลัง เช่น โดยการให้การปกป้องคุ้มครองโดยกำลังทหาร หรือให้เอกสิทธิ์ในการเป็นหุ้นส่วนทางการค้า เป็นต้น (Hall : 2011, 86-87)

นอกจากชนทั้ง 2 กลุ่มนี้แล้ว ฮอลล์ยังเสนออีกด้วยว่า เหล่าชาวจามที่ใช้ชีวิตสัญจรหรือพเนจรทางทะเล(Coastal People/Sojourner) ก็เป็นบุคคลอีกกลุ่มหนึ่งที่บทบาทสำคัญทางเศรษฐกิจของจัมปา คนเหล่านี้ เป็นกองกำลังทางเรือให้แก่อาณาจักร และในบางเวลาก็กระทำกิจกรรมในแบบโจรสลัด ซึ่งทางราชสำนักจัมปาพยายามบีบบังคับให้กษัตริย์จัมปารับผิดชอบในปราบปรามคนเหล่านี้อยู่เนือง ๆ แต่ดูเหมือนว่า กษัตริย์เองก็ควบคุมคนเหล่านี้ไม่ได้มาก เพราะบางครั้งทางรัฐเองก็เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดกิจกรรมดังกล่าว โดยเฉพาะในยามที่รายได้จากการค้าทั้งภายในและภายนอกไม่เพียงพอแก่การสร้างเครือข่ายพันธมิตรซึ่งสำคัญแก่การธำรงอธิปไตยทางการปกครองของกษัตริย์ การปล้นสะดมและโจมตีเพื่อนบ้านทางตะวันตก คือกัมพูชา และทางเหนือคือเวียตนามก็เป็นทางเลือกหนึ่ง (Hall : 2011, 87-88)

2) ปีแห่งการสิ้นสุดของอาณาจักรจัมปา ประเด็นนี้นับเป็นการเปลี่ยนแปลงแก้ไขมุมมองเกี่ยวกับประวัติศาสตร์จัมปาอย่างสำคัญ โดยผลงานที่นำเสนอในที่ประชุมสัมมนาที่โคเปนเฮเกน ของ Po Dharma ใน ชื่อเรื่อง "Status of the Latest Research on the Date of the Absorption of Champa by Vietnam" ผลงานนี้ โป ธาร์มาได้อาศัยหลักฐาน

พงศาวดารที่เขียนในภาษาจามสมัยใหม่¹¹ รวมไปถึงบันทึกประวัติศาสตร์ของทางการเวียดนาม และบันทึกการเดินทางร่วมสมัยของชาวตะวันตก ในการเรียบเรียงผลงานของเขา เขาได้วางข้อสรุปการค้นคว้าและวิจัยของเขาในท้ายที่สุดว่า ปีแห่งการสิ้นสุดของราชอาณาจักรจัมปามีใช่ ค. ศ. 1471 ซึ่งเป็นปีที่เวียดนามยึดนครวิชัย ดังที่ผลงานในยุคแรก ๆ นำเสนอเป็นนัยไว้ ทั้งนี้ เพราะศูนย์อำนาจทางการเมืองของจัมปาที่ คอธารา และปาณฑุรั้งจะยังคงดำรงอยู่ต่อมา ตราบจนกระทั่งถึง ค.ศ. 1832

โดยผลงานของโพ ธาร์มาฉบับดังกล่าว จึงทำให้ประวัติศาสตร์ของจัมปาขยายออกไปอีกเกือบ 4 ศตวรรษ ผลงาน *The Kingdom of Champa : Geography-Population-History* โดย P.B. Lafont (แปลจากภาษาฝรั่งเศสเป็นอังกฤษโดย Jay Scarborough) (2014) จึงน่าจะเป็นผลงานเกี่ยวกับจัมปาเล่มแรกที่ทำให้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ครบถ้วน ตั้งแต่ ค.ศ. 192 จนถึงปีแห่งการสิ้นสุดภายใน ค.ศ. 1832

ผลงานฉบับสมบูรณ์ของลาฟอนต์นี้ มีลักษณะเป็นบทสรุปโดยสังเขป มิได้ให้รายละเอียดทางประวัติศาสตร์มากเท่าผลงานของมาสเปโร แต่ก็ช่วยให้เราเห็นภาพพัฒนาการของจัมปา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลัง ค.ศ. 1471 ได้ชัดเจนขึ้น ในคำนำของหนังสือที่เขียนโดยโพ ธาร์มา (ซึ่งเป็นศิษย์คนหนึ่งของผู้เขียน) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายในการเขียนและตีพิมพ์ผลงานเล่มนี้ว่า เป็นเพราะในปัจจุบันมีผลงานทั้งในรูปเล่มหนังสือและบทความเกี่ยวกับจัมปาในภาษาเวียดนามเป็นอันมาก แต่ส่วนใหญ่ไม่ถูกต้องในเชิงวิชาการ เป้าหมายของผู้เขียนและผู้จัดพิมพ์(คือ The Council for the Social-Cultural Development of Champa/ International Office of Champa-San Jose, California) จึงต้องการนำเสนอผลงานประวัติศาสตร์จัมปาที่มีเนื้อหาถูกต้องตามหลักวิชาการ (Lafont : 2014, 9)

3) ระบบโครงสร้างรัฐของจัมปา ผลจากการศึกษาในยุคหลัง ๆ ทำให้เป็นที่ยอมรับอย่างไม่เป็นที่กังขาอีกต่อไปแล้วว่า แต่ละอาณาจักรที่เจริญขึ้นนับจากเหนือจรดใต้คือ อินทรปุระ ชิตู(อมราวดี) วิชัย คอธารา และ ปาณฑุรั้งคะ (ดูแผนที่ประกอบ) นั้น มิได้เป็นเอกภาพในทางการเมือง หรือ “ย้ายเมืองหลวง” ไปที่อื่น ๆ เมื่อถูกรุกราน ตามที่เข้าใจกัน

¹¹ นักวิชาการฝรั่งเศสในยุคอาณานิคมไม่ยอมรับความถูกต้องและน่าเชื่อถือของหลักฐานชิ้นนี้ เนื่องจากลายพระนามของกษัตริย์ไม่ตรงกับจารึกหลักสำคัญในภาษาสันสกฤต แต่โพ ธาร์มาได้ให้ข้อพิสูจน์ว่า พงศาวดารฉบับนี้ให้ลายพระนามของกษัตริย์ของอีกอาณาจักรหนึ่งของชาวจาม

มาแต่เดิม (ตามแนวคิดของนักวิชาการฝรั่งเศสในยุคอาณานิคม) การดำรงอยู่ร่วมกันของพวกเขามักเรียกได้ว่าเป็นในรูปแบบสหพันธรัฐ ที่แต่ละศูนย์กลางต่างเป็นคู่แข่งทางการเมืองระหว่างกัน หรือในบางช่วงเวลา อาจสร้างความเป็นเครือญาติหรือพันธมิตรระหว่างกันโดยการแต่งงาน ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อสนองรับการรุกรานจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากจีน หรือเวียดนาม

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการรวมตัวกันกระทำอย่างหละหลวมในแง่สถาบัน แต่ในแง่วัฒนธรรมชาวจามในดินแดนต่างๆเหล่านี้ ก็นับว่ามีความเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งเห็นได้จากรีกที่กระจายอยู่ตามที่ต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดถึงการมีแกนกลางด้านค่านิยม ทางวัฒนธรรมและพิธีกรรมร่วมกัน ค่านิยมทางวัฒนธรรมและพิธีกรรม ดังที่กล่าวนี้ นับเป็นรากฐานสำคัญให้แก่ระบบรัฐของแต่ละอาณาจักรของจัมปา

เรื่องราวประวัติศาสตร์ที่ว่าด้วย กำเนิด ความเจริญ และการสิ้นสลายของอาณาจักรจัมปาโบราณระหว่าง ค.ศ. 192-1835 ก็จะเป็นเรื่องราวของทั้ง 5 อาณาจักรดังกล่าวโดยจะพิจารณาแยกกันไปในแต่ละแห่ง ซึ่งก่อนอื่นจะกล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ของอาณาจักรต่าง ๆ เหล่านี้พร้อมทั้งแนวทางการศึกษา ดังต่อไปนี้

สภาพภูมิศาสตร์ของ 5 อาณาจักรของจัมปาและแนวทางการศึกษา

สภาพภูมิศาสตร์ ซึ่งเป็นที่ตั้งอาณาจักรจัมปาทั้ง 5 นี้ มีลักษณะเป็นชายฝั่งแคบ ๆ เป็นทางยาวจากทิศเหนือลงมาจรดใต้ ขอบเขตของอาณาจักรเป็นเรื่องยากจะกำหนด อย่างไรก็ตาม นักวิชาการในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 ส่วนใหญ่มักกำหนดให้ขอบเขตของจัมปาในช่วงที่กว้างไกลที่สุดคือในคริสต์ศตวรรษที่ 9 ให้เริ่มต้นตั้งแต่เทือกเขาฮวนซอน(Hoanh-Son) หรือพอร์ตอันนัม(Port d' Annam /Gate of Annam)ลงมาจรดดินแดนใต้สุดของป่าดงทุ้งคะที่แม่น้ำดินห์(Dinh River) ทางด้านตะวันตกของที่ราบชายฝั่งมีเทือกเขาเตี๋ยงซอน ซึ่งตั้งเป็นแนวยาวจากเหนือลงมาทางใต้ และเป็นเสมือนฉากกั้นบริเวณเขตที่สูงทางด้านตะวันตก และตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนชายฝั่งด้านตะวันออกเปิดออกสู่ชายฝั่งทะเล สภาพเช่นนี้ทำให้อาณาจักรจัมปา มีลักษณะเหมือนเป็นเกาะที่แยกต่างหากจากส่วนอื่น ๆ ของแผ่นดินใหญ่ โดยเฉพาะจากกลุ่มแม่น้ำแดงทางตอนเหนือ ซึ่งเป็นฐานที่ตั้งสำคัญของอาณาจักรไควเยด

(เวียดนาม)¹² และลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่างทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งเป็นที่ตั้งของจักรวรรดิฟูนัน รวมทั้งเจนละและอังกอร์ซึ่งได้พัฒนาขึ้นในเวลาถัดมา

ภายในบริเวณบริเวณชายฝั่งที่เป็นที่ตั้งของอาณาจักรทั้งหมดนี้ จากเหนือจรดใต้มีความยาวในราว 800 กิโลเมตร และความกว้างไม่เกิน 50 กิโลเมตร (Lafont :2014, 19) ภายในพื้นที่นี้จะมีที่ราบและที่ราบปากแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ แต่จะถูกแยกออกจากกันด้วยสาขาของเทือกเขาหรือช่องเขาที่ยื่นออกมาสู่แนวชายฝั่งในบางตอน ทำให้แนวชายฝั่งที่น่าจะเป็นทางยาวดังกล่าว ถูกตัดแบ่งออกส่วน ๆ แต่ละส่วนมีสภาพเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำที่แยกออกจากกันเป็นหย่อม ๆ แนวเทือกเขาที่กั้นดินแดนออกเป็นส่วน ๆ นี้ค่อนข้างสูง ยากที่จะข้ามผ่านได้ ทำให้ยากแก่การการเดินทางไปมาหาสู่กันของผู้คนในเส้นทางเหนือ-ใต้ ดังนั้น สำหรับชาวจาม การไปมาหาสู่และการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างส่วนต่าง ๆ ของพวกเขาจึงกระทำโดยทางทะเลได้ง่ายยิ่งกว่าโดยทางบก นอกจากนี้แล้วยังส่งผลให้อาณาจักรในแต่ละภูมิภาคที่พัฒนาขึ้นมา มีความแตกต่างกัน แม้ว่าชาวจามในแต่ละอาณาจักรเหล่านี้มีคุณลักษณะร่วมกันในทางวัฒนธรรมดังได้กล่าวแล้วซึ่งแสดงให้เห็นที่จารึก และต้นฉบับลายมือของแต่ละอาณาจักรนั้น ๆ

อาณาจักรต่าง ๆ ที่พัฒนาขึ้นในบริเวณที่ราบลุ่มชายฝั่งที่พัฒนาขึ้นมาในแต่ละภูมิภาค มีดังนี้

1) บริเวณเหนือสุดของจัมปาเป็นถิ่นฐานของลินยี อาณาจักรแรกที่พัฒนาขึ้นในดินแดนจัมปา ปัจจุบันคือ จังหวัดกว๋างบินห์ กว๋างตรี และทัวเทียน ตอนเหนือสุดของลินยีมี

¹² เดิมทีชาวเวียดนามเรียกชื่อประเทศตนว่า นามเวียด (Nam Viet) ซึ่งเป็นคำที่ชาวเวียดนามออกเสียงคำว่า หนานเย่ (Nan Yue) คำนี้เป็นคำที่จีนใช้เรียกคนเวียดนาม ซึ่งโดยทั่วไปหมายถึง "คนป่าเถื่อน" หรือพวกชาติพันธุ์ที่มีเชื้อชาวจีนที่อาศัยอยู่ในดินแดนทางตอนใต้ของจักรวรรดิ ในช่วงราวทศวรรษ 670 ซึ่งเป็นสมัยการปกครองราชวงศ์ถัง คำว่า อันนัม (Annam) ซึ่งมีความหมายว่า ดินแดนทางตอนใต้ที่อยู่ในความสงบ (The Pacified South) เป็นคำที่ถูกนำมาใช้เรียกดินแดนตอนเหนือของเวียดนาม ซึ่งขณะนั้น เป็นดินแดนที่อยู่ตอนปลายสุดทางตอนใต้ของจักรวรรดิจีน และมีฐานะเป็นดินแดนในอารักขาของจีน ดินแดนตอนใต้ในอารักขาของจีนที่เวลานี้ ในตอนนั้นกำลังมีความปั่นป่วนวุ่นวายภายใน และล้มลงอย่างมากในสายตาของจีน อย่างไรก็ตามก็ดี ดินแดนอันนัมนี้ ก็คงอยู่ภายใต้การปกครองของจีนสืบมาจนกระทั่งถึง ค.ศ. 939 จึงได้เป็นเอกราช ในช่วงราว 40 ปีภายหลังเอกราช ชาวเวียดนามสามารถโน้มน้าวให้จีนสมัยราชวงศ์ซ่ง เรียกชื่อประเทศตนเองใหม่ว่า ไคโคเวียด (Dai Co Viet) ซึ่งเป็นคำผสมจาก 2 ภาษา คือ คำว่า Dai ในภาษาจีน และ Co ในภาษาเวียดนาม ทั้ง 2 คำนี้ มีความหมายว่า "ยิ่งใหญ่" ชื่อ ไคโคเวียด หรือเรียกสั้น ๆ ว่า ไคเวียด นี้ถูกใช้เป็นชื่อประเทศจนกระทั่ง เมื่อราชวงศ์เหลียนซันครองอำนาจ (ใน ค.ศ. 1806) จึงได้เปลี่ยนจากไคเวียดมาเป็น เวียดนาม ซึ่งใช้มาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน (Cotterell :2014, 67-68)

เทือกเขาฮวนซอน (หรือพอร์ทอันนัม) เป็นแนวกันออกจากดินแดนของชาวเวียดนาม ส่วนทางใต้มีเทือกเขาแบชมา(Bach-Ma) เป็นแนวกัน โดยมีทางผ่านคือช่องเขาเมฆหรือช่องเขาไฮเหวิน(Hai-Van) เป็นแนวกัน ดินแดนเหล่านี้มักเป็นสมรภูมิรบครั้งแรกระหว่างจีนกับจาม และต่อมาระหว่างจามกับเวียดนาม ในท้ายที่สุด ชาวจามต้องเสียดินแดนเหล่านี้ให้กับเวียดนาม 2 ครั้ง คือใน ค.ศ. 1069 และ ค.ศ. 1306

2) ใต้ช่องเขาไฮเหวินลงมาจะเป็นภูมิภาคดานังหรือทูเรน(Tourane) ภูมิภาคนี้ขยายลงมาทางใต้จนถึงภูเขาเซา(Chau) ตอนกลางของภูมิภาคนี้ เป็นที่ตั้งของที่ราบกวางนัมที่อุดมสมบูรณ์ด้วยปุ๋ยอันโอชะที่แม่น้ำทูบอนและสาขาของแม่น้ำพัดพามา บริเวณนี้จึงเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้มีการเพิ่มคุณภาพของพื้นที่เพาะปลูกด้วยการวางระบบชลประทาน บริเวณนี้ยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของจัมปาอีกด้วย

ดินแดนกวางนัมนี้รวมทั้งกวางงายที่อยู่ถัดลงมาทางใต้จะก่อปรขึ้นเป็นอาณาจักรที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของจัมปาที่จีน เรียกว่าชิตู หรือ อมราวตี (และอินทรปุระในเวลาถัดมา) ในเขตที่เป็นที่ตั้งของ ชิตู หรือ อมราวตี นี้ ยังเป็นที่ตั้งของท่าเรือที่สำคัญของภูมิภาคซึ่งปัจจุบันเรียกว่าห้วยอัน(Hoi An) ท่าเรือห้วยอันนี้ ส่งผลให้อาณาจักรที่พัฒนาขึ้นสามารถเชื่อมความสัมพันธ์เข้ากับการค้าระหว่างประเทศซึ่งสร้างความมั่งคั่งให้แก่อาณาจักรเป็นอันมาก

3) ถัดจากอมราวตี ลงไปทางใต้เป็นภูมิภาคเป็นที่ตั้งของอาณาจักรวิชัย ส่วนทางใต้ของภูมิภาคนี้ทอดยาวไปจนจรดช่องเขาคุมอง(Cu Mong) ส่วนทางตะวันออกเปิดออกสู่ทะเลทางด้านตะวันตกของภูมิภาคมีเทือกเขาบินห์ดินห์ (Binh Dinh) ซึ่งมีสาขายื่นออกมาสู่พื้นที่ราบ ส่งผลให้อาณาบริเวณที่ราบของภูมิภาคถูกตัดแบ่งพื้นที่ออกเป็น 5 ส่วน ภูมิภาคโดยทั่ว ๆ ไปของภูมิภาคค่อนข้างแห้งแล้ง แต่ก็สามารถปลูกพืชได้หลากหลายชนิดด้วยการทำชลประทาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามลำน้ำคอน(Con) และบริเวณท่าเรือศรีบานอย (Sri Banoy) (Whitmore : 2011, 173 ; Lafont : 2014, 14)

4) ถัดจากช่องเขาคุมองลงไปทางใต้คือพื้นที่ที่ปัจจุบันคือจังหวัดฟูเยิน(Phu Yen)และคานห์หัว(Khanh Hoa) ลักษณะภูมิประเทศเป็นชายฝั่งแคบ ๆ ระหว่างภูเขาทางตะวันตกและชายฝั่งทะเลที่ขรุขระไปด้วยโขดหิน พื้นที่ใช้เพาะปลูกคือบริเวณที่ราบทูยหัว(Tuy Hoa) ซึ่งเป็นพื้นที่เป็นดินที่อุดมอันเกิดจากการตกตะกอนของแม่น้ำดาร์ัง(Da Rang) ความอุดมสมบูรณ์อันเกิดจากลำน้ำจาย(Cai) ซึ่งนับเป็นลำน้ำที่สำคัญอีกสายหนึ่งของภูมิภาค ก็อำนวยความสะดวกให้เกิดการ

ทำเกษตรกรรมเช่นกัน ถัดพื้นที่ราบและข้ามแหลมวาเรลลา(Cape Varella) ลงไป มีแนวเทือกเขาซึ่งแยกให้ภูมิภาคนี้โดดเดี่ยวออกจากส่วนอื่น ๆ ของจัมปา ชายฝั่งมีอ่าวหลายแห่ง อ่าวบางตอนมีความลึกและมีแนวแผ่นดินที่ยื่นออกไปในทะเล ส่งผลให้ท้องน้ำของอ่าวแยกออกจากทะเลเปิด (เช่น อ่าวคามรานห์(Cam Ranh) หรือทำให้เกิดสภาพที่มีลักษณะเป็นหมู่เกาะดังเช่นที่ นาตริง (Na Trang) เป็นต้น (Lafont : 2014, 15)

อนึ่ง ภูมิภาคแห่งนี้ยังมีความสำคัญในฐานะที่เป็นที่ตั้งของวัดโพนคร(Po Nagar) ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของอำนาจของกษัตริย์ รวมทั้งเป็นที่ประดิษฐานพระแม่เจ้าแห่งพื้นแผ่นดินซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของชาวจามโดยทั่วไป

5) ถัดจากแนวกันที่ตอนใต้สุดของคอธรา เป็นพื้นที่ชายฝั่งซึ่งเป็นที่ตั้งของปาดงูรังคะ ซึ่งปัจจุบันคือจังหวัดนินห์ทวน และบิन्हทวนของเวียดนามในปัจจุบัน พื้นที่ของภูมิภาคมีลักษณะเป็นเนินทราย และเนินเขา ที่ทำให้เกิดที่ราบที่ไม่กว้างขวางนัก และไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์ และเป็นดินแดนอาณาจักรจัมปาแห่งสุดท้ายก่อนที่จะถูกผนวกเข้าเป็นดินแดนส่วนหนึ่งของเวียดนามใน ค.ศ. 1832

การศึกษาเรื่องราวของแต่ละอาณาจักรในดินแดนจัมปาดังที่กล่าวมานี้ จะเรียงตามลำดับศักราชของความเจริญและความเสื่อม ทั้งนี้ โดยอาศัยผลงานเล่มสำคัญ ๆ ที่ได้กล่าวมาในประวัติการศึกษาเรื่องจัมปา-- รวมไปกับผลงานอื่น ๆ ดังที่ได้ระบุไว้ใน การอ้างอิงท้ายเล่ม--เป็นแหล่งหลักฐานสำคัญ ทั้งนี้ โดยวางแผนเรื่องของแต่ละบทดังต่อไปนี้

บทที่ 1 เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกำเนิดรัฐลินีเยของจัมปา โดยเริ่มตั้งแต่ชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ชาหวิน ซึ่งพัฒนาขึ้นก่อนหน้าการเติบโตของรัฐอารยธรรมลินีเยของชาวจาม อย่างไรก็ตาม หลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบยังไม่เพียงพอที่จะสรุปได้ว่า รัฐลินีเยของชาวจามมีพัฒนาการมาจากชุมชนชาหวิน ข้อสรุปที่ได้คือลินีเยมีกำเนิดมาจากเขตปกครองโรนานของจีน และการติดต่อทางการค้ากับจีนของชนในดินแดนแถบนี้ ซึ่งมีมาตั้งแต่ยุคของวัฒนธรรมชาหวิน เป็นรากฐานทางเศรษฐกิจที่เข้มแข็งให้แก่การเติบโตของรัฐ หรืออีกนัยหนึ่งรัฐลินีเยเติบโตขึ้นโดยมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่พึ่งพาการค้ากับจีนอย่างสูง และอิทธิพลของจีนที่มีต่อรัฐลินีเยอาจรวมถึงทางวัฒนธรรม ซึ่งประเด็นหลังนี้เป็นสิ่งที่มักถูกมองข้ามไป

บทที่ 2- 3 เป็นช่วงของความรุ่งเรืองของจัมปาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 4-11 ซึ่งเป็นช่วงของความเจริญของอาณาจักรต่าง ๆ ตามลำดับดังนี้ คือ ชิดู(อมราวดี) คอธราและปาดงูรัง

คะ และสุดท้ายคืออินทรีประ ซึ่งนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่พิจารณาให้เป็นยุคที่จัมปาเจริญสูงสุด ความเจริญของแต่ละอาณาจักรเหล่านี้ เกิดขึ้นด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอยู่ร่วมกันดังนี้

1) แรงบันดาลใจจากศาสนาที่รับมาจากอินเดีย อันได้แก่ศาสนาฮินดูและการนับถือพระศิวะเป็นศาสนาแห่งรัฐ ศาสนาใหม่ที่ได้รับมาจากอินเดียนี้ ให้แรงบันดาลใจในการสร้างผลงานด้านประติมากรรมและสถาปัตยกรรมทั้งดงาม

2) ผลงานเหล่านี้เกิดขึ้นได้ ด้วยฐานรองรับจากปัจจัยสำคัญประการที่สอง คือ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจอันเกิดจากการค้าทางทะเลนานาชาติ ซึ่งแต่ละศูนย์กลางต่างมีเครือข่ายทางการค้าของตน ทว่า แตกต่างกันไปตามที่ตั้งทางภูมิศาสตร์

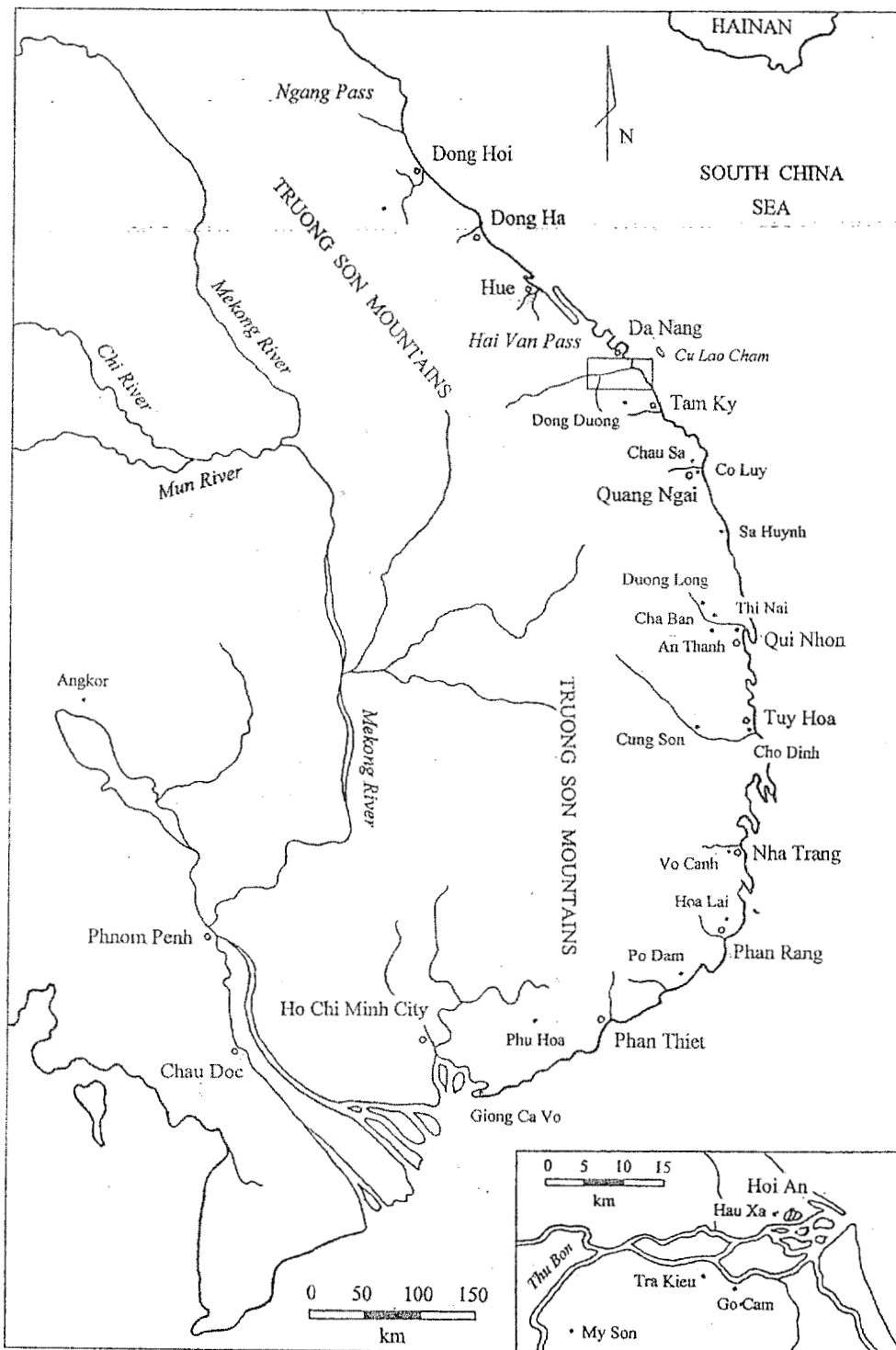
3) ปัจจัยที่หนุนนำให้เกิดความเจริญของอาณาจักรจัมปาเหล่านี้เป็นประการที่สาม คือ สุญญากาศแห่งอำนาจในภูมิภาคชายฝั่งของเวียดนาม อันเป็นผลจากการล่มสลายของจักรวรรดิฟูนันทางตะวันตกเฉียงใต้ และรัฐลินีเยทางตอนเหนือ(ซึ่งได้รวมเข้ากับกวางนัมในเวลาต่อมา) สภาวะสุญญากาศแห่งอำนาจนี้ สิ้นสุดลงด้วยการผงาดขึ้นมาของรัฐที่ทรงพลานุภาพทางตอนเหนือของจัมปาคือไฉเวียดในคริสต์ศตวรรษที่ 10 การผงาดขึ้นมาของไฉเวียดส่งผลให้จัมปาค่อย ๆ เดินหน้าเข้าสู่ยุคแห่งความเสื่อมเพราะแรงกดดันจากไฉเวียดนับตั้งแต่นั้นมา

บทที่ 4 เป็นยุคของอาณาจักรวิชัย แม้ว่าเป็นรัฐที่แข็งแกร่งด้วยพลังทางเศรษฐกิจ และความสามารถทางการสงครามของกษัตริย์บางพระองค์ในช่วงแรก ๆ จนสามารถมีบทบาทเป็นผู้นำแห่งสมาพันธรัฐจัมปา ทว่า วิชัยอยู่ในภาวะที่ต้องรับมือกับแรงกดดันของรัฐมหาอำนาจไฉเวียดทางตอนเหนือ และทำสงครามอยู่เกือบตลอดเวลาของการดำรงอยู่ แรงกดดันของไฉเวียดต่อจัมปาเกิดจากความต้องการขยายดินแดนและอารยธรรมตามแบบฉบับของตนซึ่งได้รับมาจากจีน รวมทั้งต้องการครอบครองความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจของจัมปา ส่วนจัมปานั้น ตกอยู่ในฐานะเป็นฝ่ายรับแรงกดดันจากไฉเวียดและมักพ่ายแพ้ในสงครามอยู่เสมอ ซึ่งอาจเนื่องด้วยความอ่อนแอด้านโครงสร้างทางการเมืองที่หละหลวม ขาดผู้นำที่มีความสามารถทางด้านการทหาร และยุทธโศปกรณ์ทางการรบที่ด้อยกว่า ข้อด้อยของจัมปาเหล่านี้ น่าจะเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้วิชัยพ่ายแพ้ในสงครามและสิ้นสลายลงใน ค.ศ. 1471 ดินแดนของจัมปาตั้งแต่วิชัยขึ้นไปถึงดินแดนทางตอนเหนือถูกผนวกเข้ากับไฉเวียด

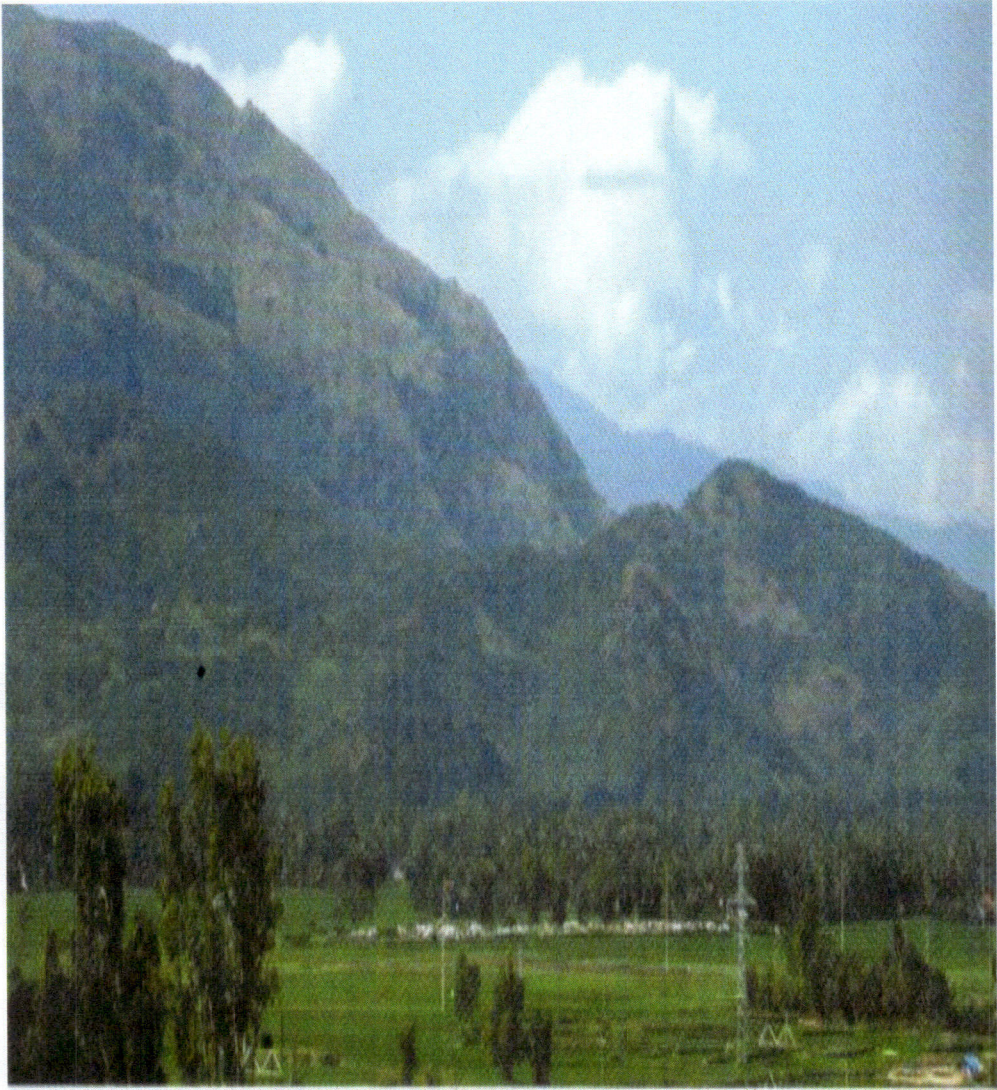
บทที่ 5 เป็นเรื่องราวของดินแดนจัมปาที่เหลือ 2 รัฐทางใต้คือ คอธาราและปาณทุรังคะ ในยุคนี้ ชาวจามหันไปนับถือศาสนาและวัฒนธรรมพื้นถิ่นดั้งเดิม พร้อมกับการพยายามรักษาไว้ซึ่งอิสรภาพและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน ทว่า รัฐทั้ง 2 นี้ดำรงอยู่ได้ก็เพียง เพราะได้เวียดยังไม่พร้อมที่จะผนวกเข้าไว้ในดินแดนตน จนกระทั่ง ค.ศ. 1653 จึงได้ผนวกคอธารา และต่อมาก็ปาณทุรังคะใน ค.ศ.1832 อาณาจักรจัมปาจึงสิ้นชื่อและถูกลบออกจากแผนที่นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

บทส่งท้าย เป็นการนำเสนอบางประเด็นเกี่ยวกับจัมปาและชาวจามในปัจจุบัน

อนึ่ง ดังได้กล่าวแล้ว การศึกษาเรื่องจัมปาในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 20 กำหนดให้รวมบริเวณที่ราบสูงในเขตภูเขาทางตะวันตก-- ซึ่งเป็นที่อยู่ของชาวเขาเผ่าต่าง ๆ-- ให้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรจัมปาด้วยนั้น ทว่า ภูมิประเทศและเรื่องราวของพวกเขานี้ ยังไม่เป็นที่ทราบกันนัก ดังนั้น จึงไม่อยู่ในขอบเขตของงานวิจัยฉบับนี้

แผนที่ 1 : สถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์ของจัมปาในดินแดนเวียดนามปัจจุบัน
 ที่มา : W H Southworth, 2004, "The Coastal States of Champa," in *Southeast Asia : From Prehistory to History*. Edited by Ian Glover and Peter Bellwood. (London : Routledge Curzon Pages), p. 210.

ภาพ 1 : อาณาบริเวณที่ราบชายฝั่งที่กว้างใหญ่แห่งหนึ่งอันเป็นแหล่งกำเนิดอารยธรรมจัมปา โดยมีเทือกเขาเดีร็องซอน(ดังในภาพ) เป็นฉากกำบังทางด้านตะวันตก

ที่มา : Charles Higham. 2002, *Early Cultures of Mainland Southeast Asia* (Bangkok : River Books.), p. 272.

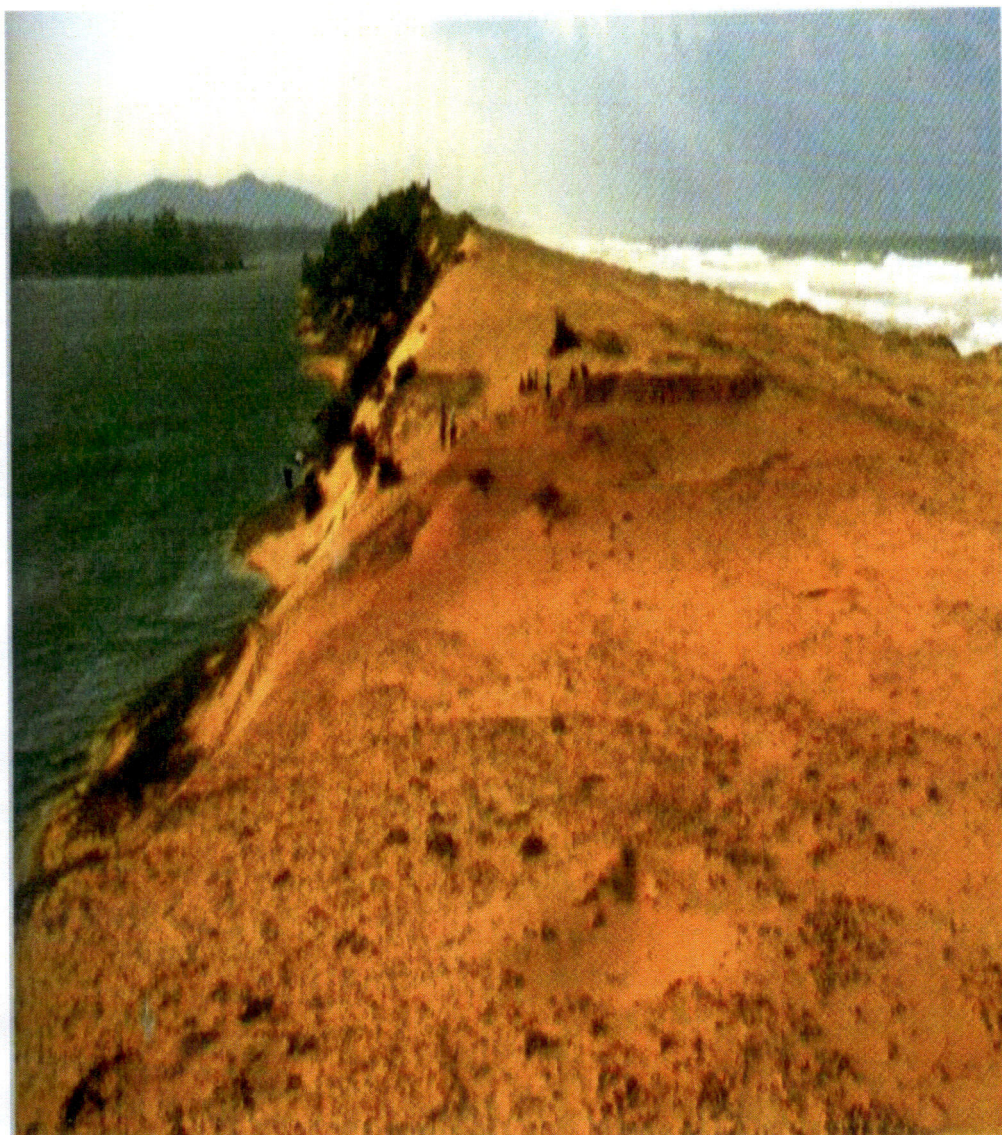
๒๐๖.๐๙๕๙

ม 346๗

๒๕๖๔

23

สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยบูรพา
ต.แสนสุข อ.เมือง จ.ชลบุรี 20131

ภาพ 2 : อาณาบริเวณที่เป็นหลักแหล่งและสุสานของชาววัฒนธรรมชาห์วินในจังหวัด
กวางงายของเวียดนามปัจจุบัน

ที่มา : Charles Higham, 2002, *Early Cultures of Mainland Southeast Asia*
Bangkok : River Books., p.181

3 882 8 1

ภาพ 3 : โถที่ใช้บรรจุศพในวัฒนธรรมชาห์วิน

ที่มา : Charles Higham. 2014 *Early Mainland Southeast Asia : From First Humans to Angkor* (Bangkok : River Books.), p. 216

ภาพ 4 : เครื่องประดับที่ทำจากหินคาร์เนเลียนที่พบในแหล่งโบราณคดี ชาห์วิน

ที่มา : Charles Higham, 2014 *Early Mainland Southeast Asia: From First Humans to Angkor* (Bangkok : River Books.), p. 213.

บทที่ 1

วัฒนธรรมยุคก่อนประวัติศาสตร์ชาวจีน และกำเนิด และพัฒนาการของรัฐลินิกของชาวจาม (ราว 500 ปีก่อนคริสตกาล - คริสต์ศตวรรษที่ 5)

ความก้าวหน้าทางการวิจัยด้านโบราณคดี ร่วมไปกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์(บันทึกทางประวัติศาสตร์ของจีน เรื่องเล่าและคัมภีร์ทางศาสนาจากอินเดีย จารึกในพื้นที่ ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ และ ฯลฯ) ช่วยให้เราวางข้อสรุปโดยทั่วไปเกี่ยวกับกำเนิดและพัฒนาการของรัฐอารยธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้--รวมทั้งรัฐของชาวจาม(ลินิก และ/หรืออาณาจักรจัมปา)--ได้ว่า สัมพันธ์อยู่กับปัจจัยทั้งภายนอกและภายในที่สำคัญ 3 ประการดังนี้ (Lam Thi My Dzong : 2011,14; Higham : 2014, 197-198, 211-212, 271-277; Hall : 2011, 3-5, 37-46; Bellina and Glover : 2004, 68-88)

1) ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจอันเป็นผลจากการค้าทางไกลกับอินเดียและจีน การค้าที่เพิ่มขึ้น ปริมาณมากขึ้น ในช่วงระหว่าง 300 ปี ก่อนคริสตกาลจนถึงราว ค.ศ. 300 สืบเนื่องจากพัฒนาการของเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างประเทศที่สืบต่อ ๆ กันมาเป็นระยะ ๆ นับตั้งแต่โลกเมดิเตอร์เรเนียนทางตะวันตก มาจนถึงจีนทางด้านตะวันออก การค้าที่เพิ่มปริมาณขึ้นนี้ ส่งผลให้ชุมชนต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณชายฝั่งทะเลตอนกลางของเวียดนามที่ตั้งอยู่ในเส้นทางการค้าเจริญเติบโตขึ้น

2) พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมพื้นถิ่นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เอง ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการรับเทคโนโลยีใหม่ คือการหลอมเหล็กจากจีนและอินเดียตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสตกาลเป็นต้นไป เทคโนโลยีใหม่ที่แพร่เข้ามานี้ รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ทางการค้ากับมหาอำนาจใหญ่ทั้งสอง ส่งผลให้สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มั่งคั่งในทางเศรษฐกิจ และก้าวหน้าจนนำไปสู่การเกิดรัฐอารยธรรม

3) การแผ่อิทธิพลทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และการทหารของจีนผ่านลงมาทางดินแดนลุ่มแม่น้ำแดงจนถึงชายฝั่งทะเลตอนกลางของเวียดนาม นับเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่เร่งให้เกิดการก่อตั้งรัฐรวมศูนย์ขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การแผ่อิทธิพลของจีนนี้ เริ่ม

ตั้งแต่การรวมศูนย์จักรวรรดิภายใต้จักรพรรดิซ่งตี้แห่งราชวงศ์จีนเมื่อ 221 ปีก่อนคริสตกาล และสืบเนื่องมาจนถึงยุคราชวงศ์ฮั่น (206 ปีก่อนคริสตกาล- ค.ศ. 220)

การศึกษาชุมชนของชาวจามทั้งทางด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ในบริเวณชายฝั่งทะเลภาคกลางของเวียดนามได้พบว่า การค้านานาชาติระหว่างตะวันตก-ตะวันออก ส่งผลให้ชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ชาห์วิน (Sa Huynh) เจริญขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภายหลังการรับเทคโนโลยีการหลอมเหล็กจากจีนและ/หรืออินเดีย และตามข้อสันนิษฐานของนักโบราณคดี ชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ชาห์วินนี้ น่าจะเป็นรากฐานยุคก่อนประวัติศาสตร์ให้แก่การเติบโตของรัฐอารยธรรมลินยี ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ถือกำเนิดขึ้นโดยเป็นผลจากการสนองรับการแผ่อิทธิพลทางการเมืองและการทหารของจีนเข้ามาในเขตทะเลจีนใต้และชายฝั่งตอนกลางของเวียดนามนับตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาลเป็นต้นมา

วัฒนธรรมและชีวิตทางเศรษฐกิจของชนในสังคมชาห์วิน

วัฒนธรรมชาห์วินเริ่มเป็นที่รู้จักกันก็ใน ค.ศ. 1909 โดยการค้นพบของเจ้าหน้าที่สุลการฝรั่งเศสในพื้นที่ผู้หนึ่ง ชาห์วินเป็นชื่อเมืองเล็ก ๆ ซึ่งตั้งอยู่ไม่ห่างจากชายฝั่งทะเลในจังหวัดกวางงาย (Quang Ngai) ของเวียดนามปัจจุบัน ณ ที่นี้ นักวิชาการที่ได้เข้าศึกษาอย่างเป็นกิจจะลักษณะในเวลาต่อ ๆ มา ได้พบสุสานที่ฝังศพโดยวิธีบรรจุร่างของผู้ตาย --ซึ่งผ่านการเผามาแล้วขั้นหนึ่ง-- ลงในโกฏดินเผา สุสานในลักษณะที่ว่านี้ พบว่า กระจัดกระจายอยู่ตามชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกเป็นทางยาวถึงราว 700 กิโลเมตร นับตั้งแต่ช่องเขาไฮเหวิน (Hai Van-หรืออีกชื่อหนึ่งว่า ช่องเขาเมฆ) ทางตอนเหนือลงมาจนจรดอาณาบริเวณที่เป็นที่ตั้งของเมืองไซ่ง่อนหรือโฮจิมินห์ซิตี้ในปัจจุบัน (Higham : 2004, 60) ที่ตั้งของสุสานที่ว่านี้ มักอยู่ในบริเวณเนินดินที่ค่อนข้างออกมาตามชายฝั่งเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งตามเกาะแก่งที่ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลทางด้านตะวันออก ในเขตที่สูงคือ อาณาบริเวณเทือกเขาทางด้านตะวันตกก็พบว่ามีอยู่เช่นกัน ที่นับว่าไกล

ที่สุดที่ค้นพบทางด้านตะวันตก คือในบริเวณลุ่มแม่น้ำมูลในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน¹ (Southworth : 2011, 114 ; Higham : 2014, 217-218)

นอกจากโกฏิบรรจุศพดังที่ได้กล่าวนี้แล้ว นักโบราณคดียังได้พบซากข้าวของเครื่องใช้ของผู้ตายที่ถูกฝังร่วมไปกับโกฏิศพเป็นอันมาก ได้แก่ ภาชนะดินเผา เครื่องมือเครื่องใช้และอาวุธที่ทำจากบรอนซ์และเหล็ก เครื่องประดับต่าง ๆ ได้แก่กำไลและลูกปัดที่ทำจากเปลือกหอย ต่างหู ซึ่งสลักเป็นรูปสัตว์สองหัวทั้งจากเปลือกหอย แก้ว หินมีค่าหรือกึ่งมีค่าต่าง ๆ เช่น หินคาร์เนเลียน หินโมรา และเนฟไฟรท์ (nephrit) เป็นต้น

การศึกษาซากโบราณคดีเหล่านี้ ช่วยให้เรารู้ว่า ชนในวัฒนธรรมชาหวินได้ตั้งหลักแหล่งในบริเวณดังกล่าวในช่วงราว 500 ปีก่อนคริสตกาล จนถึงราว ค.ศ. 100 หลังจากนั้นชุมชนของชาวจามก็เติบโตขึ้น ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่าชนทั้ง 2 กลุ่มนี้อาจเกี่ยวดองและเป็นเครือญาติกัน ทั้งนี้ โดยพิจารณาจากหลักฐานทางด้านธรรมเนียมการปลงศพและทางด้านภาษาศาสตร์ดังต่อไปนี้

ธรรมเนียมการปลงศพ กับข้อสันนิษฐานด้านภาษาศาสตร์ชาติพันธุ์ของชนในวัฒนธรรมชาหวินและจาม

ธรรมเนียมการปลงศพของชนในวัฒนธรรมชาหวินนับว่าแปลกและแตกต่างจากธรรมเนียมการปลงศพในที่อื่น ๆ ของส่วนแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งส่วนใหญ่กระทำเพียงร่างผู้ตายร่วมไปกับข้าวของอื่น ๆ โดยไม่มีการเผา² เมื่อพิจารณาถึงพิธีการปลงศพของชาหวินใน

¹ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า ชนในสังคมชาหวินกลุ่มนี้ คงจะอพยพจากเขตชายฝั่งมาตามเส้นทางที่ผ่านช่องเขาเตี๋ยซอน (Truong Son) ทางด้านตะวันตกในบริเวณตอนบนของเวียดนามภาคกลาง เส้นทางดังกล่าวนี้เชื่อว่า น่าจะเป็นเส้นทางการค้าและการไปมาหาสู่กันระหว่างชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลและผู้ที่ตั้งหลักแหล่งในบริเวณที่ราบตอนในนับตั้งแต่กลางสหัสวรรษแรกก่อนคริสตกาลมาแล้ว (Southworth : 2011, 114 ; Higham : 2014, 217-218)

² นักโบราณคดีได้พบว่า การปลงศพโดยการบรรจุลงในโกฏิก่อนนำไปฝังเช่นนี้ มีอยู่เช่นกันในช่วงยุคหินใหม่ของบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยปัจจุบัน แต่จะกระทำเฉพาะกับศพทารกเท่านั้น และไม่มีการเผาก่อนบรรจุลงในโกฏิเช่นธรรมเนียมของวัฒนธรรมชาหวิน (Higham : 2014, 212)

เชิงเปรียบเทียบับพิธีกรรมของชาวจามในบันทึกทางประวัติศาสตร์ของจีน ก็พบว่า มีบางส่วนที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ชาวจามจะบรรจุร่างของผู้ตายที่ผ่านการเผามาแล้วลงในโกฏีซึ่งแตกต่างกันไปตามสถานะของผู้ตาย จากนั้น ก็จะนำไปทิ้งในทะเลแทนการฝัง(Maspero : 2002, 19 ; Higham : 2004, 60)

ความคล้ายคลึงกันดังกล่าว จึงทำให้เกิดข้อสันนิษฐานถึงความเป็นไปได้ที่ว่า ชนในวัฒนธรรมชาห์วินนี้ อาจเป็นบรรพชนของชาวจามที่ได้อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในบริเวณชายฝั่งนี้เป็นพวกแรก(Higham :2004, 60) เราได้รู้ว่า ชาวจามเป็นชนที่พูดภาษามาลายู-โพลีเนเซียน ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งในตระกูลออสโตรนีเซียน และชนที่พูดภาษาในตระกูลนี้ส่วนใหญ่(เช่นภาษามลายูและภาษาอื่นๆ ที่เป็นเครือญาติ ได้แก่ ภาษาที่พูดกันอยู่ในอินโดนีเซีย ฟิลิปปินส์ โพลีเนเซีย และมาดากัสการ์ เป็นต้น) ล้วนอาศัยอยู่ในเขตหมู่เกาะของภูมิภาค(Vickery : 2005, 37)

ดังนั้น หากชนในสังคมชาห์วินเป็นบรรพชนของชาวจาม พวกเขาก็คงจะกระทำเช่นเดียวกับชาวจาม คือแยกตัวออกจากเครือญาติชาวมลายูอื่น ๆ ของตนในเขตหมู่เกาะเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในอาณาบริเวณที่เป็นเสมือน “หมู่เกาะ” ของส่วนแผ่นดินใหญ่แห่งนี้ในราวกลางสหัสวรรษแรก ก่อนคริสตกาล จากนั้น ก็ติดตามมาด้วยชาวจามเมื่อราว 2-3 ศตวรรษแรกของสมัยคริสตกาล

เนื่องจากนักภาษาศาสตร์ได้พบว่าภาษาของชาวจาม คล้ายคลึงกับภาษาของชาวอาเจห์ และ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาษามลายูอีก(Malayic) ที่พูดกันอยู่ในภาคตะวันตกเฉียงใต้ของเกาะบอร์เนียว(Higham : 2014, 217) จึงทำให้เกิดข้อสันนิษฐานถึงความเป็นไปได้ที่ว่า ผู้ตั้งหลักแหล่งในอาณาบริเวณนี้ อาจเป็นผู้ที่อพยพมาจากเกาะบอร์เนียวโดยทางทะเล การอพยพนี้คงเริ่มด้วยชนในวัฒนธรรมชาห์วิน ซึ่งส่งผลให้สังคมยุคก่อนประวัติศาสตร์เติบโตขึ้น จากนั้น ก็ติดตามมาด้วยการอพยพของชาวจาม ซึ่งส่งผลให้รัฐอารยธรรมพัฒนาขึ้นในดินแดนแถบนี้เมื่อเข้าสู่สมัยคริสตกาล(Higham : 2014, 217-218)³

³ สมควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า ข้อพิสูจน์ทางด้าน ดีเอ็นเอ ในหมู่ชาวจามเมื่อไม่นานมานี้ ดูเหมือนให้ข้อบ่งชี้ที่ต่างไปจากข้อสรุปที่ว่านี้ กล่าวคือ บรรพชนทางฝ่ายหญิงของชาวจามเป็นพวกที่อยู่เขตภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ และฝ่ายชายก็เป็นผู้ที่อยู่ในเขตภาคพื้นแผ่นดินใหญ่เช่นกัน ทว่า ร่วมด้วยชนที่อยู่ในภาคพื้นหมู่เกาะ และในเอเชียได้ด้วย(ดู Peng ,M.S. and Others. 2010. "Tracing the Austronesian Footprint in Mainland Southeast Asia ; A Perspective from Mitochondrial DNA."

วิถีการดำเนินชีวิตและการค้าขายแลกเปลี่ยน

นักโบราณคดีสันนิษฐานถึงการจัดระเบียบสังคมของชนในวัฒนธรรมชาห์วินจากสุสานและข้าวของเครื่องใช้ที่ถูกฝังรวมไปกับร่างของผู้วายชนม์ ไว้ดังนี้ ภายหลังจากพศพเข้ามา พวกเขาจะตั้งหลักแหล่งตามบริเวณปากแม่น้ำ และเลี้ยงชีพด้วยการประกอบเกษตรกรรม และค้าขายแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชนพวกเดียวกันที่กระจายอยู่ตามหลักแหล่งต่าง ๆ ที่กระทำร่วมไปกับกิจกรรมเพาะปลูกและค้าขาย คือการผลิตข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่นภาชนะดินเผา เครื่องมือ เครื่องใช้ที่ทำจากโลหะ บรอนซ์และเหล็ก รวมทั้งเครื่องประดับต่าง ๆ ได้แก่กำไล ต่างหู และลูกปัดที่ทำจากเปลือกหอย แก้ว หินมีค่าและกึ่งมีค่าต่าง ๆ เป็นต้น (Southworth : 2004, 212 ; Lam Thy My Dzong: 2011, 9-11)

ประติษฐานกรรมและการแปรรูปวัตถุดิบเหล่านี้ นอกจากเพื่อใช้บริโภคในท้องถิ่นแล้ว ยังถูกนำไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอก ซึ่งเชื่อว่าจะกระทำอย่างกว้างขวาง เนื่องจากนักโบราณคดีได้พบประติษฐานกรรมเช่นเดียวกับที่พบในหลักแหล่งชาห์วินนี้ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่างหู ที่สลักเป็นรูปสัตว์สองหัว) ในที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย เช่น ในเมียนมาร์ และในประเทศไทย (เช่น ที่บ้านคอนตาเพชรและอุ้มทอง เป็นต้น) รวมทั้งในที่อื่น ๆ เช่น ที่หมู่เกาะพาลาวันในฟิลิปปินส์ และเกาะไต้หวัน เป็นต้น นักโบราณคดียังได้พบอีกด้วยว่า บางแห่งของสถานที่ที่เป็นปลายทางของสินค้าเหล่านี้ (เช่น ในหมู่เกาะพาลาวันและประเทศไทย) พยายามทำเทียมและเลียนแบบสินค้าที่ตนได้รับมาจากสังคมชาห์วินนี้ด้วย (Higham : 2014, 214 ; Southworth : 2004, 213)

การค้าขายฝังกับโลกภายนอกภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับอินเดีย ก็น่าจะเป็นส่วนสำคัญของเศรษฐกิจของชาวชุมชนนี้เช่นกัน เนื่องจากนักวิชาการได้พบวัสดุนำเข้าจากอินเดียเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องประดับต่างหู รวมทั้งวัสดุที่ใช้ทำต่างหู คือ หินคาร์เนเลียน

MBE 27: 2417-30 ; อ้างจาก Higham : 2014, 317) ข้อพิพาทดังกล่าว จึงทำให้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับรากฐานที่มาของชนทั้งสองพวกนี้ ยังคงต้องศึกษาและค้นคว้าให้เป็นที่กระจ่างกันอีกต่อไป

โมรา และ แร่ควอร์ตไซต์ต่าง ๆ ฯลฯ วัสดุเหล่านี้ ถูกนำมาใช้ผลิตเป็นชิ้นงานในท้องถิ่นโดยเลียนแบบเทคนิคของอินเดีย

นอกจากวัสดุนำเข้าจากอินเดียดังกล่าวแล้ว นักวิชาการยังได้พบวัสดุหรือสินค้านำเข้าจากจีนสมัยราชวงศ์ฮั่นในปริมาณมาก เช่น ดาบ ผ้าไหม เหริยญ กระจกเงา และลูกธนู เป็นต้น แสดงว่า ชุมชนชนนี้ค้าขายกับจีนไม่น้อยไปกว่าอินเดีย (Southworth : 2004, 213) บันทึกทางประวัติศาสตร์จากจีนยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่า ชนที่อาศัยอยู่อาณาบริเวณนี้เป็นผู้จัดหาสินค้าของป่าที่เป็นที่ต้องการให้แก่จีนด้วย เช่น งาช้าง นอแรด ขนนก และไม้หอม เป็นต้น (Higham : 2014, 214) การค้ากับจีนนี้ มีปริมาณมากขึ้นในช่วงปลายสหัสวรรษแรกก่อนคริสตกาล เนื่องจากนักโบราณคดีได้พบว่า เศษซากวัสดุที่เป็นสินค้านำเข้าจากจีนเพิ่มปริมาณมากขึ้นอย่างเป็นที่สังเกตเห็นได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ที่ระบุถึงการขยายอำนาจของจักรวรรดิจีนฮั่นเข้ามาในอาณาบริเวณนี้เมื่อเข้าสู่สมัยคริสตกาล (Southworth : 2004, 212-213 ; Lam Thy My Dzong: 2011, 10) อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ที่เราได้เห็นด้วยเช่นกัน--ตามที่ปรากฏในหลักฐานทางด้านโบราณคดี--คือความเสื่อมของวัฒนธรรมชาห์วินและการปรากฏขึ้นของชุมชนของชาวจาม

การสิ้นสุดวัฒนธรรมชาห์วินและการก่อตัวของชุมชนชาวจาม

นักโบราณคดีได้เห็นร่องรอยของความเสื่อมของวัฒนธรรมชาห์วิน ซึ่งเริ่มตั้งแต่ราวกลางศตวรรษแรกของสมัยคริสตกาลเป็นต้นไป และเมื่อถึง ค. ศ.100 ก็ไม่ปรากฏร่องรอยใด ๆ ของวัฒนธรรมชาห์วินอีกเลย พิจารณาอย่างผ่าน ๆ การสูญหายไปของสังคมชาห์วิน ซึ่งประจวบพอดีกับการปรากฏขึ้นของแหล่งโบราณคดีของชาวจาม ทั้งในอาณาบริเวณที่อยู่ใกล้เคียงกันและทับซ้อนกัน(ในชั้นบน ๆ ของแหล่งโบราณคดีชาห์วิน) อาจหมายถึงความสืบเนื่องมาจากสังคมยุคก่อนประวัติศาสตร์ชาห์วิน มาสู่สังคมอารยธรรมของชาวจาม อย่างไรก็ตาม นักโบราณคดีได้พบความแตกต่างของวัฒนธรรมทางวัตถุของทั้งสองวัฒนธรรมนี้เป็นอันมาก ทั้งในด้านวัตถุศิลป ทรัพยากร ตลอดจนเทคนิคในการผลิตและแปรรูป และที่น่าจะเป็นประจักษ์พยานสำคัญ คือสุสานและพิธีศพ

ซึ่งแตกต่างออกไปอย่างเห็นได้ชัด ทั้งหมดนี้ เป็นการชี้ชัดว่า เมื่อถึงยุคของชาวจาม แบบแผนการตั้งหลักแหล่งและโครงสร้างทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว(Lam Thi My Dzong : 2011, 8,10)

เนื่องจากทั้งสองแหล่งวัฒนธรรมนี้ตั้งอยู่ในอาณาบริเวณที่ทับซ้อนและใกล้เคียงกัน สิ่งที่นักโบราณคดีมองหาความน่าจะเป็นในเบื้องต้น คือการให้อธิทธิพลซึ่งกันและกันของทั้งสองวัฒนธรรมนี้ กล่าวคือ วัฒนธรรมชาห์วินในฐานะที่รุ่งเรืองมาก่อน เป็นรากฐานหรือให้อธิทธิพลใด ๆ แก่รัฐอารยธรรมลินยี่ที่ถือกำเนิดขึ้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 2 ไชหรือไม่ ?

ในเรื่องนี้ ดูเหมือนว่า นักวิชาการจะมีทัศนะที่แตกต่างกันอยู่ กล่าวคือ ฝ่ายหนึ่ง(ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักโบราณคดีชาวเวียดนาม) พิจารณาว่าวัฒนธรรมทางวัตถุ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เครื่องปั้นดินเผาของชาวจามในยุคแรก ๆ สะท้อนถึงคุณลักษณะบางประการที่รับเป็นมรดกจากวัฒนธรรมชาห์วินที่เจริญมาก่อน(ดู Lam Thi My Dzong : 2011, 10)⁴ ในขณะที่นักโบราณคดีอื่น ๆ มีแนวโน้มที่จะพิจารณาว่า แม้จะมีปัจจัยที่ดูเหมือนสัมพันธ์กันอยู่ระหว่างทั้ง 2 วัฒนธรรมนี้ แต่หลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏ ก็ไม่อาจกล่าวได้ว่า นักแน่นพอที่จะชี้ชัดถึงลักษณะร่วมและ/หรือการแลกเปลี่ยนกันระหว่างสองวัฒนธรรมนี้ได้⁵ สภาวการณ์ในช่วงเปลี่ยนผ่านจากปลายยุควัฒนธรรมชาห์วินเข้าสู่ช่วงของการก่อตัวของวัฒนธรรมใหม่ที่ระบุได้ว่าเป็นวัฒนธรรมของชาวจามในพื้นที่ที่ทับซ้อนกันดังกล่าว ก็ยังไม่เป็นที่กระจ่างนัก ข้อเสนอพื้นฐานที่เป็นไปได้ประการหนึ่ง คือชาวจามอาจเข้ามาตั้งหลักแหล่งในอาณาบริเวณที่เป็นพื้นที่เปิดโล่งของวัฒนธรรมชาห์วิน หรืออาจเข้ามาในช่วงที่วัฒนธรรมชาห์วินเสื่อมสลายลงแล้ว(Glover and Nguyen Kim Dung : 2011, 76 ; Yamakata : 2011, 95) ความเป็นไปได้ อีกทางหนึ่ง (ตามความเห็นของ ชาร์ลส์ ไฮแฮม) คือ หากจะมีความต่อเนื่องระหว่าง 2 วัฒนธรรมดังกล่าว ช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากสังคมชา

⁴ ผลงานของนักวิชาการเวียดนามอื่น ๆ ที่กล่าวในทำนองเดียวกัน ได้แก่ Ngo Si Hong. n.d. "Sa Huynh : An Indigenous Cultural Tradition in Southern Vietnam." Paper presented at the Conference on The High Bronze Age in South China and Southeast Asia, Hua Hin, Thailand, January 1991 ; Nguyen Chieu, et al. 1991. "Ceramics from Excavations of Ancient Cham Remains at Tra Kieu, 1990, *Khao Co Hoc*" (In Vietnamese) อ้างจาก Glover, Yamagata and Southworth : 1996, 167.

⁵ รายละเอียดข้อคิดเห็นทางโบราณคดีเกี่ยวกับประเด็นนี้ ใน Glover, Yamagata and Southworth : 1996, 166-176-; Yamakata : 2011, 81- 98.

หวิ่นมาสู่สังคมของชาวจาม คงเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาสั้น และอย่างรวดเร็ว จนไม่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีที่ชัดเจน (Higham : 2014, 327) ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง 2 วัฒนธรรมดังกล่าว จึงเป็นเรื่องที่ยังต้องศึกษากันไป

ถึงกระนั้นก็ตาม พิจารณาจากผลงานการขุดค้นทั้ง 2 วัฒนธรรมดังกล่าวนี้ ช่วยให้เราได้ข้อเปรียบเทียบที่น่าสนใจ กล่าวคือ ในขณะที่วัตถุทางวัฒนธรรมของชาหวิ่นที่พบ มักทำเทียมและเลียนแบบวัสดุที่นำเข้ามาจากอินเดียดังที่ได้กล่าวแล้วนั้น ในหลักแหล่งของชาวจาม วัสดุต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ที่พบ เช่น เหยือกดินเผา เครื่องมือและอาวุธที่ทำจากเหล็ก หรือบรอนซ์ และกระเบื้องมุงหลังคา ฯลฯ ล้วนบ่งบอกถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมจีนสมัยราชวงศ์ฮั่น และการเลียนแบบเทคนิคการประดิษฐ์ของจีนฮั่น การเลียนแบบที่ว่่านี้ พบว่ามีมากขึ้นเป็นลำดับนับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 2 ก่อนคริสตกาลเป็นต้นมา (Southworth : 2004, 213) สะท้อนถึงการค้าและการติดต่อกับจีนที่เพิ่มปริมาณขึ้น ส่วนวัสดุที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย แม้ว่ายังหลงเหลืออยู่ แต่ก็เห็นได้ว่า มีปริมาณลดลง (Lam Thi My Dzong : 2011, 10) ที่นับว่าน่าสนใจยิ่งกว่าอย่างอื่น น่าจะได้แก่ การได้พบตราที่ทำจากดินเหนียว (*fengni*) ของจีนในแหล่งโบราณคดีของชาวจามในระยะก่อตัวในบริเวณลุ่มน้ำทุบอน (Thu Bon)⁶ ตราดินเหนียวที่ว่่านี้ มีคำจารึกที่อ่านได้ว่า “ตราของทูตแห่งเทพเหลือง” (*Huangshen shizhezhang / Envoy of the Yellow God*) นักวิชาการได้พบตราเหล่านี้ในแทบทุกสุสานยุคราชวงศ์ฮั่นในที่อื่น ๆ เช่น ในจีน ในเวียดนามเหนือ และในคาบสมุทรเกาหลี การพบตราในแหล่งโบราณคดีของชาวจามเช่นนี้ จึงทำให้เกิดข้อสันนิษฐานที่ว่า อาจมีชาวจามบางส่วนรับและนับถือทูตแห่งเทพเหลืองจีนนี้ หรือที่น่าจะเป็นไปได้มากกว่า คือผู้นับถือส่วนใหญ่ คือชาวจีนที่เข้ามาค้าขายในชุมชนชาวจาม ถึงกระนั้นก็ตาม เรายังอาจวางข้อสรุปอย่างกว้าง ๆ ได้ว่า ชาวจามคงจะรู้จักและคุ้นเคยกับความเชื่อของจีน และอิทธิพลของจีนในชุมชนแห่งนี้ อาจมิได้จำกัดแต่เฉพาะทางด้านวัตถุเท่านั้น แต่รวมถึงทางด้านความเชื่อด้วย (Glover and Nguyen Kim Dung : 2011, 69; Yamakata : 2011, 94)

⁶ อาณาบริเวณนี้ จะเติบโตขึ้นเป็นศูนย์กลางทางการค้า (โกคาม-Go Cam) การเมือง (ตราเกียว-Trakieu) และศาสนา (มิเชิน-Mison) ของจัมปานับตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 4-5 เป็นต้นมา อนึ่ง มิเชิน เมืองที่ตั้งของศาสนสถานสำคัญของจัมปาแห่งนี้ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นเมืองมรดกโลกโดยองค์การยูเนสโกใน ค.ศ. 1999

อิทธิพลของวัฒนธรรมของจีนทางด้านวัตถุที่เพิ่มปริมาณขึ้น ตลอดจนความเชื่อของจีนที่แพร่เข้ามาในปลายสหัสวรรษแรกก่อนคริสตกาลดังที่กล่าวนี้ อาจกล่าวได้ว่า คือบทใหม่โรงซึ่งจะติดตามมาด้วยการขยายอำนาจทางการเมืองของจีนลงมาในอาณาบริเวณทะเลจีนใต้และชายฝั่งเวียดนามตอนกลางเมื่ออย่างเข้าสู่ศตวรรษที่ 1 และ 2 ของสมัยคริสตกาล

การขยายอิทธิพลของจักรวรรดิจีนในเขตทะเลจีนใต้ และชายฝั่งเวียดนามตอนกลาง

การขยายอำนาจของจีนลงมายังเขตทะเลจีนใต้และเวียดนามตอนกลางนี้ อาจกล่าวได้ว่า เริ่มตั้งแต่การก่อตั้งจักรวรรดิรวมศูนย์เป็นครั้งแรกโดยจักรพรรดิฉินที่ฮ่องเต้แห่งราชวงศ์ฉินในปี 221 ก่อนคริสตกาล และดำเนินสืบต่อมาอีกราว 4 ศตวรรษในยุคราชวงศ์ฮั่น (206 ก่อนคริสตกาล – ค.ศ. 220) การก่อตั้งจักรวรรดิรวมศูนย์ของจีนดังกล่าว ส่งผลให้เครือข่ายการค้าตามภูมิภาคต่างๆ พัฒนาขึ้น เนื่องจากความต้องการสินค้าจากจักรวรรดิจีนเพิ่มปริมาณขึ้น ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นแหล่งสินค้าของป่าไม้แก๊จีนก็รุ่งเรืองขึ้นเช่นกัน

อย่างไรก็ดี ที่เกิดขึ้นพร้อมกันไปกับความรุ่งเรืองทางการค้า คือสงครามพิชิตดินแดน ทั้งนี้ เนื่องมาจากนโยบายของศูนย์กลางจีนที่ต้องการสร้างความเป็นปึกแผ่นภายในจักรวรรดิ นโยบายดังกล่าว ส่งผลให้ดินแดนอิสระหรือกึ่งอิสระทั้งหมดของจีนทั้งทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือ และอาณาบริเวณชายแดนตอนใต้ของจักรวรรดิถูกปราบปราม เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากสภาวะการณดังกล่าว เมื่อจักรพรรดิฉินหวังตี้แห่งราชวงศ์ฉินทรงเปิดฉากรณรงค์เพื่อปราบปรามพวก “เย้”⁷ ซึ่งได้แก่ คนที่อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณชายฝั่งทะเลตอนใต้ของจีน รวมทั้งพวกที่อยู่ถัดลงมาจากจีนตอนใต้คือพวกเวียดในอาณาบริเวณอ่าวตังเกี๋ยและเวียดนามตอนเหนือ ปัจจุบัน คนเหล่านี้รวมทั้ง ดินแดนของเหล่าพวกเขา ถูกจัดแบ่งออกจังหวัดต่าง ๆ ภายใต้การปกครองของจีน (Majumda : 1985, 14; Higham : 2004, 41-60)

⁷ เย้(yue) เป็นคำที่จีนใช้ในความหมายว่า พวกป่าเถื่อนที่อยู่ตามชายขอบของจักรวรรดิ

ถัดมาในปี 206 ก่อนคริสตกาลเมื่อราชวงศ์ฉินสลายลง ชาวเวียดนามถือโอกาสประกาศตั้ง อาณาจักรนาม-เวียด(Nam-Viet)หรือ นานเย่(Nan-yue) ที่เป็นอิสระของตนขึ้น อาณาจักรนาม-เวียดที่ว่านี้ จะรวมถึงเมืองชายฝั่งทะเลตอนใต้ของจีนดังเช่น กวางตุ้ง และกวางสี เป็นต้น โดยมี นครหลวงอยู่ที่กวางตุ้ง(Majumda : 1985, 14) ชาวเวียดนามเหล่านี้ สามารถต้านทานอำนาจทางการเมืองของจีนอันได้ จนกระทั่งในปี 111 ก่อนคริสตกาล ในสมัยการปกครองของจักรพรรดิหวู่ตี้ (Wudi, 140-87 ก่อนคริสตกาล) อาณาจักรนาม-เวียดก็ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิฉิน อัน โดยจีนได้กำหนดให้ดินแดนของชาวเวียดนามมีสถานะเป็นจังหวัดทหาร(Commandery) ซึ่งแยกออกเป็น 3 จังหวัดด้วยกัน 2 จังหวัดแรก คือ เจียวซี(Jiaozhi)ในบริเวณลุ่มแม่น้ำแดง และจิ่วเจิน(Jiujen)ในลุ่มแม่น้ำมา(Ma)นั้น เป็นดินแดนที่จีนเข้าปกครองโดยตรง ส่วนจังหวัดที่ 3 คือโรนาน หรือ นัทนัม (Rinan/Nut Nam) ตอนใต้ ได้แก่ อาณาบริเวณที่อยู่ถัดจากช่องเขาาง (Ngang-หรืออีกชื่อหนึ่งว่า Gate of Annam) ลงมาจนถึงช่องเขาไฮเหวียนซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของชาวจามนั้น จีนมิได้ เข้มงวดในการปกครองมากเท่ากับดินแดนของชาวเวียดนาม การควบคุมกระทำอย่างหละหลวมหรือเพียงในนามเท่านั้น สันนิษฐานว่า อาจเนื่องจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นป่า มีเทือกเขาเตี้ยระเอนที่สลับซับซ้อน และที่ราบสูงของลาวเป็นแนวกันจาก 2 จังหวัดแรกที่อยู่ทางตอนเหนือ ยากที่เจ้าหน้าที่จะเข้าไปควบคุมได้ จีนจึงมิได้คิดเข้าปกครองโดยตรง บันทึกประวัติศาสตร์ของจีนพรรณนาถึงประชากรในเขตชายแดนของโรนานไว้ว่า “เป็นพวกคนป่าที่ไม่รู้แม้กระทั่งการเพาะปลูกได้แต่ล่าสัตว์และตกปลา... คอยแต่จะก่อกวนและรุกเข้าโจมตีศูนย์กลางที่เจ้าหน้าที่พำนักอยู่ ... ปล้นสะดมและฆ่าฟัน จากนั้นก็ถอยเข้าไปในป่าลึกที่เจ้าหน้าที่เข้าไปไม่ถึง” (Maspero, 2002, 24)

อาจเนื่องจากข้อจำกัดทางด้านภูมิประเทศ และความห่างไกลดังกล่าว เราจึงอาจสรุปได้ว่า วิถีโคบายของจีนต่ออาณาจักรนี้ (รวมทั้งดินแดนตอนเหนือของภาคพื้นแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และที่อยู่ถัดลงมา คือลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และลุ่มแม่น้ำโขง) มิได้ต้องการเข้าครอบครองในเชิงจักรวรรดินิยมโดยตรง หากแต่ให้เป็นเพียงปริมณฑลภายใต้อิทธิพลทางการเมือง และการขยายผลประโยชน์ทางการค้าของตนเท่านั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง จีนอาจเพียงต้องการความสัมพันธ์ทางการค้าในระบบบรรณาการกับอาณาจักรแถบนี้มากกว่าเข้าปกครองโดยตรง เพราะนโยบายนี้ ช่วยให้จีนได้รับสินค้าของป่าซึ่งเป็นสิ่งที่จีนต้องการได้สะดวกยิ่งกว่า

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง นอแรด กระดองเต่า ไม้หอม ขนนก ฯลฯ ซึ่งมีอยู่ในดินแดนของชาวจามเป็นอันมาก ด้วยนโยบายดังกล่าว การเข้าควบคุมดินแดนอันเป็นถิ่นฐานของชาวจามจึงค่อนข้างบางเบา

อย่างไรก็ดี แม้ว่าจีนมิได้เข้าปกครองดินแดนของชาวจามหรือไโรนันทอนใต้โดยตรง แต่เราก็อาจคาดเดาได้ถึงผลกระทบที่ชุมชนต่าง ๆ ในเขตไโรนันทอนและที่ถัดลงมาทางใต้ได้รับอย่างไม่อาจเลี่ยงได้ ที่สำคัญประการหนึ่งคือ อิทธิพลของจีนที่แผ่ขยายเข้ามา ย่อมทำให้ชุมชนต่าง ๆ ที่เดิมที่กระจายกันอยู่เป็นหย่อม ๆ และเป็นอิสระจากกันตามแบบแผนของสังคมยุคก่อนประวัติศาสตร์โดยทั่วไป ต้องพยายามผนึกกำลังเข้าด้วยกันในลักษณะรัฐรวมศูนย์ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการป้องกันตนเอง สภาวะเช่นนี้ เมื่อบวกกับข้อได้เปรียบทางด้านภูมิศาสตร์ที่อยู่ใกล้เส้นทางค้าขายทั้งทางบกและทะเล ช่วงเวลานี้ จึงน่าจะเป็นทั้งวิกฤติและโอกาสของชาวจามที่ตั้งหลักแหล่งและเป็นชนกลุ่มใหญ่ในอาณาบริเวณแถบนี้ กล่าวคือ โอกาสในการสถาปนาสังคมที่รวมศูนย์อำนาจในระบบรัฐที่เป็นปึกแผ่น ซึ่งแน่นอนว่า พวกเขาต้องผ่านช่วงวิกฤติของการกระทบกระทั่งและขัดแย้งกันภายใน ที่อาจถึงขั้นปราบปรามทางทหาร⁸ ทั้งนี้ เพื่อที่สังคมที่เป็นปึกแผ่นในระบบรัฐทั้งหมด จะสามารถดักตวงผลประโยชน์ได้มากที่สุดจากโอกาสทางเศรษฐกิจที่เปิดให้เหล่านี (Majumda : 1985,14-15 ; Maspero : 2002, 24; Southworth : 2004, 213-214, 216; Southworth : 2011, 108-109 ; Higham 2014, 329)

กำเนิดรัฐอารยธรรม “ลินยี”

นโยบายของจีนที่ต้องการควบคุมดินแดนทางตอนใต้ หรือโดยเฉพาะอย่างยิ่งไโรนันทอนใต้ แต่เพียงในนาม เริ่มเปลี่ยนแปลงในช่วงระหว่าง ค.ศ. 44-144 ทั้งนี้ สืบเนื่องจากข้าหลวงจีนในพื้นที่ที่ต้องการเพิ่มผลผลิตและรายได้จากชนในปกครองของตน การเข้าควบคุมและจัดระเบียบการปกครองจึงกระชับยิ่งขึ้น แน่แน่นอนว่า นโยบายนี้ หมายถึงชาวจามถูกบังคับให้ต้องเพิ่มผลผลิต เสียภาษี และรับวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรมตามแบบฉบับของจีน นโยบายเหล่านี้ ส่งผลให้ชาวจามถูก

⁸ นักโบราณคดีได้พบซากวัตถุประเภทอาวุธ ได้แก่ ดาบ และ กริช มีปริมาณมากขึ้นในช่วงเวลาของการขยายอำนาจเข้ามาของจีนในอาณาบริเวณนี้ อย่างเป็นที่สังเกตเห็นได้ (Higham : 2014, 209-211)

ฮือขึ้นก่อนรบหลายครั้ง ครั้งสำคัญคือใน ค.ศ. 100 และถัดมา คือการบุกเข้าโจมตีจีนจากฐานที่ตั้งภายนอกใน ค.ศ. 136 การรบครั้งสำคัญอีกครั้งหนึ่ง คือใน ค.ศ. 144 และมาถึงจุดแตกหักใน ค.ศ. 192 กล่าวคือ ในครั้งสุดท้ายนี้ ชาวจามถือโอกาสที่ศูนย์กลางจีนกำลังประสบปัญหาจวนวาย เพราะความเสื่อมของราชวงศ์ฮั่นก่อนจลาจล ถึงขั้นลอบสังหารผู้ว่าการเขตปกครองจีนที่เซียงลिन (Xinglin)⁹ จากนั้น หัวหน้าผู้ก่อการซึ่งจีนเรียกว่า กุ้ยเหลียน (Khu-Lien) ก็ได้ประกาศตนเป็นกษัตริย์ของรัฐอิสระ การรบครั้งนี้ จึงนับเป็นเหตุการณ์ที่นำมาซึ่งกำเนิดของอาณาจักรอิสระในอาณาบริเวณตอนใต้ของไชนาเมื่อก้าวขึ้นสู่คริสต์ศตวรรษที่ 3 ซึ่งตามบันทึกของจีนเรียกว่า ลินยี

อนึ่ง ข้อถกเถียงยังมีอยู่เสมอจนถึงทุกวันนี้ว่า แวนแคว้นที่ชื่อว่าลินยีที่ถือกำเนิดขึ้นมาจากการรบครั้งนี้ คือราชอาณาจักรจัมปาไชหรือไม¹⁰ อย่างไรก็ดี ที่แน่นอนก็คือ ดินแดนลินยีก่อตั้งขึ้นมาเมื่อผลที่สุดแล้ว เป็นดินแดนที่ถูกเรียกว่า จัมปา และเมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ 4 ผู้ที่อาศัยอยู่ในดินแดนนี้ เป็นชนที่พูดภาษาจามอย่างไม่มีข้อกังขาอีกต่อไป (Higham : 2014, 324 ; Coedes : 1968, 48)

ตามบันทึกหลักฐานของจีน รวมไปถึงข้อสันนิษฐานทางด้านโบราณคดี รัฐลินยีที่ก่อตั้งขึ้นนี้ ประกอบด้วยชนหลายเผ่าพันธุ์ ซึ่งอาศัยอยู่ตามลุ่มน้ำต่าง ๆ โดยมีชาวจามเป็นชนกลุ่มใหญ่ ชนเหล่านี้ รวมตัวกันเป็นพันธมิตรกันอย่างหลวม ๆ นอกจากเพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดทางเศรษฐกิจ (หรืออีกนัยหนึ่งผลกำไรสูงสุด)จากการค้ากับจีนแล้ว ยังเพื่อต่อต้านการพยายามเข้าควบคุมการปกครองโดยตรงของจีนด้วย (Coedes : 1968, 42; Southworth : 2011, 109) ศูนย์กลางหรือนครหลวงของรัฐใหม่คือลินยีนี้ ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าอยู่ที่ใด บันทึกทางประวัติศาสตร์

⁹ นักวิชาการมีความเห็นเป็น 2 ทาง เกี่ยวกับที่ตั้งของเซียงลिन ในทางหนึ่งสันนิษฐานว่าอยู่ที่กวางนัม แต่ในอีกทางหนึ่งสันนิษฐานว่า น่าจะอยู่นอกรั้วไปเล็กน้อยคือที่เมืองเว้ (Southworth : 2004, 216)

¹⁰ ข้อถกเถียงนี้มีมานานตั้งแต่ยุคการศึกษาของนักวิชาการฝรั่งเศสในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ความเห็นของไมเคิล วิกเคอรี ในผลงานที่ชื่อว่า Champa Revised (2005) ซึ่งอ้างอิงความเห็นของนักวิชาการฝรั่งเศส และโดยการศึกษาจารึกของจามและบันทึกประวัติศาสตร์ของเวียดนามให้ความเห็นว่า ประชาชนลินยีแต่ดั้งเดิม อาจเป็นชนที่พูดภาษาในตระกูลมอญ-เขมรซึ่งอพยพมาจากตอนใต้ของจีน เฉกเช่นเดียวกับชนส่วนใหญ่ของภาคพื้นแผ่นดินใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้ พิจารณาจากคำที่คนเหล่านี้เรียกผู้นำของตนว่า ฟ่าน (Fan) ตามที่ประวัติศาสตร์จีนบันทึกไว้นั้น เป็นคำที่ชาวฟูนัน (ซึ่งเป็นชนในตระกูลภาษามอญ-เขมร) ใช้เรียกผู้นำของตน วิกเคอรีให้ความเห็นว่า พวกมอญ-เขมรนี้แหละ น่าจะเป็นพวกที่เข้ามาผสมผสานกับชนที่อาศัยอยู่ในดินแดนที่เป็นที่ตั้งของเวียดนามตอนเหนือในปัจจุบัน (ดู Vickery : 2005)

ของจีนพรรณนาไว้ว่า “เป็นเมืองที่มีกำแพงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งอยู่ในแนวตะวันตก-ตะวันออก โดยมีแนวลำน้ำอยู่ทางทิศเหนือ กำแพงมีความยาวโดยรอบ 4 กิโลเมตร กำแพงถูกเจาะออกเป็น ประตู 4 ประตู ประตูที่เป็นหลักสำคัญอยู่ทางทิศตะวันออก”

นักโบราณคดีใช้บันทึกดังกล่าวนี้เป็นกุญแจในการค้นหา ซึ่งได้พบว่า ซากกำแพงที่เข้าลักษณะดังที่ว่านี้ มีหลายแห่งด้วยกัน เช่นที่ ทันห์ลอย (Thanh Loi) บนชายฝั่งทางใต้ของแม่น้ำฮวง(Houng) ใกล้กับเมืองเว้ในปัจจุบัน ที่ตราเกี่ยวในลุ่มน้ำหุบฮอนก็พบซากเมืองที่เข้าลักษณะดังกล่าว ถัดจากตราเกี่ยวลงไปทางใต้ ในเขตกวางยางและบินห์ดินห์ ก็พบว่ามีอยู่เช่นกัน ทว่าเมื่อพิจารณาร่วมกับบันทึกทางประวัติศาสตร์อื่น ๆ นักโบราณคดีส่วนมากเชื่อว่า น่าจะเป็นดินแดนที่ค่อนข้างไปทางเหนือคือในอาณาบริเวณที่ใกล้กับเว้ในปัจจุบันมากกว่าที่อื่น ๆ¹¹ (Glover and Nguyen Kim Dung : 2011, 62; Southworth : 2004, 220-221.)

รัฐลินยี่มีขอบเขตสักเท่าใดก็ไม่เป็นที่แน่ชัดเช่นกัน การศึกษาของนักโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในปัจจุบันส่วนใหญ่ยืนยันว่า ลินยี่ตามที่ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์ของจีนมิได้มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดของชายฝั่งเวียดนามอย่างแน่นอน หากแต่จำกัดอยู่ในอาณาบริเวณชายฝั่งแคบ ๆ ระหว่าง ช่องเขาางจนถึงช่องเขาไฮเหวินเท่านั้น (Southworth : 2002, 221) ซึ่งเป็นพื้นที่ของจังหวัดกวางบินห์ กวางตรี และทัวเทียน ของเวียดนามในปัจจุบัน ส่วนดินแดนที่ถัดลงมาทางใต้ ก็เชื่อว่า เป็นแคว้นแคว้น หรือชุมชนชาวจามเช่นกัน

ชุมชนเหล่านี้ เชื่อว่าคงเป็นกลุ่มชาวจามแต่ละกลุ่มแต่ละพวก ที่อพยพ(จากบอร์เนียว)มาขึ้นฝั่งที่เวียดนามในเวลาต่าง ๆ กัน และต่างกลุ่มต่างก่อตั้งชุมชนของตนอย่างเป็นอิสระจากรัฐลินยี่ทางตอนเหนือ (ดู Vickery : 2005, 12-14) หรือมิฉะนั้น ก็ตกอยู่ภายใต้อิทธิพล หรือถูกปกครองโดยตรงโดยรัฐฟูนัน(ในบางเวลา) ทั้งนี้ ตามรายงานของทูตพิเศษจีนกั๋งไท่ (Kang Tai)¹² ที่เดินทางมาเยือนราชสำนักฟูนันในทศวรรษ 240 กล่าวว่า เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ 3 กษัตริย์ฟานซีหิมัน

¹¹ แต่ก็มีนักวิชาการบางคนมีความเห็นว่า น่าจะอยู่ที่ตราเกี่ยวในกวางนัมมากกว่า (Shiro : 2011, 121)

¹² เป็นทูตที่ถูกส่งมาจากข้าหลวงจีนที่ปกครองดินแดนเวียดนามในขณะนั้น โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะสำรวจเส้นทางการค้าของจีนในดินแดนชายฝั่งทะเลตอนใต้ของเวียดนาม จึงได้สำรวจพื้นที่ชายฝั่งเวียดนามตอนใต้ในแง่ภูมิศาสตร์พร้อมกันไปด้วย (ดู Hall : 2011, 42-44)

(Fan Shihman) แห่งฟูนันได้แผ่อำนาจเหนือชาวจาม (Hall : 2011, 72) เข้าใจว่า น่าจะเป็นชาวจามในอาณาบริเวณที่อยู่ถัดขึ้นมาจากตอนเหนือของอาณาจักรฟูนันเท่านั้น

แต่ไม่ว่าขอบเขตของดินยี่จะกว้างใหญ่สักเท่าใด หรือศูนย์กลางจะอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม ในฐานะที่เป็นรัฐใหม่ที่เพิ่งก่อตั้งและมีเพื่อนบ้านที่ทรงพลังอย่างสูง (คือจีนทางตอนเหนือและฟูนันทางด้านตะวันตกเฉียงใต้) นโยบายของรัฐใหม่ที่เราพอจะอนุมานได้ คือการพยายามสร้างความมั่นคงและเข้มแข็งแก่แว่นแคว้นที่เป็นอิสระของตน และตามที่ปรากฏ แนวทางที่ชาวจามได้พยายามกระทำคือขยายอาณาเขตของตนขึ้นไปทางเหนือ ซึ่งก็คือ จังหวัดต่าง ๆ ของเวียดนามที่อยู่ภายใต้การปกครองของจีน เหตุสนใจในการทำสงครามขยายอาณาเขตที่ว่่านี้อาจพิจารณาได้ดังนี้

ประการแรก เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมดที่มีชนเชื้อสายเดียวกับตน ซึ่งเชื่อว่า น่าจะยังมีส่วนยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของจีนในอาณาบริเวณไร่นานทางตอนเหนือ(Majumda : 1985,17)

ประการที่ 2 การปรากฏอยู่ของจีนย่อมทำให้พวกเขาไม่อาจแสวงหาผลประโยชน์จากการค้าทั้งทางบกและทางทะเลในลุ่มแม่น้ำแดง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณอ่าวตังเกี๋ย ซึ่งขณะนั้นอยู่ในการควบคุมของจีนอย่างสิ้นเชิง อาณาบริเวณนี้ เป็นชุมทางการคมนาคมทางบก(ที่เข้าสู่แผ่นดินตอนใน) และเป็นเมืองท่าทางการค้านานาชาติ ที่ผู้ประกอบการค้าจากที่ต่าง ๆ ทั้งจากตะวันตก(อินเดีย และ มุสลิมในตะวันออกกลาง) และจากตะวันออก(จีน) มาพบปะเพื่อค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สินค้ายุทธศาสตร์ที่เป็นที่ต้องการอย่างยิ่งของทุกฝ่าย คือ ม้า ทาส และเกลือ ซึ่งมีศูนย์รวมอยู่ ณ ที่นี้ (Tana : 2006, 83-84)

ประการที่ 3 อาจกล่าวได้ว่า สงครามนี้ เกิดจากแรงต่อต้านของดินยี่ ต่อแรงกดดันการแผ่ขยายอารยธรรมจีน-เวียดนามเหนือพวกตน หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการต่อสู้เพื่อคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนให้พ้นจากการถูกครอบงำของลัทธิจักรวรรดินิยมจีน ที่พยายามแผ่ขยายอำนาจลงมาจากทางตอนเหนือ

ประการสุดท้าย มีความเป็นไปได้ว่า การทำสงครามเป็นหนทางหนึ่ง ในการส่งเสริมความมั่นคงของรัฐ รวมทั้งส่งเสริมบุญญาธิการของกษัตริย์ตามวิถีและค่านิยมของชาวจาม กล่าวคือ ผู้

เป็นกษัตริย์นั้นเป็นที่คาดหวังในหมู่ประชาชนว่า จักต้องแก้ก่อกำแพงการรบ และนำสมบัติและความมั่งคั่งอันเป็นผลได้จากการทำสงครามนั้น มาแจกจ่ายความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่อาณาจักร

อนึ่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า กษัตริย์จามทรงทำสงครามรุกรานชายแดนจีนด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น พร้อม ๆ กับการส่งทูตและบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการแสดงความอ่อนน้อม แต่ในอีกทางหนึ่ง ก็เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าของรัฐใหม่ของตน เพราะสำหรับจีนนั้น เป้าหมายทางการพาณิชย์ คือรากฐานสำคัญของการมีสัมพันธภาพระหว่างกัน ดังนั้น การมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีน จึงยอมช่วยให้ชาวจามได้รับสิทธิธรรมในการค้าขาย นอกจากนี้ การที่จีนให้การรับรองโดยการรับทูตและบรรณาการที่ถวายให้แก่จักรพรรดิจีน ยังเท่ากับจีนให้การรับรองและปกป้องรัฐนั้น ๆ ในทางด้านการเมือง ซึ่งนับเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการดึงดูดผู้ประกอบการค้าจากที่ต่าง ๆ ให้เข้ามาค้าขายยังท่าเรือของตนด้วย (Hall : 2011, 47-48; Shiro : 2011, 123)

สงครามระหว่างจีนกับลินยี ค.ศ. 446

สงครามชายแดนกับจักรวรรดิจีนด้วยสาเหตุดังกล่าวนี้ ดำเนินอยู่เป็นระยะ ๆ จนกระทั่งมาถึงจุดพลิกผันที่สำคัญ ในสงครามที่เกิดขึ้นสมัยกษัตริย์ฟานยังมาหีที่ 2 (Fan Yang Mah, II ค.ศ. 425-446?) กล่าวคือ กษัตริย์ฟานยังมาหีได้ทรงกระทำการเช่นที่ชนเร่ร่อนชาวทะเลแถบชายฝั่งเส้นทางเดินเรือนานาชาติมักกระทำอยู่เสมอ คือการส่งกองเรือเข้าโจมตีและปล้นสะดมชายแดนทางใต้ของจักรวรรดิจีนและชายฝั่งทะเลตอนใต้ของเวียดนาม การกระทำดังกล่าวส่งผลให้ข้าหลวงจีนจากเวียดนามส่งกองทัพเข้าโจมตีลินยีทั้งทางบกและทางทะเลใน ค.ศ. 431 แต่ก็ไม่อาจพิชิตลินยีได้ กษัตริย์ฟานยังมาหีที่ 2 ซึ่งทรงปลื้มปิติจากผลของสงคราม และเกิดความทะเยอทะยานในความยิ่งใหญ่ของพระองค์ จึงได้แต่งตั้งทูตพร้อมบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนใน ค.ศ. 433 เพื่อให้จักรพรรดิแต่งตั้งให้พระองค์ดำรงตำแหน่งข้าหลวงผู้ปกครองเจียวซี ความหมายของคำขอนี้

คือการยื่นความต้องการให้จักรพรรดิจีนสละอาณาบริเวณแคว้นตังเกี๋ย¹³ ให้แก่ลินยีนั่นเอง จักรพรรดิจีนทรงปฏิเสธ ส่งผลให้กษัตริย์ฟานยังมาห์ที่ 2 ทรงเพิ่มพลังการรุกรานชายแดน เวียดนามเป็น 2 เท่า แม้ว่าจะยังคงส่งคณะทูตและบรรณาการไปยังราชสำนักจีนอยู่อย่างสม่ำเสมอก็ตาม

พฤติกรรมของลินยีดังกล่าว ทำให้จักรพรรดิจีนทรงตัดสินใจที่ จะจัดการกับรัฐบริวารที่ มักสร้างปัญหานี้ด้วยการปราบปรามครั้งใหญ่ พระองค์ใช้เวลาจัดเตรียมกองทัพถึง 3 ปี และบุก เข้าโจมตีลินยีใน ค.ศ. 446 กองทัพจีนภายใต้การนำของแม่ทัพตันโฮเชน(Tan Ho-chen) ที่บุกเข้า มาครั้งนี้ สร้างความตกใจกลัวให้แก่กษัตริย์ฟานยังมาห์ที่ 2 เป็นอันมาก พระองค์ทรงยินยอมสงบศึกโดยการส่งคืนดินแดนหนั่มที่ยึดมาจากจีนในสงครามก่อนหน้านี้ให้แก่จีน พร้อมทั้งทองคำและ เงินในปริมาณมาก พระจักรพรรดิจีนก็ทรงยินยอมให้แม่ทัพตันโฮเชนทำสัญญาสงบศึกด้วยเงื่อนไข ดังกล่าว ทว่า ยังมีพื้นที่ที่จะเริ่มดำเนินการ ขุนนางฝ่ายนิยมทำสงครามก็ได้รวมพลกันบีบบังคับให้ กษัตริย์ฟานยังมาห์ที่ 2 ปฏิเสธการทำสัญญาซึ่งถือว่า สร้างความอับอายแก่อาณาจักรอย่างร้ายแรง กษัตริย์ทรงอนุโลมตาม และสั่งการให้เข้าจับกุม 1 ใน 2 ของทูตจีนซึ่งคุก ส่วนอีก 1 คนที่เหลือถูก ส่งกลับไปแจ้งข่าวให้แม่ทัพจีนทราบ สงครามระหว่างจีนและลินยีจึงเริ่มต้นขึ้นอีกครั้งหนึ่ง

ในสงครามระลอกใหม่นี้ กองทัพจีนบุกเข้ายึดคุซู(Qusu)ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านและชุม ทางการค้าที่สำคัญ โดยที่กองทัพที่นครหลวงส่งมาช่วยไม่อาจต้านทานได้ ผู้ปกครองนคร พร้อมด้วยผู้อาศัยอยู่ในนครทุกคนที่อายุมากกว่า 15 ปีขึ้นไปถูกสังหาร สิ่งมีค่าทุกอย่างในนคร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เงินและทองคำถูกปล้นสะดม หลังจากนั้น กองทัพก็เดินเข้าสู่ นครหลวง โดยที่ กองทัพข้างที่ทรงพลังของกษัตริย์ฟานยังมาห์ที่ 2 ไม่อาจต้านทานได้ เนื่องจากแม่ทัพจีนแก้ลำโดย การนำไม้ไผ่มาทำเป็นสิ่งโตเทียม แล้วโยนเข้าใส่กองทัพข้าง กองทัพข้างจึงแตกกระเจิงด้วยความ ตกใจกลัว กษัตริย์ฟานยังมาห์ที่ 2 เสด็จหนีไปพร้อมราชโอรส ส่งผลให้กองทัพจีนเข้ายึดนครหลวง

¹³ อาณาบริเวณอ่าวตังเกี๋ยนี้ เป็นศูนย์รวมสินค้าจากที่ต่าง ๆ ของแผ่นดินตอนใน กับทั้งเป็นจุดที่เรือสินค้าที่มาจากตะวันตกจะแวะพักก่อนเดินทางเข้าสู่จีน จึงนับเป็นศูนย์กลางทางการค้าที่สำคัญและมั่งคั่งที่สุดแห่งหนึ่ง (Tana : 2006, 83-84)

ได้สำเร็จ ทรัพย์สมบัติอันมีค่าพร้อมทั้งทองคำราว 100,000 ปอนด์ (หรือราว 48,000 กิโลกรัม) ถูกปล้นสะดมไปจากนคร กล่าวได้ว่า จีนได้รับชัยชนะในสงครามครั้งอย่างสมบูรณ์ ราชอาณาจักรทั้งหมดถูกจีนเข้ายึดครอง วัตถุประสงค์ของราชอาณาจักรถูกจีนเข้าทำลายและปล้นสะดม กษัตริย์ฟานยังมาห์ที่ 2 กลับคืนสู่พระนครภายหลังเมื่อกองทัพจีนถอนออกไป พระองค์ทรงตรอมพระราชหฤทัยกับหายนะของอาณาจักรในครั้งนี้และสวรรคตในเวลาไม่นานหลังจากนั้น (Majumda : 1985, 29-32 ; Maspero : 2002, 27; Coedes : 1968, 44)

ด้วยการลงโทษจากจีนในสงครามใหญ่ดังกล่าว ในสมัยของราชโอรสและราชนัดดาของกษัตริย์ฟานยังมาห์ที่ 2 ถัดมา ลินยีจึงดำเนินนโยบายอย่างสันติและสงบเสงี่ยม และส่งบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนเป็นระยะ ๆ ใน ค.ศ. 455 , 458 และ 472 แต่หลังจากนั้นก็ขาดช่วงไป เนื่องจากลินยีประสบปัญหาการเมืองภายใน ซึ่งเกิดจากถูกบุคคลจากภายนอก ซึ่งบันทึกประวัติศาสตร์ของจีนระบุว่า คือพระราชาโอรสของพระเจ้าชั้ววรมันแห่งฟูนัน ที่ชื่อว่า ฟานตัง (Fan Tang) เข้าแย่งชิงบัลลังก์และตั้งตนเป็นกษัตริย์แห่งลินยี

กษัตริย์ฟานตังผู้นี้ เคยพยายามแย่งชิงราชสมบัติในกัมพูชามาก่อน แต่ไม่สำเร็จ พระเจ้าชั้ววรมันแห่งกัมพูชาทรงมีพระราชสาส์นไปยังจักรพรรดิจีนใน ค.ศ. 484 เพื่อขอให้จีนส่งกำลังมาช่วยเหลือในการปราบปรามผู้แย่งราชสมบัติผู้นี้ ซึ่งพระองค์กล่าวว่า คือเจ้าประเทศราชผู้หนึ่งของพระองค์ จักรพรรดิจีนทรงเห็นชอบกับคำขอนี้ และเมื่อกษัตริย์ฟานตังส่งบรรณาการไปถวายพระองค์ใน ค.ศ. 491 พระองค์ก็ทรงรับรองฟานตังในฐานะกษัตริย์แห่งลินยี กับทั้งยังแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง “แม่ทัพผู้สร้างความสงบให้แก่ดินแดนทางใต้ และผู้บัญชาการสูงสุดในการติดต่อทางการทหารทั้งปวงในเขตชายฝั่งทะเล และกษัตริย์แห่งจัมปา” (Hall : 2011, 62-63)

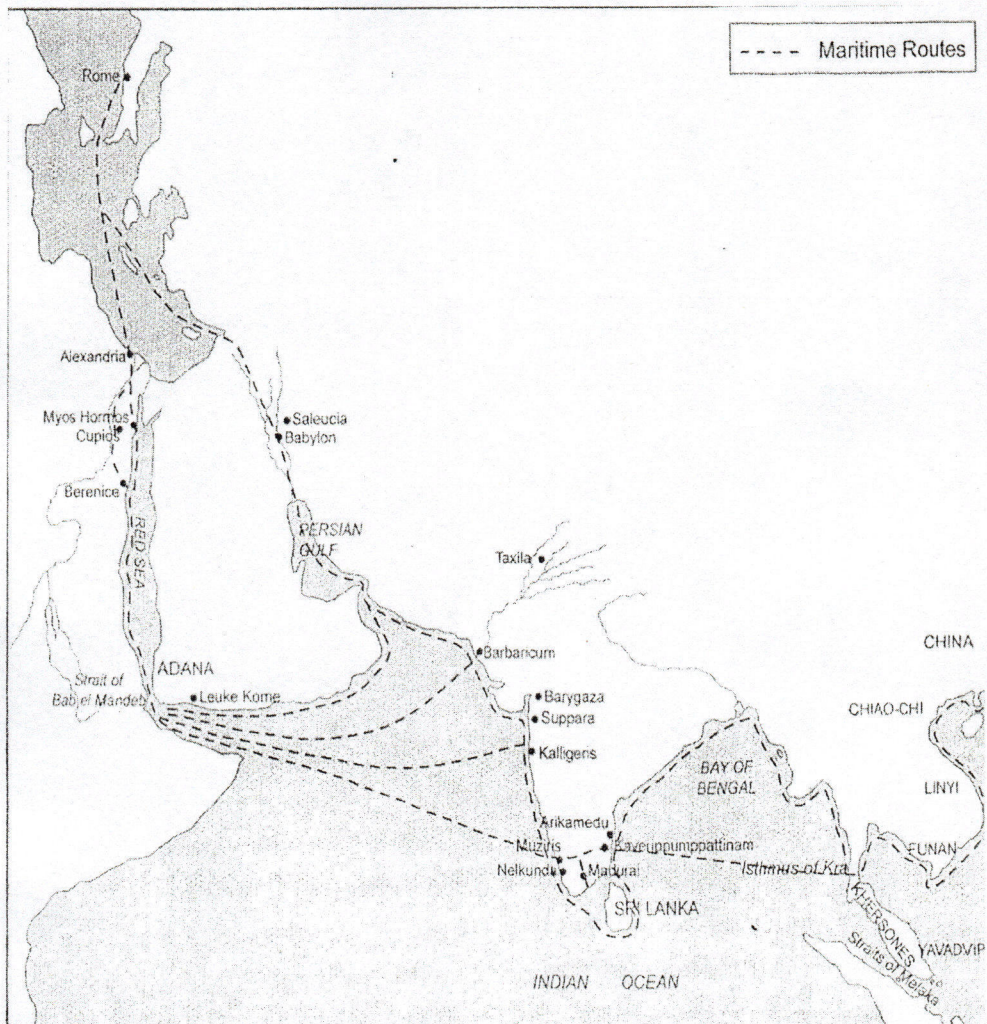
อย่างไรก็ดี หลังจากนั้นไม่นาน กษัตริย์ฟานตังก็ถูกกษัตริย์ที่ชอบธรรมแห่งลินยี คือราชปนัดดาของกษัตริย์ฟานยังมาห์ที่ 2 ทรงพระนามว่า นามว่า ฟานโจวนอง (Fan Tchou Nong, ค.ศ. 491-498) แย่งราชสมบัติกลับคืนไป และเช่นกัน จักรพรรดิจีนก็ทรงให้การรับรองกษัตริย์ฟานโจวนองใน ค.ศ. 492 พร้อมกับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง “แม่ทัพผู้รักษาความสงบในดินแดนทางใต้ ฯ” เช่นที่ได้ทรงแต่งตั้งกษัตริย์ฟานตัง ผู้แย่งชิงราชสมบัติที่มาจากฟูนัน การได้รับการแต่งตั้งใน

ตำแหน่งที่ว่ำนี้อาจจกักรพรตจีน เป็นการสะท้อนถึงลาคัญของรฐลนยี่ในยุทศาสตรการเมื่องของจีน (Hall : 2011, 62-63)

กษัตริย์ฟานโจวนองทรงจมน้ำและสวรรคตลงระหว่างเสด็จประพาสทางเรือเพื่อพักผ่อนพระอิริยาบถใน ค.ศ.498 แต่หลักฐานบางฉบับกล่าวว่า เป็นการสวรรคตระหว่างเสด็จไปจีนโดยทางน้ำ ทายาทของพระองค์ได้ขึ้นครองราชย์ต่อ ๆ กันมาอีกหลายพระองค์ เราไมไครรู้เรื่องราวและความเป็นไปต่าง ๆ เหล่านี้ ยกเว้นในบันทึกของจีนเมื่อลนยี่ส่งทูตไปคารวะ ดูเหมือนว่า หลังจากนี้ไป ศูนย์กลางที่โดดเด่นและลาคัญของชาวจาม ได้ย้ายลงไปทางใต้สู่ลุ่มน้ำทุบอน โดยมีนครหลวงอยู่ที่ตราเกี้ยวในอาณาบริเวณจังหวัดกว๋างนัมปัจจุบัน (Majumda : 1985, 38-39)

สรุปและวิเคราะห์

เนื่องจากข้อเสนอที่ว่า รฐอารยธรรมลนยี่ของชาวจามมีพัฒนาการมาจากยุคก่อนประวัติศาสตร์ชาหวินันั้นยังเป็นเพียงข้อสันนิษฐาน ดังนั้น ตามหลักฐานและการอภิปรายดังที่กล่าวมา เราจึงอาจสรุปได้เพียงว่ารฐลนยี่ถือกำเนิดมาจากเขตปกครองไรนานของจีน และภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของจีนอย่างสูง รฐลนยี่นี้ ยังได้รับมรดกของการขัดแย้งและสงครามชายแดนจากไรนาน พร้อมไปกับการเป็นแหล่งสินค้าของป่าให้แก่จีนซึ่งกระทำในรูปแบบการค้าในระบบบรรณาการ ไม่มีหลักฐานที่บ่งชี้ว่าลนยี่ในช่วงเวลานี้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียหรือนับถือศาสนาที่มาจากอินเดีย ดูเหมือนว่าเรื่องนี้ น่าจะเป็นพัฒนาการในภายหลัง เราไมไครรู้เรื่องราวเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรม หรือ ระบบการบริหารและการปกครองของลนยี่สักเท่าใดนัก ทว่า พิจารณาจากสงครามที่พวกเขาต่อสู้กับจีน แสดงถึงการเป็นรฐที่เข้มแข็งทางทหาร และเชี่ยวชาญการรบทั้งทางบกและทางเรือ การที่ลนยี่ถูกจีนปล้นสะดมทรัพย์สินสมบัติในระหว่างทำสงคราม ค.ศ. 466 โดยเฉพาะทองคำนับแสนปอนด์ที่ถูกปล้นไปนั้น เป็นการพิสูจน์ถึงความมั่งคั่งของอาณาจักร ด้วยพลังอันเข้มแข็งทางการทหารและความร่ำรวยของราชอาณาจักรดังที่กล่าวนี้ จึงไม่น่าแปลกใจที่กษัตริย์แห่งลนยี่สามารถยกสถานะของพระองค์ขึ้นเป็นพระคิระ เมื่อศูนย์กลางแห่งใหม่ของชาวจามที่รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียพัฒนาขึ้นในลุ่มน้ำทุบอนในบริเวณจังหวัดกว๋างนัมปัจจุบันตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 4-5 เป็นต้นไป

แผนที่ 2 : เส้นทางเดินเรือในมหาสมุทรอินเดีย ในราว ค.ศ. 100-500

ที่มา : K. R. Hall, 2011, *A History of Early Southeast Asia : Maritime Trade and Societal Development, C.E. 100-1500* (Lanham, M D. : Rowman & Littlefield), p. 38.

ภาพ 5 : วัดทีมิเชิน

ที่มา : Charles Higham, 2002. *Early Cultures of Mainland Southeast Asia* (Bangkok : River Books), p. 271.

ภาพ 6 : ประติมากรรม “ยักษา” (Yaksa)

พบที่ตราเกี้ยวเมื่อ ค.ศ. 1928 มีอายุในราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 6 เข้าใจว่าเป็นตัวแทนของภูตแห่งธรรมชาติตามความเชื่อพื้นเมืองดั้งเดิม ที่ผสมผสานเข้ากับเทพผู้ปกป้องสมบัติแห่งพื้นแผ่นดินและท้องทะเล(Kubera)ของอินเดีย นับเป็นผลงานที่สะท้อนถึงช่วงแรกเริ่มของการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียของจัมปา

ที่มา : John Guy, 2014 . *Lost Kingdoms : Hindu-Buddhist Sculpture of Early*

Southeast Asia . New York : Metropolitan Museum of Art, pp. 2, 47-48.

ภาพ 7 : ประติมากรรม “นางรำ” ที่ตั้งตามอีกภาพหนึ่งของจัมปาที่ตราแก้ว
 ที่มา : Guillon, Emmanuel(2001). *Hindu-Buddhist Art of Vietnam : Treasures from Champa*. Trumbull, Conn. : Weatherhill , p. 122.

บทที่ 2
อาณาจักรจัมปาในลุ่มแม่น้ำทูปอน
ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 4-8

สงครามเพื่อลงโทษลัทธิของจีนใน ค.ศ. 446 นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของพัฒนาการทางเศรษฐกิจและการเมืองของภูมิภาคชายฝั่งทะเลตอนกลางของเวียดนาม ความบอบช้ำจากสงครามส่งผลให้ลัทธิอ่อนแอลง นอกเหนือจากพลังอำนาจของลัทธิที่เสื่อมลงแล้ว อาณาจักรฟูนันในดินแดนเขมรที่อยู่ถัดลงไปทางตะวันตกเฉียงใต้ก็เสื่อมลงเช่นกัน ความเสื่อมของฟูนันนี้เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างประเทศตะวันออกกลาง-อินเดีย-จีน จากที่เคยเข้าสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อไปยังจีนโดยผ่านคอคอตกกระและอ่าวไทย มาเป็นเส้นทางทะเลล้วนโดยผ่านทางช่องแคบเมละกา ฟูนันซึ่งเคยได้รับประโยชน์จากการเป็นเมืองท่าที่แวะกลางทางของเรือสินค้าที่จะเดินทางต่อไปยังประเทศจีนจึงถึงคราวต้องซบเซาจนถึงเสื่อมลงในราวคริสต์ศตวรรษที่ 5 เป็นต้นไป (Hall : 2011, 60-62, 73)

ภาวะสูญญากาศทางอำนาจที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากความเสื่อมของ 2 อาณาจักรใหญ่ว่ากล่าวเปิดโอกาสให้แว่นแคว้นต่าง ๆ ในอาณานิคมชายฝั่งทะเลตะวันออกตอนกลางของเวียดนาม(ที่อยู่ถัดจากลัทธิลงมาทางใต้ และจากฟูนันไปทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือ)เติบโตขึ้น ปัจจัยดังกล่าวนี้ ประกอบกับนโยบายของจีนที่ดำรงอยู่เสมอมาไม่ว่าสมัยใด ๆ คือการรักษาความสงบและปลอดภัยของเส้นทางเดินเรือตามชายฝั่งทะเลได้(อันเป็นภูมิศาสตร์ที่ตั้งของแว่นแคว้นต่าง ๆ ของจัมปาเพื่อประโยชน์ทางการค้าของตน กล่าวคือ การปราศจากการปล้นสะดมและกิจกรรมที่ผิดกฎหมายของเหล่าโจรสลัด ซึ่งรวมถึงส่งเสริมความมีเสถียรภาพของรัฐต่าง ๆ ตามเส้นทางเดินเรือเหล่านี้ด้วย นโยบายของจีนดังกล่าว กระทำโดยใช้เป้าหมายทางการค้าเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ การสถาปนาความสัมพันธ์ทางการค้ากับรัฐต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุผลตามนโยบายด้านการเมืองดังกล่าว (Hall : 2011, 45)

โดยนโยบายของจีนดังกล่าว ภายหลังสงครามใหญ่กับลัทธิ (ค.ศ. 446) เราจึงได้พบชื่ออาณาจักรของชาวจามที่อยู่ถัดจากลัทธิลงไปทางใต้ในบันทึกประวัติศาสตร์ของจีน ซึ่งจีนให้การรับรองและสนับสนุนให้เปิดสัมพันธ์ทางการทูตและการค้ากับจีน (Schweyer : 2012, 7) หนึ่งใน

อาณาจักรเหล่านั้น ซึ่งโดดเด่นกว่าอาณาจักรอื่น ๆ ก็คือ ซิตู (Xitu) หรืออมราวตี¹ ในลุ่มน้ำทูปอนบริเวณจังหวัดกว๋างนัมและกว๋างงายของเวียดนามปัจจุบัน

พัฒนาการที่สำคัญของจัมปาในยุคของซิตูนี้ คือการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย และเติบโตขึ้นเป็นรัฐฮินดูที่รุ่งเรืองสูงสุดในราวคริสต์ศตวรรษที่ 6-7 ด้วยผลของการรวมตัวเข้ากับรัฐลินเีย การที่ชาวจามเข้ารุกรานและปล้นสะดมชายฝั่งทะเลของจีน ส่งผลให้พวกเขาต้องรับมือกับการทำสงครามกับจีนอีกครั้งหนึ่ง แต่ซิตูก็ฟื้นตัวจากการพ่ายแพ้ในสงครามกับจีนได้อย่างรวดเร็วเพราะความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นผลที่ได้รับจากความเฟื่องฟูทางการค้าของจีนในยุคราชวงศ์ถัง ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจกลับกลายเป็นความถดถอย เมื่อกว๋างโจวซึ่งเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายทางการค้าของซิตูล่มสลายลง สถานะความเป็นศูนย์กลางของอำนาจของซิตูจบลงโดยมีอาณาจักรทางใต้ที่ค่อธาราและปาณทุรังคะขึ้นมาแทนที่

“ซิตู” ในลุ่มแม่น้ำทูปอน:

กำเนิดและพัฒนาการของจัมปาภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดีย

ศูนย์กลางของชาวจามในลุ่มแม่น้ำทูปอน ในจังหวัดกว๋างนัมของเวียดนามปัจจุบัน ซึ่งตามบันทึกของจีนเรียกว่า ซิตู นั้น ตั้งอยู่ใต้ช่องเขาไฮเหวิน(หรือช่องเขาเมฆ)ลงมาทางใต้ห่างจากลินเียราว 200 กิโลเมตร(Schweyer : 2012, 8,9) การขุดค้นทางด้านโบราณคดีที่ตราเกียว² ซึ่งเป็นที่ตั้งของนครหลวงของซิตู บ่งชี้ว่า ชาวจามน่าจะเข้าตั้งหลักแหล่งในอาณาบริเวณนี้ตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 2 เป็นต้นไป(Vickery : 2011, 46) นักวิชาการได้พบซากวัสดุที่นำเข้ามาจากจีน หรือวัสดุที่ผลิตขึ้นในท้องถิ่นโดยเลียนแบบสินค้านำเข้าจากจีนเป็นอันมาก ซึ่งทำให้เป็นที่ชัดเจนว่า ในระยะแรก-ก่อนการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียหรือที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า Indianization นั้น- พวกเขาได้รับวัฒนธรรมทางด้านวัตถุจากจีนเป็นอันมาก นอกจากซากวัสดุจากจีนแล้ว นักวิชาการยังได้พบซากวัสดุที่ผลิตขึ้นโดยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากฟูนัน

¹ ชื่ออาณาจักร อมราวตี ซึ่งตั้งอยู่ในดินแดนกว๋างนัมและกว๋างงายนี้ปรากฏครั้งแรกทั้งในจารึกของจามและของเขมรในราวคริสต์ศตวรรษที่ 11 เป็นต้นไป(ดู Southworth : 1998, 238)

² การขุดค้นทางโบราณคดีกระทำโดยนักวิชาการจาก อังกฤษ ญี่ปุ่น และเวียดนามในช่วงทศวรรษ 1990 (ดู Yamagata : 2011 , 81-101)

อาณาจักรที่ได้รับวัฒนธรรมจากอินเดีย ที่ตั้งอยู่ถัดลงไปทางตะวันตกเฉียงใต้ปะปนอยู่ด้วย³ ทั้งนี้ รวมถึงเครื่องปั้นดินเผาที่ทำจากอินเดียที่เรียกกันว่า รุเริตแวร์ ด้วย(Yamakata :2011,91, 98; Southworth : 2004, 119) วัสดุจากอินเดียและ/หรือที่รับอิทธิพลมาจากพุนันดังกล่าว ทำให้เชื่อได้ว่า ชาวจามในดินแดนนี้ก็คงได้สัมผัสกับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดียอยู่เช่นกัน กับทั้งยังเป็นประจักษ์พยานอย่างเด่นชัดถึงการที่ชาวจามในอาณาบริเวณนี้ติดต่อการค้าขายกับโลกภายนอกมาเป็นเวลานาน ซึ่งในเรื่องนี้น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้อาณาบริเวณลุ่มน้ำแห่งนี้เติบโตขึ้นในฐานะศูนย์กลางทางการเมืองและเศรษฐกิจที่มีความสำคัญโดยตัวของตัวตนเอง นักวิชาการยังได้สันนิษฐานต่อไปว่า ดินแดนนี้น่าจะเป็นแหล่งสำคัญของการเผยแพร่วัฒนธรรมฮินดู ซึ่ง(ตามหลักฐานทางด้านโบราณคดีที่ปรากฏ) สามารถอนุมานได้ว่า คงเริ่มตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 4 เป็นต้นไป (Vickery : 2011, 46 ; Southworth : 2004, 221 ; Po Dharma : 2011?,16) กระนั้น ก็ไม่เป็นที่แน่ชัดว่า ชาวจามรับวัฒนธรรมอินเดียจากพ่อค้าหรือพราหมณ์ชาวอินเดียที่เดินทางเข้ามา หรือได้รับถ่ายทอดมาจากพุนัน(Lafont : 2014, 39) อย่างไรก็ตามก็ดี ที่เป็นที่แน่ชัดก็คือ เมื่อเข้าสู่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5 ศูนย์กลางที่ลุ่มแม่น้ำทูบอนนี้ เติบโตและพัฒนาขึ้นอย่างรวดเร็ว ในฐานะรัฐที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย

กษัตริย์แห่งชิตู : พระเจ้าภัทรวรมันและ การรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย

ความรู้เรื่องของศูนย์กลางชาวจามที่ชิตูในกวางนัมที่ได้กล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นในจารึกของพระเจ้าภัทรวรมัน จารึกเหล่านี้พรรณนาถึงกรณียกิจของพระองค์ในการทำให้อาณาบริเวณนี้เจริญเติบโตในฐานะศูนย์กลางการเมือง/บริหารบนพื้นฐานของวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งเป็นที่ชัดเจนนับตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 5 เป็นต้นไป

จารึกของพระเจ้าภัทรวรมันดังที่กล่าวนี้พบในสถานที่ต่าง ๆ ในเขตลุ่มน้ำทูบอน สันนิษฐานว่ามีอายุในราวคริสต์ศตวรรษที่ 4-5 จึงนับเป็นหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่เก่าแก่ที่สุดของชาวจาม และของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเป็นรองก็แต่จารึกโวกแคนห์ซึ่งได้ชื่อ

³ คือกาน้ำที่มีพวยรินซึ่งมีชื่อเรียกโดยทั่วไปว่า เคนดี kendi

ว่าเป็นจารึกที่เก่าแก่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น⁴ (Maspero : 2002,29) จารึกของพระองค์ที่พบ 3 หลักรวมทั้งจารึกที่สลักลงบนศิลาในที่ต่าง ๆ เขียนด้วยภาษาสันสกฤต มีเพียงจารึกที่พบที่ต่งเยินชา (Dong Yen Chau) เพียงหลักเดียวเท่านั้น ที่เขียนด้วยภาษาจามโบราณ (Schweyer : 2011, 12)

เนื่องจากสันสกฤตถือเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้สำหรับป่าวประกาศข้อความทางด้านศาสนาและการเมือง แน่แน่นอนว่า คนร่วมสมัยที่สามารถอ่านจารึกออกมีเพียงแค่นับมือ กระนั้นตัวจารึกก็นับว่ามีความสำคัญ เพราะเป็นเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ที่แสดงออกซึ่งพระบรมเดชานุภาพของกษัตริย์ผู้ที่จัดทำจารึก รวมทั้งเป็นการยืนยันหรืออ้างสิทธิในการครอบครองพื้นที่ภายใต้การปกครองของตนให้เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป (Schweyer : 2011, .12-13 จารึกภาษาสันสกฤตเหล่านี้ จึงนับเป็นประจักษ์พยานของการเติบโตของศูนย์กลางแห่งอำนาจภายใต้กษัตริย์ที่เข้มแข็งคือพระเจ้าภัทรวรมันที่ได้บันทึกผลสัมฤทธิ์ของพระองค์ไว้ในจารึกเหล่านี้

ข้อความในจารึกเป็นการสดุดีเพื่อการบูชาองค์พระศิวะและศิวลึงค์ที่พระองค์จัดทำขึ้น นอกจากพระศิวะแล้ว จารึกเหล่านี้ยังได้เอ่ยนามพระวิษณุ พระพรหม และพระอุมาด้วย จึงนับเป็นครั้งแรกที่เทพเจ้าแห่งฮินดูเหล่านี้ได้รับการเอ่ยนามในจารึกของชาวจาม พระองค์ยังได้ทรงสร้างวัดในศาสนาฮินดูที่มีชื่อเรียกกันโดยทั่วไปว่า มิเชิน เพื่อบูชาเทพเจ้าเหล่านี้ และได้บันทึกบุญกุศลที่พระองค์ทรงกระทำคือ การถวายที่ดินและวัตถุปัจจัยมากมายให้แก่วัดที่มิเชินนี้ไว้ในจารึกด้วย (Southworth : 2004, 221; Corterell : 2014, 91)

วัดที่มิเชินนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตราเกียวซึ่งเป็นศูนย์กลางทางด้านการเมืองและการบริหารของอาณาจักร โดยมีระยะทางห่างจากกันราว 14 กิโลเมตร พื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของวัดมีลักษณะเป็นเนินเขา และมีสิ่งปลูกสร้างที่สำคัญคือเทวาลัย ซึ่งใช้เป็นทีประดิษฐานศิวลึงค์ ที่พระเจ้าภัทรวรมันทรงโปรดให้สร้างขึ้น โดยทรงให้ชื่อว่า ภัทเรศวร ตามพระนามของพระองค์

⁴ เป็นจารึกภาษาสันสกฤต กำหนดอายุได้ราวคริสต์ศตวรรษที่ 3-4 จึงนับเป็นจารึกที่เก่าแก่ที่สุดของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ นักวิชาการชาวฝรั่งเศสพบจารึกนี้ที่หมู่บ้านโวกแคนห์ใกล้กับนาตรังในจังหวัดคานหัวของเวียดนามตอนใต้เมื่อ ค.ศ. 1885 เนื้อความที่ปรากฏในจารึกยังเป็นที่ถกเถียงกันจนทุกวันนี้ว่า เป็นเรื่องราวของอาณาจักรฟูนัน หรือ ของจัมปา ใน ค.ศ. 1969 นักวิชาการชาวฝรั่งเศส Jean Filliozat ได้ให้ข้อเสนอที่บ่งชี้ว่า เรื่องราวในจารึกนี้อาจไม่ใช่ทั้งของฟูนันและจัมปา และที่สำคัญคือไม่ใช่เรื่องราวของลินเย้อย่างแน่นอน (Vickery : 2005, 7)

เนื่องจากอาณาบริเวณที่เป็นที่ตั้งของมิชอนนี้ นับว่าเป็นสถานที่ที่เป็นมงคลอย่างยิ่งตามความคิดและความเชื่อทางศาสนาดั้งเดิมของชาวจาม คือ เป็นเนินสูงที่ล้อมรอบด้วยภูเขาอันศักดิ์สิทธิ์สามด้าน คือทางตะวันออก ตะวันตก และทางใต้ ส่วนทางเหนือก็มีแม่น้ำเป็นแนวกันความเหมาะสมตามมงคลดังกล่าว ศาสนสถานแห่งนี้ รวมทั้งที่ โพนครในนาตรังซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของชาวจามโดยทั่วไปจึงนับเป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งสร้างความเป็นหนึ่งเดียวในทางวัฒนธรรมแก่ชาวจาม (Hall : 2011, 83)

นอกจากการเป็นสถานที่ที่เป็นมงคลตามความเชื่อดั้งเดิมของชาวจามแล้ว อาณาบริเวณที่ตั้งของวัดมิเชินนี้ ยังผสมผสานไว้ด้วยความเชื่อในศาสนาฮินดูอีกด้วย คือการสมมุติให้เป็นประหนึ่งเขาพระสุเมรุอันเป็นที่สถิตของเทพเจ้าตามความเชื่อในศาสนาฮินดูอีกด้วย ศาสนสถานแห่งนี้จึงเป็นเช่นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำชาติของชาวจามทั้งหมด กษัตริย์ที่ขึ้นครองราชย์ต่อ ๆ มา ก็ได้ทรงสร้างสิ่งปลูกสร้างทางศาสนาเพิ่มเติมในอาณาบริเวณนี้ ส่งผลให้พื้นที่เป็นครึ่งวงกลมแห่งนี้ แน่นขนาดไปด้วยโบราณสถานทางศาสนาถึงราว 70 หลัง (Southworth : 2004, 221-222; Cotterell : 2014, 88.; O' Reilly : 2007, 140)

ลักษณะการของงานปลูกสร้างที่มิเชิน ก็เป็นทำนองเดียวกับงานปลูกสร้างของชาวจามในที่อื่น ๆ คือเริ่มด้วยเจดีย์ที่เป็นแกนหลักตรงกลาง ที่เรียกว่า *กาลัน(kalan)* ถัดจากเจดีย์กลางนี้ ก็จะมีเจดีย์ใหญ่น้อยที่สร้างขึ้นรายรอบเจดีย์หลัก *กาลัน* ที่เป็นแกนกลางนี้ การศึกษาของนักโบราณคดีในระยะหลังยังได้พบว่า โบราณสถานเหล่านี้ สะท้อนถึงอิทธิพลที่ได้รับมาจากภายนอกในแต่ละสมัยแตกต่างกันไป เช่น จากทวารวดี ชวา อินเดียนได้ และกัมพูชา เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ข้อที่น่าสังเกตถึงการรับอิทธิพลทางด้านสถาปัตยกรรมจากภายนอกของชาวจามจะเป็นเพียงในบางรายละเอียดหรือบางส่วนเท่านั้น(เช่น บานประตู หรือ ทับหลัง เป็นต้น) การรับอิทธิพลในลักษณะจำลองแบบจากภายนอกทุก ๆ ส่วน หรือทั้งหมด จึงดูจะมีใช้คุณลักษณะของสิ่งปลูกสร้างของชาวจาม (O'Reilly : 2007, 140 ; Schweyer : 2011, 81; Hall : 2011, 73)

งานสรรค์สร้างที่พระเจ้าภัทรวรมันได้ทรงกระทำดังที่กล่าวนี้ และยังได้บันทึกลงไว้ในจารึกที่ทรงจัดทำขึ้น จึงเท่ากับเป็นการยืนยันว่า เมื่อถึงตอนนี้ ศาสนาจากอินเดียได้สถาปนาลงในดินแดนของชนที่พูดภาษาจามอย่างมั่นคงแล้ว หรืออย่างน้อยที่สุด ก็ในหมู่แวดวกราชสำนักหากมิใช่ประชาชนชาวจามโดยทั่วไป นอกจากนี้แล้ว ยังนับเป็นการเริ่มต้นการกำหนดให้พระคิระทรงเป็นเทพเจ้าที่ยิ่งใหญ่หรือ *มเหศวร* ของอาณาจักร และกษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรของชาว

จามหลังจากนี้ไป จะใช้พระนามในภาษาสันสกฤต และตั้งชื่อศิวลึงค์ที่ทรงสร้างขึ้นตามพระนามของพระองค์ ซึ่งเท่ากับเป็นการป่าวประกาศให้เป็นที่รู้กันด้วยว่า พระองค์จะบรรลุถึงความเป็นเทพที่ยิ่งใหญ่นี้ภายหลังสวรรคตไปแล้ว (Hall : 2011, 73)

อนึ่ง เช่นเดียวกับชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในที่อื่น ๆ การรับศาสนาใหม่จากอินเดียของชาวจามมิได้หมายความว่า ความเชื่อดั้งเดิมของพื้นถิ่นถูกขจัดออกไป ทั้งนี้ เห็นได้จากจารึกในภาษาจามของพระเจ้าภัทรวรมัน ซึ่งมีเนื้อความเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการบูชา นาคราช เทพผู้พิทักษ์น้ำ(ซึ่งเป็นเทพที่มีกำเนิดในพื้นถิ่น) พร้อมทั้งสดุดีพระเจ้าภัทรวรมันในฐานะที่ทรงเป็นราชาแห่งนาคนี้ด้วย (Cortereil : 2014, 91-92 ; Southworth : 2004, 222)

นักวิชาการ(แอน-วาเลอรี ชิวเยอร์) ได้ตั้งข้อสังเกตว่า จารึกในภาษาจามนั้นระคนด้วยคำยืมในภาษาสันสกฤต และจารึกในภาษาสันสกฤต ก็ปะปนด้วยภาษาจามซึ่งเป็นภาษาพื้นถิ่นที่ใช้ในชีวิตประจำวัน การใช้ภาษาที่ระคนและปะปนกันเช่นนี้ ชิวเยอร์ได้ให้ข้อสันนิษฐานถึงความเป็นไปได้เป็น 2 แนวทาง คือ แนวทางแรก อาจเป็นเพราะข้อจำกัดของความรู้ทางด้านภาษาสันสกฤตของคนพื้นถิ่นซึ่งเป็นผู้เขียนจารึก หรือ ในแนวทางที่ 2 ซึ่งน่าจะเป็นไปได้มากกว่าแนวทางแรก คือ อาจถูกใช้เป็นวิถีทางหนึ่งในการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้ากับศาสนาฮินดูจากภายนอก และหากเป็นเช่นนี้ ก็อาจสันนิษฐานได้ต่อไปว่า การกระทำพิธีกรรมทางศาสนาของประมุขจามในระยะแรก ก็คงจะกระทำร่วมกันไป ทั้งการบูชาในแบบดั้งเดิม และในแบบอย่างของศาสนาจากอินเดียที่รับเข้ามาใหม่ (Schweyer : 2011, 12)

ขอบเขตอำนาจทางการเมืองของชิตู

ในส่วนที่ว่าด้วยขอบเขตของอำนาจทางการเมืองและการปกครองนั้น จารึกของพระเจ้าภัทรวรมันระบุว่า พระองค์ทรงปกครองดินแดนอย่างกว้างขวาง ในเรื่องนี้ เมื่อพิจารณาประกอบกับการพบจารึกซึ่งอยู่ไกลออกไปในพื้นที่กว้าง โดยเฉพาะหลักที่มีเนื้อความอุทิศบุญกุศลในการสร้างวัดของพระองค์แก่ราชโอรสและราชนัดดานั้น พบอยู่ที่โจดินห์ ใกล้กับทูยฮั่ว (Tuy Hao) ซึ่งอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลางที่ตราเถียวลงไปทางใต้ถึง 500 กิโลเมตร ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่า อาณาเขตภายใต้การปกครองของพระองค์คงจะกว้างขวางพอสมควร แต่นักวิชาการเชื่อว่า คงมิได้กว้างขวางไกลลงไปจนถึงทางใต้ ณ บริเวณพบจารึก (Southworth :

2004, 221) ความเป็นไปได้มากกว่า คืออาจจะตั้งแต่กวางนัม ไปจนถึงบินห์ดิน(วิชัย) (Majumda : 1985, 28) แม้กระนั้น พระองค์ก็อาจมีได้มือธิปไตยในดินแดนที่กว้างอย่างเต็มที่ ทั้งนี้ พิจารณาจากเนื้อความในจารึกที่ได้สรรเสริญพระองค์ว่าทรงเป็น “อภิมหากษัตริย์(Great King) หรือ “กษัตริยาธิราช(King of all kings)” เราจึงอาจอนุมานได้ว่า ในช่วงเวลานั้น คงจะมีศูนย์กลางอิสระหรือกึ่งอิสระที่ปกครองโดยกษัตริย์ภายในหรือรายรอบอาณาจักรของพระองค์ อยู่เช่นกัน (Schweyer : 2011, 18; Southworth : 2004, 222)

พระเจ้าภัทรวรมันกับความสัมพันธ์และการรวมตัวเข้ากับอาณาจักรลินยี่

จากที่ได้กล่าวมาจะเห็นว่า พระเจ้าภัทรวรมัน หรือพระนามเต็มของพระองค์ตามที่ได้ระบุไว้ในจารึกคือ ธรรมะ-มหาราชา ศรีภัทรวรมัน (Majumda : 1985, 27) นับเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาลุ่มน้ำทูปอนให้เป็นศูนย์กลางการเมือง และการค้าที่สำคัญ เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ 6 ชีตูกัฏฐกรวมเข้ากับลินยี่ โดยหลักฐานที่บ่งบอกเรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้าภัทรวรมันและการรวมตัวของทั้ง 2 อาณาจักรนี้ไม่เป็นที่กระจ่างชัด ทั้งในบันทึกของจีนและจารึกในพื้นที่นั้น เรื่องราวที่ปรากฏจึงมักเป็นข้อสันนิษฐานที่นักวิชาการได้วิเคราะห์ไว้ ซึ่งอาจประมวลได้เป็น 3 แนวทางดังนี้

แนวทางแรก กล่าวได้ว่า เป็นแนวคิดที่มีพื้นฐานที่ว่า จัมปาเป็นอาณาจักรที่รวมตัวอย่างเป็นเอกภาพ ดังนั้น พระเจ้าภัทรวรมัน จึงถูกพิจารณาว่า น่าจะเป็นกษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งของลินยี่ เนื่องจากจารึกของพระองค์มีอายุอยู่ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 4-5 ซึ่งตรงกับสมัยการปกครองของกษัตริย์ฟานโฟ(ค.ศ. 349-380) และกษัตริย์ฟานฮูตา(ค.ศ. 380-413) แห่งลินยี่ ดังนั้น พระเจ้าภัทรวรมันจึงน่าจะได้แก่กษัตริย์องค์ใดองค์หนึ่งในสองพระองค์นี้⁵ (Higham : 2014, 324 ; Majumda : 1985, 27 ; Maspero : 2002, 29; Coedes : 1968, 48)

⁵ ข้อวินิจฉัยของนักวิชาการทางด้านภาษาให้ความเห็นว่า พระเจ้าภัทรวรมันนี้น่าจะเป็นพระเจ้าฟานฮูตามากกว่า ทั้งนี้ โดยอ้างถึง ชิวชิ่ง(Shui-ching) บันทึกทางประวัติศาสตร์ของจีนซึ่งเขียนขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 6 โดยบันทึกระบุว่า “ประตูทางด้านตะวันออกของนครหลวงของลินยี่ ที่จะนำไปสู่ถนนแห่งสายลม มีแผ่นจารึกที่มีชื่อ ฮูตา(Hu-ta) ติดอยู่” คำว่า ฮูตา นี้ เป็นสำเนียงการออกเสียงคำว่า ฮูตาห์(Hudah)ในภาษาจามของชาวจีน ซึ่งโดยพยัญชนะ มีความหมายว่า แสงสว่าง หรือ ความเจิดจ้า (brilliant) ซึ่งตรงกับคำว่า ภัทร (Bhadra) ในภาษาสันสกฤต ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่า พระเจ้าภัทรวรมันนี้ คือ กษัตริย์ฟานฮูตานั่นเอง (Higham : 2014, 324 ; Majumda : 1985, 27)

แนวทางที่ 2 ตามข้อสันนิษฐานของแอน-วาเลอรี ชิวเยอร์ ซึ่งพิจารณาว่า อายุของจารึกของพระเจ้าพระเจ้าภัทรวรมัน น่าจะล่าออกมาถึงราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 5-ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 6 นี้ และพระเจ้าภัทรวรมันนี้น่าจะเป็นผู้กระทำผิดที่ลี้ภัยมาจากพุนันและได้เข้ามาสร้างอาณาจักรชิวให้เติบโตขึ้นมา(Schweyer : 2012, 9) กับทั้งน่าจะเป็นผู้ที่ฉวยโอกาสจากความอ่อนแอของลินยี(อันเป็นผลจากการโจมตีของจีนใน ค.ศ.446)- และปัญหาความวุ่นวายอันเกิดจากการแย่งชิงราชสมบัติในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 5- เข้าแทรกแซง โดยการสังหารกษัตริย์ที่ชอบธรรมของลินยี คือพระเจ้ามโนรกวรมัน หลังจากนั้นก็ขึ้นครองราชบัลลังก์ในลินยี

การกระทำของพระเจ้าภัทรวรมันดังกล่าวส่งผลให้พระเจ้าชัยวรมันแห่งพุนันมีพระราชสาส์นไปถึงพระเจ้ากรุงจีน(ค.ศ.484) ขอให้ส่งกองทัพมาช่วยเหลือในการปราบปรามผู้แย่งชิงราชบัลลังก์นี้ ทว่า พระเจ้ากรุงจีนนอกจากไม่ทรงช่วยเหลือแล้ว ยังทรงให้การรับรองผู้แย่งชิงราชบัลลังก์นี้ให้เป็นกษัตริย์ที่ชอบธรรมของลินยีพระองค์นี้อีกด้วย ผลลัพธ์ที่ตามมาคือ การรวมตัวกันโดยปริยายของทั้ง 2 อาณาจักร (Majumda : 1985,32-33; Schweyer : 2012, 10; Hall : 2011, 73; Caedes : 1968, 58,59)

แนวทางที่ 3 ตามข้อสันนิษฐานของวิลเลียม เซาท์เวิร์ด เห็นว่า มีความเป็นไปได้ที่อายุของจารึกของพระเจ้าภัทรวรมันอาจล่าออกมาถึงในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 5 - ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 6 ช่วงเวลานี้ตรงกับสมัยแห่งการครองราชย์ของพระเจ้าชัยวรมันแห่งพุนัน ผู้ทรงมีพระราชสาส์นไปถึงพระเจ้ากรุงจีน(ในค.ศ.484) เพื่ออุทธรณ์ต่อการกระทำของผู้แย่งชิงราชบัลลังก์ในลินยี ถึงกระนั้น ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ของลินยีในบันทึกของจีนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 5 นี้ ก็ได้ลงรอยกันระหว่างพระนามของกษัตริย์และศักราชของการครองราชย์ตามบันทึกของสายวงศ์ของกษัตริย์แห่งจัมปา ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้มากกว่าที่ กษัตริย์ทั้งสองศูนย์กลางนี้ น่าจะเป็นคนละสายวงศ์กัน กล่าวคือ พระเจ้าภัทรวรมันไม่น่าจะเป็นกษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งของลินยี หากแต่เป็นกษัตริย์ผู้ทรงปกครองดินแดนในลุ่มน้ำทูปอนนีอย่างเป็นอิสระจากลินยีทางตอนเหนือ (Southworth : 2004, 222) ซึ่งจอร์จ เซเดส์และนักวิชาการอีกหลาย ๆ คนก็มีความเห็นในทำนองนี้ Caedes : 1968, 48)

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่าพระเจ้าภัทรวรมัน เป็นกษัตริย์พระองค์หนึ่งของลินยี หรือเป็นผู้แย่งชิงราชบัลลังก์ลินยีที่มาจากพุนัน หรือเป็นกษัตริย์ของอีกสายวงศ์หนึ่งที่กว้างน้อมก็ตาม ที่ดูจะแน่นอนตามหลักฐานที่สามารถระบุได้อย่างไม่มีข้อกังขา (ทั้งในหลักฐานจีนและในจารึกในพื้นที่

ถิ่น) ก็คือทั้ง 2 ศูนย์กลางถูกรวมเข้าด้วยกัน โดยการทำสงครามของกษัตริย์แห่งลินีผู้ทรงพระนามว่ารุทรวรมันที่ 1 (Southworth : 2004, 222 ; Schweyer : 2012, 10)

จนถึงขณะนี้ นักวิชาการยังไม่พบจารึกของพระเจ้ารุทรวรมันที่ 1 (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 529 - ?) เรื่องราวของพระองค์ส่วนใหญ่ได้จากจารึกที่พระราชโอรสของพระองค์คือพระเจ้าคัมภวรมัน(ไม่ทราบปีที่ครองราชย์อย่างแน่นอน) ทรงจัดทำขึ้น จารึกที่ว่านี้ พบที่มิเชินมีอายุในราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 6 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 7 (Southworth : 1998, 240) ข้อความในจารึกได้กล่าวว่า พระเจ้ารุทรวรมันที่ 1 มีพระบิดาเป็นพราหมณ์ในราชสำนัก และพระมารดาเป็นราชนัดดา(หลานตา)ของพระเจ้ามโนรวรมัน กษัตริย์ของลินีผู้ถูกแย่งชิงราชบัลลังก์ (Majumda : 1985,35-36 ; Caedes : 1968,70) ตามจารึกดังกล่าว จึงนับได้ว่า พระองค์เป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ผู้ชอบธรรมแห่งลินีที่ไว้ และ(ตามข้อเสนอของแอน- เวอร์ราลี ชิวเยอร์) พระองค์ทรงใช้ชิตูเป็นฐานในปราบปรามความไม่สงบทางการเมือง และทำสงครามยึดราชบัลลังก์ลินีในวัยกลับคืนมาจากผู้แย่งชิงราชบัลลังก์(Schweyer : 2012, 9,10) จากนั้น ได้ทรงส่งทูตไปยังราชสำนักจีนตอนใต้ใน ค.ศ. 529, 530 และ. 534 ซึ่งพระเจ้ากรุงจีนก็ทรงให้การรับรองการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ในฐานะกษัตริย์แห่งลินี อาณาจักรลินีในตอนนี้นำรวมไว้ด้วยดินแดนลินีเดิมซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของช่องเขาเมฆและชิตูในลุ่มแม่น้ำทูปอน และศูนย์กลางของอาณาจักรหรือนครหลวงก็ย้ายมาอยู่ที่ตราเกียว ซึ่งในตอนนี้เป็นที่รู้จักกันในนามสิงหะปุระ แทนที่ศูนย์กลางเดิมที่ตั้งอยู่ใกล้กับเว้ทางตอนเหนือ อาณาจักรลินีใหม่นี้ดำรงอยู่ต่อมาจนถึงราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 8 จึงเสื่อมอำนาจลง (Southworth : 2004, 222; Po Dhama : 2011, 14; Vickery : 2011, 49)

งานก่อสร้างและ/หรือการปฏิสังขรณ์อนุสรณ์สถานทางศาสนา และกำเนิดของ “จัมปา”

จากจารึกของพระเจ้าคัมภวรมันดังที่กล่าวข้างต้น เรายังได้พบว่า สมัยของพระองค์มีงานก่อสร้างและ/หรือปฏิสังขรณ์อนุสรณ์ทางศาสนาที่สำคัญ คือวัดภัทเรศวร ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานศิวลึงค์ที่ถูกไฟไหม้ไปในสมัยของพระราชบิดาของพระองค์ พระองค์ทรงให้ชื่อวัดและศิวลึงค์ที่ได้ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่นี้ว่า *คัมภวภัทเรศวร* ซึ่งเป็นการรวมกันของชื่อผู้สร้างและผู้ปฏิสังขรณ์เข้าด้วยกัน พร้อมกันนั้น พระองค์ยังได้สร้างเทวาลัย เพื่อให้เป็นที่ประดิษฐานพระ

ลักษณะ ชายาของพระศิเวเศียงคู่กันไปด้วย พระองค์ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายของการกระทำภารกิจเหล่านี้ว่า เพื่อนำความรุ่งเรืองมาสู่ “จัมปาเทศ” (Schweyer : 2012, 11)

ประเด็นที่นักวิชาการให้ความสนใจอย่างมากเกี่ยวกับข้อความในจารึกตอนนี้ ก็คือ การปรากฏนาม จัมปาเทศ เป็นครั้งแรก คำว่า *เทศ* นี้โดยพยานะหมายถึง ดินแดน หรือ *ประเทศ* ส่วนนัยยะของคำโดยอรรถนั้น ได้มีการพิจารณาออกเป็น 2 แนวทางดังนี้

แนวทางแรก ตามการวิเคราะห์ ของแอน-วาเลอรี ชิวเยอร์ ซึ่งพิจารณาว่า จัมปาเทศ นี้หมายถึง ประเทศขององค์ผู้พิทักษ์ชาวจาม และเนื่องจากในจารึกของพระเจ้าภัทรวรมันก่อนหน้านี้นี้ พระองค์มิได้เอ่ยคำว่า จัมปา หรือแม้แต่คำว่า *ลินยี* ทำให้เราไม่อาจรู้ได้ว่า ชาวจามเรียกชื่ออาณาจักรของตนว่าอย่างไร ครั้นนี้ จึงเป็นครั้งแรกของการปรากฏชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ จามกับทั้งยังเชื่อมโยงองค์เทพผู้พิทักษ์ซึ่งในตอนนี้ได้ชื่อว่า พระศัมภักทเรศวร เข้ากับประชากรที่ระบุว่า คือ “จามในประเทศของชาวจาม”(Schweyer : 2011, 18 ; Schweyer : 2012,11)

แนวทางที่ 2 ตามการวิเคราะห์ของวิลเลียม เซาท์เวิร์ด พิจารณาว่า จัมปาเทศ นี้ น่าจะหมายความว่าเพียงแค่นดินแดนหรืออาณาบริเวณที่พระองค์ทรงกำหนดให้เป็นที่ตั้งวัดที่ทรงปฏิสังขรณ์ เพื่ออุทิศถวายแด่พระศิเว ส่วนจะหมายถึงชื่อประเทศทางด้านการเมืองหรือด้วยหรือไม่นั้น ไม่เป็นที่แน่ชัด ทว่า ในช่วงเวลาของการทำจารึก ความหมายของคำนี้ดูเหมือนจำกัดอยู่แค่เพียงบริบททางด้านศาสนาเท่านั้น (Southworth : 1998, 240; Southworth : 2004, 223) อย่างไรก็ตาม กษัตริย์ในช่วงถัดมา จะเอ่ยถึงพระองค์เองในจารึกที่พระองค์โปรดให้จัดทำขึ้นด้วยสมัญญานามว่า จัมเปศวร หรือ จัมปาปุระปรเมศวร ซึ่งมีความหมายว่า เจ้าผู้ครองสูงสุดแห่งนครจัมปา โดยความหมายดังกล่าว และโดยข้อเท็จจริงที่ว่า กษัตริย์ทุกพระองค์ทรงปกครองและครอบครองพื้นที่ที่กว้างขวางเกินกว่าอาณาบริเวณที่เป็นที่ตั้งของวัดเท่านั้น ข้อเท็จจริงดังว่านี้ น่าจะเป็นเหตุให้คำว่า จัมปา เริ่มมีความหมายในทางการเมือง(Southworth : 1998, 240; Southworth : 2004, 223 ; Maspero : 2002,47) กล่าวคือ ความหมายที่ว่าด้วยภาระหน้าที่ของกษัตริย์ที่ทรงปกครองและเป็นผู้ครอบครองนครจัมปาอันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นที่ตั้งของวัดที่กษัตริย์ได้ทรงสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นที่ประทับของเทพที่ปกป้องคุ้มครองอาณาจักรของพระองค์

สงครามกับจีน ค.ศ. 605

พัฒนาการที่สำคัญของประวัติศาสตร์ของลินยี --ซึ่งขณะนี้รวมไว้ด้วยชิตู และมีศูนย์กลางอยู่ที่ตราเกี้ยว หรือ สิงหะปุระในกวางนัม-- ดูจะไม่ต่างจากที่เป็นมาก่อนหน้านี้ กล่าวคือ การทำสงครามกับจีน ซึ่งแม้ว่าลดลง แต่ก็ยังคงจะเป็นกิจกรรมสำคัญของกษัตริย์แห่งลินยี

ดังได้กล่าวแล้ว ภายหลังการรวม 2 อาณาจักรได้เป็นผลสำเร็จ พระเจ้ารุทรวรมันที่ 1 ได้ส่งคณะทูตไปยังจีนถึง 3 ครั้ง กระนั้น พระองค์ก็ถือโอกาสในช่วงที่จีนเผชิญปัญหาการก่อความไม่สงบของชาวเวียด ยกกองทัพเข้ารุกรานชายแดนจีนใน ค.ศ. 541 แต่ถูกขับไล่ออกมา (Majumda : 1985, 35-36; Southworth : 2004, 222)

บันทึกประวัติศาสตร์ของจีนยังได้กล่าวถึงการส่งทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้าของลินยีอีกสองครั้งในเวลาถัดมาคือ ใน ค.ศ. 568 และ 572 พระนามของกษัตริย์ผู้ส่งทูตมิได้ปรากฏ แต่สันนิษฐานได้ว่า น่าจะกระทำโดยพระเจ้าคัมภุรรมัน ราชโอรสของพระเจ้ารุทรวรมันที่ 1 ซึ่งขึ้นครองราชย์ต่อจากพระองค์ (Southworth : 2004, 223; Majumda : 1985, 37) หลังจากนั้น การส่งทูตไปยังราชสำนักจีนก็ขาดช่วงไป เนื่องจากกษัตริย์แห่งลินยีทรงถือโอกาสที่จีนเกิดภาวะแตกแยกทางการเมือง เพราะความอ่อนแอของราชวงศ์เฉิน (Chen - ค.ศ. 557-589) เพิกเฉยต่อการแสดงความอ่อนน้อมดังที่เคยกระทำมา นอกจากนี้ยังสนับสนุนกิจกรรมของเหล่าโจรสลัดอีกด้วย ทว่า ทำทีนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างพลิกผันเมื่อจักรวรรดิจีนรวมตัวกันได้อีกครั้งหนึ่งภายใต้ราชวงศ์สุย (Sui- ค.ศ. 581- 618) กษัตริย์จึงทรงให้จัดทูตและบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนโดยเร็ว กระนั้น-ก็ยังไม่ทันการ เพราะเมื่อกองทัพของราชวงศ์สุย-- ซึ่งได้เดินทางมาปราบกบฏในเวียดนามเหนือเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว--ได้เดินทางต่อลงมาทางใต้และเข้าโจมตีลินยีใน ค.ศ. 605 สันนิษฐานว่า จุดมุ่งหมายสำคัญของการเข้าโจมตีครั้งนี้ นอกจากเพื่อปราบปรามการกระด้างกระเดื่องแล้ว ยังเพื่อเป็นการบีบบังคับให้ลินยีเปิดประเทศเพื่อการค้าและการรักษาความสงบในเขตชายฝั่งอีกด้วย (Coedes : 1967, 77; Hall, 2011, 73; Maspero : 2002, 43-44; Majumda : 1985, 37-38)

สงครามรุกรานจากจีนครั้งนี้ มีลักษณะเป็นการปล้นสะดมทรัพย์สินสมบัติ เช่นเดียวกับที่จีนเคยกระทำอย่างประสบผลสำเร็จมาแล้วในสงคราม ค.ศ. 466 ในครั้งนี้ กองทัพเริ่มต้นด้วยการ

เข้ายึดคุชชู(Qusu)⁶ หลังจากนั้นก็ใช้เวลาอีก 8 วัน เดินทางมาถึงนครหลวงของลินยีที่ตราเกี้ยว เมื่อถึงตอนนี้ กษัตริย์ของลินยี⁷ต้องเสด็จหนีออกจากพระนครโดยทางเรือ พระราชวังถูกทิ้งร้าง และทรัพย์สินสมบัติพร้อมทั้งภาชนะมีค่าที่ใช้ประกอบพิธีกรรมถูกจีนขนย้ายออกไป รวมทั้ง แผ่นทองคำที่จารึกพระนามของกษัตริย์แห่งลินยีแต่กาลก่อน 18 พระองค์ และตำราพุทธศาสนาที่ล้ำค่าซึ่งมีหลักฐานบ่งชี้ว่า เขียนในภาษา *คุนลุน*⁸ ซึ่งเข้าใจว่า น่าจะเป็นภาษาพื้นเมืองของชาวจามเอง ตำราดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า นอกจากศาสนาฮินดูแล้ว ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 6 และ 7 พุทธศาสนาคงมีบทบาทสำคัญในสังคมของชาวจามเช่นกัน และเป็นที่น่าสังเกตว่า การเผยแพร่พุทธศาสนากระทำด้วยตัวเขียนในภาษาจาม โดยเขียนบนแผ่นใบลาน มิใช่บนแผ่นหินด้วยภาษาสันสกฤตดังเช่นศาสนาฮินดู (Southworth : 2004, 223; Maspero : 2002, 43)

หลังจากยึดนครหลวงแล้ว ลิวฟาง(Liu-fang) แม่ทัพจีนได้แบ่งดินแดนจามทั้งหมดออกเป็นเขตปกครองย่อยรวม 12 เขตเพื่อประสิทธิภาพทางการควบคุมและปกครอง อย่างไรก็ดี ความเจ็บป่วยในหมู่ทหารจีน และความล้มเหลวในการสำรวจดินแดนใหม่ ซึ่งยากลำบากในด้านการคมนาคม ส่งผลให้จีนล้มเลิกความตั้งใจที่จะยึดดินแดนจามอย่างถาวร กษัตริย์จึงทรงกลับคืนสู่อาณาจักรและบูรณะบ้านเมืองขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง และหลังจากนั้นก็ส่งบรรณาการไปถวายจักรพรรดิฉิน⁹ อย่างสม่ำเสมอ(ใน ค.ศ. 623 625 และ 628) หลักฐานของทางฝ่ายจีนยังได้กล่าวอีกด้วยว่า ภายหลังจากสงครามครั้งนี้แล้ว รัฐของชาวจามสนองรับเป็นอย่างดีในการปราบปรามโจรสลัด กับทั้งในการเป็นศูนย์กลางรวบรวมสินค้าบนเส้นทางการค้านานาชาติระหว่างโลกมาเลย์และกวางโจว (Majumda : 1985, 38 ; Maspero : 2002, 43-44; Hall: 2011, 73; Cotterell : 2014, 92)

⁶ คุชชู(Qusu) จัดเป็นเมืองหน้าด่านที่สำคัญของจัมปา สันนิษฐานว่าตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเว้.

(Southworth : 2004, 223)

⁷ ในผลงานส่วนที่เขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์จัมปา มักจะบอกกันเป็นส่วนใหญ่ว่า กษัตริย์ผู้ครองลินยีในช่วงที่ต้องรับมือกับสงครามกับจีนครั้งนี้ คือพระเจ้าคัมภุรมัน (Maspero : 2002, 43; Majumda : 1985, 37-38 ; Lafont : 2014, 91) แต่นักวิชาการหลายคนให้ความเห็นว่าน่าจะเป็นพระเจ้ากันทรปรหมซึ่งครองราชย์ต่อจากพระเจ้าคัมภุรมันมากกว่า (Southworth : 2004, 224; Schweyer : 2012, 11)

⁸ คำว่า *คุนลุน (Kunlun)* สำหรับจีนมีความหมายว่า พวกคนป่าเถื่อนทางตอนใต้ที่มีผิวดำและผมหยิก (Schweyer : 2012,

1)

⁹ คือจักรพรรดิแห่งราชวงศ์ถังซึ่งขึ้นปกครองจีนแทนราชวงศ์สุยใน ค.ศ. 618

วิกฤติการสืบราชสมบัติ

นอกจากการสงครามกับจีนแล้ว ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 7 ยังเป็นช่วงที่ลินยีต้องประสบปัญหาวิกฤติในราชวงศ์อีกครั้งหนึ่ง กล่าวคือ ภายหลังการสวรรคตของพระเจ้าคัมภวรมัน พระราชโอรสของพระองค์คือพระเจ้ากันทรปทรมได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อมา(ปีที่ครองราชย์ไม่เป็นที่แน่นอน) ช่วงเวลาราวถึงศตวรรษภายหลังสงครามกับจีน ตลอดจนถึงช่วงของการครองราชย์ของราชโอรสของพระเจ้ากันทรปทรมถัดมา คือ พระเจ้าประภาสธรรม(ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ.?- 645) นับเป็นช่วงเวลาที่ยสงบและสันติ ลินยีส่งบรรณาการไปยังจีนอย่างสม่ำเสมอ ทว่าเมื่อสิ้นสมัยของพระเจ้าประภาสธรรม ปัญหาการสืบราชสมบัติก็เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากพระเจ้าประภาสธรรมอาจมิได้มีรัชทายาทที่เป็นชาย ผู้ที่สืบราชสมบัติต่อมาจึงได้แก่พระภาคิไนย-หลานลุงของพระองค์คือพระเจ้าภัทเรศวรรมัน(ขึ้นครองราชย์ ค.ศ. 645- ?) แต่พระองค์ถูกอัครเสนาบดีของพระองค์เองปลงพระชนม์พร้อมกับสมาชิกในราชวงศ์ทุกพระองค์ที่เป็นชาย ยกเว้นเพียงเจ้าชายชคัทธิธรรม (พระภาคิไนย-หลานลุงของพระเจ้ากันทรปทรม) ซึ่งเสด็จหนีออกไปจากจัมปาได้สำเร็จ เจ้าชายชคัทธิธรรมทรงลี้ภัยไปพำนักยังกัมพูชา และได้อภิเษกสมรสกับราชธิดาของกษัตริย์กัมพูชาซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งอาณาจักรเจนละ คือพระเจ้าอีสานวรมันที่ 1 โอรสของเจ้าชายชคัทธิธรรมที่เกิดจากชายาที่เป็นเจ้าหญิงแห่งกัมพูชาพระองค์นี้คือพระเจ้าประภาสธรรมวิกรานตรวรมันที่ 1 ได้เสด็จกลับมายังจัมปาและอภิเษกสมรสกับราชธิดาของพระเจ้าประภาสธรรมที่รอดชีวิต (Southworth : 2004, 224) จากนั้น การฉกชิงกำลังอย่างเป็นปึกแผ่นของราชวงศ์ก็เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และจัมปาก็ก้าวเข้าสู่ยุคแห่งความสงบและรุ่งเรืองอีกครั้งหนึ่ง

ความรุ่งเรืองทางการค้าและวัฒนธรรม

ยุคแห่งความรุ่งเรืองและความก้าวหน้าอันเกิดจากควมมีสันติสุขในสมัยของพระเจ้าประภาสธรรมวิกรานตรวรมันที่ 1 (ค.ศ. 655-690?) นี้ เห็นได้จากสิ่งปลูกสร้างทางศาสนารวมทั้งจารึกที่กษัตริย์ทรงสร้างและจัดทำขึ้น ที่สำคัญคืออนุสรณ์สถานทางศาสนา 2 แห่ง ที่ทรงสร้างขึ้นเพื่ออุทิศถวายแด่พระราชบิดาของพระองค์คือพระเจ้าประภาสธรรม และอีกแห่งหนึ่งเพื่ออุทิศถวายแด่พระเจ้าอีสานวรมันพระราชบิดาของพระมเหสีของพระองค์ ศาสนสถานทั้งสอง

แห่งนี้ สะท้อนถึงความสืบเนื่องการบูชาตามแนวทางของลัทธิไศวะเวท ทว่า จารึกของพระองค์ที่พบบริเวณนอกศาสนสถานมิเชินส่วนใหญ่เป็นการอุทิศถวายแก่พระวิษณุ สะท้อนถึงอิทธิพลของไวศยเวทที่พระองค์ทรงได้รับจากกัมพูชา นอกจากนี้ ศาสนาสถานหรืองานสถาปัตยกรรมใด ๆ ที่สร้างขึ้นในยุคนี้ สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะเขมรอย่างเห็นได้ชัด (Southworth : 2004, 224-225 ; Majumda : 1985, 45)

การสร้างศาสนสถานร่วมไปกับการจัดทำจารึกดังกล่าวนี้ สะท้อนถึงความแข็งแกร่งและมีชีวิตชีวาในทางวัฒนธรรมของอาณาจักร ในขณะเดียวกัน ก็สะท้อนถึงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจอันเป็นผลจากการค้าขายอย่างเฟื่องฟูกับจักรวรรดิฉินในยุคราชวงศ์ถัง ทั้งนี้ พิจารณาจากคณะทูตจำนวน 20 ชุด ที่ลีนยี่ส่งไปยังฉินในช่วงระหว่าง ค.ศ. 650-750 ซึ่งนับว่า มากกว่ารัฐใด ๆ ที่ส่งไปจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาเดียวกัน สินค้าที่ลีนยี่จัดส่งไปค้าในฉินได้แก่สินค้าของป่า เพื่อแลกกับผ้าไหมและสินค้าอุตสาหกรรมอื่น ๆ และเชื่อว่า ชาวจามก็คงส่งสินค้าบางส่วนผ่านช่องเขา ทางด้านตะวันตกของอาณาจักร ไปยังกัมพูชา ลาว และประเทศไทย (Southworth : 2004, 225 ; Vickery: 2005, 19) แม้ไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนไปกว่านี้ แต่ก็พอที่จะอนุมานได้ว่า ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 7 เป็นช่วงที่ลีนยี่ก้าวขึ้นสู่ความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในฐานะรัฐที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย (O' Reilly: 2007, 132-133) ก่อนที่จะเสื่อมลงในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 8

เราไม่อาจทราบได้อย่างแน่ชัดถึงสาเหตุของความเสื่อมของกวางนัม เนื่องจากการขาดหายไปของจารึกในดินแดนส่วนนี้ของจัมปา ข้อสันนิษฐานที่อาจเป็นไปได้ประการหนึ่งคือ ปัญหาความแตกแยกทางด้านการเมืองในฉินส่งผลให้การค้าและเศรษฐกิจของจักรวรรดิเสื่อมถอย ซึ่งทำให้การค้าในนครกวางโจวซบเซาลง จนถึงเสื่อมสลายลง (ใน ค.ศ. 758) เพราะการถูกพ่อค้าเปอร์เซียบุกเข้าโจมตี¹⁰ การล่มสลายของนครกวางโจวซึ่งเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญของกวางนัม ส่งผลกระทบเศรษฐกิจของกวางนัมอย่างรุนแรง ความเป็นได้ก็คือ ความเสื่อมทางเศรษฐกิจทำผลให้ประมุขของอาณาจักรที่กวางนัมไม่อาจสร้างอนุสรณ์สถานที่ใหญ่โตเพื่อ

¹⁰ สืบเนื่องจากเกิดกบฏในดินแดนภาคเหนือของฉินโดยพวกกบฏได้เข้ายึดครองนครต่าง ๆ ในภาคเหนือ ส่งผลให้สินค้าจากทางเหนือไม่สามารถส่งลงมายังภาคใต้ได้ การค้าในกวางโจวจึงซบเซาลง การฉ้อราษฎร์บังหลวงระบอบไปทั่ว และล่มสลายลงในท้ายที่สุดด้วยผลของการบุกเข้าโจมตีของพวกพ่อค้าเปอร์เซียใน ค.ศ. 758 (Southworth : 2004, 226)

ล้าแดงความศักดิ์สิทธิ์และพลังอำนาจของตนได้อีกต่อไป ดังนั้น จึงเชื่อว่า อำนาจทางการเมืองของประมุขถึงหากจะยังคงมีอยู่ ก็อาจเหลือเพียงแค่ระดับท้องถิ่นเท่านั้น (Vickery: 2011, 49)

“ฮวนหวัง” และการแพร่หลายของพุทธศาสนาในดินแดนจัมปา

ภายหลังการเสื่อมสลายลงของศูนย์กลางของลिनยีที่กวางนัม บันทึกประวัติศาสตร์ของจีนเกี่ยวกับลिनยีก็ขาดหายไป โดยมีบันทึกเรื่องราวของอาณาจักรที่มีชื่อ ฮวนหวัง(Huangwang) ขึ้นมาแทนที่ และคำว่า ลินยีที่เป็นคำที่จีนใช้เรียกดินแดนจัมปาตลอดระยะเวลาอันยาวนานในบันทึกทางประวัติศาสตร์ของตน ก็ได้ปรากฏอีกเลยในบันทึกประวัติศาสตร์ของจีน (Schweyer : 2012,15)

นักวิชาการได้ตรวจสอบถึงที่ตั้งของอาณาจักรฮวนหวังนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ตั้งของนครหลวง โดยใช้หลักฐานสำคัญคือบันทึกการเดินทางของเจีย แดน(Jia Dan)¹¹ ชาวจีนร่วมสมัย ที่ได้เดินทางเข้ามายังอาณาจักร ฮวนหวัง ที่ว่านี้ ผลการศึกษาช่วยให้เราสามารถระบุได้อย่างไม่เป็นที่กังขาว่า ฮวนหวัง นี้ คือ อาณาจักรที่มีศูนย์กลางอยู่ที่กวางตริ หรือ กวางนัม และมีดินแดนที่อยู่ภายใต้การปกครองอย่างกว้างขวาง ซึ่งตามที่เขาพรรณนา คือดินแดนลिनยีเดิม (Southworth : 1998 241; Shiro : 2011,125-126) คำถามก็คือ เหตุใดจีนจึงเปลี่ยนไปใช้ชื่อฮวนหวังแทนคำว่า ลินยี

เนื่องจากจนถึงปัจจุบันเรายังไม่พบจารึกที่สามารถระบุได้ว่า จัดทำขึ้นในสมัยของฮวนหวัง คำตอบที่ได้จึงเป็นเพียงข้อสันนิษฐานที่อาจเป็นไปได้เท่านั้น ซึ่งประมวลได้ 2 แนวทาง ดังนี้

แนวทางแรก ตามการวิเคราะห์ของโมโมกิ ชิโรพิจารณาว่า ฮวนหวังนี้--ซึ่งโดยพยัญชนะมีความหมายว่า *แควดวงกษัตริย์* หรือ *Circle of King*-- อาจเป็นชื่อดั้งเดิมของศูนย์กลางในระดับ

¹¹ เจีย แดน (Jia Dan, 730-805) เป็นข้าราชการชั้นสูงและนักปราชญ์ที่เชี่ยวชาญทางด้านภูมิศาสตร์และศาสตร์การทำแผนที่ของจีนสมัยราชวงศ์ถัง เขาได้เขียนผลงานที่บันทึกการเดินทางของเขาทั้งทางบกและทะเลมากมาย ผลงานบางส่วนสูญหายไป ทว่า ผลงานที่เขียนขึ้นในช่วงระหว่าง ค.ศ. 785-805 ยังคงอยู่ และนักวิชาการจีนในคริสต์ศตวรรษที่ 11 ได้รวบรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ *ประวัติศาสตร์ราชวงศ์ถังยุคใหม่ (New Tang History)* ในประวัติศาสตร์เล่มที่ว่ามีบันทึกการเดินทางของ 2 ฉบับ ฉบับหนึ่งเป็นการพรรณนาถึงการเดินทางโดยทางบกจากเวียดนามตอนเหนือไปยังอินเดียโดยผ่านทางมณฑลยูนนานในดินแดนจีนตอนใต้ ส่วนอีกฉบับหนึ่งพรรณนาการเดินทางไปยังอินเดียโดยทางทะเล ในบันทึกการเดินทางบกฉบับแรกจะรวมถึงการเดินทางจากชายแดนจีนตอนใต้เพื่อมายังนครหลวงของอาณาจักรฮวนหวังด้วย (Southworth : 1998 241)

ท้องถิ่นแห่งหนึ่งในเขตกวานนัมหรือกวางตรี หรืออาจคือชื่อตำแหน่งกษัตริย์ของศูนย์กลางท้องถิ่นที่ว่ำนี และทางฝ่ายจีนอาจแปลความไปว่า นี่คือชื่อใหม่ที่ใช้เรียกดินแดนจัมปาทั้งหมดด้วยข้อสมมุติฐานที่จีนยึดถืออยู่เสมอว่า ชื่อนี้ถือว่าอาณาจักรก็จักต้องมีกษัตริย์ที่ปกครองจากศูนย์กลางแต่เพียงพระองค์เดียว (Shiro : 2011, 125-126)

แนวทางที่ 2 ตามการวิเคราะห์ของวิลเลียม เซาท์เวิร์ด เห็นว่า ฮวนวัง นี้ น่าจะเป็นคำแปลเป็นภาษาจีนจากคำว่า *ธรรมราชา* ในภาษาสันสกฤต (Southworth : 2004, 225) เมื่อพิจารณาจากคำว่า *ธรรมราชา* หรือ ฮวนวัง นี้ ประกอบกับการได้พบรูปปั้นพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระพุทธรูปเล็ก ๆ ที่ทำจากสำริด ในบริเวณเวียดนามตอนกลาง ที่มีอายุอยู่ในช่วงเวลาของฮวนวังเป็นอันมาก ทำให้สันนิษฐานได้อีกต่อไปว่า ราชวงศ์ผู้ปกครองดินแดนฮวนวังนี้ อาจเป็นผู้นับถือพุทธศาสนานิกายมหายาน จีนจึงเปลี่ยนไปใช้ชื่อ *ธรรมราชา* หรือฮวนวัง แทนคำว่าลินยีที่เคยใช้เรียกดินแดนแห่งนี้มาแต่ดั้งเดิม (Southworth : 2004, 225 ; Caedes : 1968. 96; Po Dharma : 2011, 16)

ความเฟื่องฟูของของพุทธศาสนาในอาณาจักรจัมปาในช่วงเวลาของ ฮวนวังนี้ น่าจะเป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์สากลของการแพร่หลายของพุทธศาสนานิกายมหายาน ปรากฏการณ์นี้ เกิดขึ้นในเกือบทุกประเทศของเอเชียในช่วงปลายสหัสวรรษที่ 1 ของสมัยคริสตกาล¹² นอกจากนี้แล้ว (ตามการนำเสนอของเคนเนท ฮอลล์) การติดต่อดำขายกับจีนเป็นเวลานานก็น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญด้วยเช่นกันของการแพร่หลายของพุทธศาสนาในจัมปาหรือฮวนวังในเวลานี้ เพราะนับตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมา นิกายมหายานนับเป็นศาสนาที่มีความสำคัญในจีน ข้าราชการชั้นสูงของจีนเป็นอันมากเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา ซึ่งทำให้มีการเดินทางเพื่อแสวงบุญของพระสงฆ์ผู้เผยแผ่ศาสนาจากจีนเป็นอันมาก พระสงฆ์จีนเหล่านี้ มักเดินทางโดยทางเรือเพื่อไปยัง ชวา สุมาตรา รวมทั้งแหล่งกำเนิดศาสนาที่อินเดีย พระสงฆ์เหล่านี้มักแวะที่ท่าเรือตามชายฝั่งทั้งขาไปและกลับ พุทธศาสนาจึงแพร่หลายออกไปตามดินแดนชายฝั่งที่เป็นที่ตั้งของศูนย์กลางต่าง ๆ ของชาวจาม ซึ่งเป็นที่แวะพักของพระสงฆ์จีนเหล่านี้ (Hall : 2011, 64-65)

อย่างไรก็ดี ความเฟื่องฟูของพุทธศาสนามหายานที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ ไม่น่าเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ เพราะศาสนาทั้งสองคือพุทธและฮินดูมักดำรง

¹² ดู Guy : 2011, 300-322 ; Caedes : 1968. 96

ร่วมกันเป็นเวลานานมาแล้ว ทั้งในจัมปานี้และที่อื่น ๆ ประติมากรรมโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรที่พบว่าได้สร้างขึ้นเป็นอันมากในช่วงเวลานี้ ก็เป็นการสะท้อนถึงการรวมองค์ประกอบของทั้ง 2 ความเชื่อเข้าด้วยกัน อาจกล่าวได้ว่า ความเฟื่องฟูของพุทธศาสนาหายานก้าวถึงจุดสูงสุดในจัมปาในช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 9-10 เมื่อศาสนสถานแห่งพุทธศาสนาถูกสร้างขึ้นที่ดงดวง¹³

ประเด็นที่น่าสังเกตมากกว่าในเรื่องการเปลี่ยนศาสนาน่าจะเป็นเรื่องเศรษฐกิจการค้าและความสัมพันธ์กับจีน ซึ่งดูเหมือนว่าในระยะนี้ ชบเซาลง เพราะในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 8 นี้ มีคณะทูตไปจากฮวนวังเพียงครั้งเดียว (คือ ในค.ศ. 793) พร้อมด้วยของขวัญคือ แรดและกระบือ เป็น ๆ ¹⁴ (Southworth : 2004, 226) และตามบันทึกของจีน ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 9 กองทัพของฮวนวังได้บุกเข้าโจมตีชายแดนจีนตอนใต้ คือบริเวณตอนเหนือของเวียดนามภาคกลางอย่างขนานใหญ่ถึง 2 ครั้ง (ค.ศ. 803 และ 809) ในสงครามครั้งแรก ค.ศ. 803 กองทัพถึงกับเข้ายึดครองฮวนโจ (Hoanzhou) และไเอโจว (Aizhou)¹⁵ ซึ่งเป็นเขตชายแดนภายใต้การอารักขาของเวียดนาม บันทึกของจีนมิได้ระบุถึงชื่อกษัตริย์หรือผู้นำการสงคราม โดยกล่าวเพียงแค่ว่า ฮวนวังเป็นตัวการสร้างปัญหาไม่ต่างจากลินยีและภูมิภาคต่าง ๆ ของจัมปาทางตอนเหนือ (Vickery : 2005, 28) อย่างไรก็ตาม ข้าหลวงจีนที่ปกครองเวียดนามในขณะนั้นสามารถต้านทานและตอบโต้กองทัพฮวนวังให้ถอยกลับไปได้ในการรบครั้งหลัง(ค.ศ. 809) บันทึกจีนยังกล่าวอีกด้วยว่า เชื้อพระวงศ์จามจำนวน 59 พระองค์ถูกจับเป็นเชลย (Southworth : 2004, 225 ; Shiro : 2011, 124)

เหตุการณ์ร้ายแรงดังที่ได้กล่าวนี้ อาจเป็นการสะท้อนถึงความลำบากยากแค้นทางด้านเศรษฐกิจ ในส่วนหนึ่ง น่าจะเกิดจากความชบเซาทางด้านการค้าระหว่างประเทศในอาณาบริเวณจีนตอนใต้ ซึ่งระบบเศรษฐกิจของจัมปาที่กว้างนัมฟิงพายุ้งดังที่ได้กล่าวข้างต้น

นอกเหนือจากเรื่องการส่งทูตและเหตุการณ์สงครามดังที่กล่าวนี้แล้ว จีนก็มีได้บันทึกเรื่องราวอันใดเกี่ยวกับฮวนวังเป็นเวลาถึงเป็นเวลาถึงราว 1 ศตวรรษระหว่าง ค.ศ. 758-859

¹³ ดู หัวข้อที่ว่าด้วยอินทรปุระในบทถัดไป

¹⁴ เป็นคณะทูตจัดส่งไปโดยพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 กษัตริย์แห่งคอธราและปานทຸຣังคะ (ดูหัวข้อที่ว่าด้วยคอธราและปานทຸຣังคะในบทถัดไป)

¹⁵ ฮวนโจว คือจังหวัด ฮาติน(Ha Tinh และ Nahe An) ไเอโจว คือ จังหวัดทันห์ห้าว (Than Hoa) ในปัจจุบัน (Vickery: 2005, 32)

(O'Reilly : 2007, 138 ; Shiro : 2011, 124) ในส่วนหนึ่ง อาจเป็นเพราะในช่วงเวลาเดียวกับการปรากฏชื่อฮวนวังนี้ มีศูนย์กลางทางการเมืองและเศรษฐกิจเติบโตขึ้นมาในอาณาบริเวณที่ถัดจากลุ่มน้ำทูปอนลงไปได้ คือ คอธารา และ ปาณทุรังคะ ซึ่งนับเป็นเมืองท่าในระบบการค้าระหว่างประเทศของชายฝั่งตอนใต้ของชาวจามที่สำคัญในช่วงเวลานี้ จารึกของจัมปาทั้งหมดที่จัดทำขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวล้วนมาจากดินแดนทั้งสองนี้ สะท้อนถึงการก้าวขึ้นสู่ความเป็นศูนย์กลางอำนาจทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองแห่งใหม่ของอาณาจักรจัมปา

สรุปและวิเคราะห์

พัฒนาการที่สำคัญของจัมปาในยุคนี้ คือ การรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย และการเปลี่ยนไปเป็นรัฐที่นับถือศาสนาฮินดู เช่นเดียวกับในที่อื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลังการรับวัฒนธรรมจากอินเดีย กษัตริย์หรือผู้นำในท้องถิ่นจะเปลี่ยนไปใช้พระนามในภาษาสันสกฤต และรับแนวคิดกษัตริย์ภาพในแบบฮินดู ซึ่งบูชาพระศิวะเหนือเทพเจ้าอื่นใด อย่างไรก็ตาม แม้กษัตริย์ทรงมีสถานะดุจพระศิวะ แต่การทำลายพระราชอำนาจและการแย่งชิงราชสมบัติก็ยังคงเกิดขึ้น ส่วนประชาชนทั่วไปนั้น เชื่อว่า การรับศาสนาใหม่คงมิได้ส่งผลกระทบต่อพวกเขามากนัก พวกเขายังคงนับถือศาสดาดั้งเดิมของท้องถิ่นเคียงข้างไปกับศาสนาใหม่ ในเรื่องนี้สามารถอธิบายได้ว่า วัฒนธรรมและศาสนาใหม่จากอินเดียแพร่หลายเข้ามาในดินแดนของชาวจามในช่วงที่สังคมอารยธรรมของพวกเขาค่อยๆเติบโตขึ้นแล้ว วัฒนธรรมและศาสนาใหม่จึงมิได้ส่งผลกระทบต่อประชากรทั่วไปมากเท่ากับเหล่าชนชั้นสูง ดังจะเห็นได้จากความเชื่อและศรัทธาในศาสนาใหม่ (ของเหล่าชนชั้นสูงเหล่านี้) ให้แรงบันดาลใจที่ทำให้เกิดการสรรค์สร้างผลงานทางด้านประติมากรรมและสถาปัตยกรรมที่งดงามมากมาย ซึ่งในส่วนหนึ่งก็เพื่อความมั่นคงในสถานะทางการเมืองของพวกเขาด้วย

การเป็นรัฐในวัฒนธรรมฮินดู และการรวมตัวกันระหว่างลัทธิและจิตุมิได้ส่งผลต่อแนวทางการดำเนินนโยบายที่มีมาแต่เดิม อันได้แก่การรุกรานชายแดนจีนที่กระทำพร้อมกันไปกับ การสร้างมิตรไมตรีทางการทูต การรุกรานชายแดนชายแดนจีนที่ชาวจามกระทำอยู่เสมออีกเป็นเหตุให้ต้องถูกจีนเข้าโจมตีอย่างรุนแรงอีกครั้งหนึ่ง แต่ก็ดูเหมือนว่า ชาวจามสามารถฟื้นตัวหลังการถูกจีนเข้าโจมตีได้อย่างรวดเร็ว เห็นได้จากความรุ่งเรืองทางการค้าและวัฒนธรรมในช่วง

คริสต์ศตวรรษที่ 7 ซึ่งเป็นผลมาจากการค้ากับจีนในยุคราชวงศ์ถัง และตามบันทึกประวัติศาสตร์ของจีน ลินยีเป็นหนึ่งในรัฐแรกๆ ที่ส่งคณะทูตและบรรณาการไปเปิดความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีน ซึ่งดำเนินอย่างสืบเนื่องและดูจะมากกว่ารัฐใด ๆ ในยุคนี้ เมื่อการค้ากับจีนที่สร้างมั่งคั่งและรุ่งเรืองให้แก่จัมปาในยุคนี้สิ้นสุดลง เนื่องจากการล่มสลายของกวางโจวซึ่งเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายการค้าของกวางนัม ก็เป็นเหตุให้ศูนย์กลางจัมปาที่กวางนัมเสื่อมลงด้วย สะท้อนถึงความสำคัญของการค้ากับจีน ซึ่งดูจะมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจของจัมปาอย่างสูง

ภาพ 8 : ปราสาทที่วัดพนม

ที่มา : Jean Boisselier, 2001, "The Art of Champa," in Guillon, Emmanuel. *Hindu-Buddhist Art of Vietnam : Treasure from Champa* (Bangkok: River Books). p.52.

บทที่ 3

จัมปาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 8-11 :

คอธารา ปาณทุรังคะ และอินทรปุระ

ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 8-9 ศูนย์อำนาจของจัมปาเติบโตขึ้นในดินแดนทางใต้คือคอธาราและปาณทุรังคะ หลังจากนั้นก็ย้ายกลับขึ้นไปยังลุ่มแม่น้ำทูปอนอีกครั้งหนึ่งในนามใหม่ว่าอินทรปุระ ทั้งนี้ ด้วยผลของความมั่งคั่งที่แต่ละแห่งได้รับจากการเข้าร่วมอยู่เครือข่ายทางการค้านานาชาติของตน พัฒนาการสำคัญที่เกิดขึ้นในอาณาจักรทางตอนใต้นี้ คือ การก่อสร้างศาสนสถานพินคร ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของชาวจามโดยทั่วไป อาณาจักรทางใต้ทั้ง 2 นี้ ยังเป็นผู้เปิดศักราชความสัมพันธ์กับชาวเป็นครั้งแรก แม้ว่าเริ่มต้นด้วยด้วยความสัมพันธ์ทางลบ คือการถูกชาวบูกเข้าโจมตี แต่ความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นเป็นลำดับ โดยเฉพาะในยุคของความเจริญของอินทรปุระ ที่มีบันทึกระบุอย่างชัดเจนถึงการมีสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างจัมปาและดินแดนในหมู่เกาะทางตอนใต้แห่งนี้ ความสัมพันธ์กับชาวในยุคนี้ส่งผลให้งานศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมของจัมปาในยุคนี้มีอิทธิพลของศิลปะของชาวอย่างเห็นได้ชัด ยุคของความเจริญของอินทรปุระยังเป็นยุคที่ขอบเขตของอาณาจักรของจัมปาจากเหนือจรดใต้กว้างไกลยิ่งกว่ายุคใด ๆ ทว่า เมื่อเข้าสู่คริสต์ศตวรรษที่ 10 สภาวการณ์ในภูมิภาคเริ่มเปลี่ยนแปลง โดยการปรากฏขึ้นของไฉเวียดซึ่งเพิ่งได้รับเอกราชจากจีน สงครามกับไฉเวียดเป็นเหตุให้อินทรปุระสิ้นสลายลง คริสต์ศตวรรษที่ 11 ยังเป็นช่วงของสงครามและความไม่สงบในจัมปา และเป็นเวลาที่จัมปาต้องเสียดินแดนให้แก่มหาอำนาจทางเหนือเป็นครั้งแรก

จัมปาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 8-9:

คอธาราและปาณทุรังคะ

คอธารา(นาตรัง) และปาณทุรังคะ(ฟานรัง) เป็นศูนย์กลางที่พัฒนาและรุ่งเรืองขึ้นในอาณาบริเวณที่ถัดจากลุ่มน้ำหุบบอนลงไปทางตอนใต้ ช่วงเวลาของความเจริญอยู่ในราวคริสต์ศตวรรษที่ 8-9 เรื่องราวของทั้ง 2 ศูนย์นี้ไม่ปรากฏในยุคของความเจริญของลพบุรีก่อนหน้านี้ กับทั้งบันทึกทางประวัติศาสตร์ของจีนก็มิได้กล่าวถึง เข้าใจว่า ทั้งสองดินแดนนี้ คงยังไม่พัฒนาจนถึงขั้นที่มีความสำคัญพอที่จีนจะบันทึกเรื่องราวลงไว้ หรืออาจเป็นไปได้ว่า ยังคงอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรใหญ่ในกัมพูชาคือฟูนันหรือเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรฟูนันรวมทั้งอาณาจักรที่เจริญถัดมาต่อจากฟูนันคือเจนละ (Caedes : 1968, 43; Hall : 2011, 72; Shiro : 2011, 125) จนกระทั่งถึงช่วงราวคริสต์ศตวรรษที่ 8-9 ในช่วงเวลาเดียวกับฮวนวัง เรื่องราวของทั้ง 2 แคว้นนี้เริ่มปรากฏขึ้น—ทั้งในจารึกที่จัดทำขึ้นในพื้นที่และในบันทึกทางประวัติศาสตร์ของจีน--ในฐานะรัฐอิสระที่แตกต่างหากจากฮวนวัง (Shiro : 2011, 125 ; Vickery : 2011, 48) ศูนย์กลางทั้ง 2 แห่งนี้ (ซึ่งน่าจะร่วมตัวกันในเวลาถัดมา) จึงนับเป็นอาณาจักรอีกแห่งหนึ่งของชาวจามที่ก้าวขึ้นมามีความสำคัญแทนที่ฮวนวัง ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่กวางนัม ที่กำลังซบเซาอยู่ในเวลานี้

การศึกษาจารึกในพื้นที่ดังกล่าว รวมไปถึงสภาพการณ์แวดล้อมด้านการค้าระหว่างประเทศช่วยให้เราอนุมานได้ว่า ปัจจัยช่วยส่งเสริมให้ทั้ง 2 ศูนย์กลางนี้เติบโตและพัฒนาขึ้น น่าจะ ได้แก่ การเติบโตของศูนย์กลางการค้าที่ลองเบียน (Long Bien) ในลุ่มน้ำแดง¹ ศูนย์กลางที่ลองเบียนนี้ ได้พยายามสร้างเครือข่ายและท่าเรือแห่งใหม่ในระบบการค้าของตน เครือข่ายการค้าใหม่นี้ จะรวมถึงศูนย์กลางคอธาราและปาณทุรังคะด้วย เนื่องจากทั้ง 2 ดินแดนนี้แม้ว่าไม่ค่อยอำนวยแก่การทำเกษตรกรรมเท่าใดนักเนื่องจากฝนตกน้อย Southworth : 2004, 227) ทว่า มีข้อได้เปรียบคือมีท่าเรือที่เหมาะสมและตั้งอยู่ในชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การเป็นที่พักกลางทางของเรือสินค้าจากอินเดีย และเขตหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จากศรีวิชัย (ค.ศ.

¹ ตั้งอยู่ในเขต เลยเลา (Luy Lau) ซึ่งอยู่ทางด้านตะวันออกเฉียงเหนือของฮานอย ห่างจากฮานอยราว 20 กิโลเมตร (Schweyer : 2011, 24-25)

650-1025) ซึ่งกำลังรุ่งเรืองขึ้นในฐานะจักรวรรดิการค้าทางทะเลที่ยิ่งใหญ่แห่ง นุสันตะรา² เรือสินค้าจากตะวันออกกลางที่มายังศรีวิชัย ส่วนใหญ่ต้องมาแวะรับเสบียงอาหารและน้ำจืดที่ทำเรือของคอธราและ/หรือปาณทุรังคะก่อนที่จะแล่นไปยังศูนย์กลางการค้าที่ลองเปียนในไคเวียดตอนเหนือ (Southworth : 2004, 226-227; Hall : 2011, 75, 109) ในคริสต์ศตวรรษที่ 9 การค้าทางทะเลตามเส้นทางนี้เพิ่มพูนความคึกคักและสร้างความมั่งคั่งแก่ผู้ที่ร่วมอยู่ในเครือข่ายด้วยการเข้ามาของเรือค้าขายจากของพ่อค้าอาหรับจากบาสร่าห์และโอมาน ซึ่งทำให้เราได้พบเรื่องราวของจัมปาในบันทึกของพ่อค้าตลอดนักเดินทางจากตะวันออกกลางเหล่านี้ด้วย สิ่งที่พวกเขาบันทึกพรรณนาถึงคือไม้หอมซึ่งเป็นสินค้าของจัมปา ซึ่งเลิศด้วยคุณภาพและเป็นที่ต้องการของตลาดนานาชาติ (Southworth : 2004, 227-228)

อนึ่ง นอกจากการเข้าร่วมในเครือข่ายการค้าทางทะเลดังกล่าวแล้ว อาณาจักรทางใต้³ ยังได้พัฒนาเครือข่ายการค้าทางบก รวมทั้งความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับดินแดนกัมพูชาโดยผ่านทางสัมพอร์(หรือสัมภุปุระ-Sambor/Sambhupura)บนชายฝั่งแม่น้ำโขงอีกด้วย(Hall : 2011, 77)

กษัตริย์แห่งคอธราและปาณทุรังคะ

กษัตริย์พระองค์แรกที่ปรากฏพระนามของดินแดนทางใต้³ คือ พระเจ้าปฤถิวินทรวรมัน (ครองราชย์ราว ค.ศ. 758- 773) ตามจารึกที่จัดทำขึ้นในยุคหลัง ทั้งที่พบที่ปาณทุรังคะ และที่คอธรา ช่วยให้เราได้ภาพประวัติศาสตร์การเติบโตของอาณาจักรทางตอนใต้ในช่วงแรกๆ อย่างคร่าวๆ ดังนี้ คือ พระเจ้าปฤถิวินทรวรมัน ทรงขึ้นครองราชบัลลังก์ที่ปาณทุรังคะ “โดยการพิชิตชัยเหนือเหล่าศัตรู และทำลายล้างเหล่าพวกโจร” อาร์. ซี. มาจุมดา ให้ความเห็นว่า ศัตรู หรือ พวกโจร ที่พระองค์ที่พระองค์ต้องขจัดออกไปนี้อาจเป็นพวกราชวงศ์เก่าที่ครองดินแดนนี้มาก่อนการขึ้นครองราชย์ของพระองค์ (Majumda : 1985, 49) จารึกได้กล่าวอีกว่า ในระยะแรกทรงปกครอง

² เป็นคำในภาษาชวาเก่า หมายถึง อาณาบริเวณในเขตหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งต่อมาจะรวมตัวเข้าด้วยกันเป็นประเทศอินโดนีเซีย

อาณาจักรจากนครหลวงที่ วีระปุระ ซึ่งไม่เป็นที่แน่ชัดว่านครนี้คือสถานที่ใด³ (Lafont : 2014, 93) และตามข้อความที่จารึกกล่าวอ้าง อาณาจักรจัมปาทั้งหมดที่ทรงปกครอง กว้างขวางนับตั้งแต่เทือกเขาฮวนซอนมาจนถึงชายแดนเขมร(Maspero : 2002, 47) แต่เนื่องจากขาดหลักฐานทางโบราณคดีรองรับ นักวิชาการจึงประเมินว่า อาณาเขตปกครองของพระองค์(หรือของกษัตริย์พระองค์อื่น ๆ ที่ครองราชย์ต่อมา)ทางตอนเหนือไม่น่าเลยไปกว่านาตริง (Vickery : 2005, 29) ส่วนทางใต้ นั้น น่าที่จะประชิดติดชายแดนกัมพูชา และประเด็นนี้ อาจเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ต้องขัดแย้งและทำสงครามกับอาณาจักรที่ทรงพลังทางตอนใต้⁴ รวมทั้งการถูกโจมตีจากชาวคู่แข่งทางการค้าที่สำคัญในนุสันตะรา

การโจมตีจากชาว⁴

ข้อความจากจารึกในพื้นที่นี้ รวมไปถึงบันทึกประวัติศาสตร์ของจีน ช่วยให้เราได้รู้ว่า ในช่วงราวคริสต์ศตวรรษนับตั้งแต่การขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าปฤถิวิ้นทรวรมัน(ค.ศ. 758) ดินแดนชายฝั่งตะวันออกของไคเวียด ต้องเผชิญกับการถูกกองเรือจากชาวนุกเข้าโจมตีหลายครั้ง และตามบันทึกของจีน เป็นไปได้ว่า อาจจะเนิ่นตั้งแต่ ค.ศ. 767 ในสมัยของพระเจ้าปฤถิวิ้นทรวรมัน (Majumda : 1985, 49) และใน ค.ศ. 774 ในสมัยของพระสัตยวรมัน(ครองราชย์ราวค.ศ. 773-785) ซึ่งปกครองอาณาจักรที่คอธรา พระองค์ก็ต้องเผชิญกับการถูกบุกเข้าโจมตีครั้งใหญ่และรุนแรง โดยจารึกที่จัดทำขึ้นในสมัยของพระองค์ได้พรรณนาถึงผู้บุกรุกเหล่านี้ว่า “เป็นพวกที่ดุร้าย ไร้ความปราณี ... เป็นชายผิวดำที่กำเนิดจากเมืองอื่น.....บริโภคอาหารที่เลวกว่าชาวศพ....” (Maspero : 2002, 48 ;

³ วิลเลียม เซาท์เวิร์ธสันนิษฐานว่า น่าจะได้แก่ ไกล ลามอฟ (Glai Lamov) และเป็นถิ่นฐานเดิมของพระเจ้าสัตยวรมันกษัตริย์แห่งคอธรา (ดู Southworth : 1998, 240)

⁴ ในผลงานเรื่อง *แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ* ในบทที่ว่าด้วยจัมปา ของพระยาอนุมานราชธน ผู้ประพันธ์ให้ความเห็นว่า คำว่า ชาว ที่ปรากฏในจารึกของจาม รวมทั้งเขมรดด้วยนั้น อาจมิได้หมายถึงเกาะชวา ตามที่เราเข้าใจในปัจจุบัน แต่น่าจะหมายถึงดินแดนหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในบริบทที่เกี่ยวกับนาตริงนี้ ก็น่าจะหมายถึงอาณาจักรศรีวิชัยที่กำลังเป็นจักรวรรดิทางการค้าที่ยิ่งใหญ่ของช่วงเวลาที่เรา กำลังศึกษาอยู่นี้ ดู พระยาอนุมานราชธน *แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ* , กรมศิลปากร : 2532, 111)

Hall : 2011, 73) พวกบุญกรูเหล่านี้ได้เข้าโจมตี ปล้นสะดม และทำลายวัดโพนคร(Po Nagara) ซึ่งเป็นวัดที่มีมาแต่ดั้งเดิมและถือกันว่าเป็นวัดอันศักดิ์สิทธิ์ประจำราชอาณาจักรที่สร้างขึ้นโดยพระเจ้าวิจิตรสาคร กษัตริย์ต้นวงศ์ในตำนานที่ทรงครองราชย์เมื่อราว 1000 ปีมาแล้ว(Vickery : 2005, 32) ดังนั้น วัดนี้จึงน่าจะมีความสำคัญในฐานะที่เป็นวัดที่สัมพันธ์อยู่กับพระบรรพชนของผู้สถาปนาราชวงศ์ใหม่ ณ อาณาจักรทางใต้ (Schweyer 2011,102) นอกจากนี้แล้ว วัดนี้ยังเป็นที่ประดิษฐานมุขลิ่ง (คือศิวลึงค์ซึ่งครอบด้วยพระพักตร์ของพระศิวะ) ซึ่งเท่ากับเป็นตัวแทนแห่งความชอบธรรมของพระราชอำนาจของกษัตริย์ ก็ถูกพวกบุญกรูเหล่านี้ปล้นไปด้วย จารึกของพระเจ้าสัตยวรมันได้บันทึกไว้ว่า พระองค์ทรงทำสงครามทางเรือขับไล่บุญกรูออกไปได้ ทว่า ไม่สามารถกู้ศิวมุขลิ่งและทรัพย์สินสมบัติที่พวกปล้นโยนทิ้งน้ำกลับคืนมาได้ ดังนั้น พระองค์จึงได้สร้างศิวมุขลิ่งขึ้นมาใหม่(ใน ค.ศ. 784) ร่วมไปกับเทวรูปสตรี พระคณศวร พร้อมทั้งบริจาควัตถุปัจจัยให้แก่วัดที่สร้างขึ้นใหม่มากมาย จนทำให้พระองค์ได้ชื่อว่า คือพระเจ้าวิจิตรสาครองค์ที่ 2 เสด็จกลับมาจุติใหม่อีกครั้งหนึ่ง(Majumda : 1985, 51; Southworth : 2004, 226; Schweyer : 2011,102 ; Hall : 2011, 75)

การโจมตีของพวกชาวครั้งถัดมาเกิดขึ้นใน ค.ศ. 787 ในสมัยของพระเจ้าอินทวรมันที่ 1(ค.ศ. 785-ราว ค.ศ. 800) พระอนุชาของพระเจ้าสัตยวรมัน ซึ่งปกครองอาณาจักรที่ปาดนุรงคะในเวลาต่อมา (Vickery :2005, 29) ข้อความในจารึกพรรณนาว่า วัดที่เป็นที่ประดิษฐาน พระภัทราธิปัติศวร ซึ่งเป็นเทพที่นับถือบูชากันในฐานะเทพแห่งสถานที่นั้นนับพันปีมาแล้ว ถูกทำลายลง พระเจ้าอินทวรมันที่1 จึงได้ทรงสร้างสถานที่ประดิษฐานเทพ อินทรมัทเรศวร ขึ้นมาแทนที่ ใน ค.ศ. 799 พร้อมกับถวายวัตถุปัจจัยเพื่อการบูชาเทพองค์ดังกล่าวนี้มากมาย (Southworth : 2004, 226)

เคนเนท ฮอลล์ ให้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับ “ชนผิวดำ” ที่เข้าโจมตีตามที่จารึกกล่าวไว้เหล่านี้ว่า น่าจะได้แก่ พวกชาวหรือมาเลย์ ซึ่งอาจร่วมด้วยพวกเร่ร่อนพเนจรทางทะเลชาติอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลานั้น (เช่น เขมร และ จาม ฯลฯ) ชนพวกนี้ เชี่ยวชาญทางการเดินเรือ รวมทั้งการรบและปล้นสะดม ในบางฤดูกาล พวกเร่ร่อนเหล่านี้อาจเข้าพำนักอย่างเป็นทางการเป็นทางตามชายฝั่ง และเหล่าประมุขในท้องถิ่นก็มักจ้างวานให้ชนพวกนี้ทำหน้าที่รักษาความสงบ

ตามชายฝั่ง แต่ในบางเวลา เมื่อประมุขผู้จ้างวานประสบความสำเร็จทางทหารเมือง ชนเหล่านี้ ก็จะหันไปเลี้ยงชีพด้วยการเป็นโจรสลัด ปล้นสะดมทรัพย์สินเมืองท่าตามชายฝั่งหรือเรือสินค้าที่ผ่านไปมา การที่คอธรากรรวมทั้งปาณทุรงจะถูกชนเหล่านี้บุกรุกเข้าโจมตีหลายครั้งหลายหนนั้น เคนเนท ฮอลล์ ได้ให้ข้อสันนิษฐานสาเหตุที่อาจเป็นไปได้เป็น 3 ทางดังนี้ (Hall : 2011, 76)

1) รัฐศรีวิชัยอาจเห็นการเติบโตของท่าเรือของชาวจามในดินแดนทางใต้เหล่านี้ คุกคามความยิ่งใหญ่ทางเศรษฐกิจของตน จึงอาศัยชนเหล่านี้ให้เข้าปล้นสะดมเพื่อลดพลังและความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจของทั้ง 2 เมืองท่าดังกล่าว

2) อาจเป็นไปได้ว่า ศรีวิชัยอาจอ่อนแอลงจนไม่สามารถเลี้ยงดูหรือจ้างวานชนพวกนี้ให้คอยรักษาผลประโยชน์ทางการค้าของตนได้อีกต่อไป ชนพวกนี้จึงต้องหันไปพึ่งพาการปล้นสะดมเพื่อการดำรงชีพ และโจรสลัดเหล่านี้ซึ่งถูกดึงดูดด้วยความมั่งคั่งของท่าเรือคอธราและปาณทุรงคะของชาวจามจึงได้เข้าปล้นสะดมและโจมตีดังกล่าว

3) เป็นไปได้เช่นกันว่า พวกกลาสีโจรสลัดเหล่านี้ อาจเป็นพวกที่มีหลักแหล่งอยู่ตามชายฝั่งทางตอนใต้ของอาณาจักรจัมปาเอง โดยที่ประมุขของจามที่ศูนย์กลางทั้ง 2 แห่งก็ไม่มีทั้งกำลังทัพและกำลังทรัพย์ที่จะทำให้ชนพวกนี้อยู่ในโอวาทได้ จึงก่อการขึ้น

การสงครามกับจีนและกัมพูชา?

นอกจากการทำสงครามเพื่อขับไล่พวกปล้นสะดมจากชวาแล้ว ยังมีข้อความจากจารึกบางหลักกล่าวว่า พระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ทรงทำสงครามไปทั่วทุกทิศ ทั้งทางเหนือ ทางตะวันออกเฉียงเหนือ ทางตะวันออก ตะวันออกเฉียงใต้ และทางใต้ ในเรื่องนี้ อาร์. ซี. มาจุมดา พิจารณาว่า น่าจะเป็นคำกล่าวที่ปราศจากความหมายใดๆ (Majumda : 1985, 52) เช่นกันกับข้อความในจารึกที่จัดทำขึ้นในสมัยของพระเจ้าอินทรวรมัน (น้องเขยของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 800-820) ที่กล่าวว่าพระองค์ทรงพิชิตจีนนั้น การศึกษาของนักประวัติศาสตร์ในปัจจุบันโดยมากพิจารณาว่า อาจเป็นเพียงการขับไล่พวกจีนที่รุกรานแล้วเข้ามาในบริเวณทลของอาณาจักรในช่วงที่จีนทำสงครามกับอาณาจักรของชาวจามในระดับท้องถิ่นทาง

ตอนเหนือ(ค.ศ. 809) เพื่อยึดดินแดนไโฮโจและฮวนโจวของตนกลับคืนไป⁵ (Vickery : 2005,32 ; Shiro : 2011, 124) อย่างไรก็ตามที่ที่น่าจะถูกต้องมากกว่า (ทั้งตามบันทึกของจีนและจารึกในพื้นที่) คือ การที่พระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ทรงฟื้นฟูความสัมพันธ์กับจีน โดยการส่งกระบือและแรดเป็น ๆ ไปถวายแก่พระเจ้าจักรพรรดิใน ค.ศ. 793 (Majumda : 1985, 52)

จารึกในสมัยของพระเจ้าหริวรมันยังกล่าวถึงการบุกเข้าโจมตีกัมพูชา(สันนิษฐานคงในราวระหว่างค.ศ. 813-817- Caedes : 1968, 104; Vickery : 2005,49) โดยผู้เป็นแม่ทัพในสงครามนี้คือเสนาบดีพาร์ ซึ่งมีตำแหน่งเป็นที่สมุหกลาโหม (Commander-in-Chief) จารึกมิได้ระบุอย่างเป็นที่แน่ชัดว่า สงครามครั้งนี้ เกิดขึ้นด้วยสาเหตุอันใด อย่างไรก็ตาม แม้จารึกของเสนาบดีพาร์จะอวดอ้างว่าตนสามารถนำทรัพย์สินสมบัติจากกัมพูชากลับมาได้มากมาย (Vickery : 20,49) แต่จอร์จ มาสเปอโร ไม่เชื่อว่าจะเป็นสงครามที่มีความสำคัญ เพราะเรื่องราวการโจมตีนี้ไม่ปรากฏในหลักฐานที่ให้เรื่องราวเกี่ยวกับสมัยของพระเจ้าชัยวรมันที่ 2⁶ ซึ่งปกครองจักรวรรดิอังกอร์ในกัมพูชาในช่วงเวลานี้ (Majumda : 1985, 53 ; Maspero : 2002, 47-48)

ผู้ที่ครองราชย์ต่อจากพระเจ้าหริวรมัน คือ พระราชโอรสของพระองค์ทรงพระนามว่า พระเจ้าวิกราตวรมันที่ 3 (ครองราชย์ราว ค. ศ. 800-820) จารึกระบุว่า ก่อนการขึ้นครองราชย์ พระราชบิดาทรงโปรดให้พระองค์บริหารงานปกครองดินแดนที่ปาณทฺรุงคะ และเนื่องจากพระองค์ยังทรงพระเยาว์เกินกว่าจะรับผิดชอบงานในตำแหน่งที่ได้รับมอบหมายนี้ได้ พระราชบิดาจึงโปรดให้พระองค์อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของเสนาบดีพาร์ ภาระงานที่เสนาบดีพาร์ได้รับมอบหมายนี้เป็นการสะท้อนถึงบทบาทของเสนาบดีผู้ที่มีอยู่อย่างสูงไม่แต่ทางด้านทหารเท่านั้น แต่รวมถึงทางด้านการเมืองและการปกครองด้วย (Majumda : 1985, 53 ; Caedes : 1968, 103-104)

⁵ บันทึกประวัติศาสตร์ของจีนระบุว่า ใน ค.ศ. 803 กษัตริย์แห่งจัมปาพิชิตดินแดนในปกครองของจีนคือ ฮวนโจว และไโฮโจ และจีนสามารถยึดดินแดนทั้ง 2 กลับคืนไปได้ใน ค.ศ. 809 เนื่องจากปีที่เกิดสงครามทั้ง 2 ครั้งนี้ ตรงกับช่วงเวลาครองราชย์ของพระเจ้าหริวรมัน จึงทำให้เข้าใจไปได้ว่า การโจมตีดินแดนทั้งสองนี้ เป็นผลงานของพระเจ้าหริวรมัน แต่นักวิชาการปัจจุบันเชื่อว่า ผู้ที่เข้าโจมตีน่าจะเป็นเจ้าผู้ครองแห่งฮวนวงศ์ที่มีฐานอำนาจอยู่ที่กวางนัม เพราะระยะทางจากปาณทฺรุงคะไปยังฮวนโจวและไโฮโจไกลเกินกว่า กองทัพของปาณทฺรุงคะจะไปถึงได้ ผู้ที่เข้าโจมตีน่าจะเป็นอาณาจักรจามระดับท้องถิ่นทางตอนเหนือมากกว่า (ดู Vickery : 2005, 32)

⁶ พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ทรงเป็นกษัตริย์ผู้ก่อตั้งจักรวรรดิอังกอร์ ครองราชย์อยู่ระหว่างค.ศ. 802-850 นักวิชาการไม่พบจารึกที่จัดทำขึ้นในสมัยของพระองค์ เรื่องราวเกี่ยวกับพระองค์ได้จากจารึกที่มีอายุอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 11 (Caedes : 1968, 97)

งานก่อสร้างอนุสรณ์สถานทางศาสนา

ตามจารึกที่เสนาบดีพาร์จัดทำขึ้น เราได้พบว่า นอกจากทางด้านการทหารและการปกครองแล้ว เสนาบดีผู้นี้ยังมีบทบาทในงานสรรค์สร้างอนุสรณ์สถานทางศาสนา ในจารึกนี้ได้กล่าวถึงการบูรณะวัดโพนครแห่งคอรารา ซึ่งเป็นที่ประทับของ ภควาตี และยังสามารถสร้างเทวรูป สตรีโดยสลักจากหินขึ้นอีกองค์หนึ่ง รวมทั้งเทวาลัยอีก 3 หลัง เพื่อให้เป็นที่ประดิษฐาน ลึงค์ของโอรสของพระศิวะ 3 องค์ ที่ตนได้สร้างขึ้น พร้อมทั้งบริจาคทรัพย์สมบัติซึ่งได้มาจากการเข้าโจมตีกัมพูชาอย่างมากมายให้แก่วัดด้วย(Majumda : 1985, 53)

จารึกในสมัยของพระเจ้าหวิรมันก็ระบุถึงการสร้างเทวสถานเพิ่มเติมที่วัดที่โพนคร(Po Nagar) ใน ค.ศ. 813 เพื่ออุทิศถวายให้แก่ โพนคร พระแม่เจ้าแห่งพื้นแผ่นดิน ตามความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาก่อนการนับถือศาสนาที่มาจากอินเดีย ที่น่าสนใจคือ พระแม่เจ้าแห่งพื้นแผ่นดินนี้ ทรงได้รับการบูชาในลักษณะเดียวกับ ซายาของพระศิวะ โดยได้รับการเฉลิมพระนามว่า คอธเรศวารี (Corteller : 2014, 92-93) นับเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมที่ได้รับจากอินเดียและวัฒนธรรมพื้นถิ่น

วัดที่หัวลาย (Hoa Lai) ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของฟาง ก็นับเป็นอนุสรณ์สถานทางศาสนาแห่งปาณทฺรุงคะที่มีความสำคัญทำนองเดียวกับที่วัดโพนครมีความสำคัญต่อคอรารา วัดนี้สร้างขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 8 ภายในวัดประกอบด้วยเทวาลัยเพื่อการบูชาพระศิวะ 3 หลัง วัสดุที่ใช้ก่อสร้างเทวาลัยเหล่านี้ทำจากอิฐ โดยสร้างให้อยู่ในแนวเหนือ-ใต้ แต่หันหน้าไปทางทิศตะวันออก กำแพงของเทวาลัยกลางและเหนือสลักเสลาด้วยลายดอกไม้และรูปทวารบาลอันงดงาม วัดโพดั้ม (Po Dam) ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากฟางรังไปทางตะวันตกเฉียงใต้ราว 30 ก.ม. ก็สร้างขึ้นในลักษณะการเดียวกับวัดโพนคร แต่ในขนาดและขอบข่ายที่เล็กกว่า (Southworth : 2004, 227 ; Hall : 2011, 69)

อนึ่ง นักวิชาการยังได้ตั้งข้อสังเกตว่า อนุสรณ์สถานทางศาสนาที่สร้างขึ้นในอาณาจักรทางใต้เหล่านี้ แตกต่างจากจารีตการก่อสร้างของทางเหนือที่มีซอนหรือตราเกี่ยว สะท้อนถึงการรับอิทธิพลจากอินเดียของภูมิภาคนี้ว่า กระทำอย่างเป็นอิสระจากดินแดนทางเหนือ แม้ว่าจะมีการติดต่อกันอยู่ก็ตาม (Vickery : 2011, 47)

ที่วัดโพชนคร เรายังได้พบจารึกที่พระเจ้าวสิกราตวรมันที่ 3 ทรงจัดทำถึง 4 หลัก เนื้อหาส่วนใหญ่นี้ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับผลงานทางศาสนาของพระองค์ และการที่พระองค์ทรงอุทิศถวายข้าวของเงินทองให้แก่วัดอย่างมากมาย เมื่อพระวสิกราตวรมันที่ 3 สวรรคตโดยปราศจากทายาท ใน ค.ศ. 860 ราชวงศ์ที่สถาปนาโดยพระเจ้าปฤทธิวินวรมันก็สิ้นสุดลง และเรื่องราวของกษัตริย์แห่งคอธาราและปาณทุรังคะในฐานะกษัตริยาธิราชของจัมปาก็ขาดหายไปหลังจากครองอิทธิพลอยู่ในราว 2 ศตวรรษ และศูนย์อำนาจที่ทรงพลังของจัมปาก็ย้ายขึ้นไปทางเหนือในลุ่มแม่น้ำทูปอนอีกครั้งหนึ่ง

จัมปาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 9-10 : อินทรปุระ

เรื่องราวของศูนย์กลางของจัมปาที่ลุ่มแม่น้ำทูปอน ซึ่งหายไปจากบันทึกทางประวัติศาสตร์จีนถึงราว 1 ศตวรรษ (โดยมีคอธาราและปาณทุรังคะขึ้นมาแทนที่นั่น) ปรากฏขึ้นอีกครั้งหนึ่งในราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 9 ในครั้งนี้ ชื่อฮวนหวังที่จีนใช้เรียกถิ่นนี้ถูกแทนที่อีกครั้งด้วยชื่อ ซานเซ็ง (Zhan Cheng) ซึ่งเป็นการถอดคำมาจากคำว่า จัมปาปุระ หมายถึงนครของชาวจาม คำนี้ปรากฏขึ้นพร้อมกับการก้าวขึ้นมาของกษัตริย์แห่งศูนย์กลางใหม่ในอาณาบริเวณลุ่มแม่น้ำทูปอนในกวางนัม ซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของอาณาจักร ชิตู มาก่อน ทว่า คราวนี้มีได้มีศูนย์กลางของอาณาจักรที่มิเชิน หรือ ตราเกี้ยว หากแต่ที่ ดงดวง (Dong Duong) ซึ่งอยู่ห่างจากมิเชินไปทางตะวันออกเฉียงใต้ราว 20 กม.

การผงาดขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งของศูนย์กลางจัมปาที่ลุ่มแม่น้ำทูปอนอีกครั้งหนึ่งนั้น เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นครั้งอื่น ๆ ที่ผ่านมา สัมพันธ์อยู่กับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและการค้าระหว่างประเทศในเขตทะเลใต้ ซึ่งอาจย้อนจุดเริ่มต้นได้ที่ความเสื่อมของราชวงศ์ถัง (ค.ศ. 618-905) ในจีน ซึ่งเริ่มขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ 9 เป็นต้นไป สภาวะดังกล่าวส่งผลให้เกิดศูนย์กลางขึ้นตามภูมิภาคต่าง ๆ ภายในจักรวรรดิจีน กระนั้น การค้าระหว่างประเทศที่รุ่งเรืองอยู่ขณะนั้นก็ได้เสื่อมถอยลง สืบเนื่องจากแรงสนับสนุนจากศูนย์กลางที่เกิดขึ้นทางตอนใต้ของจักรวรรดิจีน คือราชวงศ์ฮั่นใต้ (Southern Han) ซึ่งมีฐานที่มั่นอยู่ที่กวางโจว (Hall : 2011, 211) ซึ่งเป็นศูนย์กลางกลางค้าระหว่างประเทศที่เก่าแก่ในเขตตอนใต้ของจักรวรรดิจีน ในเวลา

เดียวกับที่กวางโจวฟื้นตัวขึ้นมา⁷ เครือข่ายการค้าระหว่างยูนนาน⁷ กับล่องเปียน ซึ่งเป็นคู่แข่งสำคัญของกวางโจวมาก่อนล่มสลายลง อันเนื่องมาจากสงครามระหว่างอาณาจักรน่านเจ้าและไต้เวียด ภาวะที่เอื้ออำนวยในแง่เศรษฐกิจการค้าดังกล่าว ส่งผลให้กวางโจวซึ่งเป็นคู่ค้าสำคัญของชาวจามในเขตลุ่มน้ำทูปอนเสมอมา จึงรุ่งเรืองขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

ปัจจัยทางด้านการเมืองภายในจักรวรรดิอังกอร์ในกัมพูชาขณะนั้น ก็นับว่ามีส่วนสนับสนุนการก่อตัวของอินทระด้วยเช่นกัน กล่าวคือ อังกอร์ขณะนั้นอยู่ในช่วงผลัดแผ่นดิน กษัตริย์พระองค์ใหม่ที่ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระปฐมกษัตริย์แห่งอังกอร์ (พระเจ้าชัยวรมันที่ 2 ซึ่งสวรรคตลงใน ค.ศ. 869) คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 3 และ ถัดมา คือพระเจ้าอินทรวรมันที่ 1 ทั้ง 2 พระองค์ล้วนแต่พะวงกับการพยายามรักษาความสงบภายในจนไม่มีเวลาที่จะจับอาวุธขึ้นมาปราบปรามศูนย์อำนาจแห่งใหม่ที่กำลังก้าวขึ้นมาในจัมปา

ด้วยปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและทางการเมืองที่เอื้ออำนวย อินทระจึงก้าวขึ้นมาในฐานะศูนย์กลางจัมปาที่รุ่งเรือง ความรุ่งเรืองของอินทระดำรงอยู่ตราบจนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 10 เมื่อเงื่อนไขทางการเมืองระหว่างประเทศดังกล่าวเริ่มเปลี่ยนแปลง⁸ การดำรงอยู่และการเมืองภายในจัมปาจึงต้องขยับปรับเปลี่ยนอีกครั้งหนึ่งนับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 10 เป็นต้นไป (Hall : 2011, 211; Lafont : 2014, 96 ; Southworth : 2004, 228)

พระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 และการก่อสร้างวัดในพุทธศาสนาที่ดงดวง

ตามหลักฐานเท่าที่มีอยู่ปัจจุบัน กษัตริย์พระองค์แรกของศูนย์กลางแห่งใหม่นี้ ทรงพระนามว่า พระเจ้าอินทรวรมันที่ 2⁹ (ครองราชย์ราว ค.ศ. 870-ราว ค.ศ. 895?) แต่เรายังไม่อาจจะบอกได้ว่าได้อย่างแน่ชัดว่า พระองค์ทรงมีกำเนิดจากสายวงศ์ใด จารึกที่ดงดวงที่พระองค์ทรงจัดทำขึ้นใน

⁷ ศูนย์กลางการค้าทางตอนใต้ของจีน ซึ่งขณะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรน่านเจ้า

⁸ นั่นคือการก้าวขึ้นมาของมหาอำนาจใหม่ทางตอนเหนือของจัมปา คือ รัฐไต้เวียด ซึ่งได้รับเอกราชจากจีนใน ค.ศ. 939 และการขยายอำนาจของอังกอร์ในกัมพูชา(ดู บทถัดไป)

⁹ จารึกเกี่ยวกับเรื่องราวของพระองค์ที่พบที่ดงดวงในบางตอนย่อพระนามของพระองค์ว่า ชัยอินทรวรมัน (Majumda : 1985, 65) นักวิชาการจึงเรียกกษัตริย์พระองค์นี้ด้วยพระนามที่แตกต่างกันไปในบางโอกาส

ค.ศ. 875 กล่าวว่า พระองค์สืบเชื้อสายมาจาก อุไรช และพระองค์ทรงยกย่องให้พระอัยกา(นาม รุทรวรมัน) และพระบิดา (นามภัทรวรมัน) ให้มีสถานะเป็นกษัตริย์ แต่ก็ทรงย้ำว่า พระราชอำนาจ และการขึ้นครองราชบัลลังก์ของพระองค์มิได้สืบมาจากพระอัยกาหรือพระราชบิดา หากแต่ด้วย โชคชะตาและบุญกุศลที่ทรงสร้างสมมาด้วยพระองค์เอง จอร์จ มาสเปโร นักวิชาการฝรั่งเศสยุคอาณานิคม สันนิษฐานว่า กษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์ที่พระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 ทรงอ้างถึงอาจสืบเชื้อสายมาจากสายวงศ์ของพระเจ้าวิกิรานตวรมันที่ 3 แห่งปาณทูนังคะ ในขณะที่ อาร์. ซี. มาจุมดา สันนิษฐานว่า อาจจะเป็นสายวงศ์ของกษัตริย์ดั้งเดิมที่มีศูนย์กลางที่กวางนัม (Maspero :2002, 53, Majumda :, 1985, 56) ทว่า นักวิชาการรุ่นใหม่ รวมทั้งจอร์จ เซเดส์ จะพิจารณาว่า การอ้างการสืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์ดังกล่าว อาจเป็นเรื่องที่พระองค์แต่งขึ้น หรือหากกษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์นี้มีอยู่จริง ก็อาจเป็นเพียงกษัตริย์ผู้ครองดินแดนในระดับท้องถิ่น และได้เกี่ยวข้องเป็นเครือญาติอันใดกับกษัตริย์ที่ครองบัลลังก์ที่ศูนย์กลางทางใต้ที่ปาณทูนังคะ หรือที่ศูนย์กลางที่มิเชินในกวางนัม กล่าวอีกนัยหนึ่ง พระองค์คือกษัตริย์แห่งราชวงศ์ใหม่ที่เพิ่งสถาปนาพระองค์เองขึ้นเป็นใหญ่ในศูนย์กลางใหม่ที่ดงดวงหรืออินทระแห่งนี้ (Schweyer : 2011, 30; Vickery : 2005, 33; Southworth : 2004, 228)

จุดเด่นที่สำคัญของราชอาณาจักรแห่งนี้ คือกษัตริย์ผู้ปกครองศูนย์กลางใหม่แห่งนี้ ทรงนับถือพุทธศาสนา และได้ทรงริเริ่มสร้างวัดในพุทธศาสนาขึ้นที่ดงดวงใน ค.ศ. 875 การก่อสร้างเสร็จสิ้นลงในรัชกาลของพระเจ้าชัยสิมหารวรมัน กษัตริย์องค์ที่ 2 ซึ่งครองราชย์ต่อ มา (ระหว่าง ค.ศ. 895-904) พระเจ้าชัยสิมหารวรมันทรงให้ชื่อพุทธสถานแห่งนี้ว่าอินทระปุระ ตามพระนามของพระเจ้าอินทรวรมัน และชื่ออินทรวรมันได้กลายเป็นชื่อที่ใช้เรียกศูนย์กลางแห่งนี้ด้วย(Southworth : 1998, 238-240 ; Vickery : 2005, 34)

วัดในพุทธศาสนาที่ดงดวงแห่งนี้ตั้งอยู่ห่างจากมิซอนราว 25 กิโลเมตร ผังของวัดนี้ ก็เป็นดังเช่นแบบฉบับของวัดต่าง ๆ ในจัมปา คือมีเจดีย์ตั้งอยู่เป็นลำดับกัน 3 องค์ แต่ละองค์มีอาณาบริเวณโดยเฉพาะแต่มีประตูทางเข้าที่เชื่อมติดต่อกัน ทางเชื่อมนี้มีลักษณะเป็นโถงที่รองรับด้วยแนวเสา นอกเหนือจากนี้ ก็จะมีมณฑป สถูป และเจดีย์ ที่สร้างเพิ่มเข้ามาเคียงข้างเจดีย์หลักเหล่านี้ทั้ง 2 ด้าน จุดมุ่งหมายหลักของการสร้างวัดแห่งนี้ ก็เพื่ออุทิศถวายแด่พระโพธิสัตว์ลักษมี

นทรโลกเตศวร ซึ่งสะท้อนถึงการรวมองค์ประกอบของความเชื่อในพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูเข้าด้วยกัน ใน ค.ศ. 1978 นักโบราณคดีค้นพบรูปปั้นโพธิสัตว์พระอวโลกิเตศวรที่ในร่างของสตรีที่ห่อมขึ้นจากบรอนซ์ที่วัดนี้ด้วย พระอวโลกิเตศวรในร่างของสตรีนี้ เป็นที่รู้จักกันในจีนว่า *กวนอิม* และในไต้หวันว่า *กวนเทอัม* (*Quan The Am*) พระแม่กวนอิมองค์นี้ เชื่อว่าอาจเป็นเทพีที่เป็นหลักใหญ่ของการบูชาของวัดนี้ ซึ่งสะท้อนถึงความนิยมบูชาเทพสตรีของชนในอาณานิคม (Southworth : 2004, 228) อย่างไรก็ตาม การนับถือพุทธศาสนามีได้หมายความว่า การนับถือพระศิวะหรือการบูชาศิวลึงค์ในศาสนาฮินดูถูกละเลิกไปโดยสิ้นเชิง เพราะในจารึกของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 ก็ได้เอ่ยพระนามเพื่อการบูชาพระศัมภวาทเรศวร ทว่าทรงให้เรื่องราวการสร้างองค์ศิวลึงค์นี้เสียใหม่ กล่าวคือมิใช่โดยพระเจ้าอินทรวรมันและพระเจ้าศัมภวามันแห่งชิตู หากแต่โดยพระบรรพชนของพระองค์เอง(Majumda : 1985, 59)¹⁰

ในส่วนที่ว่าด้วยขอบเขตอำนาจของราชวงศ์ในด้านกายภาพนั้น นักวิชาการได้พบจารึกของราชวงศ์ใหม่นี้กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้สันนิษฐานได้ว่า อำนาจของราชวงศ์อาจขยายจากฐานที่กวางนัมลงไปได้จนถึงกวางงาย (Southworth : 2004, 229) และเนื่องจากนักวิชาการได้พบจารึกของราชวงศ์อินทรปุระคือพระเจ้าชัยอินทรวรมัน (ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 911-972?) ที่วัดโพนครที่นาตรัง จึงอาจสันนิษฐานได้ต่อไปว่า อิทธิพลของอาณาจักรอาจแผ่ไกลลงมาทางใต้จนถึงนาตรัง(Vickery: 2005, 3, Schweyer : 2011, 30)

ส่วนขอบเขตของอาณาจักรทางเหนือ นั้น ราชวงศ์สามารถแผ่ขยายอำนาจผ่านช่องเขาไซเวินเข้าสู่ดินแดนกวานบินห์และกวางตรีปัจจุบัน จนกระทั่งจรดชายแดนไต้หวันของที่ช่องเขาทางนับเป็นพื้นที่อาณาเขตทางตอนเหนือที่ชาวจามสามารถขยายการครอบครองได้กว้างไกลที่สุดเท่าที่เคยมี (Schweyer : 2011, 30; Vickery: 2011, 50) นักวิชาการยังได้พบสถานที่บูชาในพุทธศาสนาที่สร้างอย่างอลังการไม่แพ้ที่ตงดวงในดินแดนที่อยู่ไกลขึ้นไปทางเหนือในเขตจังหวัดกวานบินห์ในปัจจุบันถึง 2 แห่ง คือที่ ไตฮู(Dai Huu) และ มีดึก (My Duc) (Vickery: 2005, 35) ศาสนสถานที่ว่านี้ จึงอาจใช้เป็นเครื่องหมายที่บ่งบอกถึงพลังอำนาจของราชวงศ์มิใช่แค่ทางด้านการเมืองเท่านั้น แต่รวมถึงทางด้านเศรษฐกิจอีกด้วย

¹⁰ คือพระเจ้ารุทรวรมันพระอัยกาและพระบิดาคือพระเจ้าภัทรวรมัน (ดูเชิงอรรถที่...หน้า 25 และ 26)

ความสัมพันธ์กับนานาชาติ

การที่อินทรีประคองครองพื้นที่ของอาณาจักรได้อย่างกว้างขวาง ในส่วนหนึ่งเกิดจากการดำเนินพระบรมราโชบายสร้างพันธมิตรกับศูนย์กลางอื่น ๆ ของพระบรมมหาราชวัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแต่งงานระหว่างพระเจ้าชัยสิมหารวรมันกับเจ้าหญิงแห่งวิชฌปุระ วิชฌปุระหรือนามเบียน (Nhan Bien) ที่ว่านี้ ตั้งอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำแดง และนับเป็นเมืองท่าเรือระดับท้องถิ่นที่สำคัญของชาวจามทางตอนเหนือ การผูกสัมพันธ์มิตรโดยการแต่งงานดังกล่าวน่าจะเป็นเหตุผลประการสำคัญที่อำนวยให้อินทรีสามารถครอบครองและขยายพื้นที่ของอาณาจักรไปไกลจนถึงกวางตริ ดังกล่าว (Hall : 2011, 70 ; Schweyer : 2011, 30)¹¹

ดังได้กล่าวแล้ว ช่วงเวลาของการก่อตัวของอินทรีเป็นช่วงที่จีนแตกแยกทางการเมืองและได้เวียด กำลังถูกรุกรานจากอาณาจักรน่านเจ้า ดังนั้น พระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 จึงไม่ต้องพะวงกับการเอาใจมหาอำนาจทางตอนเหนือ ดังจะเห็นว่า การส่งทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับจีนของจัมปาช่วงนี้มีเพียงครั้งเดียว คือใน ค.ศ. 877 (Majumda : 1985, 60; Maspero : 2002, 54) ส่วนในอาณาจักรอังกอร์ในกัมพูชาก็มีปัญหาภายในของตน เนื่องด้วยการปลดออกจากอิทธิพลของมหาอำนาจที่ล้อมรอบอาณาจักรดังกล่าว สมัยของการปกครองของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 2 นี้ จึงค่อนข้างสงบและสันติ แม้ว่าในช่วงปลายรัชกาล พระองค์ต้องรับมืออยู่บ้างก็ตาม กับการพยายามบุกเข้ามาในจัมปาของพระเจ้าเยศวรรมันซึ่งเพิ่งขึ้นครองราชย์(ค.ศ.889)¹² ในอังกอร์ (Maspero : 2002, 54 ; Schweyer : 2011, 30 ; Lafont : 2014, 66)

จารึกในสมัยของพระเจ้าชัยสิมหารวรมันกษัตริย์องค์ที่ 2 และในสมัยของพระเจ้าภัทรวรมันที่ 3 กษัตริย์องค์ที่ 4 (ครองราชย์ระหว่างค.ศ.905-911)¹² ได้กล่าวถึงการที่กษัตริย์ทั้ง 2 พระองค์นี้ส่งพระญาติที่ใกล้ชิดของพระองค์เป็นทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับชาว ซึ่งแน่นอนว่า ย่อมเป็นไปได้

¹¹ คือการแต่งงานระหว่างพระเจ้าชัยสิมหารวรมันกับเจ้าหญิงแห่งวิชฌปุระ(Nhan Bien/Bieu?) วิชฌปุระแห่งนี้ เป็นศูนย์กลางเมืองท่าเรือระดับท้องถิ่นของชาวจามทางตอนเหนือ ปัจจัยดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นเหตุให้อินทรีประคองครองพื้นที่อาณาจักรไปไกลจนถึงกวางตริ (Hall : 2011, 70 ; Schweyer : 2011, 30)

¹² กษัตริย์องค์ที่ 3 คือ พระเจ้าชัยเยศวรรมันทรงครองราชย์เพียงระยะเวลาสั้น ๆ

เพื่อผลประโยชน์ทางการค้า เพราะจารึกของทางฝ่ายชาวช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 9 ก็ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางการทูตนี้ รวมทั้งกิจกรรมของชาวจาม(รวมทั้งชาวกัมพูชา)ในเมืองท่าเรือของชาว (Hall : 2011, 80-81) อย่างไรก็ตามก็ดี ในแง่ชาติพันธุ์ ภาษา และ วัฒนธรรม ทั้ง 2 ฝ่ายก็มีลักษณะบางอย่างร่วมกันและมีความคล้ายคลึงกันอย่างมาก ที่เด่นชัดอย่างยิ่งคือ ความสามารถและเชี่ยวชาญในด้านการเดินเรือเพื่อการค้า และ คนของทั้ง 2 ชาติยังมักมีมือร่วมกันในปฏิบัติการปล้นสะดมชายฝั่งของประเทศเพื่อนบ้านอีกด้วย (Lafont : 2014, 97)

จารึกอีกหลักหนึ่งในสมัยของพระเจ้าภัทรวรมันที่ 3 ยังได้กล่าวถึงเสนาบดีคนหนึ่งของพระองค์ว่า เป็นผู้ที่สามารถเข้าใจสารที่กษัตริย์จากชาติต่าง ๆ ส่งมาโดยตลอด (Majumda : 1985, 63) ข้อความเหล่านี้ดูเหมือนเป็นการกล่าวในเชิงอวดอ้าง แต่ก็คงจะสะท้อนความจริงอยู่บ้างไม่มากก็น้อยว่า จัมปาในยุคนี้ คงจะเป็นอาณาจักรที่ทรงพลังอำนาจอย่างสูงและมีความสัมพันธ์ทางการทูตและการค้ากับชาติต่าง ๆ อย่างเข้มข้นจนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป

นอกจากความสัมพันธ์กับดินแดนหมู่เกาะทางตอนใต้ของจัมปา (คือชาว)นี้ บันทึกหลักฐานของจีนในสมัยราชวงศ์ซ้องยังได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดทางการค้ากับหมู่เกาะทางด้านตะวันตก คือ บุตวน(หรือฟิลิปปินส์ในปัจจุบัน)ด้วย ซึ่งก็คงทำนองเดียวกับชาว คือเพราะทั้ง 2 มีความใกล้ชิดกันทางด้านชาติพันธุ์ ภาษา และวัฒนธรรม(Wade : 2011.154) เกาะไชนานในบริเวณอ่าวตังเกี๋ยซึ่งมีชุมชนจามตั้งอยู่ ก็เป็นอีกดินแดนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์ทางการค้าที่ใกล้ชิดและยาวนานกับจัมปา ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 10 เมื่ออาณาจักรอินทรีประสพชะงักอันเนื่องมาจากสงครามกับไฉ่เวียด ไชนานก็เป็นแหล่งลี้ภัยให้แก่ชาวจาม

นอกจากการค้ากับเพื่อนบ้านที่ใกล้เคียงเหล่านี้แล้ว จัมปายังมีความสัมพันธ์ทางการค้ากับดินแดนที่ไกลออกไป ทั้งนี้ จากบันทึกของจีนซึ่งกล่าวถึงผู้ทำหน้าที่ทูตจากจัมปาในสมัยพระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 ว่า เป็นมุสลิมที่มีนามว่า อบู ฮัดซัน (Abu Hasan/Bu Hosan) เข้าใจว่า น่าจะเป็นมุสลิมอาหรับหรือเปอร์เซียที่ได้ขยายเครือข่ายการค้าของตนเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และทะเลจีนใต้ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 9 เป็นต้นไป และคนเหล่านี้ก็คงจะเข้ามามีบทบาทในการค้ากับนานาชาติที่ท่าเรือของจามด้วย (Do Troung Giang : 2011.)

อนึ่ง เป็นที่เชื่อว่าอาณาจักรจัมปาในช่วงเวลานี้ คงจะมีชุมชนของพวกมุสลิมมาตั้งรกรากกันอยู่บ้างแล้ว แต่การเปลี่ยนไปนับถืออิสลามของชาวจามจำนวนมากเชื่อว่ายังไม่เกิดขึ้นในเวลานี้ กระนั้นก็ตาม บทบาทมุสลิมในระบบการค้าของจาม ก็จะมีเพิ่มมากขึ้นทุกขณะเมื่อเวลาผ่านไป (Nakamura : 2000, 58 ; Wade : 2011, 143)

ในสมัยของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 (ค.ศ.911-972) ซึ่งครองราชย์ต่อจากพระเจ้าภัทรวรมันที่ 3 เป็นช่วงที่จัมปาต้องเผชิญกับการรุกรานจากกัมพูชา ซึ่งเข้าโจมตีคอธารา (สันนิษฐานว่าคงตกอยู่ในราวระหว่าง ค.ศ. 944-947 ซึ่งตรงกับสมัยของพระเจ้าราเชนทรวรมันที่ 2 แห่งอังกอร์) จารึกฉบับหนึ่งของกัมพูชาระบุว่า นครหลวงของคอธารา “ถูกลดลงจนกลายเป็นเถ้า” (Lafont : 2014, 97) แต่จารึกในสมัยของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 กล่าวว่า กษัตริย์ทรงสามารถขับไล่กองทัพเข้าศึกออกไปได้ แต่ไม่สามารถนำรูปปั้นพระภควาตีที่ทำด้วยทองคำที่ถูกปล้นไปกลับคืนมาได้ ซึ่งทำให้กษัตริย์ต้องทรงจัดทำขึ้นใหม่จากหินเป็นการทดแทน (Majumda : 1985, 66; Lafont : 2014, 97; Maspero : 2002, 56)

ในด้านความสัมพันธ์กับจีนซึ่งขาดช่วงไปเป็นเวลานาน สืบเนื่องจากความยุ่งยากภายในจักรวรรดินั้น ได้กลับมาเริ่มขึ้นอีกครั้งในค.ศ.951 โดยพระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 ได้ทรงแต่งตั้งทูตพร้อมของขวัญล้ำค่านานาชนิดไปยังจีนใน ค.ศ. 960 เนื่องในโอกาสที่จีนได้สถาปนาราชวงศ์ใหม่ คือราชวงศ์ซ่ง (Song, ค.ศ. 960-1279) การแต่งตั้งทูตและบรรณาการไปยังจีนคงสืบเนื่องต่อมาเป็นระยะ ๆ¹³

สงครามกับไตเวียดและการล่มสลายของอินทระปุระ

ภายหลังการสวรรคตของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 จารึกเรื่องราวเกี่ยวกับจัมปาขาดหายไป และต้องพึ่งพาทันทีหลักฐานประวัติศาสตร์จากจีน และไตเวียดเป็นส่วนใหญ่ หลักฐานจากทั้ง 2 แหล่งดังกล่าวช่วยให้เรารับรู้เหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นแก่จัมปาในช่วงนี้ พร้อมทั้งสาเหตุของการ

¹³ ปีที่จัมปาส่งทูตไปจีนคือ ใน ค.ศ. 958, 959, 962, 966, 967, 970 และ 971 (Majumda : 1985, 67)

ขาดหายไปของจารึก นั่นคือ การรุกรานที่มาจากไฉ่เวียดซึ่งได้รับเอกราชจากจีนใน ค.ศ. 939 เป็นต้นไป

บันทึกของจีนได้กล่าวถึงกษัตริย์ที่ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระเจ้าอินทรวรมันที่ 3 คือพระเจ้าปรมศรวรมันที่ 1 ได้ทรงแต่งตั้งทูตไปยังราชสำนักจีนอย่างต่อเนื่อง¹⁴ (Majumda : 1985, 68) บันทึกการส่งทูตเหล่านี้ ช่วยให้เราได้รู้เรื่องราวการสงครามระหว่างจัมปากับไฉ่เวียด ซึ่งเริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชกาลนี้ และท้ายที่สุดได้นำไปสู่การล่มสลายของอินทปุระ

สงครามระหว่างจัมปากับไฉ่เวียดที่ โดยทั่วไปมักมองกันว่า เกิดจากการขยายอำนาจลงสู่ทางใต้ของไฉ่เวียด ทว่า โดยข้อเท็จจริงตามหลักฐานทั้งของทางฝ่ายไฉ่เวียดและจากจารึกของจัมปา สงคราม เริ่มขึ้นโดยการรุกรานของกษัตริย์แห่งจัมปา คือ พระเจ้าปรมศรวรมันที่ 1 ซึ่งดูเหมือนว่า ทรงดำเนินวิเทโศบายทำนองเดียวกับจักรพรรดิฉิน คือ ต่อด้านการเป็นเอกราชของไฉ่เวียด วิเทโศบายดังกล่าว -- ประกอบกับกษัตริย์จามเองก็ทรงมุ่งหวังที่จะขยายอำนาจของอาณาจักรขึ้นไปทางเหนือทำนองเดียวกับที่ลินฮ์เคยกระทำมาก่อน-- เป็นเหตุชักนำให้พระเจ้าปรมศรวรมันที่ 1 ทรงเข้าแทรกแซงการเมืองภายในของไฉ่เวียด ซึ่งส่งผลให้ทั้งสองฝ่ายปะทะกันในสงครามอย่างไม่อาจเลี่ยงได้

การเข้าแทรกแซงการเมืองภายในไฉ่เวียดของพระเจ้าปรมศรวรมันเริ่มขึ้นใน ค.ศ. 968 เมื่อจักรพรรดิหินห์โบลินห์ (Dinh Bo Linh) ที่ครองราชย์สมบัติในไฉ่เวียดขณะนั้นสวรรคตลง ปัญหาการแย่งชิงราชสมบัติที่ติดตลามา ส่งผลให้เกิดการแตกแยกออกเป็นฝักเป็นฝ่าย โดยแต่ละฝ่ายต่างยึดครองพื้นที่ของประเทศที่แบ่งแยกเป็นแคว้นแคว้นอิสระถึงราว 12 แห่ง พระเจ้าปรมศรวรมันที่ 1 ทรงเข้าช่วยเหลือกลุ่มการเมืองไฉ่เวียดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งนำโดย โงนัทคาน (Ngo Nut Khan) ราชบุตรเขยของหินห์โบลินห์ให้ขึ้นครองราชสมบัติ ทว่า พระองค์ไม่ประสบความสำเร็จในความพยายามดังกล่าว เนื่องจากกองทัพเรือที่พระองค์นำเข้าสู่ไฉ่เวียด (ใน ค.ศ. 979) พร้อมกับหินห์โบลินห์ (ซึ่งขณะนั้นได้ลี้ภัยเข้ามาอยู่ในราชสำนักจาม) ประสบพายุร้ายแรงจนล่มสลายลงทั้งหมด ยกเว้นเรือพระที่นั่งเพียงลำเดียวเท่านั้นที่เหลือรอดกลับมาได้ ความล้มเหลวในการช่วยเหลือของกษัตริย์จามดังกล่าวส่งผลให้ท้ายที่สุด เลฮวน (Le Hoan) แม่ทัพคนสำคัญ-ซึ่งใกล้ชิด

¹⁴ ใน ค.ศ. 972, 973, 974, 976, 977, และ 979 (Majumda : 1985, 68)

กับพระราชินีของกษัตริย์พระองค์ก่อนและเป็นพระราชมารดาของรัชทายาทที่ยังทรงพระเยาว์ สามารถขึ้นครองอำนาจได้เป็นผลสำเร็จใน ค.ศ. 979 (Majumda : 1985, 71; Schwyer : 2011, 28)

หลังขึ้นครองราชย์สมบัติจักรพรรดิเลฮวน (ซึ่งได้เฉลิมพระนามหลังขึ้นครองราชย์ว่า เล ไต ฮานห์(Le Dai Hanh) ก็ต้องเผชิญกับการรุกรานจากจีน ซึ่งพยายามพิชิตไตเวียดกลับคืนไปเป็นเมืองออกเหมือนเช่นที่ผ่านมา พระองค์ทรงมีชัยชนะในการสงครามกับจีนในค.ศ. 981 หลังจากนั้น จึงได้ส่งทูตมาเจริญสัมพันธไมตรีกับจัมปา ทว่า พระเจ้าปรมเสวรวรมันที่ 1 กลับทรงกระทำผิดธรรมเนียมอันดี(ไม่ว่าจะโดยมาตรฐานของยุคสมัยใดหรือวัฒนธรรมใด)โดยการสังคุมขังคณะทูตไตเวียด การกระทำดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้จักรพรรดิเลฮวนทรงยกกองทัพเข้าโจมตีจัมปาในค.ศ. 982 พระเจ้าปรมเสวรวรมัน ทรงพ่ายแพ้และสวรรคตในการปะทะกันในสมรภูมิเพียงครั้งแรก การพ่ายแพ้ในสงครามอย่างหมดรูปครั้งนี้ ส่งผลให้กองทัพไตเวียดเข้าปล้นสะดมนครหลวง โดยที่กษัตริย์พระองค์ใหม่(ซึ่งอ่านพระนามจากบันทึกจีนน่าจะประมาณได้ว่า) พระเจ้าอินทรวรมันที่ 4 ไม่อาจต้านทานได้และเสด็จหนีลงไปทางใต้ ซึ่งเท่ากับเปิดทางสะดวกให้แก่ไตเวียด โดยกษัตริย์เลฮวนได้ทรงยกทัพเข้าสู่นครหลวง ทรงปล้นสะดมและเผาทำลายวัดวาอารามต่าง ๆ หลังจากจัดการให้มีการปกครองจัมปาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระองค์ก็เสด็จกลับออกไป พร้อมด้วยทรัพย์สินสมบัติที่มีค่าของจัมปามากมาย ทั้งนี้ รวมถึงราชบริพารสตรีของกษัตริย์จัมปาจำนวนมาก (Mapero: 2002, 57; Majumda : 1985, 72 ; Schwyer : 2011, 30 ; Wade : 2011, 143)

ในส่วนพระเจ้าอินทรวรมันที่ 4 ที่เสด็จหนีออกจากราชธานีไปนั้น ไม่เป็นที่แน่ชัดว่า ทรงตั้งฐานอยู่ ณ ที่ใด อาจจะเป็นที่แห่งใดแห่งหนึ่งภายในอาณาจักร (Vickery : 2005, 36) หรือดินแดนจัมปาที่อยู่ทางตอนใต้(Lafont : 2014, 98;) จากนั้น (ใน ค.ศ. 985) ได้ทรงตั้งพราหมณ์ผู้หนึ่งให้ทำหน้าที่เป็นทูตพิเศษไปยังราชสำนักจีนเพื่ออุทธรณ์ต่อการที่ไตเวียดยึดครองดินแดนจัมปา พร้อมกับขอความช่วยเหลือ ทว่า เนื่องจากจีนไม่พร้อมที่จะทำสงครามต่อสู้กับกับไตเวียดอีกครั้งหนึ่ง จึงกระทำแต่เพียงแนะนำให้จัมปาปกป้องและช่วยเหลือตนเอง โดยการเป็นมิตรไมตรีกับเพื่อนบ้าน (Mapero: 2002, 57; Majumda : 1985, 72 ; Wade : 2011, 143)

ส่วนในนครหลวงของจัมปาที่อินทระนั้น เรื่องราวการยึดครองอาณาจักรของไฉ่เหียด ไม่เป็นที่กระจ่างในบันทึกประวัติศาสตร์ สันนิษฐานว่า น่าจะเกิดการขัดแย้งในหมู่ชาวไฉ่เหียดที่ ทำหน้าที่จัดการการปกครองจัมปา ปัญหาหนักหน่วงยิ่งขึ้นเมื่อ ลูคีตง(Luu Ky Tong) ซึ่งเป็น กบฏต่อกษัตริย์เลฮวนหลบหนีเข้ามายังจัมปา และถือโอกาสในช่วงที่พระเจ้าอินทระวรมันที่ 4 ทรง ลี้ภัยอยู่ภายนอกราชอาณาจักรนี้ประกาศตนเป็นเจ้าผู้ครองจัมปา และพยายามระดมทัพจากจัมปาเพื่อ เข้าโจมตีไฉ่เหียด การกระทำดังกล่าวส่งผลให้(ใน ค.ศ. 983) กษัตริย์เลฮวนทรงยกทัพเข้าสู่จัมปา แต่เนื่องจากสภาพท้องทะเลไม่อำนวยแก่การเดินทางเรือ พระองค์จึงเดินทางเข้ามาโดยทางบก ปัญหาความยากลำบากในการเดินทาง และสภาพอากาศที่เลวร้าย ทำให้กษัตริย์เลฮวนทรง ตัดสินพระทัยเลิกแผนการและยกทัพกลับไป (Majumda : 1985, :Maspero : 2002, 57), หลังจากนั้นเรื่องราวเกี่ยวกับการปกครองของ ลูคีตง ก็ไม่ปรากฏในหลักฐานใด ๆ เข้าใจว่าคง เสียชีวิตลง และการเสียชีวิตของลูคีตงก็คงจะเป็นโอกาสให้ชาวจามได้กู้เอกราชของตน กลับคืนมา เพราะเมื่อถึงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 10 ดินแดนที่อยู่ภายใต้การยึดครองรวมทั้งฐาน อำนาจที่กว้างนํมก็กลับคืนมาเป็นของชาวจามทั้งหมด (Southworth : 2004, 229)

อนึ่ง บันทึกประวัติศาสตร์จีนกล่าวถึงช่วงที่ลูคีตงปกครองจัมปาว่า เป็นช่วงที่ชาวจาม ประสบความยากเข็ญลำเค็ญอย่างแสนสาหัส ชาวจามจำนวนมากอพยพลี้ภัยออกจากบ้านเกิด ไปพำนักยังเกาะไหหลำ และบางส่วนก็อพยพไปยังนานไฮและชิงยวน (Quing Yuan)¹⁵ และใน จังหวัดกวางโจวของจีน ในหมู่ผู้อพยพนี้มีพวกมุสลิมรวมอยู่ด้วย และใน กลางทศวรรษ 990 ส่วนหนึ่งของมุสลิมเหล่านี้เดินทางกลับไปพำนักที่จัมปาดังเดิม (Maspero : 2002, 57 ; Majumda : 1985, 72; Wade : 2011, 44)

จัมปาภายหลังการล่มสลายของอินทระ

การพ่ายแพ้ต่อไฉ่เหียดสงคราม ค.ศ. 982 ส่งผลให้ศูนย์กลางที่อินทระถูกทำลายลง พร้อมไปกับการสิ้นอำนาจของราชวงศ์เก๋อ เนื่องจากอำนาจของราชวงศ์สัมพันธ์อยู่กับพื้นแผ่นดิน

¹⁵ ปัจจุบันอยู่ในมณฑลกวางตุ้งของจีน

ของบรรพบุรุษ การเปลี่ยนราชวงศ์จึงหมายถึงการเปลี่ยนราชธานีพร้อมกันไปด้วย เราไม่ทราบเรื่องราวของเปลี่ยนผ่านอำนาจในช่วงเวลานี้ เนื่องจากการขาดหายไปของจารึกซึ่งเชื่อว่า น่าจะเกิดจากสงครามและความไม่สงบภายใน

อย่างไรก็ตาม พิจารณาจากบันทึกประวัติศาสตร์ของจีนและโคเวียด สภาวะการณ์โดยทั่วไปของจัมปาน่าจะสันติและก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ เห็นได้จากจารึกในพื้นที่ปรากฏขึ้นอีกครั้งในตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 11 เนื้อความในจารึกแสดงให้เห็นว่า ศูนย์กลางของจัมปาในที่ต่าง ๆ เช่นที่ กวางนัม และถัดลงมาในเขตภาคกลางที่บินห์ดิน และทางใต้คือคอธาราและปาณทุรังคะ ต่างตั้งราชวงศ์ขึ้นปกครองอาณาจักรของตนภายในท้องถิ่น การล่มสลายของอาณาจักรที่มีพลังอำนาจสูงเช่นอินทรปุระ ย่อมอำนวยความสะดวกให้แก่แว่นแคว้นที่อยู่ถัดลงมาทางใต้เหล่านี้ได้มีโอกาสสำแดงบทบาทของตนทั้งทางด้านการเมืองและการค้า นอกจากแว่นแคว้นที่เก่าแก่เหล่านี้แล้ว ศูนย์กลางใหม่คืออวิชัย (ในจังหวัดบินห์ดินห์ของโคเวียดปัจจุบัน) ก็คงจะเริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงเวลานี้ด้วย (ดูบท ถัดไป) สภาวะเช่นนี้ สะท้อนถึงการที่ชาวจามพยายามสนองรับความรุ่งเรืองของการค้าตามเส้นทางทะเลที่ผ่านชายฝั่งโคเวียดไปจนถึงชาวในช่วงระยะนี้ ความรุ่งเรืองทางการค้าทางทะเลดังกล่าว เป็นผลจากการที่จักรวรรดิจีนรวมตัวอย่างเป็นปึกแผ่นอีกครั้งหนึ่งภายใต้ราชวงศ์ซ่ง นับตั้งแต่ ค.ศ. 960 เป็นต้นไป ความมั่งคั่งทางการค้าของชาวจามในยุคนี้สะท้อนให้เห็นที่การสร้างอนุสรณ์สถานทางศาสนาที่งดงามเพิ่มเติมที่มีซอนในกวางนัม และที่โพนครในนาตรัง (Southworth : 2004, 229 ; Lafont : 2014. 100) จารึกที่จัดทำขึ้นในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 11 ที่พบที่มิเชินและที่นาตรังได้สะท้อนให้เห็นถึงการกระทบกระทั่งกันในระดับท้องถิ่นระหว่างนาตรังและฟานรัง รวมทั้งการพยายามขยายอำนาจลงไปได้ของผู้ครองอำนาจในกลุ่มน้ำพุบอน ซึ่งในตอนนี้นำโดยจารึกร่วมสมัยทั้งของจามและเขมรว่า *อมราวดี* (Southworth : 1998, 237-238) อย่างไรก็ดี หลักฐานของจีนและโคเวียดบ่งชี้ว่า เมื่อสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 11 สถานการณ์โดยทั่วไปของจัมปาค่อนข้างสงบและสันติไปจนกระทั่งถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 12 (Vickery: 2011, 52)

ส่วนดินแดนตอนเหนือกวางนัมขึ้นไปนั้น สภาวะความไม่สงบตามชายแดนน่าจะยังคงดำรงอยู่ เนื่องจากราชวงศ์ต่าง ๆ ต่างตั้งตนขึ้นเป็นใหญ่ในท้องถิ่นของตน ทว่า ปราศจากกษัตริยาธิราช

(King of Kings) ที่สามารถบังคับบัญชาท้องถิ่นต่าง ๆ ได้ หรือแม้แต่ในท้องถิ่นของตนในแต่ละแห่งก็ตาม (Schwyer: 2011, 34) บันทึกประวัติศาสตร์ของไคเวียดบางเล่มยังได้กล่าวถึงการบุกเข้าโจมตีจัมปาของไคเวียดใน ค.ศ. 1044 และ 1069¹⁶ ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่า เป็นผลจากการที่พวกพเนจรทางทะเลชาวจามเข้าปล้นสะดมหรือโจมตีชายฝั่งไคเวียด (Hall : 2011, 81) ประวัติศาสตร์ของไคเวียดเล่มดังกล่าวยังกล่าวอีกด้วยว่า ภายหลังการบุกเข้ามาใน ค.ศ. 1069 กษัตริย์จัมปาพระองค์หนึ่ง (พระนามว่า รุทรวรมันที่ 3) ถูกจับเป็นเชลย และพระองค์ต้องถูกบีบบังคับให้สละดินแดนทางตอนเหนือสุดของอาณาจักรให้แก่ไคเวียดเพื่อเป็นค่าไถ่(Vickery: 2011, 51; Schwyer: 2011, 34) ดินแดนที่เวลานี้อยู่ระหว่างพอร์ตอันนัม และช่องเขาเลาบาว(Lao-Bao) ซึ่งในเวลาต่อมา ไคเวียดได้ให้ชื่อใหม่ในภาษาไคเวียดว่า เดียลี(Dia Ly) มาลินห์(Ma Linh) และ โบชาน (Bo Chanh)(Lafont : 2014, 101) การพยายามเข้าโจมตีเพื่อชิงดินแดนเหล่านี้กลับคืนมาใน ค.ศ. 1103 และ 1104 ไม่ประสบความสำเร็จ ดังนั้น นับจากนี้ไปเขตแดนตอนเหนือสุดของจัมปาจึงอยู่ที่ช่องเขาเลาบาว (Po Dharma : 2001, 17)

ใน ค.ศ. 1075 กษัตริย์ไคเวียดทรงออกโครงการให้ประชาชนชาวไคเวียดเข้าไปตั้งถิ่นฐานในดินแดนใหม่ที่ได้จากจามเหล่านี้ กระนั้น ดูเหมือนว่า สำหรับชาวไคเวียด ดินแดนเหล่านี้ยังอยู่ห่างไกล หรือนอกเขตแดนของพวกเขา จนกระทั่งถึงคริสต์ศตวรรษที่ 15 (ราว ค.ศ. 1428) ทางทางไคเวียดก็ยังคงใช้ดินแดนเหล่านี้เป็นแหล่งเนรเทศพวกอาชญากร ซึ่งน่าจะหมายความว่า ชาวไคเวียดทั่วไปก็ยังคงมองว่า ดินแดนนี้ เป็นจังหวัดส่วนนอกที่ไกลโพ้นของอาณาจักรของตน (Schwyer : 2011, 34)

¹⁶ ประวัติศาสตร์จัมปาส่วนใหญ่มักพรรณาสงครามทั้ง 2 ครั้งนี้ในแง่ที่ว่า ขยายมาไกลจนถึงวิชัย(บิन्हดินห์) หรืออีกนัยหนึ่ง บิन्हดินห์ที่ตั้งของวิชัยเป็นเป้าหมายของการโจมตีของสงครามดังกล่าว แต่นักประวัติศาสตร์ปัจจุบันให้ความเห็นว่า โดยข้อเท็จจริงแล้ว วิชัยขณะนั้นเป็นเพียงศูนย์กลางระดับท้องถิ่น ไม่น่าจะเป็นเป้าหมายของการโจมตี และขอบเขตของสงครามนั้น ส่วนใหญ่น่าจะอยู่ทางตอนเหนือ หรือในบางเวลาอาจขยายลงมาทางใต้ แต่ไม่น่าจะไกลเกินกว่ากวางนัมและกวางาย และที่น่าแปลกก็คือสงครามทั้ง 2 ครั้งนี้ ไม่ปรากฏในบันทึกของจีน (ดู Vickery: 2011, 51-52)

สรุปและวิเคราะห์

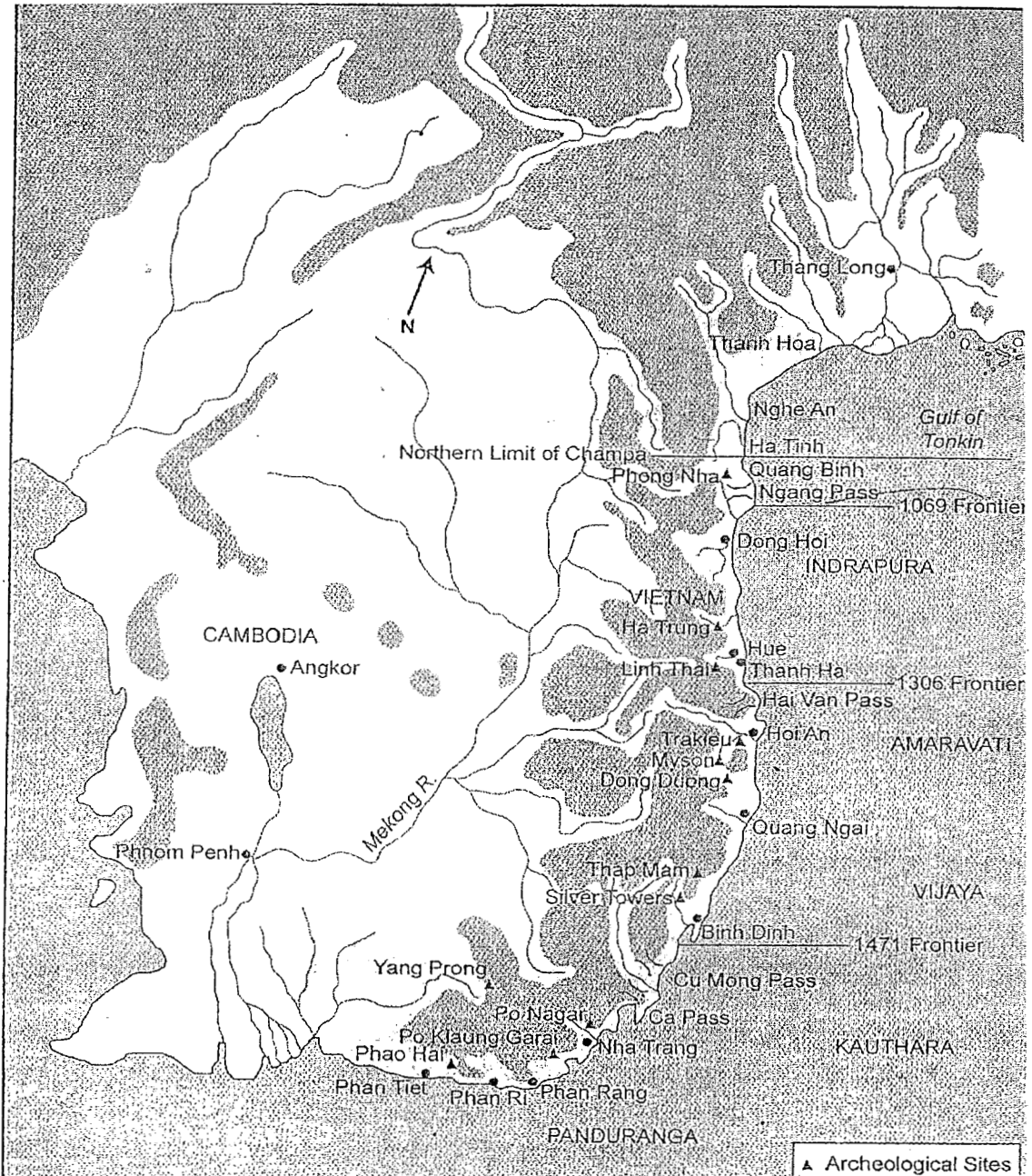
นักวิชาการประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยทั่วไป กำหนดให้ช่วงระยะเวลา นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 9 – 14 (หรือ คริสต์ศตวรรษที่ 15 ในกรณีของชวา) เป็นยุคคลาสสิกของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเด็นหนึ่งที่ใช้เป็นเครื่องกำหนดความเป็นคลาสสิก คือการที่รัฐส่วนใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (เช่น อังกอร์ พุกาม และไฉเวียด เป็นต้น) เริ่มพัฒนาระบบ การบริหารและการปกครองของตนจนกระทั่งเป็นอาณาจักรที่มีเอกภาพ และเสถียรภาพอันมั่นคง แตกต่างจากรัฐที่ก่อตั้งขึ้นในยุคแรก ๆ (Ricklefs and Others : 2010, 18-19, 36-37)

แต่สำหรับจัมปานั้น หลังจากการรวมดินแดนระหว่างลินีและชิตูแล้ว การรวมอาณาจักร จนถึงขั้นที่เป็นเอกภาพตลอดทั่วดินแดนของอาณาจักรทั้งหมดไม่เคยเกิดขึ้นอีกเลย พัฒนาการที่ เราได้เห็นเป็นลำดับต่อมา คือความเจริญของอาณาจักรอิสระทางตอนใต้คือ คอธารา และปาณฑุ รังคะ (ที่ดูเหมือนว่าปกครองร่วมกัน แต่ก็เพียงแค่ช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น) กระนั้น คอธารา ปาณฑุ รังคะ รวมทั้งอินทปุระ ที่เจริญขึ้นในเวลาถัดมา ก็มีความเจริญ มั่งคั่ง และมั่นคง และสร้างผลงานที่ โดดเด่นทางด้านศิลปกรรม ซึ่งทำให้จัมปาในยุคนี้ได้ชื่อว่าเจริญถึงขั้นที่เป็นรัฐในยุคคลาสสิกของ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วยเช่นกัน (Ricklefs and Others : 2010, 18-19, 36-37) ในกรณีของคอ ธาราและปาณฑุรังคะนั้น ก็จะเห็นได้ว่า ที่ตั้งของอาณาจักรที่เหมาะสมอย่างยิ่งแก่การรองรับเรือ สินค้าที่มาจากเขตหมู่เกาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และการเข้าร่วมอยู่ในเครือข่ายทางการค้า ในลุ่มแม่น้ำแดง สร้างความมั่งคั่งให้แก่ทั้ง 2 อาณาจักรอย่างสูง จนกระทั่งเป็นเป้าของการถูกโจมตี และปล้นสะดมจากชวา กระนั้น อาณาจักรก็มีได้ล่มสลาย หากแต่ยังดำรงอยู่และสร้างผลงานที่ สำคัญสืบมา ซึ่งนอกจากโพนครแล้ว ก็ยังมีวัดที่หัวลาย และโพดัม ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นงาน สถาปัตยกรรมที่งดงามของดินแดนทางใต้

สำหรับอินทปุระที่เจริญขึ้นในลุ่มแม่น้ำทูปอนนั้น ก็เช่นเดียวกับชิตูในยุคก่อนหน้านี้ คือมี ความมั่งคั่งและมั่นคงขึ้นด้วยการเข้าร่วมในเครือข่ายการค้าที่มีศูนย์กลางที่กวางโจว ในยุคอินท ปุระนี้ จัมปามีสัมพันธทางการค้ากับนานาชาติอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับชวา ซึ่ง นอกจากการค้าแล้ว ทั้ง 2 อาณาจักรยังมีความใกล้ชิดกันในทางวัฒนธรรม ซึ่งน่าจะรวมถึง

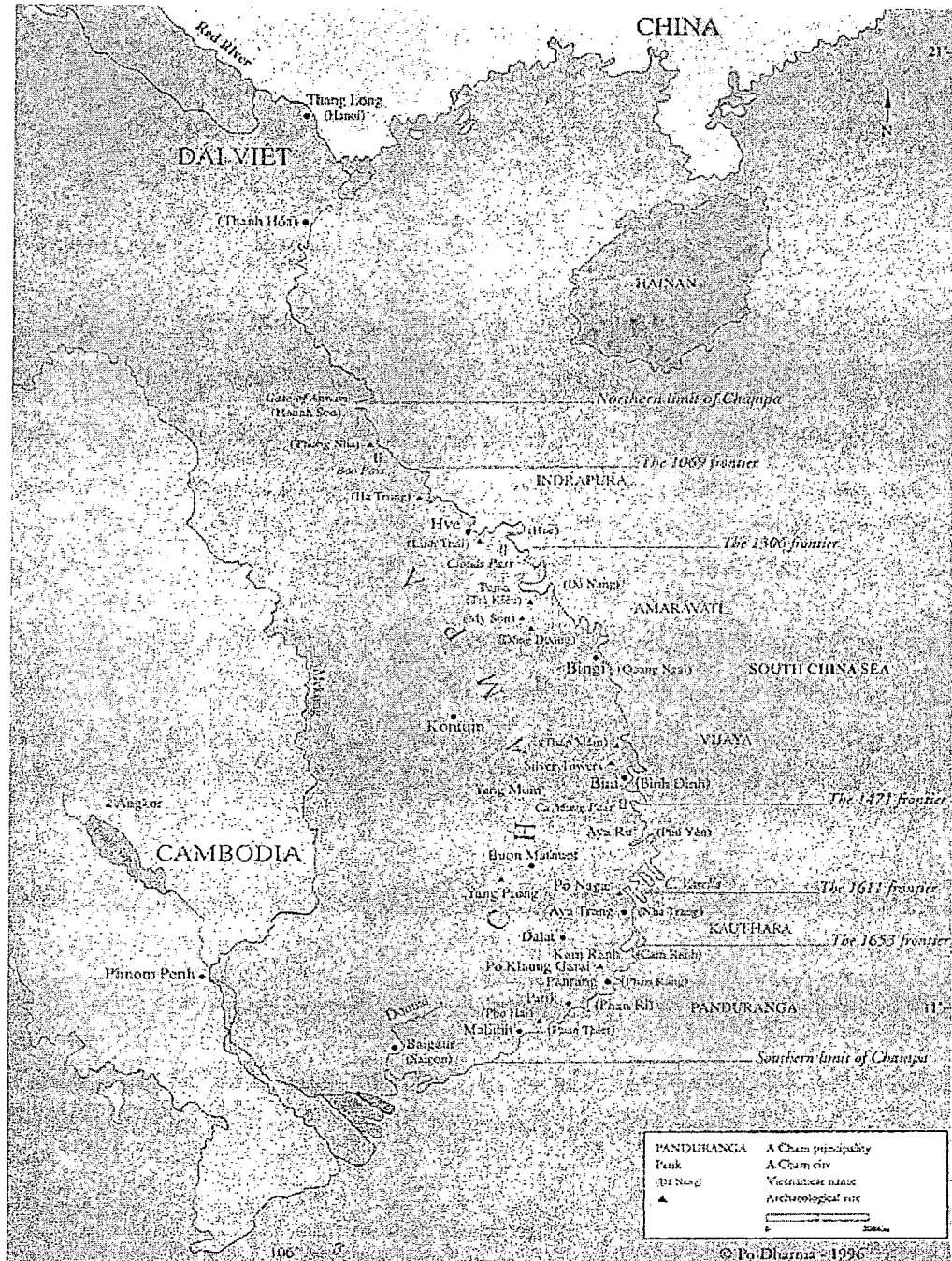
ความสัมพันธ์กันในระหว่างราชวงศ์อีกด้วย ความกว้างไกลในเครือข่ายทางการค้าของจัมปายุคนี้ยังรวมถึงมุสลิมอาหรับและเปอร์เซีย ซึ่งมีหลักฐานบ่งชี้ว่า ได้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายการค้าของจัมปาในยุคนี้ด้วย ความมั่งคั่งที่เกิดจากเครือข่ายการค้าที่กว้างไกลดังกล่าว ก่อให้เกิดพุทธสถานงดงามที่ได้ชื่อว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่งามล้ำของจัมปาในยุคคลาสสิกนี้ เช่นเดียวกับผลงานสถาปัตยกรรมที่งดงามที่เกิดขึ้นในที่อื่น ๆ ดังเช่นในพุกาม หรือ สุโขทัยและล้านนาในประเทศไทย เป็นต้น

ยุคอินทระปุระนี้ ยังเป็นช่วงเวลาที่ยาณาเขตของจัมปาตั้งแต่เหนือจรดใต้กว้างไกลกว่ายุคใด ๆ อย่างไม่แพ้ยุคใด ๆ สุญญากาศทางอำนาจในภูมิภาคจัมปาที่มีมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 5 ก็จบสิ้นลงด้วยการผงาดขึ้นมาของไคเวียดซึ่งเพิ่งได้รับเอกราชจากจีนใน ค.ศ. 939 การก้าวขึ้นมาเป็นใหญ่ในภูมิภาคของไคเวียดนี้เอง ที่เป็นเหตุนำมาซึ่งการสิ้นสุดของอินทระปุระ การเสียดินแดนของจัมปาให้แก่ไคเวียดที่ตามมาในคริสต์ศตวรรษที่ 11 ทำให้ชนกวีชากรสวงใหญ่หมักกำหนดให้การสิ้นสุดของอินทระปุระในคริสต์ศตวรรษที่ 10 เป็นหัวใจที่สำคัญของประวัติศาสตร์ของจัมปา กล่าวคือจากความรุ่งเรืองสูงสุด พร้อมไปกับความเสื่อมที่ค่อย ๆ คืบคลานเข้ามา จนกระทั่งสิ้นสุดลงในระยะแรกเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 15 และสุดท้ายคือในคริสต์ศตวรรษที่ 19

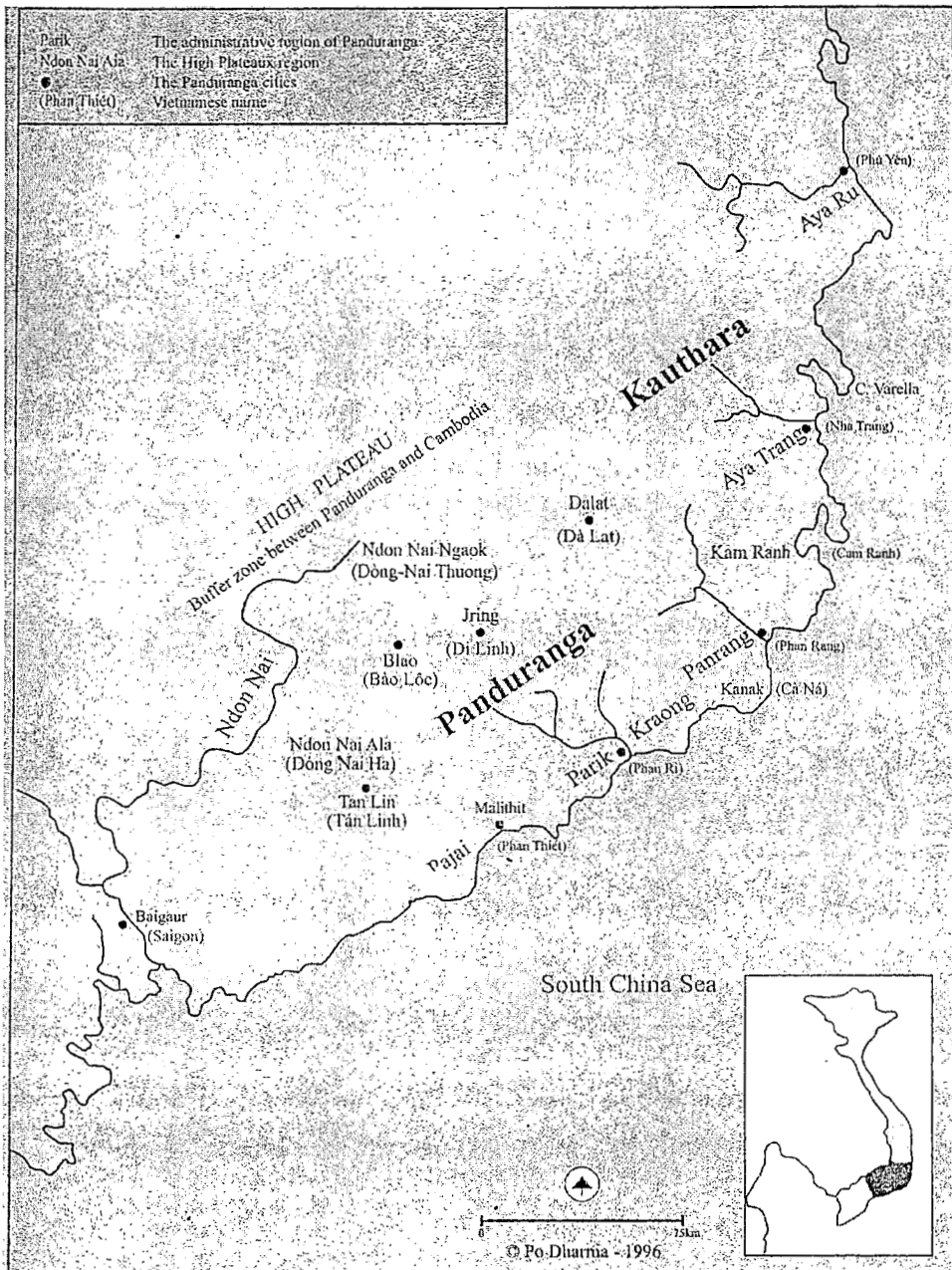
แผนที่ 3 : จัมปาและเวียดนามช่วงก่อน ค.ศ. 1500

ที่มา : K. R. Hall, 2011, *A History of Early Southeast Asia : Maritime Trade and Societal Development, C.E. 100-1500* (Lanham, M D. : Rowman & Littlefield), p.68

แผนที่ 4 : การเสียดินแดนของจัมปาให้แก่เวียดนาม

ที่มา : Po Dharma. 2001 "The History of Champa" in Guillon, Emmanuel. *Hindu- Buddhist Art of Vietnam : Treasure from Champa* (Bangkok: River Books), p. 15.

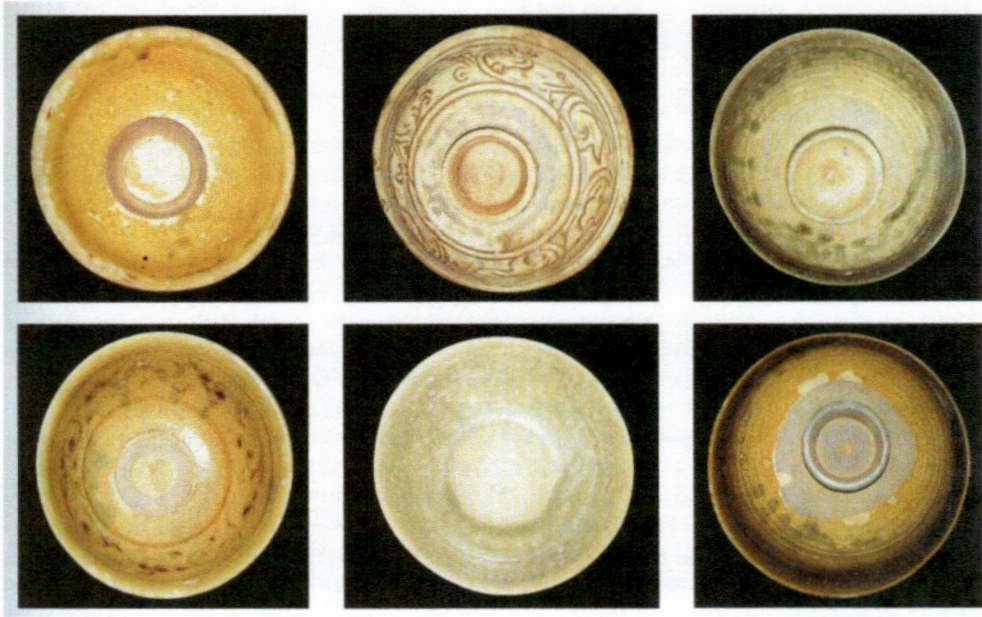
แผนที่ 5 : คอธาราและปาดนุรังคะระหว่าง ค.ศ. 1470-1832

ที่มา : Po Dharma. 2001 "The History of Champa" in Guillon, Emmanuel. *Hindu-Buddhist Art of Vietnam : Treasure from Champa* (Bangkok: River Books), p.21.

ภาพ 9 : ปราสาทเงินแห่งอาณาจักรวืชัย

ที่มา : Jean Boisselier, .2001 "The Art of Champa," in Guillon, Emmanuel. *Hindu-Buddhist Art of Vietnam : Treasure from Champa* (Bangkok: River Books), p. 50.

ภาพ 10 : ชามเซรามิกดินค้าสำคัญของอาณาจักรวิชัย(พบที่บึงหินดินห์อายุระหว่าง
คริสต์ศตวรรษที่ 13-15)

ที่มา : Jean Boisselier, .2001 "The Art of Champa," in Guillon, Emmanuel.
Hindu-Buddhist Art of Vietnam : Treasure from Champa (Bangkok:
River Books), p.65

บทที่ 4

อาณาจักรจัมปาที่ศูนย์กลางวิชัยระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 12-15 และการสิ้นสุดของอาณาจักรจัมปา

การบุกเข้ามาของเวียดนามใน ค.ศ. 982 และสงครามที่ยังคงดำเนินต่อมาในคริสต์ศตวรรษที่ 11 สร้างผลกระทบอย่างลึกซึ้งแก่ระบบการเมืองของจัมปา พลังอำนาจของไฉเวียดทำให้จัมปาไม่สามารถสร้างศูนย์อำนาจขึ้นในดินแดนทางตอนเหนือที่เคยเป็นที่ตั้งของอินทระปุระได้อีกได้อีกต่อไป ภาวะการณ์ที่เราได้เห็นต่อมา คือการก่อตัวของวิชัย อาณาจักรแห่งใหม่ของจัมปาซึ่งตั้งอยู่ประมาณกึ่งกลางระหว่างกวางนัมทางตอนเหนือและนาตรังซึ่งอยู่ถัดลงไปทางใต้ หรือในบริเวณจังหวัดบินห์ดินห์ของเวียดนามในปัจจุบัน

ปัญหาที่นักวิชาการปัจจุบันหยิบยกขึ้นมาอภิปราย ก็คือศูนย์กลางวิชัยนี้ก่อตัวขึ้นเมื่อใด (ดู Vickery : 2005, 38,47) การตรวจสอบบันทึกทางประวัติศาสตร์จากจีนและเวียดนามรวมทั้งจากจารึกในพื้นที่ทั้งหมดของจามและกัมพูชา ร่วมไปกับการศึกษาซากโบราณสถานในอาณาจักรวิชัย ช่วยให้นักวิชาการวางข้อสรุปได้ว่า การก่อตัวของวิชัยน่าจะดำเนินไปอย่างช้า ๆ ในช่วงราว 2 ศตวรรษ เริ่มตั้งแต่ราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 11 จนกระทั่งยืนหยัดในฐานะศูนย์อำนาจของจัมปาในคริสต์ศตวรรษที่ 12 (Vickery : 2005, 38 47 ; Whitmore : 2011, 171-172 ; Wade : 2011, 155-158 :)

เนื่องจากวิชัยเป็นอาณาจักรที่รุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับสุดท้ายของจัมปาโบราณก่อนที่จะล่มสลายลงด้วยการพ่ายแพ้ในสงครามกับไฉเวียด (ในค.ศ. 1471) ยุคอาณาจักรวิชัยจึงมักถูกมองว่าเป็นยุคของความเสื่อม แต่โดยข้อเท็จจริงแล้ว ไม่เป็นที่กังขาเลยว่า วิชัยเติบโตขึ้นเป็นอาณาจักรที่ทรงพลัง มีอิทธิพล และมีประชากรมากยิ่งขึ้นกว่ารัฐจัมปาใด ๆ ที่ผ่านมา ทั้งนี้เกิดจากฐานอำนาจที่มั่นคงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและด้านการเมือง (Southworth : 2004, 230; Cotterell : 2014, 94)

ฐานที่มั่นคงทางเศรษฐกิจของวิชัยนี้ สัมพันธ์อยู่กับนโยบายทางเศรษฐกิจของจิ้นสมัยราชวงศ์ซ่ง (ค.ศ. 960-1279) เพียงไม่นานหลังจากขึ้นครองอำนาจในจีน ราชวงศ์ซ่งได้ส่งเสริมให้มีการพัฒนาเมืองท่าในดินแดนตอนใต้ของจักรวรรดิ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมืองท่ากวางโจวที่เป็นแหล่งการค้าที่สำคัญของจัมปา นอกจากนี้ ใน ค.ศ. 987 รัฐบาลได้ส่งคณะทูตถึง 4 ชุด

ไปยังดินแดนต่างๆ ใน มหาสมุทรตอนใต้ (ได้แก่ ประเทศต่างๆ ของเอเชียและโดยเฉพาะอย่างยิ่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้) เพื่อเชิญชวนให้ผู้ประกอบการค้าจากประเทศต่าง ๆ เข้ามาค้าขายยังเมืองท่าทางภาคใต้ของจักรวรรดิที่รัฐบาลได้พัฒนาขึ้น ด้วยนโยบายดังกล่าว ยุคราชวงศ์ซ่งจึงนับเป็นช่วงที่มีคณะทูตจากประเทศต่าง ๆ รวมทั้งจัมปา ส่งบรรณาการมาเปิดความสัมพันธ์ทางการค้ากับจีนเป็นอันมาก นอกจากนี้แล้ว ช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 10-13 ยังเป็นช่วงที่พ่อค้ามุสลิมจากตะวันออกกลางและพ่อค้าอินเดียจากอาณาจักรทางตอนใต้ของอนุทวีปเดินทางเข้าค้าขายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในปริมาณที่มากขึ้นกว่าแต่ก่อน ปัจจุบันดังกล่าว นับเป็นพลังที่ส่งเสริมให้การค้าระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งจัมปาเฟื่องฟูขึ้นเป็นอันมาก¹

ดังได้กล่าวแล้ว วิชัยตั้งอยู่ที่กลางระหว่างกวางนัมทางตอนเหนือและที่นาตรังทางตอนใต้ ชัยภูมิดังกล่าวนับว่าเป็นข้อได้เปรียบ คือช่วยให้วิชัยสามารถควบคุมการพาณิชย์ทางทะเลทั้งที่ท่าเรือคูเลาจาม (Cu Loa Cham) ในกวางนัม และท่าเรือการค้าที่อำเภอคัมรานห์ (Cam Ranh) ในนาตรังซึ่งอยู่ถัดลงไปทางใต้ ทั้งนี้ รวมทั้งส่งเสริมการค้าที่อำเภอทีน่าย (Thi Nai) อันเป็นที่ตั้งของท่าเรือศรีบานอยของตนเอง ด้วยทำเลที่ตั้งอันเหมาะสมจะดังกล่าว วิชัยจึงสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากการค้าทางทะเลได้เป็นอันมาก เมื่อถึงคริสต์ศตวรรษที่ 10 ท่าเรือศรีบานอยของวิชัยก็ได้กลายเป็นหลักสำคัญของเวียดนามตอนกลาง แทนที่ท่าเรือคูเลาจามที่กวางนัมที่รุ่งเรืองมาก่อน (Do Truong Giang : 2011, 3)

นอกจากการค้าทางทะเลแล้ว วิชัยยังได้ประโยชน์อย่างสูงจากการค้าทางบกอีกด้วย เพราะวิชัยตั้งอยู่ในบริเวณที่สามารถเข้าถึงใจกลางของที่ราบสูงทางด้านตะวันตกซึ่งเป็นแหล่งที่มาของสินค้าของป่าได้โดยสะดวก (โดยผ่านทางช่องเขาอันเค-An Khe)² ดังเป็นที่ทราบกัน สินค้าเหล่านี้ เป็นที่ต้องการของตลาดในจีนและนานาชาติอย่างมาก นอกจากสินค้าของป่าแล้ว วิชัยยังมีสินค้าเกษตรกรรมที่ขึ้นชื่อที่เป็นที่ต้องการ คือ "ข้าวจัมปา" ส่วนสินค้าอุตสาหกรรมสำคัญในยุคนี้ ก็ได้แก่ ผ้าฝ้าย และ เซรามิก (Whitmore : 2011, 175)

¹ จีออฟ เวด (Geoff Wade) ซึ่งได้ศึกษาผลกระทบของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันเป็นผลจากนโยบายของราชวงศ์ซ่งดังกล่าว ได้นำเสนอกรอบความคิดที่เรียกว่า "ยุคต้นของการพาณิชย์" ซึ่งมีนัยยะหมายถึงยุคของความรุ่งเรืองทางด้านเศรษฐกิจการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงเวลาระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 10 -13 ซึ่งเป็นผลพลอยได้โดยตรงจากนโยบายของราชวงศ์ซ่งดังกล่าว (ดู Wade : 2009)

² ตั้งอยู่ในจังหวัดยาไล-Gia La ของเวียดนามในปัจจุบัน

ความมั่งคั่งของวิชัยที่เกิดจากสินค้าที่เป็นที่นิยมเหล่านี้ เห็นได้จากสินค้าที่มีมูลค่าสูงที่วิชัย ส่งเป็นบรรณาการไปยังราชสำนักอย่างต่อเนื่องในช่วงเวลานี้³ บรรณาการซึ่งยอมเป็นสินค้าหายากและมีมูลค่าสูง จึงนับเป็นภาพสะท้อนของปริมาณการค้าของวิชัยที่เพิ่มขึ้นทั้งทางบกและทางทะเลดังที่กล่าว วิชัยจึงเติบโตและมั่งคั่งขึ้นจนกลายเป็นศูนย์อำนาจของอาณาจักรจัมปาในยุคนี้ (Whitmore : 2011, 174)

นอกจากฐานอำนาจทางเศรษฐกิจที่มั่นคงแล้ว การเติบโตของวิชัยในช่วงเวลาดังที่กล่าวนี้ ยังเกิดฐานอำนาจที่แข็งแกร่งในทางการเมือง ซึ่งการได้มาซึ่งฐานอำนาจทางการเมืองที่ว่่านี้ สัมพันธ์อยู่กับการขยายอำนาจเข้ามาในจัมปาของอาณาจักรใหญ่ทางตอนเหนือ คือ ไตเวียด และ อาณาจักรอังกอร์ทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ วิชัยต้องรับมือกับการรุกรานของทั้ง 2 อาณาจักรใหญ่นี้ รวมทั้งกับอาณาจักรอื่น ๆ ของจัมปา ทว่า กระบวนการดังกล่าว กลับกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่เสริมสร้างให้วิชัยกลายเป็นศูนย์อำนาจที่แข็งแกร่งยิ่งกว่าอาณาจักรใด ๆ ของจัมปา อย่างไรก็ดี ตลอดช่วงเวลาของการเป็นศูนย์กลางของอำนาจนี้ วิชัยตกอยู่ในสภาพที่ต้องทำสงครามเกือบตลอดเวลา เรื่องราวของจัมปาที่เราจะศึกษากันในบทนี้ จึงเกี่ยวข้องกับการสงครามเป็นส่วนใหญ่ และเป็นสงครามกับมหาอำนาจที่มีบทบาทสำคัญเสมอมาในประวัติศาสตร์ของการดำรงอยู่ของจัมปา คือ กัมพูชา จีน และสุดท้ายคือไตเวียด ที่ทำให้วิชัยต้องถูกลบออกไปจากหน้าประวัติศาสตร์ใน ค.ศ. 1471 (Whitmore : 2011, 171-172 : Wade : 2011, 155-158 : Southworth : 2004, 229-230)

สงครามกับกัมพูชา

วิชัยเริ่มต้นหน้าประวัติศาสตร์ของตนด้วยการทำสงครามกับกัมพูชาในสมัยแห่งความเจริญของอังกอร์ รวมเวลาที่ทำสงครามทั้งหมดราว 75 ปี ซึ่งเราอาจแบ่งพิจารณาได้เป็น 2 ช่วงเวลาของการครองราชย์ของกษัตริย์อังกอร์ คือในช่วงของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 (ครองราชย์

³ ดูรายละเอียดการส่งทูตของจัมปาไปยังราชสำนักอย่างต่อเนื่องระหว่าง คริสต์ศตวรรษ 10-12 ใน Wade : 2011, 146-149, 155-158.)

ระหว่าง ค.ศ.1132-1145/50?) และช่วงของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1182 - 1220?)

สงครามกับอังกอร์ในสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2

สงครามกับอังกอร์ช่วงนี้อุบัติขึ้นเนื่องจากพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 ทรงเริ่มเห็นความสำคัญของการค้าทางทะเล ซึ่งกำลังรุ่งเรืองอย่างมากในขณะนั้น และต้องการนำกัมพูชาเข้าร่วมในการค้าดังกล่าว สิ่งแรกที่พระองค์กระทำ คือการพยายามเข้าครอบครองเมืองท่าของไคเวียด โดยใน ค.ศ. 1128 พระองค์ส่งกองทัพเข้าโจมตีเมืองท่าเงอัน (Nge An) และปล้นสะดมชายแดนทางตอนเหนือของเวียดนาม ทว่า การโจมตีของพระองค์ไม่ประสบผล(ใน ค.ศ. 1135) พระองค์ไม่สามารถครอบครองเมืองท่าของไคเวียดได้ ดังนั้น จึงทรงเบนเป้าหมายมาที่เมืองท่าเรือของวิชัย ซึ่งตามข้อสันนิษฐานของนักวิชาการโดยทั่วไปเชื่อว่า เป็นเพราะขณะนั้นเมืองท่าของวิชัยกำลังพัฒนาขึ้นเป็นท่าเรือที่สำคัญในเขตเวียดนามตอนกลาง หรือในอีกแง่หนึ่ง อาจเป็นเพราะศูนย์กลางของจัมปาที่วิชัยยังไม่เข้มแข็งพอ กัมพูชาจึงอาจพิชิตและเข้าครอบครองได้โดยไม่ยาก (Vickery : 2011, 53 ; Schweyer : 2011, 34)

กองทัพของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 2 บุกเข้าสู่จัมปาใน ค.ศ. 1145 พระเจ้าชัยอินทรวรมันที่ 3 กษัตริย์แห่งวิชัยทรงนำกองทัพเข้าต่อสู้และสูญหายไปในการรบ และวิชัยถูกกองทัพอังกอร์เข้ายึดครองอาณาจักร (ระหว่าง ค.ศ. 1145-1149) พระเจ้าชัยวรมันที่ 4 กษัตริย์พระองค์ใหม่แห่งวิชัยที่เพิ่งขึ้นครองราชย์ เสด็จหนีไปตั้งมั่นในบริเวณตอนใต้ของปาณทຸຣังคะ ในเวลาต่อมาโอรสของพระองค์ทรงได้รับการอภัยเชิญให้ขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งปาณทຸຣังคะทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยหริวรมันที่ 1 หลังจากนั้นมา ปาณทຸຣังคะก็ถูกกองทัพเขมรจากวิชัยเข้าโจมตีอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ดี ท้ายที่สุด พระเจ้าชัยหริวรมันที่ 1 ทรงสามารถขับไล่กองกำลังของอังกอร์ออกไปจากวิชัยได้ และได้ขึ้นครองบัลลังก์ในฐานะกษัตริย์แห่งวิชัย

อาจเนื่องจากพระเจ้าชัยหริวรมันที่ 1 ทรงเป็นเสมือนคนนอกที่มาจากถิ่นอื่น หลังขึ้นครองบัลลังก์วิชัย พระองค์ต้องใช้เวลาทั้งหมดในช่วงของการครองราชย์ปราบปรามการกบฏภายในราชสำนัก ซึ่งนำโดยพระญาติที่ใกล้ชิดของพระองค์เอง ผู้นำกบฏได้กำลังสนับสนุนจากเหล่าชาวเขาที่อยู่ทางด้านตะวันตกของอาณาจักร และเมื่อไม่สามารถต่อสู้กับกองกำลังของ

พระเจ้าชัยหริวรมันที่ 1 ได้ ก็ยังหันไปขอความช่วยเหลือด้านกำลังรบจากไฉเวียด แต่ก็ไม่สามารถ
ต้านทานกำลังการปราบปรามของพระเจ้าชัยหริวรมันที่ 1 ได้และพ่ายแพ้ลงในท้ายที่สุด

หลังจากปราบกบฏในราชสำนักสำเร็จลง พระเจ้าชัยหริวรมันที่ 1 ยังต้องรับมือกับการ
รุกรานที่มาจากอมราวดีและปาณชุงคะ ความสำเร็จในการปราบปรามจากทั้ง 2 แคว้นของจัม
ปანი (ใน ค.ศ. 1160) ส่งผลให้วิชัยก้าวขึ้นเป็นศูนย์อำนาจที่สามารถแผ่อิทธิพลไปทั่วดินแดนจัม
ปา และตามข้อความในจารึก ถึงขณะนี้ กษัตริย์ของวิชัยทรงมีสถานะเป็นกษัตริยาธิราชแห่งจัม
ปา และจะเป็นเพียงกษัตริย์แห่งจัมปาพระองค์เดียวเท่านั้นที่สามารถกระทำพิธี *อภิเชก* หรือ
การสถาปนาความเป็นกษัตริยาธิราช ซึ่งตามข้อกำหนด พิธีนี้กระทำได้เฉพาะที่ศูนย์กลางวิชัย
เท่านั้น (Schweyer : 2011, 34-35 ; Lafont : 2014, 39, 63-64, 103-104 ; Caedes : 1968,
164-165)

สงครามกับอังกอร์ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7

สงครามกับอังกอร์ในสมัยนี้ เกิดขึ้นเพราะพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงต้องการ
ปราบปรามจัมปาให้เป็นที่เด็ดขาด เนื่องจากกษัตริย์จัมปาที่ครองราชย์ต่อจากพระเจ้าชัยหริว
รมันที่ 1 (โดยการแย่งชิงราชสมบัติ) มักยกทัพเข้าโจมตีอังกอร์อยู่เสมอ ในขณะที่นั้นอังกอร์อยู่ใน
ภาวะอ่อนแอเนื่องจากปัญหาการแย่งชิงราชสมบัติ ไม่อาจรับมือกับการรุกรานจากจัมปาได้
อย่างมีประสิทธิภาพ จนถึงกับถูกกองทัพเรือจัมปาเข้าโจมตีและปล้นสะดมนครหลวง(ใน ค.ศ.
1177) และกษัตริย์แห่งอังกอร์ถูกกองทัพจามสังหาร เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงปราบปราม
ความไม่สงบทางการเมืองและขึ้นครองราชสมบัติในกัมพูชาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระองค์จึงต้องการ
ปราบปรามการรุกรานจากจัมปาให้เป็นที่เด็ดขาด

พระองค์ส่งกองทัพเข้าโจมตีจัมปา(ใน ค.ศ. 1190) โดยกษัตริย์ผู้ครองบัลลังก์จัมปาองค์
ถัดมาคือพระเจ้าชัยอินทรวรมันองค์ที่ 2 ไม่อาจสู้ได้และยอมรับการพ่ายแพ้ สงครามที่ยืดเยื้อมา
เป็นเวลานานระหว่าง 2 อาณาจักรจึงสิ้นสุดลง และจัมปาต้องตกต้องตกอยู่ภายใต้การยึดครอง
ของกัมพูชาในฐานะประเทศราชถึง 3 ทศวรรษ นอกจากนี้แล้วจัมปายังต้องเผชิญกับสงคราม
และความวุ่นวายภายในอีกด้วย (Southworth : 2004; 230 ; Lafont : 2014, 105-6)

สงครามและความวุ่นวายภายในเริ่มขึ้นเพียงไม่นานหลังจากพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ได้เข้า
มาจัดการปกครองในจัมปา พระองค์ได้ทรงแบ่งจัมปาออกเป็น 2 ส่วน ส่วนภาคเหนือซึ่งมีศูนย์

การปกครองที่วิชัย ให้อยู่ในการปกครองของพี่ชายของพระองค์คือเจ้าชายอิน หรือในพระนามใหม่ว่า สุริยชัยวรรมเทพ ส่วนภาคใต้ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่ปาณทฺรุงคะนั้น ทรงโปรดให้อยู่ในการปกครองของเจ้าชายวิทยานันทะ(ซึ่งเป็นเจ้าชายจามที่ได้หนีไปสวามิภักดิ์ต่อกัมพูชา) เจ้าชายทรงได้พระนามใหม่ว่า สุริยวรรมเทพ

จากแผ่นจารึกในภาษาจามขององค์สุริยวรรมเทพที่พบที่มิเชิน ช่วยให้เราได้ทราบว่า ความสงบและสันติสุขดำรงอยู่ในจัมปาได้เพียง 2 ปี หลังจากนั้น ความยุ่งยากด้านการเมืองภายในก็เริ่มขึ้น ด้วยการที่ชาวจามที่วิชัยก่อการกบฏเพื่อขับไล่องค์สุริยชัยวรรมเทพ จนพระองค์ต้องเสด็จหนีกลับไปยังกัมพูชา และเจ้าชายจามนามว่า รัชบุดี ทรงได้รับการอภัยเชิญให้ขึ้นครองราชย์แทน

ทว่า สภาวการณ์ของการปกครองที่ได้จัดสรรขึ้นใหม่นี้ดำรงอยู่ได้ไม่นาน ก็ถูกพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงส่งกองทัพเข้ามาปราบปราม กองทัพของพระองค์เข้ามาพร้อมกับพระเจ้าอินทรวรมันองค์ตู่พ (ซึ่งประทับอยู่ในกัมพูชาในฐานะเชลย) ทว่า เมื่อมาถึงจัมปา พระเจ้าอินทรวรมันองค์ตู่พกลับหันไปร่วมมือกับองค์สุริยวรรมเทพเพื่อขจัดเจ้าชายรัชบุดีออกจากราชบัลลังก์วิชัย หลังจากขจัดเจ้าชายรัชบุดีจนเป็นผลสำเร็จ ก็เป็นช่วงของการต่อสู้ระหว่างฝ่ายของพระเจ้าอินทรวรมันองค์ตู่พ และองค์สุริยวรรมเทพที่ได้กลายเป็นศัตรูต่อกัน

พระเจ้าอินทรวรมันองค์ตู่พซึ่งใช้อมราวดีเป็นฐานในการโจมตีไม่อาจเอาชนะกองกำลังที่เหนือกว่าขององค์สุริยวรรมเทพได้ เจ้าชายวิทยานันทะ- สุริยวรรมเทพจึงได้ชัยชนะและได้ขึ้นครองอำนาจแต่เพียงพระองค์เดียวภายในอาณาจักรจัมปาที่ขณะนี้รวมตัวเป็นหนึ่งเดียว พระองค์ยังสามารถต้านทานกองทัพของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่ถูกส่งเข้ามาปราบปรามพระองค์ถึง 2 ครั้งระหว่าง ค.ศ. 1193-1194 อีกด้วย

บันทึกประวัติศาสตร์ของจีนระบุว่า องค์ สุริยวรรมเทพทรงขึ้นครองราชสมบัติอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. 1198 และในปีถัดมาคือใน ค.ศ. 1199 ทรงได้รับการรับรองจากจีนในฐานะกษัตริย์แห่งจัมปา (Lafont : 2014, 106 ; Majumda : 1985. 108)

อย่างไรก็ดี การครองราชย์ขององค์สุริยวรรมเทพดำรงอยู่ได้เพียง 4 ปี หลังจากนั้น (ค.ศ. 1203) พระองค์ถูกกองทัพกัมพูชานำโดย ยวราช องค์ธนปติคราม (เชื้อพระองค์จามที่เข้าสวามิภักดิ์ต่อเขมรอีกพระองค์หนึ่ง) เข้ามาปลดพระองค์ออกจากตำแหน่ง หลังจากปราบปรามกบฏที่เกิดขึ้นในหลาย ๆ ส่วนของอาณาจักรแล้ว ใน ค.ศ. 1207 พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ก็ทรง

มอบหมายให้องค์ธนปติครามให้ปกครองอาณาจักรจัมปาแต่เพียงผู้เดียว โดยให้มีสถานะเป็น
แคว้นหนึ่งของจักรวรรดิอังกอร์(Lafont : 2014, 105 ; Majumda : 1985. 110-111)

อิสรภาพของจัมปา

สงครามอันยืดเยื้อยาวนาน ตลอดจนความไม่สงบทางการเมืองภายใต้แอกของ
จักรวรรดิอังกอร์ นำความเสื่อมโทรมและความอ่อนแอมาสู่อาณาจักร ซึ่งเกิดขึ้นไม่แต่เฉพาะ
แก่จัมปาผู้ถูกยึดครองเท่านั้น อังกอร์ผู้ยึดครองเองก็ประสบปัญหาไม่แพ้กัน ทั้งนี้ สืบเนื่องจาก
จักรวรรดิขยายใหญ่ขึ้นจนเกินความสามารถที่เขมรจะปกครองและดูแลได้อย่างทั่วถึง

นอกจากการดูแลจักรวรรดิที่กว้างใหญ่เกินกำลังแล้ว หลัง ค.ศ. 1207 เป็นต้นไป อังกอร์
ยังต้องรับมือกับการทำสงครามกับไต่เวียด และอังกอร์มักเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ นอกเหนือไปจากนี้
อังกอร์ยังต้องคอยรับมือกับแรงกดดันจากทางด้านตะวันตกของอาณาจักร คือสยาม ที่กำลัง
แข็งแกร่งขึ้นทุกขณะ ดังนั้น เมื่อพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 สวรรคตลงใน ค.ศ. 1218 กษัตริย์ผู้ครอง
อังกอร์ต่อจากพระองค์จึงไม่ต้องการปกครองจัมปาอีกต่อไป

ใน ค.ศ. 1220 เขมรจึงถอนตัวออกจากจัมปาโดยสมัครใจ ทั้ง 2 ฝ่ายตกลงทำสัญญา
สันติภาพอย่างเป็นทางการระหว่างกันในปี ค.ศ. 1222 เจ้าชายอังกราช พระราชนัดดาของพระเจ้า
ชัยวรมันที่ 1 ทรงเป็นผู้รับมอบเอกราชจากอังกอร์ เจ้าชายพระองค์นี้ทรงเติบโตมาในราช
สำนักอังกอร์ จึงมีความเป็นไปได้ว่า อังกอร์คงอาจคิดว่าจัมปาจะยังคงอยู่ภายใต้อิทธิพลของ
ตนต่อไป (Lafont : 2014, 107 ; Majumda : 1985. 110-111.)

การฟื้นฟูศาสนาและวัฒนธรรมภายหลังได้รับเอกราชจากกัมพูชา

เจ้าชายอังกราชทรงขึ้นครองราชย์ใน ค.ศ. 1226 โดยเฉลิมพระนามว่า พระเจ้า
ชัยปรเมศวรมันที่ 2 ภารกิจส่วนใหญ่ที่ทรงกระทำในระหว่างครองราชย์คือซ่อมแซมสิ่ง
ปรักหักพังที่เกิดจากสงครามกับเขมรและความยุ่งยากภายในเกือบ 1 ศตวรรษที่ผ่านมา จารึกที่
ได้จัดทำขึ้นในช่วงเวลานี้กล่าวว่า พระองค์จัดสรรกำลังคน ซึ่งมีทั้งชาวเขมร จีน สยามและ
พุกามให้ทำหน้าที่บูรณะฟื้นฟูความเสียหายแก่วัดต่าง ๆ พร้อมทั้งการทำงานอื่น ๆ ภายในวัด
งานที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ คือการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ราชอาณาจักรรวมทั้งสิทธิ

ธรรมแห่งการปกครองของพระองค์ โดยพระองค์ได้ทรงกระทำพิธี อภิเชก พร้อมกับสร้างและสถาปนาศีลวิมลขึ้นใหม่ในทุกแห่งทั้งในภาคเหนือและภาคใต้ รวมทั้ง ศรีศานกัทเรศวร ที่มีเศียรศีลวิมลเหล่านี้ได้รับการบูชาและเฉลิมฉลองให้เป็นประหนึ่งเครื่องหมายหรือสัญลักษณ์ของการสิ้นสุดการปกครองของเขมรในดินแดนจัมปา พระองค์ยังได้ทรงบริจาคทรัพย์และสิ่งของมากมายแก่วัดต่าง ๆ ทั้งนี้ ด้วยทรงคาดหวังว่า แนวทางการฟื้นฟูที่พระองค์ทรงกระทำเหล่านี้ จะช่วยให้อาณาจักรกลับมาแข็งแกร่งและรุ่งเรืองอีกครั้งหนึ่ง (Majumda : 1985, 113 ; Hall : 2011, 240)

ผลงานด้านสถาปัตยกรรมที่สรรค์สร้างขึ้นในสมัยนี้ ได้รับการตั้งข้อสังเกตว่า จัมปาคงจะได้อิทธิพลจากงานก่อสร้างที่สำคัญของเขมร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปราสาทบายน ซึ่งเห็นได้จากวัสดุที่ใช้ก่อสร้าง แม้จะยังคงเป็นอิฐตามแบบฉบับของจัมปา (มีใช้หินตามแบบอย่างของเขมร) แต่อิฐที่ใช้ในยุคนี้มีขนาดใหญ่ ซึ่งส่งผลให้สิ่งปลูกสร้างดูมีขนาดมหึมา และน่าเกรงขาม นับเป็นความแตกต่างจากสถาปัตยกรรมของยุคก่อนหน้า ที่เห็นได้ว่า เน้นหนักที่ความประณีต สุนทรีย์ และการตกแต่งประดับประดาให้งดงาม (Hall : 2011, 240) ความใหญ่โตของสิ่งปลูกสร้างของสมัยนี้ ดูเหมือนเป็นการสะท้อนถึงความมีพลังอำนาจของจัมปาในยุควิชัยนี้ ผู้ที่เข้ามาแวะเยือนดินแดนจาม สามารถมองเห็นสิ่งปลูกสร้างที่โอ่อ่าน่าเกรงขามเหล่านี้ในระยะไกล เช่น ป้อมที่มีกำแพงล้อมรอบที่ศูนย์กลางของวิชัยที่ชาบาน (Cha Ban) สถานที่แห่งนี้เป็นที่ตั้งของราชสำนัก ซึ่งมองเห็นได้ทันทีจากท่าเรือที่นายที่อยู่ห่างออกไปไม่มากนัก สิ่งปลูกสร้างอื่น ๆ ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน เช่น ปราสาทเงิน ปราสาททอง ในจังหวัดบิन्हดินห์ และปราสาททองแดงในจังหวัดทัวเทียน ที่โดดเด่นอีกแห่งหนึ่งคือ ปราสาทงาช้างที่ทับบัม (Thap Mum) ซึ่งเชื่อน่าจะเป็นศูนย์กลางของการทำพิธีกรรมของจัมปาในยุคนี้ (Hall : 2011, 240)

การฟื้นฟูบูรณะประเทศดังที่กล่าวมานี้ นับเป็นภาพสะท้อนของความแข็งแกร่งของประเทศในวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังแสดงถึงความมั่งคั่งและเข้มแข็งของอาณาจักรในทางด้านเศรษฐกิจอีกด้วย บันทึกของชาวจีนผู้หนึ่ง (นามว่า เซา รุกัว -Zhao Rugua) ซึ่งทำหน้าที่เป็นนายท่าอยู่ที่ท่าเรือแห่งหนึ่งของจัมปาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 13 ได้พรรณนาถึงความมั่งคั่งโดยส่วนพระองค์ของกษัตริย์จัมปาว่า ...พระองค์ทรงประทับอยู่ในพระราชวังที่ใหญ่โตกว้างขวางที่สร้างด้วยอิฐ แวดล้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ในระดับรอง ๆ ลงไป ทั้งกษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์เหล่านี้ทรงมีทองและอัญมณีในครอบครองเป็นอันมาก ราชกฤถภัณฑ์ สัญลักษณ์

หรือ เครื่องหมายที่แสดงความเป็นกษัตริย์และบรมวงศ์ รวมทั้งอำนาจหน้าที่ของเหล่าขุนนาง จะได้แก่ เพชรพลอย สร้อยคอ ต่างหู และ ผ้าคาดเอว เป็นต้น (Hall : 2011, 241)

ความมั่งคั่งของประมุขและเหล่าผู้สูงศักดิ์ของจัมปาเหล่านี้ แสดงถึงผลกระทบของความเฟื่องฟูของการค้านานาชาติที่มีต่อท้องถิ่นจัมปาในช่วงเวลานี้ บันทึกประวัติศาสตร์ของจีนก็ได้กล่าวเช่นกัน ถึงปริมาณการค้าที่เพิ่มพูนขึ้นของจัมปา นอกจากนี้แล้ว จัมปายังมีบทบาทสำคัญในการค้าของชาวอีกด้วย คือการเป็นผู้ที่นำสินค้าเครื่องเทศของชาว—ซึ่งรวมถึงสินค้าของป่าอีกมากมายของจัมปาเอง—ไปสู่จีน ความมั่งคั่งทางการค้าและบทบาทที่สำคัญในการค้านานาชาติของจัมปาดังกล่าวนี้ จึงไม่เป็นที่แปลกใจแต่อย่างใดที่จัมปาเป็นหนึ่งในเป้าหมายสำคัญของการถุกมองไกลเข้าโจมตีในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 (Hall : 2011, 241)

การรุกรานของมองโกล

การเข้าโจมตีจัมปาของมองโกลมีเหตุสืบเนื่องมาจากพระดำริของพระเจ้ากุบไลข่าน หลังเสด็จขึ้นครองราชสมบัติในจีน พระองค์ต้องการให้ประมุขของรัฐที่ถือว่าเป็นบริวารของจีน มาปรากฏตัวที่ราชสำนักเพื่อกล่าวคำปฏิญาณแสดงความจงรักภักดีต่อพระองค์ ใน ค.ศ. 1278 พระเจ้าอินทรวรมันที่ 5 กษัตริย์ผู้ครองจัมปาขณะนั้นจึงทรงได้รับคำเชิญให้เสด็จไปยังราชสำนักจีน พระเจ้าอินทรวรมันทรงตอบรับโดยการส่งคณะทูตพร้อมด้วยของขวัญมีค่ามากมายไปถวายแก่พระเจ้ากุบไลข่าน แม้จะทรงพอพระราชนุททัยกับของขวัญเหล่านั้น แต่พระเจ้ากุบไลข่าน ก็ยังต้องการให้กษัตริย์เสด็จมาด้วยพระองค์เอง พระองค์จึงทรงส่งหนังสือเชิญมาอีกครั้งหนึ่ง พระเจ้าอินทรวรมันที่ 5 ก็ทรงกระทำเช่นเดียวกับครั้งก่อนคือส่งคณะทูตร่วมด้วยขุนนางในราชสำนักพร้อมของขวัญไปแทน เมื่อพระเจ้ากุบไลข่านส่งคำเชิญมาเป็นคำรบ 3 พระองค์ก็ส่งคณะทูตโดยรวมด้วยพระราชวงศ์ชั้นสูง(คือพระราชโอรสองค์รอง)ไปแทน และอีก 1 ชุดในเวลาที่ไม่ห่างกันมากนัก (Majumda : 1985, 117-118; Maspero : 2002, 82)

เมื่อไม่ได้ดังที่ต้องการ พระเจ้ากุบไลข่านจึงทรงเริ่มปฏิบัติการต่อจัมปา โดยกระทำเสมือนจัมปาเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิจีน พระองค์ส่งผู้แทนพระองค์ 2 คน คือ ซากาเตา (Sagatou) และลิวเซ็ง(Lieu Cheng) ให้เข้ามาสถาปนาการปกครองแบบมองโกลในดินแดนจัมปา เมื่อถูกกระทำเช่นนี้ พระเจ้าอินทรวรมันที่ 5 ซึ่งชราภาพและอ่อนพระพลานามัยจึงไม่ทรงคิดที่จะต่อต้านอีกต่อไป แต่เจ้าชายหริชิต ราชโอรสทรงคัดค้านการยอมอ่อนข้อต่อมองโกล

และทรงดำเนินการให้เกิดการต่อต้านขึ้นในหมู่ประชาชน ซึ่งทำให้ผู้แทนพระองค์ถูกไล่อานทั้ง 2 รู้สึกถึงความไม่ปลอดภัยของตน รีบเดินทางออกไปจากจัมปา

ในปลาย ค.ศ. 1282 พระเจ้ากุบไลข่านทรงโปรดให้ซากาเตาและลิวเซ็งจัดกองทัพเข้าโจมตีจัมปา กองทัพวางแผนที่จะเข้าโจมตีโดยทางบกเพื่อเผด็จศึกโดยเร็ว แต่ก็ต้องเปลี่ยนไปเป็นโดยทางเรือ เนื่องจากเวียดนามไม่ยินยอมให้จีนเดินทัพผ่านประเทศตน ระหว่างจัดเตรียมกองทัพอยู่นั้น จัมปายังได้จับคณะทูตของพระเจ้ากุบไลข่านที่กำลังเดินทางผ่านน่านน้ำจัมปา เพื่อไปเจริญพระราชไมตรีกับสยามและมะละบาร์ เหตุการณ์นี้เป็นการเร่งให้กองทัพจีนกระทำการเร็วขึ้น กองทัพของซากาเตาเดินทางมาขึ้นฝั่งจัมปาโดยปราศจากการต่อต้าน

เมื่อมาถึงจัมปา ซากาเตาซึ่งตอนนีได้รับตำแหน่งเป็น *ข้าหลวงแห่งมณฑลจัมปา* ยังได้พยายามหาทางปรองดองโดยวิถีทางการทูต แต่ไม่เป็นผล สงครามเริ่มขึ้นในต้น ค.ศ. 1283 กองทัพจามซึ่งนำโดยเจ้าชายหริชิตพยายามต่อสู้อย่างทรหดอดทน แต่ถึงท้ายที่สุดก็ไม่อาจต้านทานกองทัพของมองโกลได้ พระเจ้าอินทรวรมันที่ 5 พร้อมด้วยเจ้าชายเสด็จหนีไปตั้งมั่นในเขตที่ราบสูงทางด้านตะวันตกของอาณาจักร และด้วยความช่วยเหลือของเหล่าชาวเขาเผ่าต่าง ๆ พระองค์สามารถจัดตั้งกองกำลังขึ้นต่อต้านการรุกรานของมองโกล ฝ่ายมองโกลซึ่งตั้งค่ายอยู่นอกพระนคร ก็จัดทัพเข้าต่อสู้กับกองกำลังของจัมปา อย่างไรก็ตาม แม้จัมปามักเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ในการรบ แต่กองทัพมองโกลก็ไม่สามารถเผด็จศึกให้เป็นที่สิ้นสุดลงได้

สงครามกับจัมปาส่งสร้างความสูญเสียให้แก่จักรวรรดิจีนทั้งทางด้านการเงินและกำลังคน เป็นอันมากจนกลายเป็นภาระหนัก ใน ค.ศ. 1284 พระเจ้ากุบไลข่าน จึงทรงคิดที่จะเข้าโจมตีจัมปาโดยทางบกเพื่อชัยชนะขั้นเด็ดขาด และการเข้าสู่จัมปาโดยทางบกจำเป็นต้องเดินทัพผ่านไต่เวียด

เช่นเดียวกับพระเจ้าอินทรวรมันที่ 5 แห่งจัมปา กษัตริย์ตรันตันห์ตนแห่งไต่เวียดทรงได้รับหนังสือเชิญให้เสด็จไปเข้าเฝ้าพระเจ้าจักรพรรดิคุบไลข่านที่ราชสำนักจีน แต่พระองค์ปฏิเสธ กษัตริย์องค์ถัดมา คือ ตรันตันห์ตน ราชโอรส(ซึ่งขึ้นเป็นกษัตริย์แทนพระราชบิดาที่สละราชสมบัติใน ค.ศ. 1279) ก็ดำเนินนโยบายไม่อ่อนข้อแก่มองโกลเช่นเดียวกับพระราชบิดา และไม่ยอมเปิดทางให้กองทัพของซากาเตาผ่านเข้าประเทศ

ในปีถัดมา ซากาเตาขอให้ไต่เวียดให้ส่งเสบียงและกำลังคนเข้าช่วยกองทัพจีน แต่กษัตริย์ทรงปฏิเสธ โดยอ้างว่า พระราชบิดาของพระองค์ดำเนินนโยบายเป็นมิตรไมตรีกับจัมปา

และทั้ง 2 ประเทศก็ว่างเว้นสงครามระหว่างกันมานานถึง 30 ปี ซึ่งพระองค์ต้องการให้เป็นเช่นนี้สืบไป ดังนั้น จึงไม่อาจส่งเสบียงและกำลังคนให้แก่จีนได้ พระองค์ยังปฏิเสธข้อกล่าวหาที่ว่า ไตเวียดส่งกำลังคน 20,000 คน และเรือ 500 ลำให้แก่จัมปา (Majumda : 1985, 121; Maspero : 2002, 85-86)

เมื่อถูกปฏิเสธคำขอจากไตเวียดนาม ใน ค.ศ. 1285 จีนจึงถอนทัพออกจากจัมปาและเดินทางเข้าสู่สงครามระลอกใหม่กับไตเวียด⁴ มาร์โค โปโลซึ่งเดินทางผ่านจัมปาในปีที่มองโกลถอนทัพออกจากจัมปา ได้กล่าวในหนังสือการเดินทางของเขาถึงสงครามระหว่างมองโกลและจัมปา และได้บรรยายถึงสภาพบ้านเมืองที่ได้รับความเสียหายอย่างหนักของจัมปาในช่วงเวลา 2 ปีที่ต้องอยู่ภายใต้การยึดครองของกองทัพมองโกล (Cotterell : 2014, 95)

หลังมองโกลถอนทัพออกจากประเทศ พระเจ้าอินทรวรมันที่ 5 ทรงส่งคณะทูตและของขวัญที่มีมูลค่ามากมายไปถวายพระเจ้ากุบไลข่านโดยเร็ว เนื่องจากพระเจ้ากุบไลข่านทรงพอพระราชหฤทัยกับของขวัญและพระราชสาส์นที่แสดงความอ่อนน้อมของพระเจ้าอินทรวรมันที่ 5 พระองค์จึงลบล้างความคิดที่จะพิชิตจัมปาอีกต่อไป (Majumda : 1985, 121)

พระเจ้าสิมหารมณที่ 3 และการเสียดินแดนให้แก่ไตเวียด

เมื่อพระเจ้าอินทรวรมันที่ 4 สวรรคตลงใน ค..ศ. 1287 ราชโอรสของพระองค์คือ เจ้าชายหริขิตทรงขึ้นครองราชย์บัลลังก์โดยเฉลิมพระนามว่า พระเจ้าสิมหารมณที่ 3 เมื่อขึ้นครองราชย์พระองค์ได้สร้างวัดที่สำคัญ 2 แห่ง คือ โปคลองคาราย(Po Klong Carai) ในบริเวณตอนเหนือของปาดนทุรังคะ วัดแห่งนี้นับเป็นศาสนสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของจัมปา อีกแห่งหนึ่งที่ทรงสร้างคือวัดยางปรอง(Yang Prong)ในบริเวณที่ลึกเข้าไปทางด้านตะวันตกของจังหวัดดาลัค (Dalac) ทั้งนี้ สืบเนื่องจากราชสำนักและประชาชนชาวจามได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากเหล่าชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในช่วงสงครามกับมองโกล พระองค์จึงทรงสร้างวัดแห่งนี้ขึ้น เพื่อให้เป็นประจักษ์พยานของการรวมชนชาวเขาที่อาศัยอยู่ ณ บริเวณพื้นที่ราบสูงส่วนนี้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรจัมปา

⁴ ไตเวียดถูกมองโกลเข้าโจมตี 3 ครั้ง คือ ใน ค.ศ. 1258 , 1285 , และ 1287-1288 (Schweyer : 2011, 36)

กรณีศึกษาที่สำคัญนอกเหนือจากการสร้างวัด คือการฟื้นฟูสภาพความเสียหายที่ได้รับจากการสงครามและการอยู่ภายใต้การยึดครองของมองโกล พระองค์ยังพยายามลดร่องรอยของการตกเป็นรัฐบริวารของกุบไลข่าน กล่าวคือ เมื่อกองเรือของมองโกลเดินทางผ่านชายฝั่งจัมปาเพื่อไปยังชวา พระองค์ก็เร่งระดมกองทัพเตรียมพร้อมเพื่อเป็นการป้องปรามมิให้กองเรือของมองโกลขึ้นฝั่งจัมปา

ในด้านความสัมพันธ์กับไต่เวียดนั้น พระองค์ก็ได้ส่งบรรณาการเหมือนเช่นที่พระราชบิดาของพระองค์กระทำมา กระนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างจัมปาและไต่เวียดก็ดูจะดำเนินไปด้วยดี เห็นได้จาก การเสด็จมาประทับที่ราชสำนักจัมปา(ใน ค.ศ. 1301) ของกษัตริย์พระองค์ก่อนของไต่เวียด คือ ตรัณนันท์ตน เนื่องจากทรงเป็นพุทธมามกะ พระองค์จึงทรงใช้เวลา 9 เดือนระหว่างเยือนจัมปา เสด็จไปนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในพุทธศาสนาที่กวางบินห์ กวางตรี และดงดว ก่อนเสด็จกลับไต่เวียด ตรัณนันท์ตน ทรงตกลงที่จะให้เจ้าหญิงแห่งเวียดนามซึ่งเป็นราชธิดาของพระองค์อภิเษกสมรสกับพระเจ้าสิมหะวรมันที่ 3 ทั้งนี้ อาจเนื่องจากพระองค์ทรงประทับใจในความเอื้ออารีของพระเจ้าสิมหะวรมันที่ 3 ประกอบกับความสัมพันธ์ระหว่าง 2 อาณาจักรขณะนั้นก็เป็นไปด้วยดี สืบเนื่องจากการที่ได้ร่วมมือระหว่างกันในช่วงสงครามเพื่อต่อต้านมองโกล

ขณะนั้น พระเจ้าสิมหะวรมันที่ 3 ทรงมีพระชายาซึ่งเป็นเจ้าหญิงแห่งชวาพระองค์หนึ่งแล้ว ซึ่งสะท้อนถึงความสัมพันธ์ที่ยังคงแน่นแฟ้นดังเช่นที่เคยเป็นมาระหว่างจัมปากับดินแดนในเขตหมู่เกาะทางตอนใต้แห่งนี้ อย่างไรก็ตาม การอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงแห่งไต่เวียดครั้งนี้กลับถูกต่อต้านทั้งในระดับผู้นำและประชาชนทั่วไปของไต่เวียด ความเห็นในหมู่ชาวเวียดเหล่านี้ คือ กษัตริย์จัมปาพระองค์นี้ (ซึ่งในบันทึกประวัติศาสตร์ของเวียดนามเรียกว่า เชมาน- Che Man) เป็นประมุขของรัฐที่เป็น “ข้า” ของไต่เวียด ดังนั้น จึงเป็นความน่าอดสูอย่างยิ่ง ทั้งแก่ราชตระกูลและราชอาณาจักร

ด้วยการถูกคัดค้านดังกล่าว ส่งผลให้การเจรจาเรื่องการอภิเษกสมรสครั้งนี้ดำเนินอยู่เป็นเวลานานถึง 5 ปี จนกระทั่ง ค.ศ. 1306 พระราชพิธีจึงได้เริ่มขึ้น ทั้งนี้ ทางฝ่ายจัมปาโดยพระเจ้าชัยสิมหะวรมันที่ 3 ต้องยกดินแดน 2 จังหวัดที่อยู่เหนือช่องเขาเมฆคือ เซาโอ (Chau O) และ เซาลี (Chou Ly) ให้แก่เวียดนามเป็นการแลกเปลี่ยน จังหวัดทั้ง 2 นี้ เวียดนามได้เปลี่ยนชื่อในภายหลัง จากชื่อเซาโอ เป็น ทวนโจว(Thuan Chau) และจาก เซาลี เป็น เฮาโจว(Hao

Chou) ดินแดนทั้ง 2 แห่งนี้ ปัจจุบันคือ จังหวัดทัวเถียน(Thua Thien)ทั้งหมด และบางส่วนของตอนใต้ของกวางตรี (Lafont : 2014, 110) นับเป็นการเสียดินแดนให้แก่ไฉ่เวียดเป็นครั้งที่ 2⁵

ปัญหายังดำเนินต่อมาเนื่องจากพระเจ้าสิมหะวรมันที่ 3 สวรรคต(ใน ค.ศ. 1307)เพียงไม่กี่เดือนภายหลังการอภิเษกสมรส ซึ่งตามธรรมเนียมของศาสนาฮินดู พระชายาจะต้องตามเสด็จไปรับใช้พระสวามีในโลกหน้า กล่าวคือ พระนางจะต้องถูกเผาในพิธีปลงพระศพครั้งนี้ด้วย กษัตริย์เวียดนามไม่ต้องการให้พระกนิษฐาปฏิบัติตามธรรมเนียมที่ว่านี้ และพระองค์ก็ไม่ประสงค์จะคืนดินแดนที่ทางฝ่ายจัมปายกให้แก่เวียดนามด้วย พระองค์ส่งผู้แทนพระองค์ไปร่วมพิธีปลงพระศพ ระหว่างร่วมงานพิธี ผู้แทนพระองค์ได้พยายามโน้มน้าวให้ชาวจามได้ตระหนักว่า หากเจ้าหญิงสิ้นพระชนม์ไป จะไม่เหลือผู้ใดกระทำพิธีทางศาสนาเพื่อพระสวามีได้ เหตุผลดังกล่าวเป็นที่ยอมรับจากฝ่ายจัมปา เจ้าหญิงจึงได้เสด็จกลับไปเวียดนาม (Maspero : 2002, 87)

เมื่อเจ้าหญิงเสด็จกลับไป โดยที่ฝ่ายไฉ่เวียดไม่คืนดินแดนที่ได้ไป ทำให้นับตั้งแต่บัดนั้น เป็นต้นมา อาณาเขตเหนือสุดของจัมปาจะอยู่ที่แนวเทือกเขาบัชมา(Bach Ma) เมื่อรวมกับดินแดนที่จัมปาเสียไปใน ค.ศ. 1069 เท่ากับจัมปาเสียดินแดนที่มีมาแต่ดั้งเดิมของตนทั้งหมด นั่นคือ ดินแดนที่เคยเป็นอาณาจักรลินยีมาก่อน (Lafont : 2014, 110)

สงครามช่วงชิงดินแดน 2 จังหวัดทางตอนเหนือของจัมปา และการตกเป็นประเทศราชของไฉ่เวียด

ใน ค.ศ. 1307 โอรสของพระเจ้าสิมหะวรมันที่ 3 ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดาทรงพระนามว่า พระเจ้าชัยสิมหะวรมันที่ 4 ในระยะแรกของการครองราชย์พระองค์พยายามรักษาไมตรีกับไฉ่เวียด แต่ก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้นาน ใน ค.ศ. 1312 สงครามระหว่าง 2 อาณาจักรก็อุบัติขึ้นหลังจากว่างเว้นมาเป็นเวลานาน

สาเหตุของสงครามสืบเนื่องมาจากปัญหาในดินแดน 2 จังหวัดทางตอนเหนือของจัมปา ที่ถูกยกให้แก่ไฉ่เวียดในสมัยพระเจ้าชัยสิมหะวรมันที่ 3 ประชาชนชาวจามที่อาศัยอยู่ใน

⁵ การเสียดินแดนครั้งแรกเกิดขึ้นใน ค.ศ. 1069 ภายหลังการล่มสลายของอินทปุระ(ดูท้ายบทที่ 3)

ดินแดนทั้ง 2 จังหวัดไม่พอใจกับการอยู่ใต้การปกครองของไฉ่เวียด และก่อการกบฏอยู่เนือง ๆ พระเจ้าชัยสิมหารวรมันที่ 4 และเหล่าขุนนางในราชสำนักก็ต้องการได้ดินแดนทั้ง 2 นี้กลับคืนมา เพื่อว่า ชายแดนของอาณาจักรจะกลับไปอยู่ที่ “สุดยอดของเมฆ” เหมือนเช่นที่เคยเป็นมาตั้งแต่เริ่มต้นประวัติศาสตร์ของจัมปา(Maspero : 2002, 89)

จักรพรรดิตรันอันห์ตง(Tran Anh Tong)ทรงขัดเคืองกับการที่ชาวเวียดไม่สามารถเข้าตั้งรกรากในดินแดนทั้ง 2 จังหวัดที่ได้มาจากจัมปา เพราะการกบฏที่เกิดขึ้นอยู่เนือง ๆ โดยทางฝ่ายราชสำนักจามให้การสนับสนุน (Lafont : 2014, 111) พระองค์ต้องการให้ความยุ่งยากเหล่านี้ยุติลง ดังนั้น ใน ค.ศ. 1318 พระองค์ยกทัพเข้าสู่จัมปาทั้งทางบกและทางทะเล พระเจ้าชัยสิมหารวรมันที่ 4 ทรงละเลิกการต่อสู้และยอมรับการพ่ายแพ้ตามคำโน้มน้าวของฝ่ายไฉ่เวียด ทหารในกองทัพของจัมปาไม่พอใจกับการพ่ายแพ้และการที่กษัตริย์ทรงถูกปฏิบัติเยี่ยงเชลย ดังนั้น จึงร่วมกันเข้าโจมตีค่ายรบของไฉ่เวียด แต่ก็ถูกโจมตีจนต้องพ่ายแพ้กลับออกมา

สงครามระหว่างจัมปาและไฉ่เวียดครั้งนี้สิ้นสุดลงเพียงในเวลา 6 เดือน จักรพรรดิตรันอันห์ตงทรงมอบหมายให้พระอนุชาพระองค์หนึ่งของพระเจ้าชัยสิมหารวรมันที่ 4 ทำหน้าที่ปกครองจัมปาซึ่งขณะนี้ มีสถานะเป็นเพียงแคว้นหนึ่งของไฉ่เวียด (Majumda : 1985, 125) หลังจากนั้น พระองค์ก็เสด็จกลับไฉ่เวียดพร้อมด้วยพระเจ้าชัยสิมหารวรมันที่ 4 ระหว่างที่ประทับอยู่ในเวียดนาม พระองค์ทรงได้รับการปฏิบัติจากไฉ่เวียดอย่างสมพระเกียรติ แม้ว่าทรงอยู่ในฐานะเชลย พระองค์เสด็จสวรรคตเพียงไม่นานหลังจากนั้น (ใน ค.ศ.1313)

หลังจากตกเป็นประเทศราชของไฉ่เวียด เรื่องราวของจัมปาหลังจากนี้ไป ต้องอาศัยบันทึกประวัติศาสตร์ของเวียดนามเป็นหลัก เนื่องจากการขาดหายไปของจารึกเป็นเวลาถึงราว 1 ศตวรรษ ตามบันทึกของเวียดนาม พระอนุชาของพระเจ้าชัยสิมหารวรมันที่ 4 ซึ่งในบันทึกของเวียดนามใช้ชื่อว่า เชนาง(Che Nang) ถือโอกาสช่วงที่จักรพรรดิตรันอันห์ตงสละราชสมบัติให้แก่ราชโอรส(ใน ค.ศ. 1314) ตั้งตนเป็นอิสระจากไฉ่เวียด นอกจากนี้ ยังพยายามช่วงชิงดินแดน 2 จังหวัดทางตอนเหนือที่เสียให้แก่เวียดนามกลับคืนมา พระองค์พ่ายแพ้ในการรบกับเวียดนาม และเสด็จหนีไปชวา เนื่องจากเกรงว่า จะประสบชะตากรรมเช่นเดียวกับพระเจ้าชัยสิมหารวรมันที่ 4 การที่พระองค์เสด็จหนีไปชวาเช่นนี้ สะท้อนถึงความสัมพันธ์อันแนบแน่นระหว่างจัมปาและชวา จอร์จ มาสเปโร สันนิษฐานว่า เนื่องจากพระราชบิดาของพระองค์อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงชวา ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่า พระองค์อาจเป็นราชโอรสที่เกิดจาก

เจ้าหญิงชาว และเมื่อถึงคราวเคราะห์ พระองค์จึงหนีไปพึ่งพาพระญาติวงศ์ฝ่ายพระมารดาในดินแดนตอนใต้แห่งนี้ (Maspero : 2002, 90 ; Majumda : 1985, 125-126)

การที่เชนางเสด็จหนีไปชวา เปิดโอกาสให้ไฉเวียดควบคุมจัมปาได้มากยิ่งขึ้น ตามที่บันทึกของไฉเวียดได้กล่าวไว้ ผู้ที่ทางการไฉเวียดแต่งตั้งให้ดูแลการปกครองจัมปาเป็นนายทหารระดับสูงนามว่า เชเอนาง(Che A Nang)

เช่นเดียวกับผู้ปกครองจัมปาคนอื่น ๆ เมื่อมีความมั่นคงและเข้มแข็งอย่างเพียงพอ เชเอนางก็พยายามสละการปกครองของไฉเวียดออกไป ยุทธวิธีที่เชเอนางกระทำคือพยายามสร้างความเป็นมิตรกับจักรวรรดิฉิน ใน ค.ศ. 1322 เชเอนางส่งคณะทูตและบรรณาการไปถวายแก่จักรพรรดิฉิน ในปีถัดมา เขาได้ส่งน้องชายไปเข้าเฝ้าจักรพรรดิพร้อมกับขอความช่วยเหลือ จักรพรรดิ เจนซ่ง (Jen Tsong) ซึ่งครองบัลลังก์จีนขณะนั้นทรงยินดีให้ความช่วยเหลือ โดยใน ค.ศ. 1324 พระองค์ส่งทูตไปยังราชสำนักไฉเวียดร้องขอให้ไฉเวียดเคารพในบูรณภาพแห่งดินแดนของจัมปา(Majumda : 1985, 127)

ทว่า จักรพรรดิ นินฮวง (Nin Hoang) ทรงตอบรับคำขอร้องขอจีนโดยการส่งกองทัพเข้าโจมตีจัมปาใน ค.ศ. 1326 แต่การโจมตีไม่ประสบผล กองทัพจัมปาด้านทานและพิชิตกองทัพของไฉเวียดได้ในท้ายที่สุด หลังจากนั้นมา จัมปาก็ถือว่า ตนมิได้เป็นประเทศราชของไฉเวียดอีกต่อไป เชเอนางขจัดทุกสิ่งที่ดีให้เห็นร่องรอยของการเป็นประเทศราช และยุติการส่งบรรณาการไปถวายจักรพรรดิแห่งไฉเวียด การส่งทูตและบรรณาการไปถวายจักรพรรดิฉินซึ่งดำเนินอย่างสืบเนื่อง (ใน ค.ศ. 1327, 1328 และ 1330) ก็ยุติลงใน ค.ศ. 1331 ทั้งไฉเวียดและจีนไม่อยู่ในฐานะที่จะประท้วงการกระทำของจัมปาได้ เนื่องจาก ช่วงเวลานั้น กษัตริย์ไฉเวียดทรงกระทำตามธรรมเนียมที่อาณาจักรกระทำกันมา คือสละราชสมบัติให้แก่ราชโอรส แต่ราชโอรสของพระองค์ยังทรงพระเยาว์ ซึ่งส่งผลให้ราชบัลลังก์ไฉเวียดอ่อนแอลง ฝ่ายจีนภายใต้การปกครองของมองโกลก็กำลังเผชิญปัญหาช่องว่างที่มีมากขึ้นทุกขณะระหว่างผู้บริหารชาวมองโกลกับชาวจีนที่อยู่ภายใต้การปกครอง นอกจากนี้ยังดูเหมือนว่า ความเคลื่อนไหวเพื่อช่วงชิงราชบัลลังก์จีนกลับคืนมาของฝ่ายราชวงศ์หมิงก็เริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้นแล้ว ด้วยปัจจัยที่เอื้ออำนวยดังกล่าว ภายหลังเสร็จสิ้นการสงครามกับไฉเวียด เชเอนางจึงปกครองอาณาจักรช่วงเวลา 11 ปีสุดท้ายของของเขอย่างสงบและสันติซึ่งเป็นสถานะที่ชาวจามไม่เคยได้ประสบมาเป็นเวลานาน (Maspero : 2002, 90-91 ; Majumda : 1985, 127)

เมื่อเซเอนางสิ้นชีพลงใน ค.ศ. 1342 การแย่งชิงอำนาจเกิดขึ้นระหว่างบุตรชายและบุตรชายของเขา บุตรชายซึ่งบันทึกเวียดนามระบุว่า ทราเฮา โบเด(Tra Hao Bo De) ได้ขจัดบุตรชาย นามว่า เชโม (Che Mo)ออกจากบัลลังก์และขึ้นครองอำนาจแทน เชโมพยายามแย่งชิงอำนาจกลับคืนมา แต่ไม่เป็นผล ใน ค.ศ. 1346 เชโมลี้ภัยไปขอพึ่งพาราชาสำนักไต่เวียด กษัตริย์ตรันดุงตง (Tran Du Tong) ทรงสัญญาว่าจะให้ความช่วยเหลือ ให้ได้บัลลังก์กลับคืนมา โดยตั้งเงื่อนไขว่า หลังจากนั้นจัมปาต้องส่งบรรณาการให้แก่ไต่เวียดดังที่เคยเป็นมา ใน ค.ศ. 1353 กองทัพไต่เวียดพร้อมด้วยเชโมเดินทางเข้าสู่จัมปาโดยทางบก แต่กองทัพมิได้พบกองทัพเรือที่จุดนัดหมายที่ได้กำหนดไว้ กองทัพจึงเดินทางกลับ เชโมเสียชีวิตหลังจากนั้นไม่นาน

โบเดถือโอกาสหลังจากไต่เวียดยกทัพกลับไปเข้าโจมตี 2 จังหวัดทางตอนเหนือ (ใน ค.ศ. 1353)ให้กลับมาเป็นของจัมปาดังเดิม การโจมตีไม่เป็นผลสำเร็จ หลังจากนั้น เรื่องราวของจัมปาก็ไม่ปรากฏ ณ ที่ใด จนกระทั่ง ค.ศ. 1369 บันทึกของจีนในสมัยจักรพรรดิองค์แรกของราชวงศ์หมิงได้กล่าวถึงการแต่งตั้งกษัตริย์ขึ้นปกครองจัมปา กษัตริย์พระองค์นี้ปรากฏชื่อในบันทึกของเวียดนามว่า เชบงงา (Che Bong Nga) และภายใต้การปกครองกษัตริย์เชบงงาผู้นี้ สถานะของจัมปาก็ดูเหมือนจะก้าวเข้าสู่เส้นทางใหม่

“เชบงงา” และสงครามขยายอาณาเขตของจัมปา

ก่อนที่จะกล่าวถึงเส้นทางใหม่ที่เกิดจากผลงานของเชบงงา เรามาดูที่จะกลับมาพิจารณาเส้นทางเดิมของจัมปาซึ่งดูจะกำลังถล่มสู่ความเสื่อมถอยอันเกิดจากผลงานของศัตรูดั้งเดิมทั้ง 2 ของจัมปาคืออังกอร์และไต่เวียด

ช่วงเวลา 2 ศตวรรษที่ผ่านมา อาณาจักรที่เป็นศัตรูทั้ง 2 นี้ สร้างปัญหาให้กับจัมปาอย่างหนัก โดยเฉพาะอังกอร์ นอกจากการเข้ายึดครองอาณาจักรเป็นเวลาถึง 30 ปี (ระหว่าง ค.ศ. 1190-1220) แล้ว ยังใช้ประโยชน์จากการแตกแยกเป็นฝักเป็นฝ่ายทางการเมืองและระหว่างภูมิภาคของจัมปาสร้างความขัดแย้งระหว่างฝ่ายต่าง ๆ ให้หนักยิ่งขึ้นไปอีก เมื่ออังกอร์จากไป เอกภาพและความสงบกลับคืนมา แต่ในเวลาไม่ช้านาน จัมปาก็ต้องเผชิญกับการรุกรานของมองโกลและการถูกมองโกลยึดครองอาณาจักร อย่างไรก็ตาม การพ่ายแพ้สงครามก็มิได้ทำให้จัมปาต้องสูญเสียดินแดนแต่อย่างใด จนกระทั่งต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14 ด้วยข้อตกลง

การอภิเษกสมรสของกษัตริย์จามกับเจ้าหญิงแห่งไฉเวียด ทำให้จัมปาต้องเสียดินแดนที่เป็นลिनยี่เดิมไปทั้งหมด การเสียดินแดนยังนำไปสู่การบุกรุกเข้าโจมตีอาณาจักรของเวียดนามใน ค.ศ. 1312 และ 1318 และอาณาจักรต้องกลายเป็นประเทศราชของไฉเวียด อยู่กว่า 1 ทศวรรษ สภาการณห์เหล่านี้ชี้ให้เห็นถึงความเสื่อมถอยของจัมปา

เมื่อเซบงงาขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงใช้เวลา 30 ปีของการอยู่ในราชสมบัติทำสงครามเพื่อขยายอาณาเขตจัมปา และพระองค์มักเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะเป็นส่วนใหญ่ การขึ้นครองราชย์ของพระองค์จึงนับเป็นการหยุดยั้งสภาวะเสื่อมถอยให้แก่จัมปาชั่วระยะหนึ่ง ก่อนที่จะสิ้นสลายลงอย่างรวดเร็วในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 การขึ้นครองราชย์ของพระองค์จึงเป็นประจักษ์การนำแสงสว่างมาสู่ความมืดมิดของอาณาจักรจัมปา แต่ท้ายที่สุดก็เป็นที่ประจักษ์ว่าแสงสว่างนี้ เป็นดังคำพรรณนาของจอร์จ เซเดย์ ที่ว่า เป็นแสงของตะวันตกที่ใกล้จะตกดิน (Ceades : 1968, 237) กล่าวคือ เป็นเพียงแสงสลับและดำรงอยู่เพียงชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น

สำหรับเรื่องราวและ/หรือประวัติความเป็นมาของเซบงงานั้นไม่มีปรากฏในหลักฐานใด ๆ เราจึงไม่รู้ภูมิหลังทางครอบครัวหรือแม้แต่ปีที่พระองค์ขึ้นครองราชย์ ข้อสันนิษฐานถึงความเป็นไปได้คือ พระองค์อาจเป็นผู้นำทางทหารในภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่ง และได้ชื่อเสียงและการยอมรับ เนื่องจากความสามารถในการรบ (ซึ่งอาจเป็นการรบเพื่อต่อต้านการรุกรานของไฉเวียด) จนก้าวขึ้นสู่ความเป็นกษัตริย์ ซึ่งอาจเป็นใน ค.ศ. 1360 (Whitmore : 2011, 187 ; Maspero : 2002, 92 ; Majumda : 1985, 129)

บันทึกประวัติศาสตร์ของไฉเวียดระบุว่า ตลอดช่วงทศวรรษแรกของการขึ้นครองราชย์ เซบงงา ทรงนำกองทัพเข้าสู่ดินแดนทางตอนเหนือที่เป็นลिनยี่แต่เดิมมา ซึ่งในตอนนี้เป็นดินแดนชายขอบทางตอนใต้ของอาณาจักรไฉเวียด เป้าหมายของการรุกรานดินแดนของพระองค์นี้แน่นอนว่า เพื่อทำลายไฉเวียด ทั้งนี้ โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการนำดินแดนเหล่านี้กลับคืนมาสู่จัมปา (Whitmore : 2011, 187)

สงครามในทศวรรษ 1360

การเข้าโจมตีไฉเวียดเริ่มขึ้นในทันทีที่เซบงงาทรงขึ้นครองราชย์ใน ค.ศ. 1360 พระองค์บุกรุกเข้าโจมตีเมืองท่าดาลี (Da Li) หรือ ลีฮัว (Li Hoa) โดยทางทะเลอย่างไม่ทันให้ข้าศึกรู้ตัว ทหารที่ป้องกันเมืองท่าทั้ง 2 ไม่สามารถต่อสู้ได้ กองทัพจามเข้าปล้นและทำลายเมือง รวมทั้ง

เมืองที่อยู่ข้างเคียง ประชากรล้มตายเป็นจำนวนมาก หลังจากนั้นกองทัพก็กลับคืนสู่อาณาจักรจัมปาพร้อมด้วยทรัพย์สินสมบัติที่ปล้นสะดมมากมาย

ในปีถัดมา การโจมตีและปล้นสะดมเกิดขึ้นที่เมืองฮัวเจา (Hoa Chau) ซึ่งเป็นเมืองศูนย์กลางการบริหารของท้องถิ่น และ ใน ค.ศ. 1365 การโจมตีพื้นที่เดิมคือฮัวเจาเกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่ง แต่ครั้งที่ 2 นี้ เป็นการโจมตีทางบก โดยกองทัพเคลื่อนตัวจากเขตภูเขาทางด้านตะวันตก และเข้าโจมตีเมืองขณะที่ชาวเมืองกำลังฉลองเทศกาลปีใหม่ตามธรรมเนียมของท้องถิ่น เด็กชายและเด็กหญิงที่เข้าร่วมชุมนุมในพิธีถูกนำตัวมายังจัมปาในฐานะเชลยสงคราม ในปีถัดมา กองทัพยกเข้าโจมตีศูนย์กลางการบริหารของท้องถิ่นอีกแห่งหนึ่ง แต่ยังมีพื้นที่ที่จะขึ้นจากเรือ กองทัพก็ถูกโจมตีจนต้องถอยกลับ

เนื่องจากถูกกองทัพจัมปาเข้าโจมตีอย่างต่อเนื่อง ใน ค.ศ. 1368 กษัตริย์ตรันดูฮวง (Tran Du Hoang) แห่งเวียดนามทรงพยายามโจมตีกลับ แต่ยังมีทหารเริ่มลงมือ พระองค์ก็ได้ต้อนรับคณะทูตที่ถูกส่งมาจากวิชัยขอให้มีการแบ่งเส้นเขตแดนระหว่าง 2 อาณาจักร (Whitmore : 2011, 187) ซึ่งโดยนัยยะ คือการขอให้คืนดินแดนของจัมปา กษัตริย์ตรันดูฮวงทรงปฏิเสธ และจากนั้น ก็ยกกองทัพเข้าโจมตีอมราวดี ทว่า จัมปาระดมกองทัพเข้าโจมตีกลับอย่างรวดเร็ว ได้เวียดไม่อาจสู้ได้ และพ่ายแพ้ลงอย่างยับเยิน

จะเห็นได้ว่า ในช่วง 1 ทศวรรษของการครองราชย์ของเซบงา พระองค์พยายามขยายอาณาเขตของจัมปาขึ้นไปทางเหนือ นับเป็นการทำทลายเวียดนามได้อย่างเป็นผลสำเร็จในระดับหนึ่ง

อนึ่ง ใน ค.ศ. 1369 จักรพรรดิหมิงให้ซูทรงขับจักรพรรดิองค์สุดท้ายของมองโกลออกจากราชบัลลังก์จีนและสถาปนาราชวงศ์หมิงโดยมีนครหลวงอยู่ที่นานจิง และยังพื้นที่พระองค์จะส่งประกาศอย่างเป็นทางการแก่รัฐที่ส่งบรรณาการให้แก่จีนได้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงนี้ เซบงาก็ส่งคณะทูตพร้อมของขวัญเพื่อถวายคารวะแด่จักรพรรดิพระองค์ใหม่เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ของขวัญเหล่านี้ ได้แก่ เสื้อผ้า ข้าว และผลิตผลต่าง ๆ ของท้องถิ่นนี้ บันทึกประวัติศาสตร์แห่งราชวงศ์หมิง หรือ หมิงชี (Mingshi) กล่าวว่า จักรพรรดิทรงปลื้มปิติในของขวัญที่ได้รับ และได้ทรงมอบตำแหน่งกษัตริย์แห่งจัมปา ให้แก่เซบงาด้วย บันทึกประวัติศาสตร์เล่มนี้ ยังได้กล่าวอีกด้วยว่า ตลอดช่วงเวลาแห่งการครองราชย์ของกษัตริย์แห่งจัมปาทรงส่งบรรณาการหรือของขวัญมาถวายแด่จักรพรรดิจีนอย่างสม่ำเสมอ “หากไม่ทุกปี ก็ปีเว้นปี หรือหลาย ๆ ครั้งใน 1

ปี" (Wade : 2003, 3 ; Whitmore : 2011, 188 ; Majumda : 1985, 129 ; Maspero : 2002, 92)

สงครามระหว่างทศวรรษ 1370 - ต้นทศวรรษ 1380

ทศวรรษ 1370 นับเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมแก่จัมปาในการทำสงครามรุกราน ในประการแรก เชบงงาเพิ่งได้รับแต่งตั้งความเป็นกษัตริย์จากจีน ซึ่งหมายถึงความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ (ได้แก่โอกาสและหรือเอกสิทธิ์ทางการค้ากับจีน) และทางด้านการเมือง (เช่นการยับยั้งคู่แข่งชั้นทางการเมืองหรือผู้ที่คิดจะทำลายพระราชอำนาจ) (Whitmore : 2011, 188-189)

ใน ค.ศ. 1370 จักรพรรดิจีนได้ส่งคณะทูตเข้ามายังจัมปา เพื่อมอบเอกสารยืนยันความเป็นกษัตริย์แห่งจัมปาให้แก่เชบงงา พร้อมทั้งของขวัญจากจักรพรรดิจีนอีกมากมาย สะท้อนถึงการที่กษัตริย์แห่งจัมปาทรงเป็นที่โปรดปรานของจักรพรรดิจีน คณะทูตจีนชุดนี้ยังได้กระทำพิธีบูชาภูตแห่งภูเขาและแม่น้ำ และยังได้อธิบายถึงการเสาะหาบุคคลเข้ารับราชการโดยการสอบคัดเลือก นอกจากนี้แล้ว คณะทูตจีนยังได้พยายามโน้มน้าวให้จัมปาหาทางยุติการทะเลาะเบาะแว้งและทำความเข้าใจกับไต่เวียด เพื่อทั้งสองอาณาจักรจะดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (Whitmore : 2011, 188-189 ; Majumda : 1985, 129-130 ; Maspero : 2002, 92)

นอกจากความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของเชบงงาดังกล่าวแล้ว สถานการณ์ในช่วงทศวรรษ 1370 ยังเอื้อต่อการทำสงครามของจัมปา เนื่องจากศัตรูสำคัญของอาณาจักรทั้งสองคืออังกอร์และไต่เวียดอยู่ในสภาพที่อ่อนแอ กล่าวคือ อังกอร์ขณะนั้นมักถูกกองทัพของสยามเข้าโจมตีและคุกคามอย่างหนัก ส่วนไต่เวียดก็ประสบปัญหาการเมืองภายในอันเนื่องมาจากการแย่งชิงราชสมบัติ

การแย่งชิงราชสมบัติในไต่เวียดเริ่มขึ้นใน ค.ศ. 1369 เมื่อกษัตริย์ตรันตูตงที่ครองราชย์อยู่ขณะนั้นสวรรคตลงโดยปราศจากทายาท ผู้ได้ขึ้นครองราชสมบัติต่อมาเป็นโอรสที่เกิดจากการแต่งงานครั้งก่อนของพระชายาพระองค์หนึ่ง เหล่าเชื้อพระวงศ์ในสายราชวงศ์ตรันตูตงเป็นการแอบอ้างความเป็นรัชทายาทอย่างไม่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม พวกเขาได้ร่วมกันขับไล่กษัตริย์ผู้แอบอ้างสิทธิ์ผู้นี้ออกจากราชบัลลังก์ ทำให้พระมารดาซึ่งเป็นผู้ดำเนินการให้โอรสของพระนางได้ขึ้นครองราชย์ ต้องเสด็จหนีเข้ามาพึ่งพาราชาสำนักจัมปา เชบงงาทรงถือโอกาสที่ไต่

เวียดกำลังเกิดการรุ่มรวยทางการเมือง เดินทัพข้ามเทือกเขาฮวนซอนเข้าสู่เก๋นตันห์ ซึ่งเป็นจังหวัดชายแดนทางใต้ของไต้หวัน

เซบงาทรงเดินทัพผ่านดินแดนตอนในของอาณาจักรมาจนกระทั่งถึงส่วนทางใต้ของกลุ่มแม่น้ำแดงโดยปราศจากการต่อต้านใด ๆ เมื่อมาถึงนครหลวงทางล่อง พระองค์ทรงปล้นและทำลายนคร โดยเผาพระราชวัง ทำลายหอจดหมายเหตุ และสถานที่ทุกแห่งที่ถูกปล้นสะดม หลังจากนั้น จึงยกทัพกลับพร้อมสตรีและเด็กและทรัพย์สินสมบัติที่มีค่ามากมาย ผลจากการโจมตีครั้งนี้คือ ดินแดนชายขอบส่วนนอกของทั้ง 2 อาณาจักรเริ่มกลับเข้ามาสู่การครอบครองของจัมปาอีกครั้งหนึ่ง (Whitmore : 2011, 190 ; Majumda : 1985, 130 ; Maspero : 2002, 93)

.ในปีถัดมา (ค.ศ.1372) กษัตริย์เซบงาทรงมีพระราชสาส์นถึงจักรพรรดิหยวนซาง (Yuangchang) ซึ่งครองบัลลังก์จีนขณะนั้นว่า ไต้หวันดยกกองทัพเข้ายึดดินแดนของจัมปาและปล้นสะดมเหล่าผู้อาศัยในดินแดนดังกล่าว พระองค์จึงทรงใคร่ขอความช่วยเหลือด้านยุทธโศปกรณ์ทางทหาร โดยทรงให้เหตุผลว่า ต้องการให้ไต้หวันได้ตระหนักว่า “จัมปาเป็นรัฐบรรณาการของพระองค์ และจะมิกล้าที่จะเข้าโจมตี” (Majumda : 1985, 130 ; Maspero : 2002, 93)

พระราชสาส์นฉบับนี้มีได้ระบุวันที่.แต่ก็ถูกระบุไว้อย่างแน่นอนในบันทึกของฝ่ายไต้หวันจนสามารถยืนยันได้ว่า ฝ่ายไต้หวันมิได้ยกทัพเข้าโจมตีจัมปาในปีนี้อย่างแน่นอน แต่การที่เซบงาทรงกล่าวในเรื่องที่ไม่เป็นความจริงเช่นนี้ ก็เป็นที่เข้าใจได้ว่า พระองค์ตั้งใจที่จะอุทธรณ์การกระทำของไต้หวันไว้เสียก่อน ก่อนที่ไต้หวันจะฟ้องร้องต่อจีนเกี่ยวกับการกระทำของจัมปา ทั้งนี้ เพื่อให้มั่นใจว่า จีนจะวางตนเป็นกลางในข้อพิพาทที่จะเกิดขึ้นระหว่าง 2 อาณาจักรนี้

การณเป็นไปดังที่เซบงาทรงวางแผนไว้ จักรพรรดิจีนมิได้ส่งยุทธโศปกรณ์ทางทหารให้แก่จัมปาตามที่ร้องขอ และมิได้กล่าวตำหนิฝ่ายใด แต่ทรงมีพระราชสาส์น ขอให้ทั้ง 2 อาณาจักรยอมรับดินแดนที่ตนครอบครองอยู่อย่างถูกต้องและดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติ (Majumda : 1985, 130 ; Maspero : 2002, 93)

จะเห็นได้ว่า เซบงาและราชสำนักวิชัยแสดงได้อย่างงดงามในแง่ชั้นเชิงที่เหนือกว่าไต้หวันในทางการทูต นอกจากนี้แล้ว เซบงายังทรงสร้างความปริ่มปิติแก่จักรพรรดิจีนอย่างเหลือล้น โดยในปีถัดมา(ค.ศ. 1373) พระองค์ส่งทรัพย์สินสมบัติที่มีค่ามากมายไปถวายแด่จักรพรรดิ โดยแจ้งว่า เป็นทรัพย์สินสมบัติที่พระองค์ยึดมาได้จากการปราบปรามโจรสลัดตาม

ชายฝั่งที่มักสร้างปัญหาแก่เรือสินค้าที่ผ่านไปมา ซึ่งทำให้จักรพรรดิจีนแสดงความโปรดปราน โดยการพระราชทานของขวัญแก่จัมปามากมายเกินกว่าที่เคยให้โดยปกติ (Maspero : 2002, 93)

สงครามระหว่าง 2 อาณาจักรว่างเว้นอยู่ในราว 5 ปี ระหว่างนี้ เวียดนามโดยกษัตริย์ คัมฮวง (Tran Kham Hoang) แห่งไคเวียดทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ในการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่กองทัพ ด้วยทรงมุ่งมั่นที่จะให้ดินแดนง่ทั้นห์กลับคืนมาเป็นของไคเวียด รวมทั้งดินแดน ส่วนทางเหนือของจัมปาที่เคยเป็นเขตปกครองของอินทรปุระ โดยการนี้ พระองค์โปรดให้พระ อนุชาเข้าจัดระบบการบริหารในง่ทั้นห์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น พร้อมทั้งสร้างเสริมกำลัง ทหารขึ้นในท้องถิ่น ซึ่งนับได้ว่า เป็นครั้งแรกในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาที่ประชาชนใน ท้องถิ่นได้สัมผัสกับนครหลวงทางตรงโดยตรง

สงครามครั้งใหม่เริ่มขึ้นตอนกลางปี 1376 เมื่อกองทัพของเซบงงาเข้าโจมตีดินแดนทาง เหนือของอินทรปุระเดิม การโจมตีนี้เป็นเหตุให้เวียดนามเคลื่อนกำลังลงมาได้ ในต้นปี 1377 กองทัพซึ่งนำโดยกษัตริย์ตรันคัมฮวงเดินทางมาถึงวิชัยโดยปราศจากการต่อต้านใด ๆ พระองค์ ได้รับรายงานจากชาวจามผู้หนึ่งว่า นครถูกทิ้งร้างและกษัตริย์เซบงงาทรงเสด็จหนีไปแล้ว แต่ หากเร่งเดินทัพไปโดยเร็วก็อาจติดตามได้ทัน กษัตริย์ตรันคัมฮวงจึงทรงเร่งเดินทัพติดตามไป โดยเร็ว โดยไม่ฟังคำทัดทานของเหล่าแม่ทัพในกองทัพของพระองค์ ซึ่งเสนอให้นายทหารด้าน การข่าวไปสอดแนมเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องเสียก่อน

การติดตามกองทัพจามอย่างไร้ระบบของกษัตริย์ตรันคัมฮวงดำเนินมาได้ชั่วระยะหนึ่ง พระองค์ก็ได้พบว่า กองกำลังของจามชุมนุมรออยู่ กองทัพของพระองค์ถูกโจมตีอย่างย่อยยับ ทั้งตัวพระองค์ ผู้บัญชาการทัพ 2 คน และขุนนางอีกหลายคนเสียชีวิตในการรบครั้งนี้ (Majumda : 1985, 131 ; Maspero : 2002, 94)

ทันทีที่ได้ชัยชนะ กษัตริย์เซบงงาทรงนำทัพเรือออกเดินทางไปยังนครหลวงทางลง กษัตริย์พระองค์ใหม่แห่งไคเวียดคือตรันเกียนฮวง (Tran Gian Hoang) ซึ่งเพิ่งเสด็จขึ้น ครองราชย์พยายามจัดการป้องกันพระนครอย่างเร่งรีบ แต่ไม่ทันต่อการบุกเข้ามาของเซบงงา นครถูกปล้นสะดมและทำลายลง

ในปีถัดมา (ค.ศ. 1378) เซบงงาทรงเดินทัพเข้าสู่จังหวัดชายแดนง่ทั้นห์ของไคเวียดอีก ครั้งหนึ่ง พระองค์โปรดให้เจ้าชายเวียดซึ่งทรงจับมาในฐานะเชลยให้แต่งงานกับธิดาองค์หนึ่ง

ของพระองค์ และเจ้าชายพระองค์นี้ ก็ได้เป็นผู้นำทัพจัมปาเข้าโจมตีเงทันห์ หลังจากนั้น ได้ทรงแต่งตั้งให้เจ้าชายพระองค์นี้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงแห่งเงทันห์ ซึ่งตอนนี้มีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งของจัมปา หลังจากนั้น พระองค์ก็เดินทัพขึ้นเหนือเข้าสู่เขตลุ่มแม่น้ำแดง และเข้าโจมตีนครหลวงทางลอง โดยที่แนวป้องกันของเวียดไม่อาจต้านทานได้ นครหลวงล่มสลายลง และเปิดโอกาสให้กองทัพจัมปาเข้าโจมตีและปล้นสะดมอีกครั้งหนึ่ง เชบงงาทรงนำทรัพย์สินสมบัติบางส่วนที่ได้จากการปล้นสะดมนครหลวงทั้ง 2 ครั้งนี้ไปถวายเป็นบรรณาการแก่จักรพรรดิฉิน (Whitmore : 2011, 191 ; Majumda : 1985, 130 ; Maspero : 2002, 94)

การถูกจัมปาโจมตีและปล้นสะดมนครหลวงถึง 2 ครั้งในเวลาใกล้เคียงกันส่งผลให้ชาวเวียดใช้ชีวิตอยู่ด้วยความหวาดผวาว่าจะถูกจัมปาเข้าโจมตี ใน ค.ศ. 1379 จักรพรรดิตรันเกียฮวงถึงกับทรงสั่งการให้ขนย้ายทรัพย์สินสมบัติของอาณาจักรไปเก็บซ่อนไว้ตามเทือกเขาและถ้ำต่าง ๆ เพื่อให้พ้นจากความละโมภของพวกจาม นับเป็นความสุขุมและรอบคอบที่จักรพรรดิทรงกระทำเช่นนี้ เพราะในปีถัดมา (ค.ศ.1380) เชบงงาทรงนำทัพเข้าโจมตีไโดเวียดอีกครั้งหนึ่ง โดยเกณฑ์กำลังคนจากอินทปุระและไซ่ง่อนเป็นฐานในการบุกเข้าโจมตี ทว่า ครั้งนี้ เนื่องจากจักรพรรดิทรงเตรียมการป้องกันอาณาจักรทั้งทางบกและทางทะเลอย่างดี ทำให้กองทัพจามต้องพ่ายแพ้กลับไป

แม้ว่าจะพ่ายแพ้ในการรบ แต่เชบงงายังคงการควบคุมดินแดนทางตอนเหนือ(ช่องเขาเมฆ) ที่เคยสูญเสียให้แก่ไโดเวียด รวมทั้งจังหวัดชายแดนทางใต้ของไโดเวียดคือเงทันห์ไว้ได้ ใน ค.ศ. 1382 พระองค์ทรงบุกเข้าไโดเวียดอีกครั้งหนึ่งทั้งทางบกและทางทะเล แต่การต้านทานอย่างเข้มแข็งของแม่ทัพไโดเวียดทำให้กองทัพจามต้องพ่ายแพ้อีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม การพ่ายแพ้ถึง 2 ครั้งมิได้ทำให้เชบงงาสะทกสะท้าน พระองค์ทรงวางแผนเข้าโจมตีในปีถัดมา(ค.ศ. 1382)

เนื่องจากการรบครั้งก่อนซึ่งเป็นการรบโดยทางเรือไม่ประสบความสำเร็จ และเส้นทางบกก็ถูกป้องกันอย่างแน่นหนา ดังนั้น ในครั้งนี้ พระองค์จึงเลือกเส้นทางที่ผ่านเทือกเขาทางด้านตะวันตก และเข้าโจมตีนครหลวงทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ซึ่งการป้องกันค่อนข้างเบาบาง กองทัพไโดเวียดถูกส่งมาต้านทาน แต่ต้องตกใจกลัวกับฝูงช้างที่กองทัพจามที่ซ่อนตัวอยู่แนวป่าของเทือกเขาโยนลงใส่กองทัพเวียด ทหารในกองทัพถูกกองทัพช้างเหยียบย่ำจนล้มตายกันเป็น

จำนวนมาก เมื่อได้ทำให้ข้าศึกพ่ายแพ้ลงได้ เชนงงาทรงนำทัพกลับคืนสู่จัมปาใน ค.ศ. 1384 (Majumda : 1985, 132 ; Maspero : 2002, 107-108)

ความสัมพันธ์ทางการทูตกับจีนกับการขยายอำนาจในดินแดนด้านตะวันตกและด้านใต้ของอาณาจักร

ในระหว่างการทำสงครามกับไฉ่เหียดในปลายทศวรรษ 1370 จนถึงต้นทศวรรษ 1380 จัมปายังคงสืบเนื่องความสัมพันธ์ทางการทูตและการส่งบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนอย่างสม่ำเสมอ และที่น่าสนใจก็คือ จัมปายังคงแสดงให้เห็นชั้นเชิงทางการทูตที่เหนือกว่าไฉ่เหียดในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับจีน

ทั้งนี้ พิจารณาจากสงครามที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่า สงครามส่วนใหญ่ที่อุบัติขึ้นนั้น จัมปาเป็นฝ่ายถูกรุกรานเป็นส่วนใหญ่ และจักรพรรดิจีนก็ทรงตระหนักในเรื่องนี้เป็นอย่างดี กระนั้นพระองค์ก็ยังคงรับคณะทูตและปลื้มปิติต่อบรรณาการที่แสดง "ความจริงใจ" ที่จัมปาส่งมาถวาย (ใน ค.ศ. 1382, 1383 และ 1384) แต่พระองค์ทรงปฏิเสธการรับคณะทูตและบรรณาการที่ "เสแสร้ง" ที่จักรพรรดิไฉ่เหียดส่งมา (Wade : 2003, 5-6 ; Whitmore : 2011, 192 -193)

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากสงคราม ค.ศ. 1384 เชนงงาทรงวางแผนการสงครามกับไฉ่เหียดไปชั่วระยะหนึ่ง เนื่องจากปราศจากหลักฐานที่สามารถระบุถึงเหตุผลได้อย่างชัดเจน เราจึงได้แต่คาดเดาว่า กษัตริย์เชนงงาอาจทรงอ่อนไหวต่อท่าทีของจักรพรรดิจีนที่ทรงตระหนักเป็นอย่างดีถึงการที่จัมปาเป็นฝ่ายถูกรุกราน หรือในอีกทางหนึ่ง อาจเป็นเพราะพระองค์ทรงมีภารกิจในด้านอื่น ๆ ในเรื่องนี้ จอห์น เค. วิทมอร์ สันนิษฐานว่า เชนงงาอาจทรงใช้เวลาในช่วงที่วางแผนสงครามกับไฉ่เหียดไปกับการขยายอำนาจ และ/หรือผูกสัมพันธ์ไมตรีกับชนในที่สูงทางด้านตะวันตกของอาณาจักร (Whitmore : 2011, 193)

ข้อสันนิษฐานถึงการขยายอำนาจของจัมปาเข้าไปในเขตที่สูงทางด้านตะวันตกของอาณาจักรนั้น พิจารณาได้จากกรุปูชาในศาสนาฮินดูซึ่งนักวิชาการด้านโบราณคดีได้พบว่ามีอยู่เป็นจำนวนมากในบริเวณที่ลึกเข้าไปในเขตภูเขา กรุปูชาเหล่านี้ รวมทั้งแผ่นจารึกกำหนดอายุได้ราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 และต้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งอยู่ในช่วงที่เชนงงาทรงปกครองประเทศอยู่เช่นกัน หลักฐานดังที่กล่าวนี้ จึงนับเป็นประจักษ์พยานถึงความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างชาวจามกับชาวเขาเผ่าต่างๆ ในเขตที่สูงในช่วงเวลานี้ ความสัมพันธ์ดังกล่าว

นี้ สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยที่จัมปาทำสงครามกับมองโกลในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ซึ่งดูเหมือนว่าโกลัซิดมากยิ่งขึ้นในเขตที่ลึกเข้าไปทางด้านตะวันตก ซึ่งเป็นถิ่นที่อยู่ของชนเผ่าต่าง ๆ มากมาย

การพยายามผูกสัมพันธ์กับชนในที่สูงเหล่านี้ แน่แน่นอนว่า ย่อมเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของอาณาจักรทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ในด้านเศรษฐกิจนั้น สืบเนื่องมาจากช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14 เป็นช่วงที่การค้าทางทะเลนานาชาติเฟื่องฟูขึ้นอย่างมาก และถึงตอนนี้เมืองท่าเรือของจัมปาที่ที่นายกกลายเป็นจุดแวะพักกลางทางที่สำคัญของเรือสินค้าจากศูนย์กลางการค้าที่สำคัญอื่น ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้-- (เช่น จากทะเลชวา อ่าวไทย และช่องแคบเมละกา บอร์เนียว และ ฟิลิปปินส์ เป็นต้น)—ที่เดินทางไปและกลับจากจีน (Hall : 2011, 326)

ความเฟื่องฟูทางการค้าดังที่เราได้เห็นนี้ ย่อมส่งผลให้อุปสงค์สินค้าของป่าจากเขตที่สูงทางด้านตะวันตกของจัมปามีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว ความต้องการความร่วมมือจากชนเผ่าต่าง ๆ ในเขตที่สูงจึงกลายเป็นความจำเป็นทางด้านการเมือง ดังจะเห็นได้จากการแต่งตั้งให้หัวหน้าเผ่าต่าง ๆ มีตำแหน่งทางราชการหรือแม้แต่ตำแหน่งและหรือฐานันดรในราชสำนักที่ยังคงสืบเนื่องต่อมา (Whitmore : 2011, 193-194)

นอกเหนือจากดินแดนทางด้านตะวันตกแล้ว เชนงาคงจะขยายอำนาจลงสู่ดินแดนตอนใต้ในบริเวณที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของอังกฤษ แม้ว่าไม่มีหลักฐานปรากฏอย่างชัดเจนทั้งจากฝ่ายจัมปาและฝ่ายอังกฤษ แต่ก็มีความเป็นไปได้เช่นกัน เนื่องจากอังกฤษอยู่ในช่วงของความเสื่อม (นับตั้งแต่ที่ได้ถอนทัพออกจากการครองจัมปา) บันทึกประวัติศาสตร์ของจีนได้ระบุถึงการที่ราชสำนักอังกฤษ ส่งบรรณาการไปถวายจักรพรรดิจีนอย่างสม่ำเสมอ ข้อเท็จจริงดังกล่าวช่วยให้เราอนุมานได้ว่า เมื่อถึงยุคนี้ อังกฤษได้เข้าร่วมอยู่ในระบบบรรณาการเพื่อการค้ากับจีนอย่างเต็มตัว และด้วยการที่ขณะนี้อังกฤษกลายเป็นดินแดนที่อยู่ตรงกลางระหว่าง 2 อาณาจักรที่กำลังขยายตัว-- คือจัมปาทางด้านตะวันออก และอยุธยาทางด้านตะวันตก-- และทั้ง 2 อาณาจักรที่ว่านี้ ก็เป็นชาติที่เข้ามีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในระบบการค้านานาชาติ โดยเฉพาะการพยายามอย่างสุดกำลังเพื่อให้ได้เป็นผู้ที่จักรพรรดิจีนทรงโปรดปราน ดังนั้น จึงเชื่อได้ว่าการแข่งขันกันทางการค้าระหว่าง 3 อาณาจักรก็คงจะเป็นไปอย่างรุนแรงเช่นกัน (Whitmore : 2011, 194)

กรณีที่เราเห็นได้อย่างชัดเจนถึงการแข่งขันทางการค้าระหว่างอังกฤษและจัมปาเห็นได้จากการที่อังกฤษอุทธรณ์ต่อจักรพรรดิจีนถึงการที่จัมปายึดสินค้าของอังกฤษที่เดินทางผ่านอาณาจักรจัมปาไปถึงราว 1 ใน 4 สินค้าเหล่านี้ อังกฤษมุ่งหมายที่จะนำมาถวายเป็นบรรณาการแก่จักรพรรดิจีน กรณีนี้เกิดขึ้นก็ด้วยข้อเท็จจริงที่ว่า อังกฤษนั้นอยู่ในภาวะที่ต้องอาศัยเส้นทางการการค้าทางบกที่ผ่านจัมปาและไคเวียดเพื่อนำสินค้ามาออกยังทะเลจีนใต้ (Hall : 2011.326; Wade : 2003, 6 ; Whitmore : 2011, 194)

จักรพรรดิจีนทรงก๊วเป็นอันมากเมื่อได้ทราบความ แม้ว่าจัมปาจะแก้ไขสถานการณ์เพื่อสร้างพยายามความสัมพันธ์ให้ดีขึ้น แต่จักรพรรดิก็ยังทรงก๊ว ด้วยเห็นว่า ประมุขของจัมปา “ขาดคุณธรรม.....หลงไปจากหนทางที่เหมาะสมของการเป็นประมุข...” เมื่อมาประจวบกับการที่ได้ทรงทราบว่าเซบงาสวรรคตและมีการแย่งชิงราชสมบัติเกิดขึ้น ก็ยังไม่พอใจเพราะเป็นการเบี่ยงเบนไปจากกฎเกณฑ์ของจีนที่ว่าด้วยการสืบราชสมบัติ ความสัมพันธ์ที่ผูกพิเศษที่เซบงาทรงสร้างไว้จึงเริ่มกลายเป็นความหมางเมิน(Whitmore : 2011, 195)

การสวรรคตของเซบงา

สงครามกับไคเวียดเริ่มขึ้นอีกครั้งระหว่าง ค.ศ. 1389-1390 ซึ่งกลับกลายเป็นสงครามครั้งสุดท้ายของเซบงา และหลังจากนั้นจัมปาก็กลับเข้าสู่เส้นทางของความเสื่อมตามแนวโน้มที่มีมาครั้งก่อนการขึ้นครองราชสมบัติของเซบงา

เซบงาทรงเปิดฉากสงครามด้วยการเดินทัพขึ้นเหนือเข้าสู่จังหวัดชายแดนเงทันห์ พระองค์สามารถขับไล่กองทัพเวียดที่ถูกส่งเข้ามาต่อต้าน จนกระทั่งเข้าถึงนครหลวงทางหลวงสถานการณ์ดูเหมือนว่า ไคเวียดกำลังเข้าสู่ตาจน ความแตกแยกในราชสำนักส่งผลให้เกิดความไม่สามัคคีกันระหว่างแม่ทัพคนสำคัญ พวกเจ้าเวียดนามซึ่งไม่วางใจต่อสถานการณ์ เริ่มหันมาสมาธิภักดีต่อข้าศึกที่กำลังล้อมกรุงขณะนั้น พระอนุชาพระองค์หนึ่งของจักรพรรดิไคเวียดได้มาเข้าเฝ้าเซบงาที่ค่ายรบ ขอให้เซบงาแต่งตั้งพระองค์ขึ้นเป็นข้าหลวงผู้ปกครองไคเวียดเมื่อจัมปาได้ชัยชนะในการรบ

อย่างไรก็ดี ดูเหมือนเป็นความโชคร้ายของไคเวียดที่สถานการณ์กลับพลิกผันมาสู่ความได้เปรียบของฝ่ายตน ทั้งนี้ ตามที่บันทึกประวัติศาสตร์ของเวียดนามได้กล่าวไว้ว่า มีทหารจามระดับล่างผู้หนึ่งถูกผู้บังคับบัญชาคาดโทษ ด้วยความหวั่นเกรงว่าโทษของตนอาจถึงขั้น

ประหารชีวิต จึงหันเข้าหาฝ่ายใดเวียดโดยการให้ข้อมูลเกี่ยวกับลักษณะของเรือที่ประทับของเซบงา⁶ ระหว่างที่เซบงาทรงนำกองเรือลาดตระเวนประมาณ 100 ลำสำรวจภูมิประเทศตามลำแม่น้ำ

ด้วยข้อมูลดังกล่าว แม่ทัพใดเวียดจึงสั่งให้ทหารมุ่งเข้าโจมตีเรือที่เซบงาทรงประทับอยู่ และใช้ปืนคาบศิลาระดมยิงจนกระทั่งสวรรคตลง เจ้าชายเวียดที่เข้าสวามิภักดิ์ต่อเซบงา เห็นว่าพระองค์ไม่อาจพึ่งพาฝ่ายผู้พิทักษ์พระองค์ได้อีกต่อไป จึงอาศัยความอลหม่านของกองทัพเรือจามเข้าบ้านพระเศียรเซบงาเพื่อนำมามอบให้เป็นรางวัลแก่กองทัพเวียด ทว่าพระองค์กลับถูกฝ่ายกองทัพเวียดประหารชีวิตและนำพระเศียรไปถวายแด่กษัตริย์ใดเวียดซึ่งประทับรออยู่

ฝ่ายกองทัพจัมปา เมื่อกษัตริย์ผู้นำทัพสวรรคต กองทัพก็เสียกระบวนและถอยกลับมา รวมตัวกับกองกำลังหลักที่อยู่เบื้องหลัง ซึ่งในเวลานั้นอยู่ภายใต้การบัญชาการของลาไค(La Khai) ลาไคนำทัพกลับคืนสู่จัมปาอย่างเร่งด่วน และสามารถโจมตีกองทัพใดเวียดที่ติดตามมา ให้ถอยกลับไปได้ เมื่อมาถึงจัมปา ลาไคได้สถาปนาตนเองขึ้นเป็นกษัตริย์ ทำให้ราชโอรสทั้ง 2 พระองค์ของเซบงาซึ่งเป็นรัชทายาทที่ชอบธรรม ต้องเสด็จหนีไปขอการคุ้มครองจากราชสำนักใดเวียด แม้ทั้ง 2 พระองค์จะได้รับการรับรองอย่างสมพระเกียรติ แต่ใดเวียดก็มิได้ช่วยเหลือ เพื่อให้เจ้าชายทั้ง 2 ได้ราชบัลลังก์กลับคืนมา

การสิ้นสุดของวิชัย

เมื่อยุคแห่งการปกครองของเซบงาสิ้นสุดลง สถานการณ์ก็ดูจะสิ้นไกลไปสู่ความเสื่อม และการสิ้นสุดของอาณาจักร และในครั้งนี้ ไม่อาจฟื้นคืนกลับขึ้นมาเหมือนเช่นที่เคยกระทำได้ในอดีต สิ่งแรกที่ ลาไค หรือ (พระนามใหม่หลังขึ้นครองราชย์ว่า) ชัยสิมหะวรมัน ทรงกระทำ คือ ส่งบรรณาการ (ใน ค.ศ. 1391) ไปถวายแด่จักรพรรดิไท่ซู่ ดังได้กล่าวแล้ว จักรพรรดิไท่ซู่ซึ่งทรงทราบว่า กษัตริย์จามผู้นี้เป็นผู้แย่งชิงราชบัลลังก์ พระองค์(ซึ่งเป็นผู้แย่งชิงราชบัลลังก์มาเช่นกัน)จึงปฏิเสธไม่ยอมรับบรรณาการ พระเจ้าชัยสิมหะวรมันก็มิได้พยายามกระทำการใด

⁶ บันทึกประวัติศาสตร์ของจีนสมัยราชวงศ์หมิง (Ming shi) ก็กล่าวเกี่ยวกับการสวรรคตของเซบงาไว้เช่นกัน แต่ต่างกันในเรื่องรายละเอียด กล่าวคือ ผู้สังหารเซบงามีชื่อทหารชั้นผู้น้อย แต่เป็นเสนาบดีของพระองค์เอง(ดู Wade : 2003, 6)

เพื่อให้จีนยุติความหมางเมิน พระองค์รอนจนกระทั่งถึง ค.ศ. 1397 จึงได้ส่งบรรณาการไปถวาย จักรพรรดิจีนอีกครั้งหนึ่ง ในครั้งนี้ จักรพรรดิทรงยอมรับ และหลังจากนั้น การส่งบรรณาการไปจีนเพื่อแสดงความอ่อนน้อมและมิตรไมตรีก็เริ่มขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่พระเจ้าชัยสิมหะวรมันทรงกระทำในทันทีหลังขึ้นครองราชย์คือการส่งคืน 2 จังหวัดทางตอนเหนือกลับไปให้ไฉ่เวียด ปัญหาที่พระเจ้าชัยสิมหะวรมันต้องเผชิญประการหนึ่ง คือดินแดนส่วนต่าง ๆ ในราชอาณาจักรไม่ยอมรับพระราชอำนาจของพระองค์ ใน ค.ศ. 1397 แม่ทัพคนสำคัญผู้หนึ่งของอาณาจักรพร้อมกับครอบครัว ถึงกับหนีไปขอการปกป้องคุ้มครองจากไฉ่เวียด ซึ่งไฉ่เวียดก็ได้มอบหมายให้กระทำหน้าที่ปกป้องชายแดนที่หัวใจ (Hoa Chau) (Maspero : 2002, 111; Majumda : 1985, 134)

นอกเหนือจากเหตุการณ์เหล่านี้แล้ว เราไม่รู้ว่าความเป็นไปเกี่ยวกับสมัยของการปกครองของผู้สืบอำนาจต่อจากเชบงงาผู้นี้ นอกจากพระองค์ทรงครองราชย์อยู่ 12 ปี (1390-1401) ก็สวรรคตลง หลังจากนั้นราชโอรสของพระองค์ ได้ขึ้นครองราชย์ต่อมา โดยใช้พระนามในระยะแรกว่า วีรภัทรวรมัน และได้เปลี่ยนไปใช้พระนามอินทรวรมันหลังครองราชย์ได้ชั่วระยะหนึ่ง

จัมปาสูญเสียอินทระและอมราวดี

ช่วงเวลาเดียวกับที่พระเจ้าวีรภัทรวรมันทรงขึ้นครองราชย์ในจัมปานั้น ตรงกับช่วงของการผลักดันดินและสถาปนาราชวงศ์ใหม่ในไฉ่เวียดเช่นกัน โฮกึลลี่ (Ho Quy Ly) กษัตริย์พระองค์ใหม่ของไฉ่เวียด (ระหว่าง ค.ศ. 1400-1407) ทรงมุ่งมั่นต่อการพิชิตจัมปา พระองค์ยกกองทัพเข้าโจมตีจัมปาถึง 3 ครั้ง

ในการรบครั้งแรก (ค.ศ. 1401) นั้น พระเจ้าวีรภัทรวรมันทรงสามารถขับไล่กองทัพไฉ่เวียดออกไปได้ แต่ในครั้งที่ 2 (ค.ศ. 1402) แม่ทัพผู้ที่พระองค์ส่งออกไปรบศึกโฮกึลลี่ถูกฆ่าตายในสนามรบ ซึ่งทำให้พระองค์หวาดกลัวต่อการสูญเสียราชบัลลังก์และชีวิตของพระองค์ ด้วยความหวาดกลัวดังกล่าว พระองค์จึงส่งพระญาติของพระองค์ไปเจรจากับข้าศึก โดยฝ่ายจัมปาจะยอมสละดินแดนอินทระให้แก่ไฉ่เวียด ด้วยเงื่อนไขที่ว่า ไฉ่เวียดต้องยุติความเป็นศัตรูผู้มุ่ง

⁷ กษัตริย์ผู้ขึ้นครองราชย์พระองค์ใหม่ของไฉ่เวียดผู้นี้เป็นชนเชื้อสายจีนที่ได้เข้ามารับราชการและมีตำแหน่งสูงในราชสำนักไฉ่เวียด เขาเป็นที่โปรดปรานและไว้วางพระราชหฤทัยของกษัตริย์แห่งราชวงศ์ตรัน เนื่องจากเป็นผู้มีความสามารถในการบริหารกิจการต่าง ๆ อย่างสูง แต่เขาก็กลับกลายมาเป็นผู้แย่งชิงราชบัลลังก์ในท้ายที่สุด (Schewyer : 2011, 37)

ร้ายต่อจัมปาและยกทัพกลับออกไป ข้อต่อรองของฝ่ายเวียดนามคือ พวกเขาต้องการดินแดน อมราวตีทั้งหมด ซึ่งหมายรวมถึงดินแดนกวางนัมและกวางาย ดูเหมือนว่า จัมปาไม่มี ทางเลือกอื่นนอกจากยินยอมตามเงื่อนไขที่ไต่เวียดกำหนด

การสูญเสียอมราวตี นอกจากลดพื้นที่ของอาณาจักรลงถึงกึ่งหนึ่งแล้ว ยังนับเป็น เครื่องหมายแห่งการสูญเสียอำนาจและเกียรติภูมิของอาณาจักรที่รุนแรงเนื่องจาก กวางนัมของ อมราวตีนั้น นอกจากเป็นดินแดนที่มั่งคั่งและอุดมสมบูรณ์มากที่สุดของจัมปาแล้ว ยังเป็น สถานที่ตั้งของวัดมิเซินซึ่งถือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำราชอาณาจักรอีกด้วย

สำหรับชาวจามที่อาศัยอยู่ในดินแดนที่ถูกยกให้แก่ไต่เวียดก็ไม่พอใจกับการอยู่ภายใต้ การปกครองของไต่เวียด แม้ว่าโฮกีสี่จะทรงแก้ไขสถานการณ์โดยการกำหนดให้ไพร่พลของเขมร งามเข้าดำรงตำแหน่งข้าหลวงผู้ปกครองดินแดนเหล่านี้ก็ตาม ชาวจามเป็นจำนวนมากอพยพ ออกจากดินแดนดังกล่าว โฮกีสี่จึงส่งประชากรชาวเวียดเข้าไปตั้งหลักแหล่ง นับเป็นการเริ่มต้น การตั้งหลักแหล่งของชาวเวียดในดินแดนจาม

ฝ่ายพระเจ้าวิรัทธรมันผู้ทรงทำให้เกิดสถานการณ์ดังกล่าว ก็สำนึกในการกระทำที่ ผิดพลาดของพระองค์ และพยายามแก้ปัญหาโดยการส่งคณะทูต(ใน ค.ศ.1403) ไปยังจีนเพื่อ อุทธรณ์ต่อการกระทำของไต่เวียด ฝ่ายจีนเมื่อได้รับคำอุทธรณ์ ก็แจ้งไปยังไต่เวียดขอให้ยุติการ รุกรานเพื่อนบ้าน เพื่อให้เพื่อนบ้านได้ดำรงชีวิตอยู่อย่างสงบสุข ทว่า จักรพรรดิโฮกีสี่ทรงตอบ รับคำร้องขอจากจีนโดยการส่งกองทัพจำนวน 200,000 คนเข้าโจมตีจัมปาทั้งทางบกและทาง ทะเล นับเป็นการเข้ารุกรานจัมปาครั้งที่ 3 ของโฮกีสี่

พระเจ้าวิรัทธรมันซึ่งได้รับคำรับรองจากจีนว่าจะไม่ถูกไต่เวียดรุกรานอีกต่อไปจึงส่ง คณะทูตไปฟ้องร้องต่อการกระทำของไต่เวียด ในสาส์นที่มีไปถึงพระเจ้ากรุงจีน นอกจากการ กล่าวถึงการรุกรานจากไต่เวียดแล้ว พระองค์ยังได้กล่าวถึงการทำที่พระองค์ถูกไต่เวียดบังคับให้ใช้ ตรา มงกุฏ และเครื่องแต่งกายตามแบบฉบับของไต่เวียด เพื่อแสดงถึงการเป็น "บริวาร" ของไต่ เวียด พระองค์ลงท้ายด้วยการขอให้จีนให้ความช่วยเหลือ เพราะจัมปาไม่อาจปกป้องตนเองได้ (Majumda : 1985, 135-136)

จักรพรรดิเซ่งซวน(Tcheng Tsou)แห่งจีน ทรงกริ้วต่อการกระทำของไต่เวียด พระองค์ ส่งคณะทูตไปตักเตือนไต่เวียด และพร้อมกันนั้น ได้ส่งกองเรือรบไปช่วยเหลือจัมปา ทว่า ไต่

เวียดนามอพยพเรือออกไปเสียก่อน ไตเวียดยังยกเลิกการปิดล้อมมิชชัน เนื่องจากขาดเสบียงและทางฝ่ายจัมปาก็ป้องกันนครของตนเป็นอย่างดี

ไตเวียดยุติเสียเอกราชและอมราวตีกลับมาเป็นของจัมปาอีกครั้งหนึ่ง

แม้ไตเวียดล่าถอยจากการโจมตีจัมปา ซึ่งเป็นไปตามที่จีนต้องการ แต่จักรพรรดิเซ็งชวณ ทรงตัดสินพระทัยที่จะปราบปรามเพื่อนบ้านทางใต้ผู้ก้าวร้าวนี้ให้เป็นที่เช็ดหลาบ ซึ่งในสวนหนึ่ง เกิดจากแรงกระตุ้นจากจัมปา จักรพรรดิฮันทวอง(Han Thuong) ซึ่งเพิ่งขึ้นครองราชย์บัลลังก์ไตเวียด และพยายามเลี้ยยสงคราม กลับถูกบังคับให้ต้องต่อกรกับเพื่อนบ้านทางเหนือที่มีพลานุภาพอย่างสูง(ใน ค.ศ. 1407) ไตเวียดเป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ราชวงศ์ล้มลงและอาณาจักรถูกจีนเข้ายึดครองเป็นเวลา 20 ปี ซึ่งในทางหนึ่งกลับเป็นผลดีแก่จัมปาที่ได้ดำรงอยู่อย่างปลอดภัยจากการถูกรุกรานจากเพื่อนบ้านไปชั่วระยะหนึ่ง

สิ่งแรกที่พระเจ้าวีรภัทรวรมันกระทำในทันทีเมื่อไตเวียดพ่ายแพ้ในสงครามกับจีนคือการส่งกองทัพไปยึดดินแดนของตนกลับคืนมาจากเวียดนาม ดินแดนตอนเหนือของจัมปาอันได้แก่ อัมราวตีและอินทปุระที่ถูกไตเวียดยึดไปใน ค.ศ. 1402 จึงกลับคืนมาเป็นของจัมปาอีกครั้งหนึ่ง ฝ่ายแม่ทัพจีนซึ่งทำหน้าที่ยึดครองดินแดนไตเวียดกลับต้องการให้ดินแดนเหล่านี้ยังคงอยู่กับไตเวียดต่อไป จนถึงกับขอพระบรมราชานุญาตจากพระเจ้าจักรพรรดิที่จะนำกองทัพเข้ายึดดินแดนทั้ง 2 แคว้นคืนมาจากจัมปา พระเจ้าจักรพรรดิจีนไม่ต้องการให้เหตุการณ์พัฒนาไปไกลเกินกว่าที่เป็นอยู่ พระองค์จึงเพียงแต่ออกโองการให้จัมปาคืนดินแดนทั้ง 2 แก่ไตเวียด พระเจ้าวีรภัทรวรมันโดยการส่งคณะทูตและบรรณาการไปถวายแต่จักรพรรดิจีน แต่ไม่คืนดินแดนทั้ง 2 ที่ได้ยึดมา

อนึ่ง ในช่วงที่จัมปาไม่ต้องเผชิญปัญหาการถูกรุกรานจากไตเวียด(ระหว่างที่ไตเวียดถูกจีนยึดครองประเทศ-- ค.ศ. 1407-1428) พระเจ้าวีรภัทรวรมันทรงถือโอกาสบุกเข้าโจมตีกัมพูชาใน ซึ่งทำให้กษัตริย์กัมพูชาทรงอุทธรณ์ไปยังจักรพรรดิจีนใน ค.ศ. 1408 และ อีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ. 1414 จักรพรรดิจีนทรงส่งสาส์นให้จัมปาถอนทัพออกจากกัมพูชา เรื่องนี้คลี่คลายออกมาอย่างไรไม่เป็นที่ปรากฏ แต่จารึกของจัมปาใน ค.ศ. 1421ระบุถึงวีรกรรมของกษัตริย์จัมปาว่า ทรงชนะศึกอันนัมและเข้าครอบครองอาณาจักรพราห์คานดา Brah Kanda--ซึ่งไม่เป็นที่แน่ชัดว่าคือที่ใด(Majumda : 1985, 138)

สงครามกับไฉ่เวียดในวาระสุดท้ายของรัชสมัย

สถานการณ์ด้านความสัมพันธ์กับไฉ่เวียดเริ่มเปลี่ยนแปลง เมื่อเลลอย(Le Loi) รวบรวมกำลังคนขับไล่จีนพ้นออกไปจากอาณาจักรได้สำเร็จและประกาศตนขึ้นเป็นจักรพรรดิไฉ่เวียดใน ค.ศ. 1428 พระเจ้าวีระภัทรวรมันทรงส่งบรรณาการและของขวัญมากมายไปถวายแด่พระจักรพรรดิพระองค์ใหม่ เพื่อเป็นการผูกไมตรี จักรพรรดิเลลอยก็ทรงสนองรับโดยพระราชทานของขวัญกลับคืนมามากมายเช่นกัน สันติสุขระหว่าง 2 อาณาจักรดำรงอยู่จนกระทั่งอีก 6 ปีต่อมา เมื่อเลลอยสวรรคตและกษัตริย์พระองค์ใหม่ของไฉ่เวียดทรงเป็นผู้เยาว์มีพระชันษาเพียง 11 ปี พระเจ้าวีระภัทรวรมันจึงเห็นเป็นโอกาสที่จะเข้าโจมตีไฉ่เวียดอีกครั้งหนึ่ง พระองค์พ่ายแพ้ในการโจมตีและขอทำสัญญาสงบศึก การเข้าโจมตีชายแดนไฉ่เวียดเกิดขึ้นอีก 2 ครั้ง (ใน ค.ศ. 1444 และ ค.ศ. 1445) โดยกษัตริย์ผู้ครองราชย์ต่อจากพระเจ้าวีระภัทรวรมัน ทว่า การรบในครั้งนี้หลัง กองทัพจามพ่ายแพ้ลงอย่างยับเยิน

การถูกจัมปาโจมตีชายแดนอยู่เสมอสร้างความเหนื่อยหน่ายแก่ไฉ่เวียด และราชสำนักได้ตัดสินใจที่จะปราบปรามจัมปาให้เป็นที่ยึดขาด ไฉ่เวียดเริ่มก้าวแรกในนโยบายดังกล่าวด้วยการขอการรับรองความเป็นกลางจากจีน ไฉ่เวียดได้รายงานต่อจีนถึงพฤติกรรมของจัมปา ซึ่งฉวยโอกาสในขณะที่ไฉ่เวียดมีกษัตริย์ซึ่งทรงพระเยาว์ เข้าปล้นสะดมจังหวัดหัวใจซึ่งสร้างความเสียหายเป็นอันมาก จักรพรรดิจีนทรงตอบรับโดยการกล่าวตำหนิกษัตริย์แห่งจัมปาและขอให้ทั้ง 2 อาณาจักรดำเนินการกำหนดเขตแดนของกันและกันให้เป็นที่ยึดมั่น กับทั้งให้ทั้ง 2 ฝ่ายกล่าวคำปฏิญาณที่จะไม่ทำสงครามต่อกันอีกต่อไปในอนาคต พระองค์ทรงลงท้าวให้กษัตริย์จัมปากำชับแก่เจ้าหน้าที่ชายแดนมิให้ทัพเข้ารุกรานดินแดนของไฉ่เวียด

ในขณะที่จักรพรรดิจีนว่ากล่าวตักเตือนจัมปานั้น พระองค์ก็ได้แจ้งแก่ทางไฉ่เวียดขอให้งดเว้นการทำสงครามแก่เผ่าเพื่อนบ้านของตนด้วย แต่ทว่า ไฉ่เวียดได้ระดมกองทัพเพื่อการทำสงครามไว้พร้อมสรรพแล้ว กองทัพไฉ่เวียดบุกเข้าโจมตีจัมปาใน ค.ศ. 1446 จัมปาไม่อาจสู้ได้นครวิชัยถูกล้อม พระเจ้ามหาวิชัยกษัตริย์จัมปาขณะนั้นทรงพยายามต่อสู้อย่างสุดกำลังภายในนครที่ถูกปิดล้อม ทว่า กลับเป็นกบฏภายในที่ทำให้พระองค์ต้องพ่ายแพ้ลง ผู้ก่อการคือ มหาควีไล (Maha Qui Lai) :หลานลุงของพระองค์เองซึ่งได้จับตัวพระองค์ส่งให้แก่ไฉ่เวียดด้วยเงื่อนไขที่ว่า ไฉ่เวียดต้องตั้งให้ตัวเขาขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองจัมปา ไฉ่เวียดยุติการปิดล้อมนคร

และยกทัพกลับไปพร้อมด้วยพระเจ้ามหาวิชัย พระมเหสี ราชบริพารสตรีและทรัพย์สมบัติมากมาย

หลังจากนั้นมา ย่างก้าวของความเสื่อมของจัมปาก็จะเร่งขึ้นทุกขณะ การแย่งชิงราชสมบัติจะเกิดขึ้นอย่างเป็นกิจวัตร ระหว่าง ค.ศ. 1447-1460 จัมปามีกษัตริย์ขึ้นครองราชย์ 4 พระองค์ ผู้ขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์องค์สุดท้ายแห่งวิชัยคือ บานลาทราตวน(Ban -La Tra-Toan) และพระองค์ก็ได้รับมรดกความเป็นศัตรูกับไฉ่เวียดมาจากรัชกาลของพระเชษฐาก่อนหน้านี้ด้วย

เมื่อขึ้นครองราชย์ พระองค์ได้รับคำเรียกร้องจากจักรพรรดิเลตันห์ตงแห่งไฉ่เวียดให้ส่งช้างเผือกจำนวนหนึ่งแก่ไฉ่เวียด ทราตวนซึ่งทรงได้รับการรับรองความเป็นกษัตริย์จากจีน จึงทรงขอให้จีนส่งเจ้าที่มากักปันเขตแดน จักรพรรดิเฮียนซง(Hien Tsong) ซึ่งเพิ่งขึ้นครองราชบัลลังก์จีน ทรงได้รับคำแนะนำจากที่ปรึกษาให้ถอยห่างจากการพยายามสร้างสันติภาพระหว่าง 2 อาณาจักรนี้ เพราะทั้ง 2 เป็นศัตรูกันมาเป็นเวลานานจนเกินกว่าจะแก้ไขได้ ดังนั้น จักรพรรดิจีนจึงทรงตอบแต่เพียงขอให้ทราตวนรักษาสันติภาพ

คำตอบรับจากจักรพรรดิจีนดังกล่าวหมายถึงจัมปาต้องยืนหยัดแต่เพียงลำพัง และทราตวนก็ทรงตระหนักดีว่า พระองค์ไม่สามารถต่อสู้กับไฉ่เวียดได้หากปราศจากความช่วยเหลือจากจีน ดังนั้น เพียงทางเลือกเดียวที่เหลืออยู่คือแสดงความอ่อนน้อมและผูกไมตรีกับเพื่อนบ้านที่มากด้วยพลกำลังนี้ ใน ค.ศ. 1467 พระองค์ส่งบรรณาการไปถวายแด่จักรพรรดิแห่งไฉ่เวียด

ทว่า ถึงตอนนี้ จักรพรรดิเลตันห์ตงแห่งไฉ่เวียดทรงต้องการมากกว่ามิตรไมตรีที่จัมปายินยอมให้ พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถอย่างสูง นับตั้งแต่ขึ้นครองราชย์สมบัติใน ค.ศ. 1460 พระองค์ปฏิรูปประเทศอย่างขนานใหญ่ในทุก ๆ ทาง (อาทิ ระบบการปกครอง กฎหมาย เศรษฐกิจทั้งทางเกษตรกรรมและการค้า ตลอดจน วิทยาการและวรรณคดี ฯลฯ) ทว่าเหนืออื่นใดคือการสร้างแสนยานุภาพทางทหาร กองทัพของพระองค์เริ่มใช้อาวุธปืน และทรงกำหนดให้อาวุธที่ใช้ดินปืนให้เป็นการผูกขาดของรัฐ การปฏิรูปที่พระองค์ได้ทรงกระทำทั้งหมดดังที่กล่าวนี้ จะเป็นแบบฉบับให้แก่ผู้ปกครองเวียดนามต่อไปอีกถึงราว 500 ปี (Hall : 2011, 248)

ด้วยพลังความก้าวหน้าของไต่เวียด และโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านแสนยานุภาพของ กองทัพในแบบสมัยใหม่ ซึ่งแน่นอนว่าล้ำหน้ากว่าจัมปาเป็นอันมาก พระองค์จึงทรงต้องการ ให้จัมปาปฏิบัติต่อพระองค์อย่างเท่าเทียมกับที่ได้ปฏิบัติต่อจักรพรรดิจีน พระองค์ทรง กำหนดให้จัมปาส่งบรรณาการมาเพิ่มได้แก่ แรต ช้าง และ สิ่งมีค่าอื่น ๆ อีกมาก กษัตริย์ทราต วนทรงปฏิเสธข้อเรียกร้องใหม่จากไต่เวียดเหล่านี้ ทั้งนี้ ทรงตัดสินพระทัยที่จะยื่นหยัดความ เป็นเอกราชของจัมปาแม้ว่าจะเสี่ยงต่อสงครามก็ตาม

สงครามเกิดขึ้นโดยกองทัพของจัมปาเป็นฝ่ายเปิดฉาก ซึ่งเริ่มขึ้นใน ค.ศ. 1469 โดยทราตวนได้ส่งกองทัพขนาดใหญ่(ราว 1 แสนคน) เข้าโจมตีหัวใจ แม่ทัพไต่เวียดไม่อาจ รับมือได้ จึงเพียงแต่เก็บตัวอยู่ในที่มั่นและรายงานสถานการณ์ไปยังจักรพรรดิเลตันหังตง

จักรพรรดิเลตันหังตงทรงต้องการขจัดปัญหาจากจัมปาให้สิ้นสุดไปในการสงครามครั้งนี้ ทั้งนี้ ตามที่บันทึกพงศาวดารเวียดนามได้กล่าวไว้ พระองค์ทรงต้องการให้ชายแดนทางตอนใต้ ของไต่เวียดปลอดภัยจากการเข้าโจมตีซ้ำแล้วซ้ำอีกของจัมปา และมุ่งมั่นที่จะขจัดภัยคุกคาม จาก สังคมที่ “ปราศจากอารยธรรม” แห่งนี้ให้หมดสิ้นไป วิธีการคือขจัดแบบแผนเดิมๆ ตามที่ เคยเป็นมาในอดีตมิให้บังเกิดขึ้นซ้ำอีก คือ การเข้าพิชิตดินแดน ปล้นสะดม กวาดต้อนกำลังคน กลับมายังอาณาจักรพร้อมด้วยทรัพย์สินสมบัติที่รบมาได้ (Hall : 2011, 248)

พระองค์ทรงเตรียมการตามตามยุทธวิธีนี้อย่างรอบคอบเพื่อเผด็จศึกครั้งสุดท้ายนี้ พระองค์เริ่มด้วยการแจ้งให้จัมปาได้รับรู้ถึงความต้องการสันติภาพของพระองค์ และเพื่อให้ จัมปากล่าวหาพระองค์แก่จักรพรรดิจีน พระองค์ส่งคณะทูตไปทูลให้จักรพรรดิจีนได้ทรง ทราบถึงการที่พระองค์ต้องทำสงครามในครั้งนี้ หลังจากนั้น จึงระดมทัพอย่างขนานใหญ่ทั้งทาง บกและทะเล(รวมทั้งสิ้นราว 250,000 คน) บุกเข้าจัมปาใน ค.ศ. 1471 โดยมีมุ่งหมายที่จะทำลาย วิชยันนครหลวงของจัมปา

ทราตวนทรงส่งกองทัพช้างพร้อมกำลังพลราว 5,000 คนเข้าต่อสู้อย่างไม่ให้เข้าศึกได้ทัน ตั้งตัว แต่กองทัพกลับถูกเวียดโอบล้อมทุก ๆ ด้านจนไม่อาจติดต่อกับทางเมืองหลวงได้ ทรา ตวนทรงตะลึงกับข่าวการพ่ายแพ้ พระองค์ส่งสมาชิกในครอบครัวไปเข้าเฝ้าจักรพรรดิเลตันหังตง ขอยอมรับการพ่ายแพ้ กระนั้น จักรพรรดิก็ยังทรงรุกคืบเข้ามาจนถึงนครหลวง กองทัพไต่เวียด เข้าสู่วิชยันได้อย่างง่ายดาย ประชากรจามราว 60,000 คนถูกสังหาร และอีกราว 30,000 คนถูก จับเป็นเชลย บางส่วนหลบหนีภัยไปอยู่กัมพูชา หรือในหลายๆ ประเทศที่เป็นถิ่นฐานของชนเชื้อ

สายมาเลย์ในเขตหมู่เกาะ ทราตวนสวรรคตระหว่างการเดินทางไปยังไควเวียดในฐานะเชลย ผู้บัญชาการกองทัพจามนามว่า โบตริตริ(Bo Tri Tri) รวบรวมกองทัพที่เหลืออยู่หนีไปยังปาณทຸຣັງคะและตั้งตนขึ้นเป็นกษัตริย์แห่งจัมปา ณ ที่นั้น หลังจากนั้นก็ ส่งบรรณาการและคำปฏิญาณแสดงความอ่อนน้อมต่อไควเวียด ซึ่งเลตันหัตถ์ก็ทรงรับคำแสดงความอ่อนน้อมเหล่านั้น

ในส่วนดินแดนจัมปานั้น ท้ายที่สุดเลตันหัตถ์ทรงผนวกเข้ากับอาณาจักรไควเวียด นับตั้งแต่ตอนเหนือของวิชัยขึ้นไป ซึ่งทำให้ถึงตอนนี้ อาณาเขตของจัมปาเหลือเพียงแค่ แคว้นคอธรา และปาณทຸຣັງคะ หรือราว 1 ใน 5 ของดินแดนที่เคยครอบครองมาก่อนในสมัยของเซบงา

สรุปและวิเคราะห์

นักวิชาการส่วนใหญ่กำหนดให้ยุคของความเสื่อมของจัมปาเริ่มขึ้นภายหลังการสิ้นสลายของอินทพຸຣັງตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 10 เป็นต้นมา แต่เราไม่อาจปฏิเสธได้เลยถึงความแข็งแกร่งทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของวิชัย ณ ดินแดนที่ถัดจากลุ่มน้ำทຸບອນลงมาทางใต้ ความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจของวิชัยเป็นผลพวงจากนโยบายทางเศรษฐกิจของจีน ยุคราชวงศ์ซ่ง และที่ตั้งอันเหมาะสมของวิชัย ซึ่งส่งผลให้ท่าเรือศรีบานอยของวิชัยกลายเป็นท่าเรือที่เป็นหลักสำคัญของจัมปาจนกระทั่งถึง ค.ศ. 1471 การที่วิชัยมักขัดแย้งกับและเป็นเป้าของการกบฏและ/หรือการโจมตีจากปาณทຸຣັງคะ และอมราวดี ก็น่าจะสืบเนื่องมาจากเหตุที่วิชัยกลายเป็นผู้นำทางการค้าซึ่งรวมถึงทางด้านการเมืองในฐานะกษัตริยาธิราชแห่งจัมปานั้นเอง ความเป็นผู้นำแห่งจัมปาของวิชัยในยุคนี้ ยังแสดงให้เห็นที่ผลงานด้านสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นอย่างให้ดูมีขนาดมหึมา น่าเกรงขาม ซึ่งนักวิชาการมองว่า คือภาพสะท้อนของการแสดงออกซึ่งสิทธิธรรมแห่งการเป็นผู้นำอาณาจักรจัมปาของวิชัยจัมปาในทางหนึ่งด้วย

ความเป็นผู้นำทางการค้าของวิชัย ยังทำให้วิชัยเป็นเป้าของการโจมตีของอังกอร์ยุคใหม่ ซึ่งกำลังหาทางขยายเขตแดนและรายได้เพิ่มเติมจากเศรษฐกิจเกษตรกรรมของตน โดยการเข้าร่วมในเครือข่ายการค้านานาชาติ การที่วิชัยถูกอังกอร์เข้ารุกรานและยึดครองอาณาจักร ก็น่าจะเกิดจากความทะเยอทะยานของเขมร ที่หวังเข้าครอบครองท่าเรือของจัมปา เพื่อที่ตนจะสามารถเข้าร่วมในการค้านานาชาติของภูมิภาคได้โดยตรง ทว่า การเข้ายึดครองจัมปานี้กลับกลายเป็นปัจจัยหนึ่งที่สร้างความอ่อนแอให้แก่อังกอร์ไปตลอดกาล

ความขัดแย้งระหว่างจัมปากับไคเวียดนั้น แน่หนว่าเป็นความขัดแย้งในเรื่องดินแดน แต่เมื่อจัมปาแพ้สงครามและถูกไคเวียดเข้ายึดครองดินแดนนั้น ก็เป็นที่ประจักษ์ว่า การต่อสู้อย่างจามและเวียดนั้น มิใช่เพียงแค่ประเด็นการแย่งชิงดินแดน หรือเป็นการพยายามเข้าครอบงำอารยธรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียของจาม—โดยรัฐเวียดซึ่งมีพื้นฐานอารยธรรมตามแบบฉบับของจีน--เท่านั้น ทั้งนี้ ตามหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบเมื่อไม่นานมานี้ ทำให้นักวิชาการมองว่า การต่อสู้เพื่อแย่งชิงความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจก็น่าจะเป็นประเด็นที่สำคัญด้วยเช่นกัน เพราะเมื่อได้ชัยชนะในการรบ หนึ่งในสิ่งแรก ๆ ที่ไคเวียดกระทำในทันที คือการเข้าควบคุมการค้าที่อ่าวทีนายของวิชัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณที่เป็นแหล่งผลิตเซรามิก – สินค้าสำคัญที่เลื่องชื่อของจัมปา นักวิชาการยังได้พบอีกด้วยว่า อาณาบริเวณนี้ถูกทำลายลงด้วยความตั้งใจ(มิใช่ด้วยผลของสงคราม) และบรรดาช่างฝีมือผู้ผลิตงานเซรามิกของจัมปาก็ถูกกวาดต้อนไปยังเวียดนาม เพื่อให้เข้าทำงานในแหล่งผลิตเซรามิกของเวียดนาม นอกจากนี้แล้วชาวเวียดยังเข้าติดต่อกับเหล่าชาวเขาทางด้านตะวันตกเพื่อเข้ารับบทบาทการค้าของป่าที่ชาวจามเคยกระทำมาอีกด้วย(Hall : 2011, 250) จึงเห็นได้ว่า สงครามจามและเวียดครั้งนี้ มีแรงจูงใจทางด้านเศรษฐกิจเป็นประเด็นสำคัญด้วยเช่นกัน และน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่สร้างความมั่นคงให้แก่เวียดนามในด้านเศรษฐกิจ บนความสูญเสียและสิ้นสลายของจัมปา

ส่วนประเด็นที่ว่าทำไมจัมปาถึงพ่ายแพ้ในสงครามกับไคเวียดอยู่เสมอนั้น เราไม่มีข้อมูลภายในของจัมปาพอที่ทำความเข้าใจได้ แต่การปราศจากกษัตริย์ที่สามารถทางด้าน การรบดั่งเช่นเซบงา น่าจะเป็นปัจจัยหนึ่ง โครงสร้างทางการเมืองที่หละหลวมไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของจัมปานับเป็นข้อด้อยที่สำคัญของจัมปา เมื่อเทียบกับระบบการบริหารที่มีประสิทธิภาพตามแบบฉบับจีนของไคเวียด ทว่า เราก็ไม่อาจคาดเดาได้ว่า หากจัมปามีเอกภาพทางการเมือง พวกเขาจะต่อต้านกองทัพเวียดนามได้หรือไม่ แต่ประเด็นนี้ ก็น่าจะเป็นตัวตัดสินที่สำคัญในประเด็นการแข่งขันระหว่างรัฐทั้ง 2 นี้ โครงการปฏิรูปประเทศในทุก ๆ ด้านของเลห์นห์ตงในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 15 ซึ่งรวมทั้งแสนยานุภาพของกองทัพนั้น น่าเป็นข้อได้เปรียบของไคเวียดอย่างสำคัญ โดยเฉพาะการใช้อาวุธปืนเป็นยุทธโศปกรณ์ทางการรบซึ่งเริ่มใช้มาตั้งแต่ ค.ศ. 1390 -- และเป็นอาวุธที่ใช้สังหารเซบงาซึ่งทำให้สงครามยุติลง

ข้อได้เปรียบของไคเวียดและข้อด้อยของจัมปาที่กล่าวมาเหล่านี้ น่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วิชัยพ่ายแพ้และล่มสลายลง

บทที่ 5

จัมปาในวาระสุดท้าย : คอธาราและปาณทุรังคะ

การล่มสลายของวิชัยใน ค.ศ. 1471 อาจเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ กระนั้นจัมปาก็ยังคงดำรงอยู่ต่อมา และชื่อจัมปายังคงถูกใช้ในบ้านทีกทางประวัติศาสตร์ทั้งของเวียดนามและของจีน (Dharma : 2001 , 20) พงศาวดารเวียดนามกล่าวว่า เลตันห์ตงทรงยอมรับให้จัมปาเป็นอาณาจักรภายใต้อำนาจของไฉ่เวียดตามที่โบตริตริทงร้องขอ และในกฎเกณฑ์การรับรองคณะทูตต่างแดนของไฉ่เวียด ก็ยังได้ระบุชื่อจัมปาไว้ในรายชื่อประเทศต่าง ๆ ของภูมิภาค(เช่น ลาว อยุรยา ขวา และ มะละกา) ที่ไฉ่เวียดยินดีต้อนรับ (Hall : 2011, 249)

นอกจากอ่อนน้อมและส่งบรรณาการให้แก่ไฉ่เวียดแล้ว โบตริตริทงยังดำเนินตามจารีตที่กษัตริย์จัมปากระทำเสมอมา คือขอรับการแต่งตั้งการเป็นกษัตริย์จากจักรพรรดิจีน นอกจากนี้แต่งตั้งความเป็นกษัตริย์ตามที่กษัตริย์จัมปาทรงขอพระราชทานแล้ว จักรพรรดิจีนยังทรงร้องขอไปทางไฉ่เวียดให้คืนดินแดนวิชัยและอมราวตีให้แก่จัมปาด้วย ในประการหลังนี้อาจเป็นเพียงวาทกรรมทางการทูต เพราะเมื่อจัมปาขอให้จีนเข้าแทรกแซงเพื่อต่อต้านการครอบครองดินแดนจัมปาของไฉ่เวียด(ใน ค.ศ. 1487, 1489 และ 1495) โดยผ่านทางเส้นสายที่ตนมีอยู่แต่เดิมกับกวางโจว ราชสำนักหมิงกลับปฏิเสธ (Hall : 2011, 249) เมื่อเลตันห์ตงสวรรคตลงใน ค.ศ. 1497 ชาวจามก็ยังพยายามอีกครั้งหนึ่ง เพื่อขอให้จีนสนับสนุนพวกตนในการนำวิชัยกลับคืนมาเป็นของจัมปา เพราะวิชัย “เป็นประเทศของเราซึ่งถูกอันนัม[ไฉ่เวียด] ยึดครองเป็นเวลานาน” (Cited Hall : 2011, 249)

แม้ว่าไม่ได้รับการช่วยเหลือตามที่จัมปาได้พยายามร้องขอ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างจัมปากับจีนตามจารีตเดิมก็ยังคงยังดำเนินต่อมา กษัตริย์จัมปาที่ครองราชย์ต่อจากโบตริตริทงยังได้รับการแต่งตั้งความเป็นกษัตริย์จากจักรพรรดิจีนสืบมาถึง 3 พระองค์ กษัตริย์องค์สุดท้ายที่ได้รับการแต่งตั้งจากจักรพรรดิจีนได้ส่งคณะทูตไปยังจีนใน ค.ศ. 1543 และคณะทูตชุดนี้เป็นชุดสุดท้ายที่จัมปาส่งไปยังราชสำนักจีน (Majumda : 1985, 1463147)

ประเด็นที่น่าคิดคือ เหตุใดเลตันห์ตันจึงทรงยินยอมและยอมรับรองทั้ง 2 แคว้นที่เหลือของจัมปาให้ดำรงอยู่ในฐานะรัฐเอกราช เรื่องนี้อาจมองได้ว่าเป็นความเมตตาของเลตันห์ตัน แต่เมื่อพิจารณาถึงภาระงานและปัญหาที่ไคเวียดต้องเผชิญในการเปลี่ยนดินแดนจัมปาที่เพิ่งผนวกเข้ากับไคเวียด ให้เป็นดินแดนของเวียด(Vietnamization)แล้ว ก็จะเป็นที่เข้าใจได้ ภาระงานดังกล่าวนี้ ต้องใช้เวลา ทรัพยากรทั้งทางด้านวัตถุและกำลังคน ซึ่งไคเวียดมีไม่พอ ในสภาวะหลังสงคราม แม้ว่าประเทศเป็นฝ่ายชนะ แต่กองทัพได้รับความเสียหายและสูญเสียกำลังคนไปเป็นอันมาก เลตันห์ตันผู้เห็นการณ์ไกลคงจะตระหนักในปัญหาเหล่านี้เป็นอย่างดี และเห็นว่าการผนวกดินแดนจัมปาทั้งหมดเข้ากับไคเวียดอาจเกินกว่าศักยภาพของไคเวียดจะกระทำได้ในขณะนั้น (Dharma : 2001?, 20) ดังนั้น พระองค์จึงผนวกดินแดนเฉพาะส่วนที่ใกล้กับไคเวียดมากที่สุด ซึ่งอาจด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ อาณาจักรจัมปาที่คอธาราและปาณทุรังคะจึงยังดำรงอยู่ต่อมา (Dharma : 2001, 20-22)

อย่างไรก็ดี สิ่งเราได้เห็นต่อมาก็คือ อาณาจักรจัมปาที่เหลือทั้ง 2 แคว้นนี้ได้พัฒนาต่างไปออกจากแนวทางเดิม จนเราอาจเรียกได้ว่าเป็น “จัมปายุคใหม่” แนวทางที่เปลี่ยนไปนี้ได้แก่ วัฒนธรรมทางด้านจิตวิญญาณ และ บทบาททางด้านเศรษฐกิจการค้า กระนั้น จัมปากียังมีสิ่งที่เป็นความความสืบเนื่องมาจากยุคก่อน คือ การพยายามอย่างไม่ลดละเพื่อปกป้องดินแดนของตนที่เหลืออยู่ หรือช่วงชิงดินแดนของตนที่สูญเสียไปกลับคืนมาจากไคเวียด--แม้ด้วยวิถีทางที่รุนแรงก็ตาม แต่ท้ายที่สุดก็ต้องพ่ายแพ้ลงด้วยการสูญเสียคอธาราใน ค.ศ.1653 และปาณทุรังคะใน ค.ศ.1835 (Dharma : 2001, 20)

วัฒนธรรมทางด้านจิตวิญญาณของจัมปายุคใหม่

จัมปาในยุคใหม่นี้มิใช่จัมปาภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของลัทธิฮินดูเหมือนครั้งก่อน ค.ศ. 1471 ความเชื่อในศาสนาฮินดูเสื่อมลงและถูกแทนที่ด้วยวัฒนธรรมพื้นเมืองดั้งเดิม ซึ่งไม่เคยจางหายไปตลอดระยะเวลาของการอยู่ภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของความเชื่อฮินดู ความเสื่อมของวัฒนธรรมฮินดูนี้ มีรากเหง้ามาตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 12 เมื่อมุสลิมบุก

เข้าอนุทวีปอินเดีย การติดต่อกับอินเดียซึ่งช่วยเพิ่มพลังให้แก่วัฒนธรรมฮินดูของจัมปาเสมอมา จึงไม่มีอีกต่อไป (Lafont : 2014, 119) การที่ประเทศมักฟายแพ้สงครามอยู่เสมอ นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 11 เป็นต้นมา ก่อให้เกิดการตั้งคำถามในหมู่ประชาชนถึงประสิทธิภาพของระเบียบของฮินดูซึ่งเป็นรากฐานให้แก่โครงสร้างทางการเมืองและวัฒนธรรมของประเทศ ระเบียบนี้ เทพทรงสรรค์สร้างให้ แต่มนุษย์ผู้บริหารจัดการกลับกระทำให้ผิดรูปผิดรอยไป เมื่อระบบชนชั้นผู้ดี/ขุนนางที่ยึดมั่นและปกป้องรักษาระเบียบฮินดูนี้ล่มสลายลงพร้อมไปกับการสิ้นสลายของอาณาจักรจักรวีย์ จึงเป็นโอกาสให้ความเชื่อดั้งเดิมของพื้นถิ่นได้พัฒนาขึ้นมาแทนที่หนึ่งในความเชื่อดังกล่าวได้แก่ ลัทธิบูชาบรรพชน

ลัทธิบูชาบรรพชนนี้ พัฒนาขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 เป็นต้นมา สัญลักษณ์ของการบูชาคือแท่งหินที่เรียกว่า “กูต” ซึ่งจะถูกนำมาวางไว้ ณ สุสานของผู้วายชนม์ในระหว่างพิธีศพ ซึ่งนอกจากเพื่อบูชาบรรพชนแล้ว ยังใช้เป็นหลักหมายแสดงสิทธิของผู้สืบเชื้อสายจากผู้วายชนม์ในพื้นที่นั้นด้วย ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ว่า การสร้างสัญลักษณ์ กูต เหล่านี้ นอกจากเกี่ยวข้องหรือสืบเนื่องมาจากลัทธิบูชาบรรพชนแต่ดั้งเดิมแล้ว ยังสัมพันธ์อยู่กับลัทธิการบูชาพื้นแผ่นดินด้วย ทั้งนี้ จากความเชื่อที่ว่า บรรพชนของครอบครัว เมื่อวายชนม์ไปแล้ว จะกลายเป็นเทพ กูต ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในพิธีศพของบรรพชน จึงถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์ประจำครอบครัว ซึ่งจะถูกนำมาตั้งไว้ ณ ใจกลางของห้องหุ้มนั้น เพื่อความเจริญงอกงามของพืชผลและข้าวที่เป็นผลผลิตจากห้องหุ้มนั้น ๆ จะถูกนำมาใช้ในการเซ่นสังเวยด้วย (Schweyer : 2011, 49-50)

อย่างไรก็ดี นักวิชาการให้ความเห็นว่า การทำพิธีบูชาตามความเชื่อพื้นถิ่นที่ได้พัฒนาขึ้นมาใหม่เหล่านี้ ก็ปะปนไว้ด้วยบางเลี้ยวส่วนของวัฒนธรรมทางศาสนาของอินเดีย รวมทั้งแนวคิดบางอย่างของอิสลามที่เริ่มเข้ามาผสมผสานนับตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นไป (Lafont : 2014, 119 ; Dharma : 2001, 20-22)

อนึ่ง วัฒนธรรมทางด้านจิตวิญญาณที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ยังส่งผลให้สถานะของกษัตริย์เปลี่ยนแปลงไป กษัตริย์ในยุคนี้ มิได้เป็นดังผู้ที่จุติมาจากเทพเจ้า พระองค์มิได้ใช้พระนามภาษาสันสกฤตเมื่อขึ้นครองราชสมบัติ หรือสร้างเทวรูปโดยใช้คุณลักษณะทางกายภาพของพระองค์เป็นต้นแบบอีกต่อไป ถึงตอนนี้ พระองค์ทรงทำหน้าที่ดังเช่นผู้นำทางการเมือง แต่กระนั้นเกียรติศักดิ์ตามฐานันดรของพระองค์ก็ยังได้รับการเชิดชูตามแบบฉบับของเชื้อพระวงศ์ของดินแดนทางใต้ (Lafont : 2014, 119)

เศรษฐกิจการค้าของจัมปาในยุคใหม่

การค้าทางทะเลยังคงเป็นฐานทางเศรษฐกิจของอาณาจักรจัมปาในยุคใหม่ ชาวจามได้เข้าร่วมในเครือข่ายการค้าทางทะเลที่มีศูนย์กลางอยู่ที่มะละกา เครือข่ายนี้ประกอบด้วยภูมิภาคต่างๆ ในเขตทะเลจีนใต้ บันทึกพงศาวดารของมาเลย์ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 -16 (เซจารา เมลายู--*Sejara Melayu*) พรรณนาถึงเรือสินค้าของชาวจามได้ไปปรากฏตามท่าเรือของภูมิภาคต่าง ๆ เช่น ที่ปัตตานี ปากน้ำเจ้าพระยา ยะโฮร์ และ หมู่เกาะอินโดนีเซีย ขณะเดียวกันที่ทำเรือต่าง ๆ ของจัมปา ก็มีเรือค้าขายจากที่ต่าง ๆ เข้ามาจอดเรียงรายอยู่เป็นอันมาก เช่น จาก จีน ญี่ปุ่น (ช่วงก่อนที่จะปิดประเทศใน ค.ศ. 1636) โลกอาหรับ และ ชาติตะวันตก(นับจากคริสต์ศตวรรษที่16 เป็นต้นไป) สินค้าออกที่จัมปายขายให้แก่ชาติต่าง ๆ นั้น ก็ได้แก่ไม้หอม ซึ่งนับเป็นสินค้าที่ขึ้นชื่อที่ส่งไปขายที่ญี่ปุ่น อินเดีย โลกอาหรับ และโลกตะวันตก สินค้าอื่น ๆ นอกจากไม้หอมก็ ได้แก่ หนังปลา หนังสัตว์ป่า ผ้าไหม งาช้าง และ นอแรด เป็นต้น (Lafont 2014, 123 ; Wong Tze Ken 2011, 244)

ชาติตะวันตกที่จัมปามีสัมพันธทางการค้าด้วยในยุคนี้ ได้แก่ ดัตช์ ซึ่งได้ส่งตัวแทนเข้ามาเข้าเฝ้ากษัตริย์จามใน ค.ศ. 1644 ซึ่งน่าจะได้แก่กษัตริย์โพ โรม(Po Rome-ครองราชย์ระหว่าง1627-1651) และจากนั้น พระองค์ก็ทรงออกใบบังคับให้ชาวดัตช์เข้ามาทำธุรกิจ ในราชอาณาจักรด้วยเงื่อนไขที่ว่า ต้องไม่โจมตีหรือทำร้ายเรือและพ่อค้าโปรตุเกสในท่าเรือของจัมปา นอกจากดัตช์แล้ว อังกฤษก็เป็นอีกชาติหนึ่งที่มีสัมพันธทางการค้ากับจัมปา บันทึก

ประวัติศาสตร์ของเวียดนามได้กล่าวว่า จัมปานับเป็นตลาดการค้าที่มีมูลค่าสูงของบริษัทอีสต์อินเดียของอังกฤษ (ซึ่งขณะนั้นได้มาตั้งโรงงานอยู่ในกัมพูชา) โดยใน ค.ศ. 1617 บริษัทอีสต์อินเดียได้ส่งสินค้าเข้ามายังตลาดจัมปาถึง 16 ตัน (Lafont : 2014, 67, 122 ; Wong Tze Ken : 2011, 246)

การค้าทางทะเลที่จามกระทำกับชาติต่าง ๆ เหล่านี้นับเป็นการค้าที่ผ่านการพัฒนามาอย่างสูงและสร้างรายได้ให้แก่รัฐ กิจกรรมการค้าเหล่านี้รัฐเป็นผู้ควบคุม โดยกำหนดให้อยู่ในการผูกขาดของกษัตริย์ ซึ่งในหลาย ๆ กรณีและหลาย ๆ โอกาส พระองค์จะรับบทบาทเป็นผู้ประกอบการค้าเหมือนดังเช่นสุลต่านหลาย ๆ พระองค์ในโลกมาเลย์ และเนื่องจากระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 ภาษามาเลย์เป็นภาษานาชาติของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การติดต่อทางธุรกิจระหว่างชนชาติต่าง ๆ ส่วนใหญ่กระทำกันในภาษามาเลย์ พระองค์จึงทรงมีข้าราชการบริพารที่เป็นชาวมาเลย์รวมอยู่ด้วย คนเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาทางด้านเศรษฐกิจ พร้อมทั้งติดต่อทางธุรกิจกับเหล่าพ่อค้าต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในจัมปา ที่ปรึกษาชาวมาเลย์เหล่านี้รวมทั้งชาวมาเลย์ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในจัมปา น่าจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำให้เกิดชาวจามบานี(Cham Bani) หรือชาวจามผู้นับถือศาสนาอิสลาม ในหมู่ข้าราชการบริพารของกษัตริย์และประชาชนโดยทั่วไป ซึ่งเริ่มตั้งแต่ราวคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นไป (Lafont : 2014, 67; Nakamura : 2011, 62-63) อย่างไรก็ตาม ยังมีชาวจามจำนวนมากที่ยังคงนับถือศาสนาฮินดูของตนต่อไป¹

การล่มสลายของคอธารา

เมื่อขึ้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 พรมแดนของไต่เวียดได้ขยายลงมาทางใต้ใกล้กับอาณาจักรจัมปาทั้ง 2 มากขึ้นทุกขณะ การขยายพรมแดนของไต่เวียดมีเหตุมาจากเหตุการณ์ความไม่สงบทางการเมืองในไต่เวียด ซึ่งเริ่มขึ้นเมื่อเลตันหัตงสวรรคตลงใน ค.ศ. 1497 การต่อสู้

¹ มีชื่อเรียกว่า จามบาลามอน (Cham Balamon)

เพื่อแย่งชิงราชบัลลังก์ที่ติดต้ามมา ทำยที่สุดได้นำไปสู่การต่อสู้กันทางอาวุธระหว่างตระกูล
 ตรินห์และตระกูลเหงียน พวกตรินห์ครอบครองอาณาจักรอยู่ทางตอนเหนือ ส่วนฝ่ายเหงียน
 ครอบครองดินแดนทางตอนใต้ โดยสถาปนาเมืองหลวงที่ฟูซวน(Phu Xuan)ในบริเวณที่ใกล้กับ
 เมืองเว้ปัจจุบัน การต่อสู้ระหว่าง 2 ฝ่ายตลอดจนความไม่สงบทางการเมืองที่ติดต้ามมาดำเนิน
 อยู่เป็นเวลานานถึงราว 3 ศตวรรษ จึงจบลงด้วยชัยชนะของฝ่ายเหงียนซึ่งได้ขึ้นครองราช
 บัลลังก์ไต่เวียด และก่อตั้งราชวงศ์อย่างเป็นทางการเป็นผลสำเร็จใน ค.ศ.1806 (Cotterell : 2014, 198)

อาจเนื่องจากความยุ่งยากทางการเมืองดังกล่าว เรื่องราวของจัมปาจึงหายไปจาก
 บันทึกทางประวัติศาสตร์ของเวียดนาม เรื่องราวที่ถูกจดบันทึกในเอกสารดังกล่าวส่วนใหญ่
 เกี่ยวพันแต่เฉพาะการต่อสู้ทางการเมืองภายในไต่เวียด รายงานของนักเดินทางชาวยุโรปร่วม
 สมัยก็แทบมิได้กล่าวถึง บันทึกเรื่องราวของจามที่เขียนในภาษาจามสมัยใหม่ระยะแรกๆ ก็ให้
 เรื่องราวค่อนข้างสับสนทั้งในเรื่องเวลาและสถานที่ ที่จะชัดเจนและน่าเชื่อถือได้มากกว่า มัก
 เป็นเอกสารในยุคหลัง ๆ เรื่องราวของจัมปาสมัยใหม่ในช่วงแรก ๆ (ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16
 -17)จึงไม่เป็นที่ทราบกันนัก (Lafont : 2014, 120)

อย่างไรก็ดี จากบันทึกในภาษาจามสมัยใหม่ดังกล่าว ก็พอให้เราได้ทราบถึงการที่ชาว
 จามพยายามต่อต้านการรุกรานเข้ามาในดินแดนจามของพวกเขาโดยใน ค.ศ. 1578 กษัตริย์
 จาม (ซึ่งเอกสารมิได้ระบุพระนาม)--ถือโอกาสช่วงที่การต่อสู้ในสงครามกลางเมืองในไต่เวียด
 กำลังตึงเครียด--ส่งกองกำลังขึ้นไปทางเหนือจนถึงบริเวณที่เป็นเมืองฟูเยิน(Phu Yen) ชาวจาม
 ได้เข้ายึดป้อมค่ายที่ฟูเยินที่เคยเป็นของจามมาก่อนและถูกพวกเหงียนยึดไปกลับคืนมา อีก
 เหตุการณ์หนึ่งที่ช่วยให้เราได้ทราบความเคลื่อนไหวของชาวจามได้ในยุคนี้ (ซึ่งได้จากเอกสาร
 ของพวกดัชต์) คือการที่กษัตริย์จาม(ซึ่งมิได้ระบุพระนามเช่นกัน)ได้ส่งความช่วยเหลือให้แก่

สุลต่านแห่งยะโฮร์ที่กำลังต่อสู้กับพวกโปรตุเกสในมะละกา² (Lafont : 2014, 120 ; Dharma : 2001?, 22)

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น 2 ประการดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงความแข็งแกร่งและความมั่นใจในพลังอำนาจของชาวจามในยุคใหม่ และอาจด้วยความมั่นใจในพลังอำนาจดังกล่าวที่ผลักดันให้กษัตริย์จามทรงพระนามว่า โพ นิต (Po Nit) ยกทัพเข้าโจมตีกวางนัมซึ่งพวกเหงียนได้ยึดไว้เป็นฐานที่มั่นของตน การโจมตีครั้งนี้ดูจะเป็นการยั่วยุพวกเหงียนให้แสดงปฏิกิริยาออกมาอย่างรุนแรง ใน ค.ศ. 1611 ประมุขของฝ่ายเหงียนได้ส่งกองทัพเข้ายึดดินแดนตอนเหนือของคอธราา ซึ่งอยู่ระหว่างช่องเขาคุมอง (Cu Mong) และแหลมวาเรลลา (Varella) และตั้งให้เป็นจังหวัดชายแดนของตนโดยให้ชื่อว่า ทรันเบียน (Tran Bien) และต่อมาได้ส่งเชลยชาวเวียดที่เป็นผู้ที่นิยมพวกตริन्हมาก่อนให้เข้ามาตั้งหลักแหล่ง (Lafont : 2014, 121; Dharma : 2001?, 22)

การตอบโต้ของพวกเหงียนต่อการโจมตีของจามก่อให้เกิดปฏิกิริยาจากจามอีกเช่นกัน โดยนับจาก ค.ศ. 1620 เป็นต้นไป (ซึ่งเป็นช่วงที่ความขัดแย้งทางการเมืองในไคเวียดกำลังตึงเครียดถึงขีดสุด จนกระทั่งกลายเป็นการสู้รบกันอย่างเปิดเผยนับตั้งแต่ ค.ศ. 1627 เป็นต้นไป) กษัตริย์จามทรงส่งชาวจามเข้ารังควาญและระรานผู้ตั้งหลักแหล่งในบริเวณตอนใต้ของจังหวัดทรันเบียน ใน ค.ศ. 1653 กษัตริย์จามทรงเตรียมการเพื่อเข้ายึดดินแดนที่เสียไปใน ค.ศ. 1611 แต่เหงียนกลับเป็นฝ่ายเข้าโจมตีก่อน จัมปาเป็นฝ่ายพ่ายแพ้และถูกฝ่ายเหงียนเข้ายึดครอง ดินแดนคอธราาทั้งหมด หลัง ค.ศ. 1653 เป็นต้นไป อาณาจักรจัมปาจึงเหลือเพียงแค่ ปาณซุรงคะเท่านั้น

² การที่ชาวจามให้ความช่วยเหลือแก่ยะโฮร์อาจสันนิษฐานได้เป็น 2 ประการคือ 1) ชาวจามคงจะหันไปนับถือศาสนาอิสลามกันแล้ว และ 2) ในช่วงหลังจากวิชัยล้มสลายแล้ว มีชาวจามอพยพไปอยู่มะละกาเป็นจำนวนมาก (Wong Tze Ken ; 2004)

การสิ้นสุดของปาณทຸຣັງคะ

หลังการสิ้นสุดของคออธรา ปาณทຸຣັງคะยังคงดำรงอยู่ต่อมาเป็นเวลาเกือบ 2 ศตวรรษ จนกระทั่งสิ้นสุดลงในปี ค.ศ. 1835 การสิ้นสุดของปาณทຸຣັງคะอาจพิจารณาได้เป็นลำดับดังนี้

การสูญเสียอิสรภาพใน ค.ศ. 1693

เพียง 5 ปีภายหลังการเข้ายึดครองคออธรา (ค.ศ. 1658) พวกเหียงหนีโอกาสขณะที่กัมพูชา กำลังเกิดปัญหาว่านวายภายใน สงกกองทัพเข้ายึดดินแดนทางด้านตะวันออกสุดของกัมพูชา ดินแดนนี้ปัจจุบันรู้จักกันในนามว่า เบียนหัว (Bien Hoa) การกระทำเช่นนี้เสมือนเป็นการทำลายปาณทຸຣັງคะอย่างรุนแรง เพราะเท่ากับว่า ตอนนี้ปาณทຸຣັງคะมีดินแดนประชิดกับไต่เยียดทั้งเหนือและใต้ กับทั้งเป็นที่คาดการณ์กันว่า พวกเหียงก็คงจะไม่ให้สภาวะเช่นนี้ดำรงอยู่ไปตลอดกาล อย่างไรก็ดี ช่วงเวลานั้น พวกเหียงกำลังมีงานล้นมืออยู่กับการพยายามขยายจักรวรรดิของตนเข้าไปเข้าไปในเขตลุ่มแม่น้ำโขง และยึดอาณาจักรเขมรไว้เป็นรัฐบริวาร ดังนั้น (ตามข้อสังเกตของบาทหลวงเดอซัวซี³) หากว่าปาณทຸຣັງคะจะแสดงความอ่อนน้อมต่อประมุขของเหียงและส่งบรรณาการไปถวายอย่างสืบเนื่อง พวกเหียงก็คงจะไม่คุกคามมากไปกว่าที่กระทำอยู่ (Cited Lafont : 2014, 124) ทว่า สิ่งทีโพ ซาอูต (Po Saut-ครองราชย์ระหว่างค.ศ. 1160-1692) กษัตริย์แห่งปาณทຸຣັງคะขณะนั้นทรงกระทำ คือยกทัพเข้าโจมตีดินแดนส่วนทางใต้ของคออธรา ทั้งนี้ ด้วยเป้าประสงค์ที่จะยึดดินแดนนี้กลับคืนมาเป็นของจามอีกครั้งหนึ่ง การโจมตีดังกล่าว ส่งผลให้ประมุขของเหียงส่งกองทัพเข้ายึดครองปาณทຸຣັງคะ ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนให้เป็นเขตปกครองของตนในชื่อว่าบิन्हทวน ดังนั้น ปาณทຸຣັງคะ ซึ่งเป็นดินแดนสุดท้ายของจัมปาสักสูญเสียความเป็นรัฐเอกราชใน ค.ศ. 1692 พงศาวดารท้องถิ่นของกัมพูชาฉบับหนึ่ง

³ ฟร็องซัว - ตีมอเลอง เดอ ซัวซีย์ บาทหลวงชาวฝรั่งเศสทำหน้าที่เป็นอุปทูตเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีกับสยามในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เขาได้ตั้งข้อสังเกตนี้ในผลงานที่เขาเขียนขึ้นระหว่างทำหน้าที่อุปทูตดังกล่าว ผลงานนี้ได้รับการแปลเป็นภาษาไทย โดย สันต์ ท. โกมลบุตรในชื่อว่า จดหมายเหตุการณ์การเดินทางสู่ประเทศสยาม ค.ศ. 1865 และ 1866

กล่าวว่า ประชากรปาณทฺรุงคะราว 5000 ครอบครัว นำโดยเหล่าอดีตผู้สูงศักดิ์ของปาณทฺรุงคะ ได้พากันอพยพเข้าไปในกัมพูชา ซึ่งพระเจ้าชัยเชษฐาที่ 3 กษัตริย์เขมร (ซึ่งทรงเป็นเหยื่อของการขยายอำนาจในเชิงจักรวรรดินิยมของพวกเหียนเช่นกัน) ทรงให้ความช่วยเหลือ โดยมอบที่ดินให้อยู่อาศัยทั้งในบริเวณรอบ ๆ ราชธานีและในหัวเมือง (Lafont : 2014, 125: Dharma : 2001, 22-25)

แม้จะพ่ายแพ้อย่างไม่มีทางสู้ได้ และถูกกองทัพเหียนเข้ายึดครองอาณาจักร ประชาชนชาวปาณทฺรุงคะก็ยังก่อกบฏ กบฏครั้งนี้เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1693 แต่มีความเป็นไปได้ว่า พวกเขาอาจเตรียมการมาเป็นเวลานาน ทั้งนี้ พิจารณาจากข้อเท็จจริงที่พบในรายงานของบาทหลวงฝรั่งเศสที่ราชสำนักอยุธยาส่งไปยังสำนักสงฆ์ที่กรุงปารีส(ลงวันที่ 13 พฤศจิกายน ค.ศ.1682) ได้กล่าวว่า กษัตริย์จัมปาได้เข้ามาแสดงความอ่อนน้อมต่อกษัตริย์สยาม⁴ (Cited Wong Tze Ken ; 2004)

แม้ผู้เขียนมิได้ลงรายละเอียดอะไรมากไปกว่านี้⁵ แต่มีความเป็นไปได้ว่า จัมปาอาจกำลังพยายามสร้างพันธมิตรกับสยามเพื่อเป้าหมายในการต่อต้านพวกเหียน นอกจากนี้แล้ว วิลเลียม แดมเปียร์(William Dampier) นักเดินทางร่วมสมัยชาวอังกฤษ ก็ได้กล่าวไว้ในบันทึกของเขา(ในวันที่ 13 พฤษภาคม ค.ศ.1687)ว่า ได้พบเรือจากจัมปาทอดสมอยู่ทางด้านตะวันออกของเกาะแห่งหนึ่งใกล้กับอ่าวสยาม เรือนี้(ซึ่งบรรทุกสินค้าข้าว และสารเคลือบ) กำลังจะเดินทางไปมะละกา มีลูกเรือราว 40 คน ทั้งหมดเป็นชาวจามที่น่าสังเกต คือ คนเหล่านี้ล้วนพกอาวุธดาบเล่มใหญ่ หลาว บ้างก็พกปืน (Cited Wong Tze Ken, 2004)

แม้เราจะเชื่อมโยงข้อเท็จจริงดังกล่าวข้างต้นเข้ากับกบฏของชาวจามใน ค.ศ.1693 ได้หรือไม่ก็ตาม แต่ดูเหมือนว่า พวกเขาพร้อมที่จะต่อสู้และชิงแผ่นดินเกิดกลับคืนมา ทั้งด้วยวิธีการทางทูต และด้วยความรุนแรง อย่างไรก็ตาม การก่อความรุนแรงของพวกเขาก็ไม่อาจ

⁴ คือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช(ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1656-1688)

⁵ ผู้เขียนไม่พบเรื่องราวเหล่านี้ในเอกสารของฝ่ายไทย

เอาชนะกองทัพที่พวกเหียนส่งเข้ามาปราบปรามได้ กระนั้น พวกเขาก็ยังคงก่อความรุนแรงต่อไปอย่างไม่ยอมลดละ เมื่อสถานการณ์รุนแรงเกิดขึ้นอย่างดูเหมือนไม่รู้จบ ประกอบกับการเกิดโรคระบาดและความอดอยากแผ่ไปทั่ว ทำให้ประมุขของเหียนตัดสินใจประนีประนอมกับพวกจาม เพราะตระหนักว่า พวกตนอาจยังไม่พร้อมที่จะสถาปนาองค์กำลังทัพรบที่มีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะปกครองพวกจามเหล่านี้ได้ (Wong Tze Ken, 2011, 249)

ประมุขของฝ่ายเหียนยกเลิกการผนวกดินแดน เพื่อให้พวกจามยอมวางอาวุธและยอมอยู่ในความสงบ หลังจากนั้นเหียนก็ได้วางเงื่อนไขต่าง ๆ ทาง การปกครองพวกจาม ได้แก่ ยอมให้จามรื้อฟื้นระบอบกษัตริย์ขึ้นมาใหม่ แต่กษัตริย์จามต้องส่งบรรณาการให้แก่ประมุขของเหียนเป็นประจำทุกปี และชาวจามจะต้องแต่งกายตามแบบฉบับของชาวเวียดนาม ซึ่งเท่ากับเป็นการเริ่มต้นกระบวนการเปลี่ยนชาวจามไปเป็นพลเมืองของเวียดนาม และรับวิถีวัฒนธรรมของเวียดนาม กระบวนการนี้จะกระทำอย่างสืบเนื่องนับตั้งแต่นั้นมา (Wong Tze Ken, 2011, 249)

เชื้อพระวงศ์ที่พวกเหียนเลือกให้ดำรงตำแหน่งประมุขของจาม คือ โป ศักติเรย์ทาพะตีป (Po Sakiraydapatip) ซึ่งเป็นพระอนุชาของกษัตริย์ โฟ ซาฮูต ในดินแดนปาณทุรังคะ ซึ่งมีชื่อใหม่ว่าทวนตันห์ (Thuan Thanh) จะมีเขตปกครองพิเศษชื่อว่า บินห์ทวน (Binh Tuan) เขต บินห์ทวนนี้ เป็นพื้นที่ที่จัดให้ชาวเวียดนามเข้ามาตั้งหลักแหล่ง โดยมีชาวเวียดนามเป็นผู้บริหารและปกครองคนเหล่านี้ เงื่อนไขนี้ หมายถึงชาวเวียดนามเป็นอิสระจากฝ่ายบริหารของปาณทุรังคะ ชาวเวียดนามได้รับอนุญาตให้เป็นเจ้าของที่ดิน กับทั้งยังมีข้อกำหนดอีกด้วยว่า หากต่อไป พวกเขาได้ที่ดินมาเพิ่ม ให้ถือว่าที่ดินเหล่านั้นอยู่ในสังกัดของเขตปกครองพิเศษบินห์ทวน (Lafont : 2014, 126-127)

เนื่องจากทั้งหมู่บ้านและที่ดินของชาวเวียดนามอยู่กระจัดกระจายทั่วไปในปาณทุรังคะ หรือทวนตันห์ ชาวจามจึงเหมือนถูกล้อมรอบด้วยดินแดนที่ปกครองโดยประมุขของเหียน เท่ากับว่าพวกเหียนใช้ชาวเวียดนามตามหมู่บ้านต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเครื่องมือในการกลืนชาติจาม

โดยไม่ต้องเข้าแทรกแซงโดยตรง กับทั้งยังดูเหมือนเจ้าผู้ปกครองเหียนพยายามใช้เครื่องมือในการกลืนชาติที่ดินมืออยู่เหล่านี้ให้ได้ประโยชน์สูงสุด เพราะเงื่อนไขที่ถูกกำหนดขึ้น โดยเฉพาะเรื่องการเป็นเจ้าของที่ดินนั้น ก่อให้เกิดการกระทบกระทั่งและข้อพิพาทระหว่างชาวจามและชาวเวียดนามเสมอ และยิ่งข้อพิพาทเกิดขึ้นมากเท่าใด ก็จะทำให้เจ้าผู้ปกครองเหียนได้เข้าควบคุมดินแดนได้มากขึ้นเท่านั้น อาทิ โดยการซื้อที่ดินโดยผ่านทางผู้อพยพที่เพิ่งเข้ามาตั้งหลักแหล่ง หรือยึดหรืออายัดทรัพย์สินที่ชาวจามผู้ยากจนนำมาจำนอง ในส่วนผู้อพยพชาวเวียดนามเนื่องจากพวกเขามั่นใจเป็นอย่างดีว่า จะได้รับการปกป้องคุ้มครองจากผู้ปกครองบิन्हทวนซึ่งเป็นชาวเวียดนามด้วยกัน พวกเขาจึงมักไม่รอที่จะหาโอกาสเอารัดเอาเปรียบจากแรงงานชาวจามหรือคิดดอกเบี้ยเงินกู้ในอัตราที่สูงเกินกว่าปกติ เมื่อชาวจามไม่สามารถจ่ายได้ก็ยึดที่ดินของพวกเขาหรือนำตัวมาเป็นทาส(Lafont : 2014, 126-127: Dharma ; 2001, 22-25)

ปาดนุรงคะในเหตุการณ์กบฏเหี่ยนซอน

ในขณะที่การกดขี่ขูดรีดชาวจามโดยพวกเวียดนามกำลังดำเนินอยู่ในปาดนุรงคะนั้น ที่เหี่ยนซอนซึ่งเป็นเขตปกครองแห่งหนึ่งในดินแดนภาคกลางของไต่เวียด เกิดความไม่สงบทางการเมือง(ในค.ศ. 1771) และขยายออกไปทั่วดินแดนภาคใต้ที่เป็นเขตปกครองของตระกูลเหี่ยน ผู้ก่อความไม่สงบคือเหล่าชาวนาที่ต่อต้านการปกครองที่กดขี่ของพวกเหี่ยน เหตุการณ์ดังกล่าวรู้จักกันในนามว่า *กบฏเหี่ยนซอน* ซึ่งดำเนินอยู่จนกระทั่งถึง ค.ศ.1802 และเป็นปัจจัยที่กระหน่ำปาดนุรงคะจนเหมือนกับสูญหายไปจากแผนที่ในช่วง 30 ปี ของการกบฏ

โดยอันที่จริงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นน่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องแต่กับชาวเวียดนามที่อยู่ในพื้นที่ที่เกิดความไม่สงบ แต่พวกเหี่ยนซอนได้เข้ามายึดภูมิภาคฟานรังซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของปาดนุรงคะ จากนั้นไม่นาน ประมุขของฝ่ายเหี่ยนได้ถอนกำลังออกจากนครหลวงฟุซวนของตน และลี้ภัยมาอยู่มาอยู่ที่เขตปกครองของตนในบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง ซึ่งอยู่ถัดจากปาดนุรงคะลงไปทางใต้ ถึงตอนนี้ ปาดนุรงคะจึงได้พบว่า ตนเองติดกับอยู่ตรงกลางระหว่างคู่ปรปักษ์ทั้ง 2 ฝ่าย และแต่ละฝ่ายต่างต้องข้ามเข้ามาในปาดนุรงคะ--ในเขตบิन्हทวน--เพื่อ

โจมตีกันและกัน การรบระหว่าง 2 ฝ่ายจึงมักเกิดขึ้นที่ปาดนทุรังคะ และแต่ละฝ่ายมุ่งหมายจะยึดพื้นที่ปาดนทุรังคะเพื่อใช้เป็นที่ยึดมั่นในการรบ เพราะถือเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ดังนั้น ปาดนทุรังคะจึงถูกแต่ละฝ่าย ยึดครองกลับไปกลับมาอยู่หลายครั้งหลายครา เริ่มตั้งแต่ถูกฝ่ายเทย์ซอนยึดครองใน ค. ศ. 1773 ในปีถัดมาคือ ค.ศ. 1774 จนถึง ค.ศ. 1775 พวกเหียนนได้เข้ามาเป็นผู้ยึดครองแทน พวกเทย์ซอนขับพวกเหียนนออกไปได้ใน ค.ศ. 1776 และยึดครองจนถึง ค.ศ. 1779 ในช่วงปี 1779 นี้ พวกเหียนนกลับเข้ามาอีก และยึดครองจนถึง ค.ศ. 1782 จึงถูกเทย์ซอนขับออกไป. ใน ค.ศ. 1790 กองทัพของฝ่ายเหียนนได้เข้ายึดครองฟานรี ซึ่งเป็นเขตปกครองที่อยู่ทางตอนใต้ของปาดนทุรังคะ เทย์ซอนสามารถขับพวกเหียนนออกไปได้ แต่พวกเหียนนก็ตีกลับคืนมาได้อีกใน ค.ศ. 1793 ซึ่งครั้งนี่กลายเป็นการยึดคืนกลับมาอย่างถาวร และหลังจากนั้น (ระหว่าง 1793-1794) พวกเทย์ซอนก็สูญเสียที่ยึดมั่นทางตอนเหนือของปาดนทุรังคะ(ฟานรัง) ให้แก่พวกเหียนน ซึ่งได้ครอบครองดินแดนนี้อย่างถาวร (Lafont : 2014, 129)

ระหว่างที่ปาดนทุรังคะถูกแต่ละฝ่ายเข้ายึดครอง ชาวจามต้องถูกกล่าวหาและถูกลงโทษจากแต่ละฝ่ายที่ผลัดกันเข้ามา ด้วยข้อหาเข้าข้างเข้าศึก ชาวจามอยู่ภาวะที่กลืนไม่เข้าคายไม่ออกกับการที่ต้องเข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และถูกใช้ให้ระดมผู้คนในพื้นที่ให้เข้ามาช่วยเหลือในการรบ ความแตกแยกของคนในสังคมจึงเกิดขึ้นอย่างไม่อาจเลี่ยงได้ และจากนั้นมา ไม่ว่าเป้าหมายหรือความตั้งใจของพวกเขาจะเป็นเช่นใดก็ตาม โอกาสที่จะดำรงอยู่ในฐานะประเทศที่เป็นอิสระดูจะเป็นไปไม่ได้เลย (Lafont : 2014, 129-130 ; Dharma : 2001, 25-26)

หลังจากปราบปรามกบฏเทย์ซอนให้ยุติลงอย่างราบคาบ (ในค.ศ. 1802) ผู้นำของฝ่ายเหียนนก็ได้ก่อตั้งราชวงศ์เหียนน และก้าวขึ้นเป็นประมุขของชาวเวียดนามอย่างเต็มรูปแบบ (ใน ค.ศ. 1806) โดยเฉลิมพระนามว่า ยาลอง (Gia Long) พระองค์ได้เปลี่ยนชื่อประเทศเป็นเวียดนาม และเริ่มต้นงานสรรค์สร้างจักรวรรดิใหม่ของพระองค์

ในส่วนปาดงทุ้งคะนั้น พระเจ้ายาหลงได้ทรงทำให้ดินแดนนี้กลายเป็นหน่วยทาง ภูมิศาสตร์ที่ฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งหลังจากดูเหมือนมลายหายไปในช่วงกบฏเทย์ซอน พระองค์ ได้แต่งตั้งให้ โพ เซาแคน(Po Sau Can) ผู้สูงศักดิ์ชาวจามผู้หนึ่ง--ซึ่งเป็นพระสหายที่เคย ช่วยเหลือพระองค์ระหว่างที่ทรงทำสงครามกับพวกเทย์ซอน--ให้ทำหน้าที่ข้าหลวงผู้ปกครอง ปาดงทุ้งคะ โดยทรงมอบอำนาจอันสมบูรณ์ในการปกครองชนที่มีเชื้อชาวเวียดนามเขตปกครองนี้ พระองค์ให้อิสระและอำนาจทางการเมืองแก่พระสหายอย่างมาก ซึ่งรวมถึงการจัดเก็บภาษี และจัดตั้งกองทัพนายกโดยให้อยู่ภายใต้อำนาจของข้าหลวงโดยตรง นับว่า ชาวจามได้ อิสระทางการเมืองในระดับที่มากกว่าที่เคยมีมา ทั้งนี้ โดยมีจักรพรรดิ เป็นผู้คอยปกป้อง คุ่มครอง ผู้ที่คอยปกป้องคุ้มครองชาวจามอีกผู้หนึ่งคือ เลวันดูเยต(Le Van Duyet) อุปราชแห่ง มณฑลยาตินห์ตันห์ (Gia Dinh Thanh) มณฑลนี้เป็นผู้ดูแลการปกครองดินแดนจังหวัดต่าง ๆ ทางตอนใต้ ซึ่งรวมถึงปาดงทุ้งคะ (Lafont : 2014,130-131 129 ; Dharma : 2001, 26)

การสลายดินแดนปาดงทุ้งคะ

สถานการณ์ที่น่าปลาบปลื้มของปาดงทุ้งคะหลังกบฏเทย์ซอนดำรงอยู่ไม่เกินกว่าพระ ชนม์ชีพของจักรพรรดียวาลอง เมื่อพระองค์สวรรคตลงใน ค.ศ.1820 โอรสของพระองค์ขึ้น ครองราชสมบัติต่อมาทรงพระนามว่า มินห์ม่วง (Minh Mang) และปาดงทุ้งคะก็ต้องตกเป็น เหยื่อของความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างจักรพรรดิองค์ใหม่และกับอุปราชเลวันดูเยตแห่ง มณฑลยาตินห์ตันห์

สืบเนื่องจากในรัชสมัยของจักรพรรดียวาลอง เลวันดูเยตสามารถบริหารงานปกครอง จังหวัดภาคใต้ ซึ่งรวมถึงปาดงทุ้งคะได้อย่างอิสระ โดยพระองค์จะไม่เข้ามาก้าวก่าย แต่ จักรพรรดิองค์ใหม่ทรงมีนโยบายต่างออกไป พระองค์ต้องการกำกับการบริหารดินแดนเหล่านี้ ด้วยพระองค์เอง ซึ่งสร้างความไม่พอใจแก่เลวันดูเยตซึ่งได้บริหารงานของเขาได้อย่างอิสระ เสมอมา เขาแสดงปฏิกิริยาโดยปฏิเสธที่จะรับคำสั่งที่ออกมาจากราชสำนักที่เว้ (Wong Tze Ken ; 2004)

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างจักรพรรดิและอุปราชเริ่มส่งผลกระทบต่อปาณทุรังคะใน ค.ศ. 1822 เมื่อข้าหลวงโพ เซาแคน พระสหายเก่าของจักรพรรดียวางเสียชีวิตลงใน จักรพรรดิ มินหม่าง จึงทรงแยกปาณทุรังคะออกจากมณฑลยาดินห์ตันห์ โดยให้ปาณทุรังคะรวมทั้งเขต ปกครองพิเศษบิन्हทวนมาขึ้นตรงต่อราชสำนัก จากนั้น ก็ทรงแต่งตั้งบุคคลที่ทรงพอใจให้ดำรง ตำแหน่งข้าหลวง โดยเพิกเฉยต่อจารีตที่กระทำกันมา คือเลื่อนตำแหน่งผู้ช่วยข้าหลวงคนเดิม-- ซึ่งเป็นผู้สูงศักดิ์ชาวจาม และเป็นผู้ที่ชาวจามต้องการ--ให้ดำรงตำแหน่งแทน

การกระทำของพระประมุขดังกล่าว ก่อให้เกิดการต่อต้านอย่างรุนแรงจนถึงขั้นใช้อาวุธ และขยายออกไปอย่างกว้างขวางตลอดทั่วมณฑลยาดินห์ตันห์ (ซึ่งเชื่อกันว่าอุปราชเลวันดูเยต เป็นผู้อยู่เบื้องหลังการแพร่ระบาดของความรุนแรงนี้) กองทัพที่ราชสำนักเฝ้าส่งเข้ามาปราบปรามไม่อาจทำให้เหตุการณ์สงบลงได้ ทำให้จักรพรรดิต้องยกเลิกการแต่งตั้งดังกล่าว และยอมกระทำตามจารีตดังที่เป็นมา คือแต่งตั้งผู้ช่วยข้าหลวงคนเดิมให้ดำรงตำแหน่งแทน

ความขัดแย้งระหว่างจักรพรรดิและอุปราชแห่งยาดินห์ตันห์เกิดขึ้นอีกใน ค.ศ. 1828 เมื่อข้าหลวงแห่งปาณทุรังคะที่ได้รับแต่งตั้งหลังเกิดเหตุความรุนแรง(ค.ศ. 1822) เสียชีวิตลงใน จักรพรรดิทรงแต่งตั้งชาวจามผู้หนึ่งที่ทรงพอใจให้ดำรงตำแหน่งแทน แน่นนอนว่า สร้างความแค้นเคืองให้แก่เลวันดูเยต คราวนี้เขาเรียกอำนาจที่สูญเสียไปใน ค.ศ. 1822 คืน โดยการถอดถอนผู้ที่จักรพรรดิทรงแต่งตั้งออกจากตำแหน่ง และแต่งตั้งบุตรชายของโพ เซาแคนให้เข้ารับตำแหน่ง ผู้รับตำแหน่งคนใหม่เป็นผู้รักดีต่ออุปราช และจ่ายภาษีให้กับอุปราชแทนที่จะจ่ายแก่ราชสำนักที่เฝ้าตามที่ได้เคยกระทำมา

เมื่อเลวันดูเยตเสียชีวิตลงใน ค.ศ. 1832 ชาวจามซึ่งฝักชะตากรรมของตนไว้ภายใต้การปกป้องคุ้มครองของเลวันดูเยต ก็ต้องตกเป็นเหยื่อของการถูกลงโทษอย่างรุนแรงจาก จักรพรรดิ พระองค์ทรงถอดถอนข้าหลวงรวมทั้งผู้บริหารทั้งหมดของปาณทุรังคะออกจากตำแหน่ง คนเหล่านี้ถูกจับกุม และถูกบังคับให้ชดใช้เงินภาษีที่มีได้จ่ายให้แก่ราชสำนักในช่วง 4 ปีที่ผ่านมาอีกด้วย หลังจากนั้น ก็ทรงเข้าควบคุมการบริหารส่วนภาคใต้ของเวียดนามทั้งหมด

ชาวจามในปาณทຸຣັງคะถูกลงโทษ ในข้อหาขัดขึ้นพระราชอำนาจของจักรพรรดิ และท้ายที่สุด พระองค์ไม่ต้องการให้มีดินแดนปาณทຸຣັງคะของชาวจามอีกต่อไป พระองค์ทรงสลายดินแดน โดยการแบ่งแยกดินแดนปาณทຸຣັງคะทั้งหมดออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งให้รวมอยู่กับบิन्हทวน อีกส่วนหนึ่งให้รวมกับบิन्हทวน ปาณทຸຣັງคะหรือเขตปกครองหรือทวนตันห์จึงสลายลงและไม่ปรากฏชื่อในแผนที่อีกต่อไป ชาวจามจำนวนมากหลบหนีไปอยู่ในเขตเขาสูงทางด้านตะวันตก ซึ่งเป็นที่อยู่ของพวกชาวเขา

การรุกฮือในวาระสุดท้าย

เนื่องจากพวกข้าราชการระดับสูงที่จักรพรรดิส่งมาลงโทษผู้ที่ภักดีต่ออุปราชเลวันดูเย็ด ใช้มาตรการรุนแรงต่อชาวจาม และรีดนาทาเร้นเงินภาษีอย่างปราศจากความปรานี ส่งผลให้เกิดคลื่นของความไม่สงบเป็นระยะ ๆ ทั่วดินแดนภาคใต้ และในปาณทຸຣັງคะนับจาก ค.ศ. 1833 เป็นต้นไป ทว่า การก่อความไม่สงบซึ่งเกิดจากความสิ้นหวังอย่างมองไม่เห็นทางออกนี้ ก็ถูกเบี่ยงเบนไปด้วยการปรากฏตัวของ กะทิป สุมัต (Katip Sumat)

กะทิป สุมัตเป็นผู้เผยแผ่ศาสนาอิสลามที่เพิ่งเดินทางกลับจากเมกกะ ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าเขาเป็นชาวจามหรือชาวมาเลย์ สุมัตได้ป่าวประกาศให้ชาวจามและชาวเขาที่ต้องการต่อต้านการกดขี่และปลดปล่อยดินแดนบ้านเกิดให้เป็นอิสระจากเวียดนามให้มาร่วมงานกับเขา เมื่อผู้คนเข้ามารายล้อมอยู่รอบตัวเขา เขากลับเปลี่ยนเป้าหมายไปเป็นการเผยแผ่ศาสนาอิสลาม และส่งมิชชันนารีออกไปเผยแผ่และเปลี่ยนศาสนาในหมู่ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ รวมทั้งในหมู่ชาวจามผู้นับถือฮินดูให้หันมารับศรัทธาใหม่

กิจกรรมเผยแผ่ศาสดังกล่าวขัดต่อนโยบายของจักรพรรดิอย่างรุนแรง พระองค์ไม่ทรงยอมให้มีศาสนาของต่างชาติในเวียดนาม และจะปราบปรามอย่างรุนแรง ด้วยเห็นว่าเป็นปัจจัยที่บ่อนทำลายเอกภาพของประเทศ พระองค์ส่งกองทหารเข้ามาปราบปราม แต่กะทิป สุมัต กลับยิ่งปลุกกระดมผู้คนให้จับอาวุธขึ้นต่อสู้โดยประกาศให้การต่อสู้นี้ เป็นสงครามศาสนา หรือ "จีฮัด" (Jihad) เพราะเป็นการต่อต้านความเชื่อในอิสลามซึ่งถือเป็นการขัดต่อเจตจำนงของพระอัลเลาะห์ ชาวจามผู้ร่วมขบวนการถูกสังหารลงเป็นอันมาก ผู้รอดชีวิตจากการถูกปราบปรามครั้งนี้ รวมทั้งกะทิป สุมัต หลบหนีเข้าไปในเขตภูเขา ไม่เป็นที่รู้จักหรือปรากฏใน

เอกสารใด ๆ ว่า ชาวจามเหล่านี้--รวมทั้งกะทิง ญมัตและสาวกผู้ใกล้ชิดของเขา--ประสบชะตากรรมอย่างไร (Lafont : 2014, 136- ; Dharma : 2001, 26)

ผู้นำขบวนการต่อต้านที่ปรากฏตัวเป็นคนถัดมา คือ จาทักวา(Ja Thak Wa) จาทักวาผู้นี้เป็นชาวจามผู้นับถือศาสนาอิสลาม (หรือจามบานี) เขามีเป้าหมายเพียงเพื่อนำอิสรภาพมาสู่ประเทศ พร้อมทั้งรื้อฟื้นทุกสิ่งทุกอย่างที่จักรพรรดินินห์ม่างทรงทำลายลงให้กลับคืนมาใหม่ เขาเรียกร้องผู้คนจากดินแดนปาณทุรังคะ ไม่ว่านับถือศาสนาใดให้เข้าร่วม เขามีความคิดว่าก้าวแรกที่ต้องกระทำ คือวางโครงสร้างรัฐขึ้นมาใหม่ เขาระดมผู้คนให้เข้ามาร่วมประชุม จากนั้นก็ร่วมกันแต่งตั้งตำแหน่งสำคัญ 3 ตำแหน่ง คือ กษัตริย์ รัชทายาท และผู้บัญชาการกองทัพ

ภาระงานสำคัญต่อมาคือจัดตั้งกองทัพซึ่งเป็นกองกำลังร่วมระหว่างชาวเขาและชาวจามในที่ลุ่ม กองทัพเปิดฉากการโจมตีโดยมุ่งหน้าออกไปในอาณาบริเวณชายฝั่งของนินห์ทวนและบิन्हทวน กองทัพประสบความสำเร็จในการทำลายกองทัพเวียดที่จังหวัดทั้ง 2 แต่ยังไม่สามารถปลดปล่อยประเทศให้เป็นอิสระได้ ถึงตอนตอนนี้ประชาชนที่เข้าร่วมขบวนการเกิดความหวาดกลัว เนื่องจากมีประกาศที่ออกมาจากราชสำนัก คาคโทะผู้ที่เข้าร่วมขบวนการว่าจะถูกประหารชีวิตและร่างของพวกเขาจะถูกหั่นออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย

จาทักวาเกรงว่าภาระงานปลดปล่อยประเทศของเขาไม่อาจสำเร็จลงได้ หากประชาชนเกิดความหวาดกลัวและไม่ยอมเข้าร่วมงานต่อสู้อีกต่อไป เขาจึงออกประกาศออกมาเช่นกันว่าผู้ที่ล้มเหลวต่อการทำงานเพื่ออุดมการณ์ครั้งนี้ให้เป็นที่ลู่วงจะถูกลงโทษอย่างสาหัส

จาทักวาเปิดฉากการโจมตีอีกครั้งหนึ่งใน ค.ศ.1835 ครั้งนี้ เขาพลั้งเป้าหมายไปที่ชาวเวียดในบิन्हทวน รวมทั้งพวกจามที่ไม่ยอมเข้าร่วมงานในครั้งก่อน เขาประสบความสำเร็จในการโจมตี โดยสามารถยึดดินแดนที่เคยเป็นแคว้นปาณทุรังคะเดิมได้เกือบทั้งหมด

ส่วนทางฝ่ายราชสำนักก็ได้พยายามโน้มน้าวให้พวกกบฏยอมวางอาวุธ โดยออกประกาศให้ข้าราชการในพื้นที่งดเว้นต่อการกระทำที่เป็นการเอารัดเอาเปรียบประชาชนภายใต้การดูแลปกครองของตน ขณะเดียวกันก็ส่งกองทัพเข้ามาเพิ่ม และประกาศให้รางวัลแก่ผู้ที่จับกุมหรือ

ฆ่าพวกกบฏ การใช้มาตรการรุนแรงถึงขีดสุดช่วยให้สถานการณ์บรรเทาลง กระนั้น การรุกรานและความไม่สงบอื่น ๆ ก็ยังคงมีอยู่อย่างประปรายจนกระทั่งถึงกลางปี (1835) สถานการณ์จึงคลี่คลายลง เมื่อทั้งกษัตริย์และเจ้าท้าวถูกสังหาร

ภายหลังความสงบกลับคืนมา ผู้ก่อกบฏและชาวจามทั่วไปถูกลงโทษอย่างโหดร้ายทารุณยิ่งกว่าในช่วงปราบปราม ชาวจามจำนวนมากถูกสังหาร หรือถูกเนรเทศ ที่ดินและทรัพย์สินของพวกเขาถูกยึด ที่อยู่อาศัยทั้งหมดบ้านถูกเผาทำลาย สถานที่ที่เป็นที่ฝังศพของบรรพชนของพวกเขาถูกรื้อถอนทำลาย หลังจากนั้นทางการได้แบ่งหมู่บ้านจามออกเป็นหน่วยปกครองที่ย่อยลงไปอีก โดยให้กระจายอยู่ในหมู่บ้านเวียดนามเพื่อมิให้ชาวจามรวมตัวกันได้อีก การติดต่อระหว่างชาวเขาและชาวจามในที่ลุ่มก็ถูกห้ามเช่นกัน

มาตรการลงโทษที่ได้กระทำดังกล่าว นับเป็นการทำลายโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมอย่างไม่เหลือซาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำลายสถานที่ฝังศพของบรรพชน ซึ่งเป็นรากเหง้าของชีวิตของชาวจาม และนี่คือชะตากรรมในวาระสุดท้ายอาณาจักรจัมปาที่ดำรงอยู่มานับพันปี สิ่งที่เหลือในปัจจุบันมีเพียงซากโบราณสถาน และประชากรจำนวนน้อย คือเหล่าชาวเขาในบริเวณที่สูงของเวียดนามตอนกลางประมาณ 300,000 คน ชาวจามในเขตที่ลุ่มอาศัยอยู่ในจังหวัดบิन्हทวนและนินห์ทวนมีประมาณ 80,000 คน. ในดินแดนที่ถดถอยไปทางใต้ที่โฮจิมินห์ซิตีและที่โจวคก มีประมาณ 150,000 คน ที่กัมพูชาซึ่งเป็นลูกหลานของชาวจามที่อพยพไปจากคอธราและปาณทຸຣังคะ มีประมาณ 150,000 คน (Lafont : 2014, 133-140 ; Dharma : 2001?, 26-27) ภายหลังการรวมดินแดนเวียดนามเหนือและได้เข้าด้วยกันใน ค.ศ. 1975 ชาวจามในเวียดนามจำนวนมากได้ลี้ภัยไปอยู่ในดินแดนออสเตรเลีย แคนาดา ฝรั่งเศส สหรัฐอเมริกา และในส่วนอื่นๆ ของโลก (Nakamura : 2011, 78)

สรุปและวิเคราะห์

จัมปาที่เหลือเพียงแค่ออธราและปาณทຸຣังคะเป็นจัมปายุคใหม่ ซึ่งมีวัฒนธรรมและความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่างจากยุคก่อนหน้านี้ กระนั้น การค้าและการสงครามก็ยังคงเป็น

สาระสำคัญของประวัติศาสตร์ของจัมปาในวาระสุดท้าย ชาวจามในยุคนี้เข้าร่วมในเครือข่ายการค้ากับโลกมาเลย์ ในเรื่องนี้น่าจะเป็นความสัมพันธ์ที่สืบเนื่องมาตั้งแต่ครั้งที่ยังเป็นจัมปาภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของอินเดีย แต่เรื่องนี้ยังไม่เป็นที่ทราบกันนัก และอยู่ในระหว่างการศึกษาซึ่งคงจะเป็นที่กระจ่างกันในเวลาไม่ช้านาน

การทำสงครามของจัมปาในยุคใหม่นี้ เป็นไปเพื่อรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและความอยู่รอดของตนเองโดยแท้จริง ซึ่งน่าจะได้ผลในระดับหนึ่งเพราะคูเหมื่อนไคเวียดไม่สามารถเข้าปกครองดินแดนที่ยึดมาจากจัมปาได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม แม้ในช่วงสงครามกลางเมือง พวกเหียนก็ยังพยายามรุกคืบเข้าสู่ดินแดนจัมปา และคอธาราก็ต้องตกเป็นของเหียนใน ค.ศ. 1653 ปาณทุรังคะยังดำรงอยู่ต่อมา แม้ว่าต้องเผชิญชะตากรรมที่รุนแรงในช่วงกบฏเหี่ยนซอน หลังสงครามกลางเมืองในสมัยของจักรพรรดิยาลองชาวจามมีโอกาสได้ดำรงชีวิตอย่างอิสระชั่วระยะหนึ่ง แต่ในสมัยของจักรพรรดิมินห์หม่าง โอรสของพระองค์ที่ขึ้นครองราชย์สมบัติต่อมา คูเหมื่อนจะไม่ทรงยอมให้มีชนต่างวัฒนธรรมในดินแดนของพระองค์ และนโยบายดังกล่าว น่าจะเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ปาณทุรังถูกสลายดินแดนในท้ายที่สุด

บทส่งท้าย: บางประเด็นเกี่ยวกับจัมปาและ ชาวจามในปัจจุบัน

จัมปาเป็นกลุ่มอาณาจักรที่ถือกำเนิดขึ้น ณ บริเวณชายฝั่งทะเลของเวียดนาม ซึ่งเป็นเส้นทางการค้าทางทะเลที่เชื่อมระหว่างดินแดน จีน เอเชียใต้ และ เอเชียตะวันตก ที่ตั้งที่เหมาะสมดังกล่าวนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวจามมีโอกาพัฒนาอาณาจักรของตนบนพื้นฐานของการค้าทางทะเล นอกจากการเป็นท่าเรือที่เป็นจุดแวะพักกลางทางของเรือสินค้าที่ไปและกลับจากจีนแล้ว ชาวจามยังมีโอกาสนำเสนอสินค้าของป่าซึ่งกลายเป็นที่ต้องการของนานาชาติ ส่งผลให้อาณาจักรของพวกเขาพัฒนาและก้าวหน้าขึ้นเป็นลำดับ อย่างไรก็ตาม ความสำเร็จของจัมปาในปัจจุบันก็สัมพันธ์อยู่กับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในดินแดนที่เป็นตลาดการค้าของตนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จีนซึ่งเศรษฐกิจของจัมปาจะพึ่งพาอยู่เป็นอันมาก

รัฐจัมปาที่พัฒนาขึ้นเป็นรัฐแรกคือลินยี่ เนื่องจากไม่มีหลักฐานที่บ่งชี้อย่างเพียงพอว่า ลินยี่มีพัฒนาการมาจากชุมชนยุคก่อนประวัติศาสตร์ชาวกิน เราจึงสรุปได้เพียงว่า ลินยี่ถือกำเนิดมาจากเขตปกครองไร่นานของจีน โดยมีศูนย์กลางอยู่ในบริเวณที่ใกล้กับเมื่อไว้ในปัจจุบัน การเติบโตและพัฒนาสู่ความรุ่งเรืองของลินยี่นั้น นอกจากความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการค้าสินค้าของป่า ยังเกิดจากแรงกระตุ้นทางการเมืองอันเป็นผลจากการขยายอำนาจของจีนอัน ซึ่งทำให้พวกเขาต้องวางระบบโครงสร้างทางการเมืองภายในชุมชนให้เข้มแข็ง จนสามารถตั้งตนเป็นรัฐอิสระและเจริญเติบโตนับตั้งแต่นั้นมา ความเสื่อมของลินยี่อันเป็นผลจากการถูกจีนเข้าโจมตีใน ค.ศ. 446 ประกอบกับการเสื่อมอำนาจลงของอาณาจักรฟูนันในกัมพูชาส่งผลให้เกิดภาวะสุญญากาศแห่งอำนาจในภูมิภาค จึงเป็นโอกาสให้ชุมชนต่าง ๆ ของจามในดินแดนที่ถัดจากลินยี่ลงไปได้พัฒนาขึ้นเป็นรัฐอิสระ ทั้งนี้ โดยได้รับการสนับสนุนจากจีนให้เปิดสัมพันธ์ทางการค้ากับตน ชีตู (หรืออมราวตี) ในลุ่มแม่น้ำทูปอนในกวางนัมและกวางงายปัจจุบันก็เป็นหนึ่งในรัฐจามที่เติบโตและรุ่งเรืองขึ้นมาในเวลา

พัฒนาการที่สำคัญของจัมปาในเวลาต่อมาคือการเปลี่ยนไปเป็นรัฐที่นับถือศาสนาฮินดู ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดเอกภาพทั้งทางด้านการเมืองและวัฒนธรรมในภูมิภาค โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างศูนย์กลางทางศาสนาที่มีขึ้นในเขตลุ่มน้ำทูปอน ซึ่งกลายเป็นสถานที่บูชาของชาวจามทั่วไปในทุก ๆ อาณาจักร อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี การรับวัฒนธรรมอินเดียมิได้ส่งผลต่อประชากรชาวจามทั้งหมด จะเปลี่ยนแปลงก็แต่เฉพาะพวกที่ติดต่อโดยตรงกับชาวอินเดียที่อพยพเข้ามาเท่านั้น ส่วนชนทั่วไปนั้น เชื่อว่า คงเป็นเช่นเดียวกับชนในรัฐเอเซียตะวันออกเฉียงใต้อื่น ๆ คือ วัฒนธรรมอินเดียเพียงแต่มาเคลือบชีวิตของพวกเขาแต่บางเบาเท่านั้น (Lafont : 2014, 39-41) นอกจากนี้แล้ว ระบบการเมืองใหม่ที่กษัตริย์ทรงมีอำนาจอย่างสูงในฐานะที่ทรงเป็นผู้ที่จุติมาจากองค์พระศิวะนั้น ก็ได้หมายความว่า จะไม่มีผู้ใดกล้าท้าทายพระราชอำนาจของพระองค์ ดังจะเห็นได้ว่าการแย่งชิงราชสมบัติยังคงเกิดขึ้นอยู่เสมอ

ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพสังคม นักวิชาการเชื่อว่า การแบ่งแยกระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ตามระบบวรรณะของฮินดูในสังคมจามไม่เคร่งครัดเด็ดขาดเช่นที่ควร อาจจะมีอยู่บ้างในหมู่ชนชั้นสูงคือพราหมณ์และกษัตริย์ แต่ทั้ง 2 วรรณะนี้ ก็แต่งงานระหว่างกัน พวกไวศยะ หรือพ่อค้าที่ร่ำรวยก็เชื่อว่า น่าจะมีสถานะสูงในสังคมเช่นกัน ส่วนชนชั้นที่ถดถอยไป คือคนสามัญนั้น ดูเหมือนไม่มีการแบ่งแยกกันอย่างชัดเจน ส่วนพวกขุนนางนั้นบ้างก็มาจากชนชั้นพราหมณ์และกษัตริย์ บ้างก็มาจากคนสามัญ สถานะของพวกเขาจึงมีลักษณะปะปนกันไปมาระหว่างระหว่างชนชั้นสูงและชนสามัญ

พัฒนาการที่สำคัญต่อมาคือการรวมตัวกันระหว่างลีนยีและชิตู เรื่องราวการรวมตัวของทั้ง 2 อาณาจักรไม่เป็นที่กระจ่าง แต่ก็ปัจจัยหนึ่งที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่จัมปา ซึ่งถึงตอนนี้เป็นศูนย์กลางที่มีอาณาเขตกว้างไกล ครอบคลุมทั้งตอนเหนือและตอนใต้ของช่องเขาเมฆ การปล้นสะดมชายฝั่งเวียดนามที่อยู่ในการปกครองของจีน เป็นเหตุให้จีนบุกเข้าโจมตีและปล้นสะดมนครหลวงที่กวางนัมอย่างรุนแรงในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 7 แต่กวางนัมก็ฟื้นตัวและมั่งคั่งขึ้นอย่างรวดเร็วในเวลาถัดมา ซึ่งเป็นผลจากความเฟื่องฟูของการค้ากับจีนในยุคราชวงศ์ถัง ความมั่งคั่ง

ของจัมปาในยุคนี้ เห็นได้จากการสร้างอนุสรณ์สถานทางศาสนามากมาย ซึ่งทำให้นักวิชาการส่วนใหญ่มักกำหนดให้ยุคคริสต์ศตวรรษที่ 7 เป็นยุคที่รุ่งเรืองมากที่สุดของจัมปาที่กว้างนัม ก่อนที่จะเสื่อมลงในศตวรรษถัดมา และศูนย์กลางของจัมปาก็ย้ายลงไปทางใต้ที่คอธาราและปาณทุรังคะ ศูนย์กลางทางตอนใต้ี้เจริญอยู่ราว 2 ศตวรรษ หลังจากนั้นก็เสื่อมลงโดยมีศูนย์กลางแห่งใหม่ที่อินทรปุระ(ในกลุ่มแม่น้ำทูปอน) ก้าวขึ้นมาแทนที่

นักประวัติศาสตร์ที่ศึกษาจัมปามักกำหนดให้ช่วงเวลาราวคริสต์ศตวรรษที่ 9-10 จากปลายยุคของคอธาราและปาณทุรังคะ มาจนถึงยุคของอินทรปุระเป็นช่วงที่จัมปาเจริญสูงสุด เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าว อาณาเขตของจัมปาทั้ง 5 เมื่อรวมกันแล้วนับว่า กว้างไกลยิ่งกว่ายุคใด นับตั้งแต่เทือกเขาฮวนซอนทางตอนเหนือ ผ่านดินแดนอินทรปุระ อมราวตี วิชัย คอธารา มาจนกระทั่งจรดสุดเขตแดนทางใต้ของปาณทุรังคะ แม้ว่าอาณาจักรทั้ง 5 มิได้รวมตัวกันอย่างมีเอกภาพก็ตาม (Dharma : 2001 , 16-17)

ในด้านการค้า เนื่องจากช่วงเวลานี้ ดินแดนเอเชียกลางหรือเส้นทางสายไหมทางบกมีปัญหาด้านความปลอดภัย คนทั่วไปจึงหันมาใช้เส้นทางสายไหมทางทะเลคือเส้นทางจีน-อินเดีย-เอเชียตะวันตก ซึ่งทำให้การค้าทางทะเลในยุคนี้คึกคักขึ้น จัมปาในยุคนี้จึงเป็นเสมือนเมืองท่าสากลและมีความสัมพันธ์ทางการค้าที่ใกล้ชิดและกว้างไกลกับดินแดนต่าง ๆ ดังเช่น ขวา บุตวน ไฮ่ นาน รวมทั้งมุสลิมอาหรับและเปอร์เซียที่เข้ามาค้าขายและตั้งชุมชนในดินแดนจัมปาด้วย นอกจากนี้แล้ว (ตามความเห็นของนักประวัติศาสตร์ศิลปะ) เมื่อผ่านมาถึงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 10 ผลงานด้านประติมากรรมและสถาปัตยกรรมของจัมปาก็พัฒนาจนมาถึงสุดยอดของความงามในแบบคลาสสิกแม้ว่าจะได้รับอิทธิพลจากนุสันตะระอยู่บ้างก็ตาม (Boisselier : 2001, 41)

สภาพการณ์ดูเหมือนย้อนแย้งกันอยู่ในตัวเอง กล่าวคือในขณะที่คริสต์ศตวรรษที่ 10 เป็นช่วงที่จัมปาเจริญสูงสุด แต่ในเวลาเดียวกันนี้ ก็เป็นยุคที่จัมปาเลี้ยวไปสู่ยุคแห่งความเสื่อมด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ เกิดจากการปรากฏตัวของภัยแห่งความมั่นคงของจัมปาในดินแดนตอนเหนือของอาณาจักร คือไคเวียดซึ่งเพิ่งได้รับเอกราชจากจีนใน ค.ศ. 936 และการสงครามกับไคเวียดก็เป็นเหตุที่ทำให้อินทรีประสูติสลายลง และ ศูนย์กลางแห่งใหม่ของจัมปาจึงต้องถอยลงไปทางใต้ที่วิชัยหรือบริเวณจังหวัดบิन्हดินห์ของเวียดนามในปัจจุบัน

ในสมัยความเจริญของวิชัย ภัยจากกัมพูชาและไคเวียดจะรุนแรงมากยิ่งขึ้น สืบเนื่องจากทั้ง 2 อาณาจักรต้องการขยายฐานรายได้เกษตรกรรมของตนไปสู่การค้า ประเด็นนี้ ก็ดูจะย้อนแย้งเช่นกัน เพราะในช่วงต้น ๆ ของประวัติศาสตร์ของจัมปา ลินยีและอาณาจักรจามที่เจริญสืบมาเป็นภัยทั้งแก่ทั้งเวียดนามและกัมพูชามากกว่าที่อาณาจักรทั้ง 2 จะเป็นภัยแก่จัมปา เพราะจัมปามักเป็นฝ่ายรุกรานอาณาจักรทั้ง 2 นี้ แต่หลังคริสต์ศตวรรษที่ 10 เป็นต้นไป อาณาจักรทั้ง 2 กลับเป็นภัยต่อจัมปา

อย่างไรก็ดี หลังจากเข้าโจมตีและยึดครองจัมปาในคริสต์ศตวรรษที่ 12 กัมพูชาก็กลายเป็นอาณาจักรที่อ่อนแอและมักถูกสยามเข้าคุกคามและโจมตีอยู่บ่อยครั้ง ส่วนจัมปานั้นก็ต้องรับมือกับสงครามกับไคเวียดอยู่บ่อยครั้งเช่นกัน จัมปาเสียดินแดนให้ไคเวียดครั้งแรกในคริสต์ศตวรรษที่ 11 แต่การต่อต้านจากชาวจามก็ทำให้ดูเหมือนว่า ไคเวียดไม่สามารถเข้าควบคุมหรือปกครองดินแดนของจามที่ตนผนวกเข้ามา

ในระหว่างที่จัมปาอ่อนแอลงเพราะการเสียดินแดนและมักพ่ายแพ้ในการสงครามกับไคเวียดอยู่เสมอ นั่น เศรษฐกิจของจัมปายังคงแข็งแกร่ง เพราะความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับโลกมาเลย์ กระนั้น เราไม่มีข้อมูลภายในของจัมปาพอที่จะทำความเข้าใจความอ่อนแอของจัมปา การขึ้นครองราชย์ของเซบงาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 ช่วย

หยุดยั้งความอ่อนแอของจัมปาเพียงชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น เพราะเมื่อขึ้นคริสต์ศตวรรษที่ 15 จัมปาเริ่มเสียดุลยภาพทางดินแดนอย่างร้ายแรง โดยเฉพาะเมื่อไฉเวียดขยายอำนาจลงมาจนถึงอมราวดี ดินแดนนี้เป็นสถานที่ตั้งของมิเซิน ซึ่งเป็นสถานที่เป็นที่เคารพบูชาของชาวจามทั้งปวง การสูญเสียอมราวดี จึงดูเหมือนเป็นสัญลักษณ์ของความเสื่อมของอารยธรรมของชาวจามอย่างไม่มีทางหวนกลับ และสิ้นสุดลงในการบดขยี้สำคัญกับไฉเวียดใน ค.ศ.1471

หลังการสูญเสียวิชัย ดินแดนของจัมปาเหลืออยู่เพียงที่คอธาราและปาณทຸຣังคะ แต่ก็ดังได้กล่าวแล้ว ไฉเวียดไม่สามารถเข้าปกครองดินแดนของชาวจามได้อย่างเต็มที่ เพราะการต่อต้านของชาวจาม สงครามกลางเมืองในเวียดนามระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 จะช่วยต่ออายุอาณาจักรจามที่เหลือให้ยาวออกไป แต่ก็ได้ช่วยให้จัมปานำดินแดนของตนกลับคืนมาได้ ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 คอธาราถูกรวมเข้าอาณาจักรของตระกูลเหงียน ส่วนปาณทຸຣังคะยังดำรงอยู่มาได้จนกระทั่งถึง ค.ศ. 1832 ในช่วงการล่มสลายของอาณาจักรครั้งสำคัญนับตั้งแต่ วิชัย(ค.ศ. 1471) คอธารา(ค.ศ.1653) และ ปาณทຸຣังคะ (ค.ศ.1832) กัมพูชา ขวา และ ดินแดนในโลกมาเลย์อื่น ๆ ได้กลายเป็นแหล่งพำนักให้แก่พวกลี้ภัยชาวจาม

ชาวจามจำนวนมากทุกวันนี้เป็นผู้ที่เปลี่ยนไปเป็นมุสลิม แต่ผู้ที่ยังนับถือฮินดูก็มีอยู่มากเช่นกัน ประเด็นที่ว่า ชาวจามเปลี่ยนไปนับถืออิสลามเมื่อใดนั้น ยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ แต่โดยทั่วไปเชื่อว่า คงอยู่ในช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ซึ่งเป็นช่วงที่การค้าทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เจริญสูงสุด และชาวมาเลย์ที่มาติดต่อดำขายกับชาวจามก็คงนำความเชื่ออิสลามเข้ามาเผยแพร่ในหมู่ชาวจาม แต่มีชาวมาเลย์ที่มีเชื้อพ่อค้าที่ได้เข้ามาตั้งรกรากในจัมปา เช่น ช่างฝีมือ นักปราชญ์และผู้นำทางศาสนา คนเหล่านี้ได้เข้าช่วยเหลืองานด้านต่าง ๆ ในชุมชนของชาวจามด้วย และในช่วงนี้น่าจะเป็นช่วงที่ชาวจามเปลี่ยนไปนับถืออิสลามเป็นจำนวนมาก (Nakamura 2000, 61-62)

อย่างไรก็ดี ในพงศาวดารของมาเลย์(เซjarah เมลายู) กลับกล่าวในทางตรงกันข้าม กล่าวคือ มิใช่ชาวมาเลย์ที่นำศาสนาอิสลามมาเผยแพร่ในหมู่ชาวจาม แต่เป็นชาวจามที่นำศาสนาอิสลามเข้าไปเผยแพร่ในชวา โดยเนื้อความกล่าวว่า เมื่ออาณาจักรจัมปาสาลายลง (ใน ค.ศ. 1471) เพราะถูกเวียดนามรุกรานนั้น ชาวจามกระจัดกระจายไปตามที่ต่าง ๆ และในขณะนี้เอง มีเชื้อพระวงศ์จาม 2 พระองค์หลบหนีออกมาจากจัมปาโดยทางเรือ พระองค์หนึ่งเสด็จไปประทับที่อาจะห์ และอีกพระองค์หนึ่งไปประทับที่มะละกา และที่มะละกา นี้ พระองค์ทรงทำให้ประมุขของมะละกา คือสุลต่านแมนซูร์ (Mansur) และข้าราชการบริพารของพระองค์หันไปนับถืออิสลาม

สำหรับชาวจามที่ตามเสด็จเจ้านายไปพำนักที่อาจะห์นั้น ได้เดินทางกลับยังถิ่นกำเนิดเดิมของตนในเวลาต่อมา พงศาวดารยังบ่งชี้อีกด้วยว่า ที่จัมปาดินแดนบ้านเกิดของพวกเขา นั้น มีชุมชนชาวมาเลย์หรือชาวสุมาตราอาศัยอยู่ และคนเหล่านี้ ก็เป็นผู้ที่เผยแพร่คำสอนของอิสลามแก่ชาวจามด้วย (Nakamura 2000, 61-62)

อย่างไรก็ดี นักวิชาการได้ตั้งข้อสังเกตว่า อิสลามของชาวจามนั้น (เช่นเดียวกับการนับถือฮินดูในแบบพื้นเมืองของชาวจาม) เป็นอิสลามที่มีลักษณะเฉพาะตัวตามแบบฉบับของชาวจาม ในเรื่องนี้ได้รับการอธิบายว่า เป็นเพราะชาวจามถูกครอบงำโดยชาวเวียดนามและถูกรุกไล่จากชายฝั่งทะเลไปสู่ดินแดนตอนในมากขึ้นทุกที ส่งผลให้ชาวจามขาดการติดต่อกับอิสลามพื้นทะเล อิสลามของจามจึงมีลักษณะเป็นอิสลามของพื้นที่นออย่างสูง จะมีเพียงมุสลิมในกัมพูชาเท่านั้น ที่มีวัตรปฏิบัติที่ใกล้เคียงกับหลักศาสนาอิสลามที่นับถือกันทั่วไปในที่อื่น ๆ (Nakamura 2000, 61-62 Lafont : 2014, 54)

ดังได้กล่าวแล้ว การหันไปนับถือศาสนาอิสลามของชาวจาม (หรือการเป็นจามบาณี) นั้นมีเฉพาะบางส่วน และจามบาลามอนคือพวกที่ยังนับถือศาสนาฮินดูก็มีอยู่มาก การศึกษาชุมชนชาวจามที่บิन्हทวนและนินห์ทวนในเวียดนามปัจจุบัน ได้พบว่า ชาวจามทั้ง 2 พวกนี้แบ่งแยกในแต่ละ

หมู่บ้านของตน พวกเขาไม่แต่งงานระหว่างกันแม้ว่าไม่มีข้อห้ามในปัจจุบัน (ต่างจากยุคก่อน ๆ ซึ่งถือเป็นข้อห้ามร้ายแรง) กระนั้น การขัดแย้งระหว่างกันไม่เกิดขึ้น นอกจากนี้แล้ว พวกเขายังร่วมกันรักษามรดกของจัมปาโบราณที่ตกทอดมาอีกด้วย ในเรื่องนี้ ปัญญาชนชาวจามปัจจุบันได้ให้ทรรศนะอธิบายว่า เกิดจากการที่กษัตริย์โพโรม(ครองราชย์ระหว่าง 1627-1651) พยายามสร้างความปรองดองระหว่างชนทั้ง 2 ความเชื่อ โดยได้วางระบบความคิดที่เรียกว่าทวิภาพ(Dualism) ให้ชาวจามทั้ง 2 พวกได้ถือปฏิบัติ (Yoshimoto : 2011, 325-326)

ตามความคิดของหลักทวิภาพนั้น กษัตริย์ทรงโน้มน้าวให้ทั้ง 2 ฝ่ายได้ตระหนักว่า ทุกสิ่งปรากฏนั้น อยู่ในรูปแบบที่เป็นคู่ตรงกันข้ามกันเสมอ หรือ ที่เรียกว่า อะหิเร (Ahire) และ เอวาร (Awar) เช่น หญิงและชาย แม่และพ่อ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ กลางวันและกลางคืน ฯลฯ เช่นเดียวกับ จามบาลามอน ซึ่งก็คือ อะหิเร และจามบานี คือ เอวาร ซึ่งเป็นคู่ตรงกันข้ามที่ย่อมสามารถอยู่ร่วมกันได้ (Yoshimoto : 2011, 325-326)

เป็นที่เชื่อกันว่า การปรองดองระหว่างชนทั้ง 2 ศาสนาด้วยความคิดดังกล่าว เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ ความขัดแย้งทางศาสนาระหว่างฮินดูและมุสลิมไม่เกิดขึ้นในหมู่ชาวจาม ดังเช่นที่อาจพบในที่อื่นๆ (Yoshimoto : 2011, 325-326) และประเด็นนี้ น่าจะเป็นจุดแข็งน่าสนใจศึกษาอย่างยิ่งของชาวจาม

บรรณานุกรมและการอ้างอิง

ภาษาไทย

- เซเดส, ยอร์ส. 2542 . “อินโดจีนศึกษา” แปลจาก “Etudes Indochinnoises” โดย เพ็ญศิริ เจริญพจน์ ใน *ยอร์ส เซเดสกับตะวันออกศึกษา: รวมบทความแปล* กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- เพ็ญศิริ ดูก. 2544. *การต่างประเทศกับเอกราชและอธิปไตยของไทย : ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสิ้นสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม* กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. 2549 *ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ.2000* พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพมหานคร : สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. บทที่ 6 หน้า 118-148 “ราชอาณาจักรจามปา.”
- อนุমানราชธน พระยา *แหลมอินโดจีนสมัยโบราณ* . กรมศิลปากร : 2532.

ภาษาอังกฤษ

- Alcock, N. 2002. *A Short History of Europe : From the Greeks and Romans to the Present Day*. Houndmills Basingstroke, New Hamshire : Palgrave Macmillan.
- Baptiste, P. 2012. “The Archaeology of Ancient Champa : The French Excavations,” in *Champa and the Archaeology of Myson (Vietnam)*. Edited by Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese. Singapore : National University of Singapore Press. Pages. 14-25.
- Bellina, B and Glover, I.C 2004. “The Archaeology of Early Contact with India and the Mediterranean World, From the Fourth Century B.C. to the Fourth Century A.D.,” in *Southeast Asia : From Prehistory to*

History. Edited by Ian Glover and Peter Bellwood. London : Routledge Gurzon. Pages.209- 233.

Boisselier, J. 2001 "The Art of Champa," in Guillon, Emmanuel. *Hindu-Buddhist Art of Vietnam : Treasure from Champa* Bangkok: River Books. Pages. 28-68.

Blust, R.A. 1944 "The Austronesian Settlement of Mainland Southeast Asia," in Adams , K.L. and Huduk T.J.(eds.) Papers from the Second Annual Meeting of the Southeast Asia Linguistics Society, 1992,. Temple, Arizona State University. Pages. 25-83

Coedes, G, 1964. Some Problems in the Ancient History of The Indianized States of South-East Asia *The Journal of Southeast Asian History*. 5(September 1964), 1-14.

_____. 1968. *The Indianized States of Southeast Asia* : Honolulu : East-West Center Press.

Cotterell, A. 2014. *A History of Southeast Asia*. Singapore : Marshall Cavendish International (Asia) Private Limited.

Dharma. P. 1987. " Status of the Latest Research on the Date of the Absorption of Champa by Vietnam" in *Proceedings of the Seminar on Champa*. WWW. Reninc. Org. (Accessed March 2, 2014)

_____.2001 "The History of Champa" in Guillon, Emmanuel. *Hindu-Buddhist Art of Vietnam : Treasure from Champa* Bangkok : River Books. Pages. 14-27.

Do Truong Giang . 2011. "An "Early Age of Commerce" in Southeast Asia (900-1300 C.E.), " A paper presented at The Twentieth Annual World History Association Conference – Global History Center, Capital National University, Beijing, China, 7-10 July, 2011. [https ://campapura.worldpress.com/](https://campapura.worldpress.com/). (Accessed June 6, 2016).

- _____. 2016. "Diplomacy, Trade, and Networks: Champa in the Asian Commercial Network.(7th - 10th Centuries," Moussons [Online], URL <http://journals.openedition.org/moussons/3521>; DOI; 10.4000/moussons, 3521.(Accessed August 2019).
- Gay, B. 1987. "New Perspectives on the Ethnic Composition of Champa," in *Proceedings of the Seminar on Champa* WWW. Renin(Accessed March 2, 2014).
- Glover, I C Yamagata., M, William S.W. 1996. "The Cham, Sa Huynh and Han in Early Vietnam : Excavations at Buu Chau Hill, Tra Kieu, 1993." *Indo-Pacific Prehistory Association Bulletin*. 14,1996 (Chiang Mai Papers, Volume I), 166-176.
- Guy, J. 2012. "Artistic Exchange, Regional Dialogue and the Cham Territories," in *Champa and the Archaeology of Myson(Vietnam)*. Edited by Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese. Singapore : National University of Singapore Press. Pages. 127-154.
- _____. 2014 . *Lost Kingdoms : Hindu-Buddhist Sculpture of Early Southeast Asia* . New York : Metropolitan Museum of Art.
- Hall, K R. 1985. *Maritime Trade and State Development in Early Southeast Asia*. Honolulu : University of Hawaii Press.
- _____. 2011. *A History of Early Southeast Asia : Maritime Trade and Societal Development, C.E. 100-1500*. Lanham, Md. : Rowman & Littlefield.
- Hardy, A. 2012. "Eaglewood and the Economic History of Champa and Central Vietnam," in *Champa and the Archaeology of Myson(Vietnam)*. Edited by Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese. Singapore : National University of Singapore Press. Pages. 107-126.

Higham, C. 2002 *Early Cultures of Mainland Southeast Asia*. Bangkok : River Books.

_____. 2004. "Mainland Southeast Asia : From Neolithic to Iron Age," in *Southeast Asia : From Prehistory to History*. Edited by Ian Glover and Peter Bellwood. London : Routledge Gurzon. Pages 41-67.

_____. 2014. *Early Mainland Southeast Asia : From First Humans to Ankor*. Bangkok : River Books.

Hoang Dao Kinh. 2011. "The Archaeology of Ancient Champa : The Vietnam-Poland Conservation," in *Champa and the Archaeology of Myson(Vietnam)*. Edited by Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese. Singapore : National University of Singapore Press, Pages. 26-32.

Lafont, P. B. 1987 "Research on Champa and Its Evolution," in *Proceedings of the Seminar on Champa*. WWW. Reninc. Org. (Accessed March2, 2014)

_____. 1987. "On Relations Between Champa and Southeast Asia" in *Proceedings of the Seminar on Champa*. WWW. Reninc. Org. (Accessed March2, 2014)

_____. 2014. *The Kingdom of Champa : Geography-Population-History*. English translation by Jay Scarborough. San Jose, Ca. : International Office of Champa.

Lam Thi My Dzung. 2009. " Sa Huynh Regional and Inter-Regional Interactions in the Thu Bon Valley, Quang Nam Province, Central Vietnam," *BIPPA* 29, 68-75, cited in [Http://E-Journal anu.edu.au](http://E-Journal.anu.edu.au) . (accessed June 4, 2015.

_____. 2011. "Central Vietnam during the Period from 500 B.E.C. to C.E. 500," in Manquin, P.Y., Mani A. and Geoff, W., editors. *Early Interaction between South and Southeast Asia : Reflections on Cross-Cultural Exchange*,. Singapore : Institute of Southeast Asia Studies, Pages 3-15.

- Lockhart, B. C. 2011 "Colonial and Post Colonial Constructions of 'Champa,'" in Tran Ky Phuong and Lockhart. B. M., editors., *The Cham of Vietnam : History, Society and Art*,. Singapore : National University of Singapore Press. Pages 1-53
- Majumdar, R.C. 1985 *Champa : History and Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East, 2 nd-16 th Century A.D.* Delhi : Gian Publication.
- Maspero, G. 2002. *The Champa Kingdom : The History of Extinct Vietnamese Culture*. Translated from *Le Royaume de Champa* by Walter E. J. Tips. Bangkok : White Lotus.
- Nakamura, R 2000. "The Coming of Islam to Champa," *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*. Vol. LXXIII, part I. 55-56.
- Nakamura, R. 2012. "Awar-Ahier : Two Keys to Understanding the Cosmology and Ethnicity of the Cham People(Ninh Thuan Province, Vietnam)," in *Champa and the Archaeology of Myson(Vietnam)*. Edited by Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese. Singapore : National University of Singapore Press, Pages. 78-106.
- Nguyen Dinh Dau. 2012. "The Vietnamese Southward Expansion, as View Through Histories," in *Champa and the Archaeology of Myson(Vietnam)*. Edited by Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese. Singapore : National University of Singapore Press, Pages. 61-77.
- O'Reilly, D J.W. 2007. *Early Civilizations of Southeast Asia* Lanham : Atta Mira Press. Chapter 6 , pp. 127-143, "Champa".
- Peng ,M.S. and Others. 2010. "Tracing the Austronesian Footprint in Mainland Southeast Asia; A Perspective from Mitochondrial DNA," .*MBE* 27: 2417-

- Reid, A . 1999. *Charting the Shape of Southeast Asia*. Chiang Mai : Silkworm Books, Chapter 3 " Chams in the Southeast Asian Maritime System." pp. 40-45.
- Ricklefs, M.C. and Others. 2010. *A New History of Southeast Asia*. New York : Palgrave and MacMillan.
- Schweyer, A-V. 2011. *Ancient Vietnam : History, Art and Archaeology*. Bangkok : River Books
- _____.2012 *The Birth of Champa : Crossing Borders in Southeast Asian Archaeology* Sep.2010,Berlin,Germany,pp.17, 2012.<halshs-00828812>
HAL Id: halshs-00828812 [https ://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00828812](https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00828812).(Accessed October 10, 2015).
- Shiro, M. 2011 " Mandala Champa Seen from the Chinese Sources," in Tran Ky Phuong and Lockhart. B. M., editors, *The Cham of Vietnam : History, Society and Art*,.Singapore : National University of Singapore Press. Pages 120-137.
- Southworth, W H. 1998. "Notes on the Political Geography of Champa in Central Vietnam During the Late Eight and Early Ninth Century A.D.," in *Southeast Asian Archaeology*. Edited by W. Lobo and S. Reimann. Centre for Southeast Asian Studies and Ethnologisches Museum,
- _____.2004. "The Coastal States of Champa," in *Southeast Asia : From Prehistory to History*. Edited by Ian Glove rand Peter Bellwood. London : Routledge Gurzon. Pages.209- 233.
- Southworth, W. A. 2011. "River Settlement and Coastal Trade : Towards a Specific Model of Early State Development in Champa," in Tran Ky Phuong and Lockhart, B. M., editors. *The Cham of Vietnam : History, Society and Art*,. Singapore : National University of Singapore Press. Pages 102-119

- Tam Quach-Langlet. 1987. "The Geographical Setting of Ancient Champa," in *Proceedings of the Seminar on Champa* WWW. Renin (accessed March 2, 2014).
- Tana, Li. 2006 " A View from the Sea : Perspectives on the Northern and Central Vietnamese Coast," *Journal of Southeast Asian Studies*, 37 (1) , February, 83-102.
- Tze Ken, Danny Wong. 2004. "Vietnam-Champa and the Malay-Islam Regional Network in the 17th-19th Century," *Kyoto Review of Southeast Asia*, no. 5(March). [http ; // Kyotoreview.org/](http://Kyotoreview.org/) (Accessed December 29, 2011)
- _____.2011 _Vietnam-Champa Relations during the Seventeenth and Eighteenth Centuries. in Tran Ky Phuong and Lockhart. B. M., editor., *The Cham of Vietnam : History, Society and Art*, Singapore : National University of Singapore Press. Pages 238-262.
- Tran Ky Phuong. 2012 "The Architecture of the Temple-Towers of Ancient Champa(Central Vietnam), in *Champa and the Archaeology of Myson (Vietnam)*. Edited by Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese. Singapore : National University of Singapore Press, Pages. 155-186.
- Vickery, Michael. 2012. "A Short History of Champa," in *Champa and the Archaeology of Myson(Vietnam)*. Edited by Andrew Hardy, Mauro Cucarzi and Patrizia Zolese. Singapore : National University of Singapore Press. Pages. 45-60.
- _____.2005 "Champa Revised," ARI Working Paper No.37, March 2005, www.ari.nus.edu.sg/pub/wps.htm.
- Wade, G. 2003. "The Mingshi Account of Champa" ARI Working Paper Series 3 June 2003. WWW. Ari.nus.edu.sg/pub/wps.htm.
- _____. 2005 " Champa in the Song hui-yao : A Draft Translation" ARI Working Paper Series 53. December 2005. WWW. Ari.nus.edu.sg/pub/wps.htm.

- _____. 2009, "An Early Age of Commerce in Southeast Asia, 900-1300 C.E.," *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol.40 Issue 2 (June 2009), 221-265.
- _____. 2011. "The 'Account of Champa' in the *Song Huiyao Jigao*" in Tran Ky Phuong and Lockhart. B. M., editors., *The Cham of Vietnam : History, Society and Art*, Singapore : National University of Singapore Press. Pages 120-137.
- Weber, N. 2012 "The Destruction and Assimilation of Champa(1832-35) As Seen from Cam Source," *Journal of Southeast Asian Studies*. Vol. 3 Issue 01 (February), 158-180.
- Whithmore, John K. 2011. "The Last King of Classical Southeast Asia : "Che Bong Nga" and the Fourteen-Century Champa" in *The Cham of Vietnam : History, Society and Art*. Edited by Tran Ky Phuong and Bruce M. Lockhart. Singapore : National University of Singapore Press. Pages. 168-204.
- _____. 1978. "The Opening of Southeast Asia : Trading Pattern Through the Century," in Karl L. Hutterer, editor, *Economic Exchange and Social Interaction in Southeast Asia : Perspectives from Pre History, History, and Ethnography*. Ann Arbor : Center for Southeast Asia Studies : University of Michigan.
- Yamakata M. 2011. "Tra Kieu during the Second and Third Centuries C E : The Formation of Linyi from Archaeological Perspective," in Tran Ky Phuong and Lockhart. B. M., editors., *The Cham of Vietnam : History, Society and Art*,. Singapore : National University of Singapore Press. Pages 81-101
- Yoshimoto, Y 2011. "A Study of the Almanac of the Cham in South-Central Vietnam. in Tran Ky Phuong and Lockhart. B. M., editors. *The Cham of*

Vietnam : History, Society and Art. Singapore : National University of
Singapore Press. Pages 323-336